

ТЮТЮН

Гроздоберът беше към края си.

От малките вили и кирпичените постройки сред лозята се разнасяха ту задружни песни, бързи и жизнерадостни като хоро, ту самотни и привлечени гласове, наситени с печал, която се издигаше към синьото небе. Слънцето грееше меко, листата на черниците, крушите и дулите, засадени около вилите, капеха при всяко полъхване на вятъра, а жълтите пръчки на лозите, привързани с лико, висяха огънати безпомощно под тежината на изобилния плод. По песъчливата и рохкава почва между дънерите сновяха с кошници гроздоберците - повечето млади хора. Те се смееха весело и се закачаха помежду си. От време на време прекаляваха и биваха нахоквани от по-старите. Памида изтърсваха небрежно в каци и кошове, а кехлибареножълтия болгар и мискета, покрит със синкав прах, нареждаха грижливо в плитки сандъчета, за да го поставят после в трици, които щяха да го запазят до късна есен. Когато се събираха около каците или сядяха да закусят, те започваха да се замерват със зърна, виковете им ставаха някак лудешки, а закачките - горестни и настойчиви, защото знаеха, че това опиянение от слънце, любов и сладък плод щеше да трае само няколко дни.

Ирина - дъщерята на Чакъра, старши стражар от околийското управление, известен на целия град - също вземаше участие във веселието. Тя дори си позволи свободата да поприказва с един приятен и разглезен младеж, който беше дошел в бащиното си лозе ей така, от скука, само за да погледа гроздобера, но не и да работи, и през всичкото време въртеше около показалеца си кордона на кучето от вълча порода, с което ходеше навсякъде. Той беше син на народен представител и спадаше към първенците на града. Но той не й се хареса, защото шегите му бяха много смели. Стори й се, че той не би разсмивал по този начин едно момиче от своята среда. Оскърбена малко и потисната от собственото си държане - не трябваше да се смее на остротите му толкова високо, - тя реши да си отиде в къщи. Взе една кошница с десертно грозде и незабелязана от никого, тръгна по пътеката, която извеждаше на стария римски път. Потънала в мислите си, Ирина щеше да отmine, без да види братовчед си Динко - селско момче с шаячни дрехи и цървули, на което Чакъра даваше малко скъпернически безплатна храна и квартира, за да учи в гимназията. Среccу това роднинско благодеяние той го използваше през лятото за полската работа в лозето и тютюневата си нива.

Динко идеше от града, носейки последните нареждания на Чакъра.

- Баща ти заръча да се прибереш по видело - предупреди той, когато се разминаваха.
- Ето, отивам си - сърдито отговори Ирина.

Чакъра имаше твърде малко доверие у младите хора. Той не желаше да повери Ирина след залез слънце дори на родния си племенник. Някакво упорито предубеждение го караше да мисли, че опасността за нравите се проявява най-вече на тъмно и особено през гроздобера, когато младите започваха да вилнеят - не позволяваше на дъщеря си да се прибира в къщи след мръкване.

- Каза да набереш и мискет - добави Динко.

В гласа му прозвуча ирония - както винаги, когато говореше за чичо си. Той бе едро и хубаво момче с руса коса и зеленикави очи, но Ирина се срамуваше от роднинството си с него поради цървулите и шарената торбичка, с които идваше в гимназията.

- Набрах!... - с досада измърмори Ирина.

Тя продължи между лозята по остатъците от древния римски път, за който учителят по история в гимназията твърдеше, че е от времето на император Траян. До зидовете, които

укрепваха наклона, за да не се рони почвата, растяха градински чай и къпини, пожълтели от есента, и шипки с оранжеви плодове. Някои от лозята бяха вече обрани и пусти. Само плашилата, с изтърбушени сламени туловища и широкополи шапки, висяха самотно на коловете си и тъжно поклащаха от ветреца дрипите си. От многоцветната и умираща растителност, от имортелите и жълтурчетата край пътя се излъчваше някакво примирение, което тишината и мекото слънце насищаха със сладостна печал.

Римският път излезе на шосето. Като стигна до него, Ирина отпочина малко, после взе тежката кошница в другата ръка и продължи към града. Хълмовете с лозята останаха зад нея. Тя се обърна и хвърли поглед към тях. Мисълта, че и този гроздобер, и това лято, и тази година бяха отминали, без да се случи нещо особено, я накара да почувствува тъга. Ирина не можеше да се отпусне, да стане близка в момичетата на съседите, нито да вземе участие в закачките им с ергените от махалата. Те бяха прости, грубовати, дори малко небрежни към външността си девойки, които не съзнаваха това, защото им липсваше жажда за друг живот. Бащите им бяха дребни занаятчии, разсилни в общината или майстори в складовете, които допълваха доходите си от някоя тютюнева нива край града, от лозето или от варене на ракия. Тези момичета се показваха на улицата с налъми, невчесани, разхождаха се по площада в пъстри рокли и не мечтаеха за други мъже освен за тия, които ги ухажваха. С дъщерите на интелгентски семейства тя също не дружеше, защото високомерието им я оскърбяваше. Те отговаряха надменно дори на учителите си и ако някоя от тях получеше за срока петорка вместо шесторка, бащата отиваше веднага да иска обяснение от директора.

От двете страни на шосето се простираше вълнообразна червеникава равнина, засята с тютюн. Тук-там по нивите все още беряха „горната ръка“ - „учовете“ и „ковалашите“, които представляваха най-благоуханните и скъпи листа на тютюна. След малко по шосето мина двуколката на младежа, с когото Ирина бе разговаряла на лозето. Той ѝ се усмихна разсеяно и снизходително. Той също се връщаше в града, но дори през ум не му мина да я покани в двуколката при себе си. До го видят в двуколката с момиче от народа, с дъщерята на обикновен стражар - беше несъвместимо с достойнството му на човек от местните първенци.

Ирина наведе глава. Не бе нито уморена от пътя, нито оскърбена от постъпката на младежа, а само съзна, че и той беше нищожество - едно от тия провинциални нищожества като учителя по пеене с лъснатата от брилянтин коса, който я ухажваше, като неизвестните драскачи, които ѝ изпращаха анонимни любовни писма, като цялата тази паплач от мъже с тъпи лица, с грижливо подстригани мустачки и ярки вратовръзки, която вечер се разхождаше по площада и ядеш семки в киното.

Тя въздъхна. Само веднъж да свърши гимназия и да отиде в София, да се запише в Медицинския факултет... Ирина знаеше как да живее и какво да постигне. В съзнанието ѝ изпъкна чистият и жълт паваж на „Цар Освободител“, неоновите реклами, които мигат тайнствено в синия здрач, сладкарниците с елегантни мъже и хубави жени по масите, кината с големи екрани, с удобни и меки седалища и с изискана публика, а не с тълпа от гамени, която мирише на чесън и плюе люспи от семки.

Един мъжки глад, внезапен и остър, пресече неочаквано мислите ѝ:

- Чакай!... Дай ми един грозд!...

Тя се уплаши от самотата на мястото и от той небрежен и неучтив мъжки глас, който така грубо я върна към действителността. Повдигна глава и с разтуптяно сърце видя сина на Редингота, сина на учителя по латински.

Той беше усоен, неприветлив и саможив младеж, без определено занимание, откакто бе изкарал гимназия. Беше по-скоро дребен и слаб - белег на оскъдицата и недояждането, сред които живееше учителското семейство на Редингота. Имаше бледо лице и тъмни, дълбоко поставени очи, които гледаха остро. Момичетата от града го отбягваха, но и той не се интересуваха много за тях. Ирина го бе виждала в двора на

гимназията, срещаше го често по улиците и винаги оставаше удивена от това, че той не си даваше труд да я погледне. Обикновено след като го отминаваше, тя продължаваше да мисли за него. Струваше ѝ се, че това студено и правилно лице би харесало на жените, за които четеше в романите. Но на нея не се харесваше особено. В часовете на вечерния здрач, когато почиваше от четене или от работа през деня, тя си бе изработила идеалния тип за красив мъж. Човекът, в когото щеше да се влюби, трябваше да бъде висок и сух, но здрав, с дълги крака, с тънки и красиви ръце и с ъглесто лице, по което личат следи от дълбоки страсти. Синът на Редингота не беше такъв, но все пак в него имаше нещо, което я смущаваше. Той не приличаше на никой друг младеж в града.

Сега той стоеше пред нея с не много високия си ръст, със студеното си лице, гологлав, с измачкан евтин костюм и прашни обувки. В ръката си държеше малка подвързана книга, а от джоба на самото му се подаваха вестници. Имаше вид на човек, който беше прекарал следобеда на открито, под сянката на някое дърво, и сега се връща в къщи. И както винаги, не я забелязваше. Навярно я бе помислил за някое момиче от крайните квартали, полугражданка-полуселянка, която изнася грозде за продан в града.

- Ще ми дадеш ли грозде? - попита отново той.

- Вземи си! - каза троснато тя.

Неучтивият начин, по който ѝ заговори, я разгневи. Баща му имаше същия навик - да се обръща към учениците с обидна пренебрежителност, говорейки им на „ти“.

- Аз ще платя, разбира се - заяви той, като извади две никелови монети и ги погледна внимателно, сякаш това бяха последните му пари.

- Ти грешиш!... - рече тя. - Аз не съм продавачка.

Той я погледна равнодушно, но после изведнъж очите му трепнаха. Най-после я видя... Най-после забеляза, че тя беше хубава и от малко по-друго тесто.

- Вярно, ти не приличаш на продавачка - поправи се той без смущение.

Очите му се спряха последователно върху вехтата блуза, избеляла пола и платнените обувки, които бе сложила на бос крак. Тя имаше добре сложено тяло и красиво лице, наситено с удивителна жизненост. Изобилната кръв придаваше на кожата ѝ леко обгорена от слънцето, бакърен оттенък. Тя бе свила доста грижливо гъстата си черна коса на руло, а орловият нос придаваше на красотата ѝ нотка на осъзната и малко високомерна сериозност. Всичко това му се стори забавно. Той продължаваше да я обижда с учудването в погледа си. У него имаше нещо несъзнателно дръзко. Ала вместо да се разсърди, тя извърна към него лакътя си, върху който висеше кошницата, и повтори:

- Вземи си.

Ръката ѝ беше силна, мургава и загоряла от слънцето, но с нежна китка, с чисти и равно подрязани нокти.

Той постави книгата в джоба си и взе един грозд.

- Каква е тази книга? - попита Ирина жадно.

- Една немска книга върху тютюните.

- Отегчително!... Как можеш да четеш такива книги?

- А какво да чета?

- Романи!...

- Не, аз не чета никога романи - каза той.

Тя стисна устни и направи презрителна гримаса. После го покани да вземе още един грозд и се приготви да си върви.

- Ще те придружа до града - рече той, като хрупаше гроздето с удоволствие.

Ирина се усмихна равнодушно. Нямаше нищо против.

- Аз съм Борис Морев, син на Редингота - представи се той, като че беше решил да се забавлява с баща си. - Познаваш ли Редингота?

- О, и как!... - произнесе тя с престорена гримаса на ужас.

А след това си спомни за упорития навик на учителя по латински да не поставя никому шесторка. Това можеше да попречи на влизането ѝ в Медицинския факултет.

- Откъде го познаваш? - попита той.

- От гимназията.

- Значи, ти си ученичка в гимназията!... - Удивлението му ставаше все по-голямо. - В кой клас?

- В седми.

- А как си с латинския?

- Добре.

- Не вярвам. Как е възможно да бъдеш добре при такъв смахнат човек?

- Кой е смахнат? - учудено попита Ирина.

- Баща ми.

- Той не е смахнат, а строг.

- Не, направо смахнат! - настоя Борис.

- Аз ще бъда освободена от матира по латински - каза тя.

- Така ли?... Тогава ти сигурно знаеш наизуст речта на Цицерон срещу Катилина и можеш да я повториш като грамофонна плоча?

- Не, не я зная. Нито пък баща ти иска това. - Тя поправи с ръка рулото на косата си и попита жадно: - Защо се представяш чрез баща си?

- Защото той е много известна личност и хората казват, че приличам на него.

- Ти не приличаш на него и вероятно си доволен от това.

- Да - рече Борис, като се изсмя някак горчиво и злобно. - А как се казва баща ти? - попита той след малко.

- Той е също много известна личност... Чакъра, старшията от околийското, ако си чувал?

- Да, зная го, разбира се.

Настъпи мълчание, което изпъкна в контраст с бързия им и непринуден разговор преди малко.

- От какво се учудваш? - попита тя остро.

- От нищо - произнесе той безразлично.

Ирина го погледна бързо. Стори ѝ се, че имаше нещо еднакво в съдбата им. И двамата се стесняваха от бащите си - сякаш не можеха да им простят, задето не бяха станали

- Аз не се срамувам от баща си - каза тя твърдо.

- Нито пък аз от моя - заяви той също. - Но не мога да му простя, че е смешен.

- С какво е смешен?

- С всичко... Като всеки даскал.

- Това са ученически мнения.

- Сегашните ученици са по-умни от учителите си затова им се подиграват. Да се учи латински е глупост.

Тя отвърна с книжните доводи на Редингота върху необходимостта от латински за ония, които смятат да следват в университета. Борис я изслуша разсеяно и не възрази. Той само се удиви на гладкия начин, по който течеха мислите ѝ. Но това не го развълнува никак. Дългите години на печално детинство и на неизлечимата учителска бедност на баща му бяха наслоили в душата му студ и горчивина към света, който винаги му пречеха да се вълнува.

Двамата бяха тръгнали неусетно по шосето и когато наближиха града, на Борис се стори, че трябва да я остави. Той подаде ръката си и попита дръзко:

- Искаш ли да се видим утре?

Бързият и неочакван въпрос я смути. Нямаше никакво вълнение в гласа му, нито в очите му. Това бяха познатите остри, тъмни и пронизващи очи, без влажната сладникавост на учителя по пеене, без овчата покорност на влюбените ѝ съкласници. Тия очи сякаш

проникваха в нея, без да издават тайната си, и съдържаха онова далечно, парливо и непознато нещо, което намираще само в книгите. Тя се помъчи да се изтръгне от властта им с уклончивото обяснение, че утре ще бъде заета. Но той я пресече бързо.

- Отговори веднага! Да или не?...

И тогава тя каза глухо:

- Чакай ме утре на същото място... Следобед... При бряста...

Ирина се прибра в къщи задъхана и смутена, но изпълнена с приятно вълнение. След това разсъди и се упрекна в лекомислие. Нима едно почтено момиче трябваше да приеме среща във от града с непознат мъж още при първия разговор? Бе неприлично още и това, че тя самата в своята забърканост предложи да се видят при бряста, а не в някоя от малките сладкарнички на града, където изобщо младите хора можеха да се срещат открито, без да предизвикват големи клюки. Ирина изпитваше към сина на Редингота само любопитство - особено, натрапчиво и напрегнато любопитство към ловкостта, с която водеше разговора, към студения пламък, който светеше в очите му и го отличаваше от другите мъже в града. А после ѝ се стори, че в лицето му имаше нещо от нейния „тип“, който беше извлякла от книгите и допълнила от киното. Постепенно тя съзна, че би желала да му хареса на свой ред, а после ѝ хрумна дори лошата мисъл да му позволи известна свобода със себе си. Но веднага отхвърли тази мисъл с пламнали бузи.

За да се успокои малко, Ирина седна в градината под ореха и зачете. Тя четеше всичко, безредно и страстно, поглъщайки отровните страници, които ѝ разкриваха чужди, недостъпни светове. Тези светове я привличаха и омайваха с безуспешните усилия на героите си да се спасят от себе си, с упадъчната красота на драмите и пороците си. Ако целомъдреното ѝ тяло не беше тъй силно и жизнено и ако природата не я беше надарила щедро с физически чар, с естествено и непринудено кокетство, което завладяваше всеки мъж, тя сигурно щеше да изпада в пристъпи на меланхолия, защото светът, в който живееше, беше еснафски и ограничен, а тоя, за който мечтаеше - приказен. Но въздействието, което упражняваше върху мъжете, я изпълваше с жизнерадост дори в еснафския свят. Тя съзнаваше, че беше красива и остроумна и че в края на краищата това струваше повече, отколкото ако беше грозна и глупава, а баща ѝ - богат адвокат или лекар вместо стражар. Съкласниците я ухажваха, а младият учител по пеене с лъснатата от брилянтин коса се старееше непрестанно да привлича вниманието ѝ. Любовни писма, обикновено без подпис, тя получаваше често. Всеки от авторите им се надяваше тъжно, че любимата му ще отгатне кой е и ще дойде на срещата, която ѝ определяше. Тия свенливи провинциални донжуани не смееха да открият своята самоличност отчасти защото никак не бяха сигурни в успеха си, отчасти защото се бояха документът за дързостта им да не попадне в ръцете на Чакъра. Ирина не се подиграваше на тези писма. С инстинкта си на пламенно същество тя усещаше, че любовта е трагично и силно чувство, което човек трябваше да уважава дори у глупавите хора. Писмата тя просто унищожаваше, без да ги показва никому.

Чакъра се върна от работа уморен, но в добро настроение. Той беше едър петдесетгодишен мъж, с грамадни плещи и енергично, гладко избръснато лице, което му придаваше властен вид. Приличаше по-скоро на висш полицейски чиновник, отколкото на провинциален стражар. Чакъра постави фуражката си на дървената закачалка във вестибюлчето, разкопча горното копче на мундира си - това правеше само в къщи - и седна на масата, приготвена за вечеря. Срещу него заеха местата си жена му и дъщеря му. Обикновено на масата сядаше и Динко. Това бе редно и справедливо, но дразнеше Ирина, защото ѝ напомняше непрестанно за селските роднини. Сега тя бе доволна от отсъствието му. Динко остана да спи в колибата на лозето заедно с няколко братовчеди от село, които бяха дошли да помагат за гроздобера.

Чакъра беше от село, но жена му произхождаше от семейство на западнали македонски занаятчии, избягало от Солун след Балканската война. В начина, по който бе

сложена масата, в чистотата на стаята, както и на цялата къща личеше чевръста и грижлива женска ръка - домакинската жилка на българка от народа, която беше скъсала с първобитната грубост на селската обстановка и умееше да използва градските удобства. Кърпите и покривката бяха от грубо домашно платно, изгладени и много чисти. Хлябът, нарязан на правилни тънки филийки, стоеше в плитка кошничка. Приборите лъщаха от чистота. Това бяха все неща, които селянките от тукашните места, преселени в града, не можеха да усвоят лесно. А съпругата на Чакъра ги знаеше от майка си още преди да се омъжи за него.

Тя бе напета и хубава, с матова кожа и тъмни очи. Чакъра я хареса преди осемнадесет години въпреки бедността ѝ през време на големите стачки след войната, когато полицията нахлуваше в тютюневите складове да усмирява работниците. Тогава тя работеше в склада на „Никотиана“ като обикновена пасталджийка.

От стаята, която служеше едновременно за спалня и трапезария, лъхаше свежа еснафска простота и грижливо чувство за ред, сякаш предметите не можеха да мръднат от местата си. Железните кревати с пиринчени топки бяха покрити с дебели шарени черги. Хасените калъфи на възглавниците издаваха дъх на синка и гладене. Дъските имаха розов оттенък, понеже всяка седмица се изтъркваха със счукани керемиди. В басмените перденца на прозорците, в саксиите с гераниуми, в боядисаната гипсова статуя на Наполеон, купена от някакъв панаир и поставена на специална масичка, в потъмнелите портрети на бащи, майки и близки сродници с полуселски, полуграждански облекла имаше нещо успокояващо и приятно, което правеше Чакъра извънредно привързан към семейството си. Когато излизаше от работа, той бързаше да се прибере по-скоро в къщи и не обичаше да се застоява с приятели в кафенето и кръчмата. Изобщо семейството на Чакъра водеше прост и щастлив живот.

Вечерята мина оживено и весело, както винаги. Много рядко някой от семейството биваше недоволен или сърдит. Хранеха се със сметка, но изобилно. Освен имотите на село Чакъра притежаваше край града лозе и нива, засята с тютюн, които бе купил износно от неизправни длъжници, използвайки пред лихварите влиянието на службата си и приятелството си със съдебния пристав. Така той мислеше, че бе улеснил както длъжниците, така и себе си - в ущърб на лихварите.

След вечерята Чакъра запали цигара и почна разговор за лозето и нивата. За гроздето му бяха обещали добра цена, а и от тютюна също се надяваше да вземе доста пари.

- И тая година ще дам максула на генерала - важно заяви той.

Старшията имаше предвид запасния генерал Марков, директор на местния клон на „Никотиана“. Като спомена генерала, той се обърна към Ирина и попита внезапно:

- Ти познаваш ли синовете на Редингота?

Ирина се уплаши и побледня.

- Не! - гузно отговори тя. - Откъде ще ги познавам?

Чакъра я погледна малко учудено.

- От гимназията - каза той.

- Чакай, сетих се!... Познавам най-малкия.

- Стефан, изключения ли?

- Да.

- Е... Какво?

- Нищо... Вървеше добре в гимназията... Умно момче.

- Умно, но за пакост!... - произнесе Чакъра, като изпусна бавно дима от цигарата си. -

И останалите му братя не са цвете за мирисане... Най-големият беше комунист, лежа в затвора и потъна някъде. А средният и досега скита без работа.

- За него ли питаш?

- Да, генералът иска да го вземе на работа.

Вълнението на Ирина се засили.

- Нека го вземе - дрезгаво рече тя.

- И аз му казах това. - Чакъра разкопча още едно копче на мундира си. - Може да излезе човек. Ти какво си чувала за него? Да не е и той комунист?

- Не!... - Бузите на Ирина се заляха с руменина. - Той не е комунист.

- Откъде знаеш?

- Не съм го виждала да ходи с комунисти.

- Значи, го познаваш? - намръщено произнесе Чакъра, Ирина не отговори и помогна на майка си в разтребването на масата. Раздразнението на Чакъра постепенно се уталожи. Той излезе на двора, покатери се на една стълба и почна да откачва низите с тютюн от дървените летви, заковани върху лицето на къщата. Ирина поемаше низите, сдипляше ги грижливо и ги отнасяше в бараката до малката зеленчукова градинка. Това се повтаряше всяка вечер, за да не пострада тютюнът от нощната роса. Сушенето на тютюна изобщо беше сложна операция, от която зависеше цветът и благоуханието му. Листата не биваше да се излагат веднага на слънце, защото щяха да изсъхнат много бързо и да станат чупливи, а трябваше да се оставят два или три дни на закрито място, докато увехнат. След това низите се поставяха последователно ту на слънце, ту на сянка, докато зелените листа добиеха златистожълт цвят. Именно в това редуване на слънце и сянка Ирина беше постигнала вече голяма опитност. Тя пречупи един лист и важно го показа на баща си. Макар листът да беше добил хубав, кафявожълт цвят, от средния му нерв все още изтичаше сок. Низите трябваше да съхнат още малко.

Като влязоха отново вътре, те послушаха музика от евтино радио, а после Ирина се прибра в стаичката си - ослепително чиста и бедничка. Парите, които Чакъра беше спестил, щяха да отидат не за чеиз, а за следването ѝ в Медицинския факултет. В стаичката имаше само желязно легло, маса, върху която стоеше просто елипсовидно огледало, и етажерка с книги. Над масата върху дълъг шнур висеше електрическа крушка с тенекиен абажур. Ирина взе от етажерката „Палми край тропическото море“ и чете до късно. След това отвори прозореца, съблече се и легна. Въображението ѝ почна да скита из чудни задморски страни. Тя не забеляза как лицето на нейния „тип“ доби неусетно пълна прилика с чертите на втория син на Редингота.

Градският часовник удари полунощ. Отвън долиташе шумът на близката пенлива река и тънко благоухание на съхнещ тютюн. Някъде упорито лаеше куче, а върху чистото небе трепкаха ярки есенни звезди.

На другия ден тя се събуди късно. Майка ѝ не ѝ позволяваше да върши тежката работа в къщи, от която ръцете ставаха червени и груби. През отворения прозорец грееше мекото октомврийско слънце и се виждаха керемидените покриви на съседните къщи, реката, блещукаща на слънцето, и гъсти букети от пожълтели дървета. На изток се издигаха склоновете на планината, забулени в прозрачна есенна мъгла, през която прозираха петна на кармин на дъбови сечища и тъмна зеленина на борови гори. По улицата скърцаха бавно волски коли, натоварени с грозде. Майката - чевръста и хубава, - с шарена кърпа на главата, метеше двора, обсипан с окапалите листа на ореха. В курника, ограден с телена мрежа, се разхождаха кокошки и пуйки, а до бараката, в която слагаха въглища, грухтеше басово едра свиня.

- Ще ходиш ли на лозето? - попита майката, като прекъсна метенето и се загледа изпитателно в лицето на Ирина. - Баща ти заръча да идеш сутринта.

- Не мога сутринта - начумерено отвърна Ирина. - Първо трябва да си напиша домашните.

Тя излъга - което ѝ се случваше рядко - и се зачерви от срам. Домашните по алгебра и латински беше написала още в петък вечерта - първия ден от тридневната ваканция на учениците за гроздобера. Искаше да отиде на лозето следобед, понеже това беше най-

удобното време за срещата ѝ с Борис. Тогава баща ѝ беше дежурен в участъка, майка ѝ трябваше да стои в къщи, за да наблюдава разтоварването на гроздето, а Динко помагаше на работниците на лозето. Ирина слезе долу, закуси и после отново се прибра в стаичката си - чиста като душата ѝ до вчера. Вместо уроците си - тя ги запомняше отлично с едно бързо прочитане в междучасията - свърши „Палми край тропическото море“ и почна „Гирлянди от Хавай“, потъвайки в тръпките на сладостната меланхолия, които събуждаше прочетеното.

Чакъра се върна на обед малко сърдит от това, че Ирина не беше отишла на лозето сутринта. Вчерашното ѝ смущение го бе изпълнило с подозрение. Той поръмжа, понахока малко непокорната си дъщеря, но доброто ядене и хубавото вино поправиха бързо настроението му. Лозето даде добър плод, а и цената на тютюна се вдигаше. Той дремна малко, после лъсна ботушите си и отиде на работа.

Ирина се приготви за излизане. Косата си тя бе навила на руло още сутринта. Много ѝ се искаше да облече някоя от по-хубавите си дрехи - бялата ленена пола и тъмносинята копирнена блуза с къси ръкави, - но се боеше да се събуди подозрение у майка си. Задоволи се само да сложи новите си спортни обувки и една евтина сребърна гривна - подарък от баща ѝ след продажбата на тютюна от миналата година.

Когато излезе от къщи и тръгна към лозята, обзе я тревога. Това не бе страх - силна като пантера, тя не се боеше физически от мъжете, - а по-скоро смущение, което идеше от неувереност в себе си. Защо отиваше на тази среща? Може би това щеше да усложни живота ѝ, да разбърка следването ѝ, да разстрои плановите ѝ... Не беше ли по-добре да се върне? Ала нещо неумолимо и силно я теглеше към безработния младеж с вехт костюм, с красиво лице и хладни очи.

Гроздоберът беше на привършване и само тук-там в някое лозе имаше още хора, които се забавляваха с песни, акордеони и китари. По шосето пристъпваха коне, натоварени тежко с последните кошове грозде. От храстите свиреха щурци. Един заек изскочи отнякъде и хукна лудешки по тютюневите стърнища. От синьото небе, от слънцето, което грееше меко, без зной и омара, от планината, полето и хълмовете, потънали в пламъци на умираща растителност, лъхаше спокойствие, наситено с тъга и тихата чувственост на южна есен.

Борис лежеше под бряста върху пожълтялата трева и подпрян на лакътя си, четеше книга. Четеше вдълбочено, сякаш беше излязъл от града, за да прекара деня именно така, без да се интересува дали Ирина щеше да дойде, или не. Когато я забеляза, той се изправи спокойно и постави книгата в джоба си.

- Не те очаквах толкова рано - каза той, като подаде ръка.

- Трябва да се прибера в къщи преди седем - обясни тя.

- Строги ли са родителите ти?

- Да, като всички прости хорица. Но аз съм свикнала да уважавам предразсъдъците им.

- Това е добре... - Борис я погледна изпитателно, сякаш се мъчеше да отгатне нещо в характера ѝ. - Това показва умение да избягваш излишни разправии.

- Правя го, защото обичам родителите си.

Тя почувствува смущение от хладното му и красиво лице с тъмни, дълбоко поставени очи.

- Обзалагам се, че идваш за първи път на среща - произнесе той, като забеляза вълнението ѝ.

- Не е за първи път - излъга тя оскърбено. - Ходила съм и друг път.

- Как?... Вън от града ли? - попита той с шеговито възмущение.

- Да, вън от града. С възпитани мъже, разбира се.

- Ти не умееш да лъжеш.

- А ти си лош, ако искаш да ме накараш да лъжа.

- Аз не съм толкова лош!... - възрази той насмешливо и после добави: - Тук има много прах и минават хора, които ще си въобразят, че сме любовници. Искаш ли да се изкачим към параклиса над боровата гора?

Към параклиса!... Но това беше много далеч! Щеше да закъснее, да се върне в къщи след идването на баща си. Ала несъзнателното ѝ желание да преживее нещо я накара да се съгласи.

По тясна и стръмна пътека те минаха през боровата гора, постлана с кафява иглолистна настилка и напоена с дъх на смола. Хълмът бе висок. Параклисът се намираше на върха му всред поляна, обрасла с глог, шипки и бурени. От поляната се спускаха отвесни скали и стръмни сипеи, в подножието на които свършваше гората. Мястото беше усойно и диво, но от него се разкриваше хубава гледка към града и долината на реката. Когато излязоха на полянката, Борис свали сакото си и го постла върху изсъхналата трева. Двамата седнаха срещу слънцето с лице към града. Къщите приличаха на малки зарове, разпилени около реката, а между тях, из улиците и площадите, подобно на мравки, пъплеха хора. Следобедният влак, идейки от София, приближаваше гарата като малка ленива гъсеничка. През гората бяха изчерпали няколко дребни теми и сега мълчеха.

- Значи, медицина!... - рече той малко подигравателно, като запали цигара.

- Да.

Тя се загледа в хоризонта. Нежните ѝ мургави бузи се бяха зачервили от изкачването.

- А няма ли да се омъжиш? - Той се усмихна, но Ирина не забеляза това.

- Първо ще свърша университета.

Тя уточни мечтите си, вплитайки в тях и идеята да работи в далечни, южни страни. Борис я наблюдаваше с хладния блясък на очите си.

- Това е добър план... - произнесе той най-сетне. - Това е тъкмо животът, който трябва да води момиче като тебе... Но колкото за южните страни, боя се да не те направят глупава фантазьорка.

- Защо? - попита тя.

- Защото човек се чувства добре само там, където може да спечели пари.

- Ти никак не приличаш на братята си - замислено произнесе тя.

- Да, никак. Те са комунисти.

- Какво стана с големия ги брат? С какво се занимава той сега?

- Чете забранени книги и агитира между глупците срещу властта... Изкара романска филология, но не го приемат за даскал, понеже има присъда от септемврийските събития... Сега се занимава с преводи... с просия или нещо подобно... не знам точно с какво.

- Колко жалко!...

- За какво?

- Задето е комунист.

- О, да!... С тази глупава идеология той зарази и малкия ми брат... Причиняваше хиляди неприятности и лишения на семейството. Изобщо той се оказа глупав и неблагоприятен човек.

Ирина се намръщи.

- Ти си много несправедлив - каза тя. - Брат ти положително не е глупав или неспособен човек... Подозирам, че една моя съученичка е влюбена в него, знаеш ли?

- Да, зная!... Лила, дъщерята на Шишко истифчията, нали?... Когато брат ми идва в града, постоянно се мъкнат заедно... Приличат на гърне и похлупак... Двамата са се насърбали от комунистическата идеология и това им помага да се разбират в любовта. Съчетават идеологичното с приятното.

- О, мълчи!... Лила е много почтено момиче.

- Не съм казал противното. Говоря само за брат си. Когато човек няма пари или е неспособен да ги спечели, намира изход в идеологията на комунистите. Братята ми се утешиха именно по този начин.

- Ти говориш постоянно за пари... Баща ти трябва да е много беден - съчувствено забеляза тя.

- Да, варварски, ужасно беден!... - високо и натъртено произнесе той. - Впрочем това е известно на целия град. Ние постоянно дължим суми на разни бакали, хлебари и месари в града. И затова едва ли има нещо, което да мразя повече от бедността.

- С какво се занимаваш сега?

- С нищо.

- Как с нищо?...

- Ей така!... Изучавам тютюневия бранш.

Ирина помисли да му каже за снощния разговор с баща си, но реши, че е по-добре да мълчи.

- Какво може да ти донесе тютюневият бранш?

Борис направи лека гримаса и не отговори. Едно момиче не може да разбере нищо от възможностите, които обещава тютюнът.

- Защо не отидеш да работиш в София и да следваш университета? - продължи тя, като го гледаше с топлиите си кафяви очи.

- Защото не съм глупак като братята си - отговори той.

- Но какво ще постигнеш с тютюна? - Тя беше почти огорчена от враждебността, с която бе посрещнат съветът ѝ. - Ще станеш майстор... директор на склад... най-много експерт в някоя тютюнева фирма... Ще стигнеш до тях с нехигиенична и убийствена работа, с угодничество и влачение по корем... Ти нямаш никакви връзки с едрите тузове, нали?

- Да, никакви - мрачно потвърди той.

- Значи, желанието ти е съвсем безнадеждно!... Прости ми, че ти говоря така.

- Аз не бих позволил другиму да ми говори така.

Тя го погледна и произнесе:

- Но може би ще успееш.

Настъпи мълчание. Слънцето клонеше към запад и гънките на планината се очертаваха ясно. Полъхна вятър. Водните пари по течението на реката се бяха състипали в дълга ивица от синкава мъгла.

- Ще видим! - произнесе той неочаквано.

А после, сякаш това беше напълно естествено и не можеше да не се случи, той я прегърна и привлече към себе си. Тя не оказа никакво съпротивление. Устните ѝ отвърнаха с тръпчива, неопитна целувка.

Слънцето залязваше.

Когато слязоха в града, вечерният здрач се беше състипал. От дворовете на къщите долитаха весели гроздоберски песни, придружени от свирене на акордеони.

След като се разделиха, Борис тръгна към центъра на града, продължавайки да усеща вкуса на устните ѝ, които още не умееха да целуват. „Малко любов“ - помисли той с насмешка. Думата „малко“ го накара да се усмихне студено на себе си. Той измерваше всичко в количество. Приключенията от този род оставяха в душата му тръпки на досада и съжаление за изгубено време, но бяха единственото удоволствие за младеж без пари. Дори играта на моники в кафенето струваше пет лева, които не винаги се намираха в джоба му. По природа той не беше нито развратник, нито отшелник и затова момичетата се хлъзгаха по повърхността на живота му, без да оставят възторзи или печал. Ирина беше просто едно от тия момичета. И понеже си оставаше винаги пренебрежителен към жените, а мисълта му беше заета с миража на тютюна, той не съзна, че тръпчивият вкус на устните ѝ го бе развълнувал много по-дълбоко, отколкото мислеше.

Той престана да мисли за нея, когато излезе на главната улица, и се разгневи на тълпата, която му пречеше да върви. По тротоарите се движеха самодоволни търговчета, сполучили да разработят някое дребно предприятие, лениви държавни чиновници, току-що излезли от канцелариите, провинциални франтове с модни дрехи и отегчени лица, девойки с миловидни главички, но в пълни крака. И всички тия хора се блъскаха, хилеха и поздравяваха, като че излизането по главната улица през часа на модната разходка беше върховната цел на живота им. „Гладна тълпа“ - помисли той с отвращение, ядосан от навалицата, която го блъскаше и принуждаваше да върви на зигзаг. Нима не би продал душата си, за да изплува над тая сган?... Той отдавна беше решил да я продаде, но липсваше добър купувач и това го отегчаваше. Даваха му много ниска цена. Предлагаха му да стане полицейски агент, селски учител, помощник-аптекарь, касиер в кино и дори любовник на една възрастна жена. Всичко това той отхвърли спокойно, без възмущение, като дребни оферти, които не заслужават внимание. Естествената му злъч към света, натрупана от бедността, не се дразнеше от нравственото падение, а само от нищожността на възнаграждението. За дребните, но почтени службици той знаеше, че щяха да го изхабят, а полицейски агенти и платени любовници на жени ставаха само умствено осакатени глупци. Ала все пак той трябваше да почне нещо и като захвърли гимназиалната си диплома, постъпи в един тютюнев склад. И тук пред него блесна за пръв път златният мираж на тютюна. Тук му се стори, че със своя ум и презрение към хората можеше да властвува над тях. Жълтокафените тютюневи листа с наркотично благоухание, които нареждаше на пастали и стягаше в денкове, можеха да се превърнат и за него в разкошен дом, в американска кола, печалби и могъщество... Трябваше само да усвои подробно манипулацията, такта на покупките, хитрините на „шкартото“, счетоводните похвати за укриване на печалбите, изкуството да се дават рушвети и полицейските начини за усмиряване на стачките. Трябваше само да прескочи преградата от директори и майстори, от простаци, шмекери и крадци на дребно, която пазеше ревниво местата си и затваряше пътя към тайнствения и недостъпен свят на едрия капитал, на акционерите, генералните директори и главните експерти. Понякога той успяваше да зърне хората на тоя недостъпен и всемогъщ свят. Те идваха с лимузини, които струваха половин милион, преглеждаха внимателно някоя голяма партида и след това отиваха да ловят с въдица риба в планината. Едни от тях имаха интелигентен вид, бяха изискани и мълчаливи, други, напротив, го поразяваха със своя шум и простащина, със суетното и нахално показване на богатството си. Между последните се срещаха хора почти без никакво образование, бивши кръчмари и месари, груби и безогледни като джамбази по панаирите, но успели да станат собственици на петдесет или сто милиона. Какво му пречеше да постигне същото? Отношенията му с хората бяха по-гъвкави, мисълта му по-остра, волята по-силна. По цели нощи той разсъждаваше върху това и тютюнът се превърна в огнена мечта, която изгаряше въображението му.

Но още през първите дни миражът му показва жестокостта си. Наркотичната миризма на тютюневите листа му се стори непоносима. Отровният прах, който поглъщаше през деня, вечер се къртеше от дробовете му с остра, мъчителна кашлица и жълтеникави храчки. Лицето му стана бледно, виеше му се свят и често повръщаше, облян в студена пот. Това бяха признаци на остро отравяне с никотин у начинаещите, които се престараваха и оставаха след работно време, за да спечелят благоволенieto на майстора. Усърдието продължи три месеца и Борис се надяваше на повишение. Но майсторът беше предвидлив човек и не му позволи да мръдне по-нагоре от денкия. След още три месеца този младеж благодарение на ума и образованието си можеше да го измести. Тютюневата търговия процъфтяваше и главните експерти търсеха под дърво и камък такива хора. Един ден майсторът се обезпокои до такава степен, щото намери за по-добре да уволни Борис.

От два месеца Борис скиташе без работа, но сега се надяваше да постъпи в „Никотиана“, най-солидната и най-богатата тютюнева фирма. Службицата беше нищожна и

канцеларска, но даваше възможност за учене на нови неща и размах в техническата работа, без да диша непрекъснато отровния тютюнев прах.

Той стигна до голямото кафене на площада, влезе в него и огледа масите, търсейки генерал Марков. Генералът, с моравочервено лице, бръсната глава и светъл спортен костюм, играеше табла с директора на „Родопски тютюн“, но така стръвно, че Борис не посмя да го обезпокои и да попита за назначението си. Публиката беше същата, както на улицата, но по-ленива и напълно безразлична към любовните въпроси, киното и разходките по тъмно, които вълнуваха младежта. Тя се състоеше от пенсионери с почервенели от ракия носове, от писарушки, безделници и местни първенци, от разпалени стратегии и капацитети по международните въпроси, които бяха в същото време виртуози на белот и шампиони на моникс. Но сега по-голямата част от тия провинциални глупци бе оставила щеките, заровете и картите, за да слуша радио. И понеже приличаха на тълпа от кряскащи маймуни - собственото им мнение беше по-важно от това, що чуваха, - заглушаваха гласа на говорителя.

Борис седна отпуснато на една свободна маса и си поръча кафе.

- Какво предават? - попита той, когато келнерът му донесе кафето.

- Речта на Хитлер - небрежно отговори келнерът.

- Казва ли нещо интересно?

- Зъби се на евреите.

Борис погледна разсеяно към масата на генерала, от чието благоволение зависеше съдбата му. Генералът нямаше никакво намерение да се признае за победен и яростно нареди пуловете за нова игра. Борис съзна, че беше неудобно да се приближи до него сега. Той плати кафето и излезе на улицата.

Вечерният хлад го накара да потрепери. Той имаше зимно палто, но нямаше пардесю или мушама, които бяха тъкмо за това време. Електрическите лампи на улицата образуваха броеница от трепкащи светлини, които есенната вечер правеше да изглеждат студени и остри. Борис тръгна към северната част на града. Лампите ставаха все по-редки, а улиците по-тесни и по-тъмни. Стигна до площада на баните, оживен през летния сезон, сега пуст, и отмина джамията, върху минарето на която светеше лампа. Модерните постройки от центъра на града - белег на търговско благополучие - отстъпиха място на изтърбушени паянтови къщички с дървени порти, овощни градини и широки дворове, сред които горяха огньове. Жените варяха мармалад, а мъжете опушваха бъчвите или стягаха казаните за ракия.

В една такава паянтова къща на този квартал живееше семейството на Редингота.

II глава

Бе изминала година от деня, в който Борис постъпи в склада на „Никотиана“ като стажант от интелигентните безработни. Ирина взе матура с пълно отличие и почна да се готви за Медицинския факултет. Динко също изкара гимназия, но го взеха в Школата за запасни офицери.

Градецът животуваше сънливо и тихо в дребни клюки и благоухание на съхнещ тютюн. Само от време на време хората се стряскаха от някое македонско убийство или внезапни арести или внезапни арести на комунисти, които после, оковани с вериги, бяха изпращани към близкия областен град.

В семейството на Чакъра царуваше спокойствие.

Но един горещ ден, към края на август, старшията се прибра за обед в лошо настроение, което изрази още сутринта в дребнава придирчивост към подчинените си. На няколко млади стражари в околийското управление той се скара за немарливо отнасяне към оръжието, на постовия пред общината направи строга бележка, че не е обръснат, а на жена си, която беше приготвила всичко навреме, викна грубо:

- Слагай масата!... Какво чакаш?

Жена му го погледна учудено, защото масата беше отдавна сложена.

Чакъра седна на мястото си намръщен и разтърка в супата една малка лютивя чушка, от която пълнокръвното му лице стана още по-червено. След това хвърли свиреп поглед към жените, които поглъщаха зальците си страхливо и всеки миг очакваха избухването на бурята.

- Дай гювеча!... - изкомандува той на жена си, а после още по-строго изръмжа към Ирина: - Дай виното!

Двете жени станаха почти едновременно и донесоха гювеча и виното. Гювечът беше тлъст и приготвен, както старшията го обичаше: с картофи, със сини домати и малки лютивни чушки. Като отпи една глътка вино, той пак погледна жените и забеляза, че те почти не ядяха. „Кучки - помисли той гневно. - Ако не се боят от мене, ще се качат на главата ми!“ Ирина поне се беше качила вече на главата му.

Той се наобядва, запуши и по навик, който беше добил в службата при разпит на арестувани, помълча зловещо, за да изплаши още повече виновния и да му вдъхне почит към истината. Настъпи оловна тишина, която увисна над масата и накара двете жени да наведат глава. Майката започна да сгъва кърпите, правейки това с излишно усърдие, а Ирина, леко побледняла, се мъчеше упорито да изтрие с хляб петно от капка вино върху покривката.

- Срам!... избуча най-сетне гласът на Чакъра. - В земята потънах, когато ми казаха.

- От какво срам?... Какво ти казаха? - сопнато попита майката.

- И ти ли се правиш, че не знаеш? - гневно кресна старшията.

- Не зная нищо.

- Ако не знаеш, питай хората!... Дъщеря ти е станала любовница на един вагабонтин.

- Я не слушай много какво приказват хората - бързо рече майката.

- Мълчи!... - яростно изрева Чакъра.

Червеното му лице стана мораво, а краищата на устните му се изкривиха надолу и това го направи да изглежда още по-свиреп. Майката стана обидено, излезе от стаята и сърдите тръшна вратата след себе си. Но в малкото вестибюлче тя се спря и доволна от постъпката си, почна да слуша. Тя знаеше, че излизането ѝ щеше да стресне Чакъра и да намали гнева му наполовина. Колкото за Ирина, тя наистина трябваше да получи един малък урок. Беше време за това.

След излизането на жена си Чакъра примигна бързо няколко пъти и се почувствува безпомощен. Туйто!... Изтървеш ли веднъж жените, върви ги гони да ги умириш отново. Ах, какъв бой заслужаваха те!... Но после старшията съзна изведнъж, че грубостта нямаше да му помогне. Жена му не беше като тукашните, които човек можеше да набие. Още по-малко това се отнасяше за дъщеря му.

- Какво има, татко? - внезапно попита Ирина.

Чакъра отдъхна. Гласът на девойката беше развълнуван, но невинен и чист. Това накара старшията да попита малко по-спокойно.

- Тази сутрин ми казаха, че си ходила по срещи с Рединготчето. Вярно ли е това?

- Да, вярно е - отговори Ирина.

Лицето на Чакъра отново стана мораво, вените на слепите му очи почнаха да бият силно и върху челото му се появиха ситни капчици пот. Той не можеше да оцени самопризнанието, но запази спокойствие, необходимо за по-нататъшния разпит.

- Откога? - мрачно попита той.

- От миналата есен.

- Къде се срещаште?

- При параклиса.

- А през зимата?

- Вечер, при дървеното мостче, зад склада на „Никотиана“.

- На друго място срещайте ли се?

- Не.

- А какви планове имате? - Гласът на старшията стана насмешлив и зъл. - Този поплювко иска да се ожени веднага, нали?

- Ние нямаме никакви планове.

Чакъра я погледна и занемя. Той беше от старото поколение, със строги нрави, и любовта без ангажменти му се струваше подлост, с която някои безсъвестни типове използват глупостта на жените.

- Значи, тъй, никаквице!... - изкрещя той вън от себе си. - Ти си приела да го забавляваш като леко момиче!...

- Знаеш, че не съм... не мога да бъда леко момиче - гордо заяви тя.

- Зная само, че ходиш с просяците на града и хората ти се смеят... Поне да беше някой приличен човек, а не самохвалко и лентяй! Едва го приеха по милост в склада, а блънува за милиони. Поплювко с поплювковците!...

Ирина наведе глава. Чакъра млъкна, доволен от въздействието на думите си. Той беше ударил дъщеря си по най-чувствителното място - гордостта. После погледна дебелия си старовремски часовник с турски циферблат и направи гримаса - беше закъснял за работа. Стана бързо, опъна сабята си и като хлопна силно вратата след себе си, излезе навън.

Майката влезе в стаята. Ирина плачеше тихо и по пълничките ѝ мургави бузи се търкаляха сълзи. Рулото ѝ се беше развило и косата ѝ падаше в безпорядък върху шията. С несъзнателни движения на ръцете си тя се мъчеше да го поправи, но без да иска, с това го разваляше още повече. Изостреното ѝ чувство за достойнство беше оскърбено до смърт от думите на Чакъра. Майката се приближи и я погали по бузата. Ирина неволно целуна ръката ѝ. Стори ѝ се, че в тази нежна милувка, в тази загорбяла, но топла ръка имаше дълбоко съчувствие и разбиране, което не беше подозирала досега. Майката се наведе над нея, улови я за брадичката и кротко извърна лицето ѝ към себе си.

- Кажи ми всичко!... Случило ли се е нещо?

Ирина разбра въпроса и отговори твърдо:

- Не, бъди спокойна... Нищо не се е случило.

Тя усети целувката върху челото си и неволно, с дълбокия инстинкт от детинство, скри лице в гърдите на майка си. От топлината им се излъчваше чувство за сигурност, нещо прекрасно, мило и нежно, което я накара да се разхлипа още по-силно.

- Имате ли някакви намерения?

- Не сме говорили нищо определено досега... Аз трябва да свърша университета, а той иска да се издигне... да спечели много пари.

- Всеки иска това. Но дали ще може?

- Аз зная... напълно сигурна съм, че може.

Майката въздъхна загрижено.

- Каква заплата получава сега?

- Хиляда и двеста лева.

- Малко. Няма да стигне дори за него.

- О, не гледай какво получава сега!... Главният експерт на „Източни тютюни“ му предлага дванадесет хиляди месечно в централата.

Майката се усмихна снизходително:

- Той ли ти каза това?

- Да. Но той има причини да не напуска „Никотиана“. Ти не знаеш... не разбираш какво е тютюнът.

Майката погледна замислено към прозореца и въздъхна пак. В паметта ѝ изникна миналото, когато работеше в складовете на „Никотиана“ и „Родопски тютюн“. Спомни си

кафявия прах, който през безкрайния работен ден се наслявяше в дробовете ѝ. Спомни си отровната миризма, която замайваше главата, убиваше свежестта на бузите и сякаш изсмукваше кръвта от тялото. Спомни си дните на стачки, когато полицията разтурваше събранията и безмилостно гонеше работниците с палки и бичове. Господи, колко отвратително ѝ се струваше това сега!... Но практичният усет на майката, която обмисляше бъдещето на дъщеря си, я накара да си спомни също така и главоломното забогатяване на няколко души, които бяха започнали с тютюна от нищо и на които преди години Чакъра даваше пари назаем да се нахранят в гостилницата. Това бяха хора хитри, безогледни, ала все пак способни и енергични. А нима Рединготчето, чийто баща-повлекан беше известен на целия град, имаше тия качества? Можеше ли да стане нещо повече от истифчибашия, от обикновен майстор? Та нима Ирина беше за човек като него? Не, не!... Майката я притисна към себе си и произнесе решително:

- Ти трябва да го забравиш сега... Нека се издигне и спечели пари, а после ще видим.

Ирина я погледна с пламъче на враждебност, после тъжно наведе глада. Нима една ограничена и неuka жена можеше да каже друго нещо!

- Баща ти по никой начин не ще позволи да се срещаш повече с него - продължи майката. - Помисли си добре!... Ако не разбереш това, може да се разсърди и да не те изпрати да учиш в София.

- Остави ме!... - внезапно избухна Ирина. - Ако направи това, ще му работя като Динко на нивата... Той не заслужава да има друга дъщеря.

Тя се прибра в стаичката си отново заплака горчиво, понеже в дъното на душата си съзнаваше, че упрекът на баща ѝ беше справедлив. Нещо липсваше в отношенията ѝ с Борис, нещо ги разделяше един от друг, нещо правеше връзката им несигурна и случайна. Ирина искаше да повярва в неговите планове, в неговия мираж, но не можеше и понякога се съмняваше дори в истинността на дребните факти, които ѝ съобщаваше. Имаше ли смисъл да остава в „Никотиана“, ако главният експерт на „Източни тютюни“ му предлага наистина дванадесет хиляди лева в централата? Защо всички хора му се струваха глупци, които може да надхитри? Толкова ли лесно се печелят милиони? Той беше преуморен, отслабнал и жълт, кашляше остро от тютюневия прах, но бълнуваше непрестанно за плановете си, измисляше невероятни съчетания за възможности, основаваше грамадни предприятия с филиали в чужбина. И всичко това го караше още повече да прилича на болен от треска златотърсач, на побъркан иманяр, на нищожен и жалък бедняк, който ще прекара целия си живот в търсене на средство да спечели пари, без да постигне нищо. Какво означаваха парите за него? Може би нещо, което сам не съзнаваше и нямаше нищо общо с обикновената им употреба, но което го привличаше неотразимо, тъй като беше свързано с власт над хората и отмъщение за бедността. Дори когато я целуваше, студените му очи оставаха устремени в това далечно нещо, което го откъсваше от живота, от любовта.

Изведнъж тя се почувствува унижена. Родителите ѝ бяха прави. Може би не трябваше да го вижда повече. Може би в София щеше да го забрави, постепенно и неусетно. Ала мисълта да не го вижда повече ѝ се стори непоносима. Спомни си часовете, които бе прекарвала с него при параклиса. Високите върхове на планината блестяха ярко, все още покрити със сняг, но наоколо беше пролет, цъфтяха шипки и глогове, жълти лютичета обсипваха поляната, обрасла с избуяла трева. Във въздуха се носеше нещо топло и златисто, нещо безумно радостно и щастливо, което опияняваше и двамата. Тогата студенината му, която го правеше тъй далечен, изчезваше, той внезапно ставаше нежен и започваше да я целува... Да, все пак той я обичаше, все пак той намираше у нея нещо, което нито работата, нито честолюбието, нито мечтите му можеха да му дадат. И тя заплака отново.

Стреснаха я ударите на градския часовник. Имаше среща с Борис. Бяха уговорили да се видят в малката сладкарничка, близо до площада, в която рано следобед не отиваше никой. Тя се облече бързо и със свито сърце излезе от къщи.

Наближаваше края на август и макар горещината да беше все още много силна, в посърналата зеленина и уморения блясък на слънцето се долавяха първите тръпки на есента. Акациите по улицата ронеха тъжно дребните си пожълтели листа, а реката шумолеше приспивно и глухо. От време на време някъде сънливо изкукуригваше петел. Фасадите на къщите, измазани с глина или вар, бяха покрити с низи от прясно набран тютюн, излъчващ упойваща и сладникава миризма, която се смесваше с благоуханието на карамфили и шибой от цветните лехи в дворовете.

Ирина тръгна бавно по тротоара на пустата улица. Всеки ъгъл, всяка ограда, всяка къща ѝ напомняше минали дни, когато, задъхана и щастлива, бързаше по тази улица, за да излезе на шосето и оттам да тръгне по пътеката към параклиса. Но колкото по-силно я завладяваха спомените, толкова по-голямо ставаше безредието в душата ѝ. Суровите думи на баща ѝ се смесваха с кратките съвети на майка ѝ. Оскърбената гордост се бореше с любовта ѝ. Съзнаваше, че трябва да се раздели с Борис, и все пак това ѝ се струваше невъзможно.

Измъчена от мислите си, тя прекоси площада, павиран с гранитни блокчета, и влезе в сладкарницата. Вътре беше прохладно и тъмно, миришеше на ванилия. В дъното виновно се раздвижи някаква двойка, а съдържателят, препасан с бяла престилка, дремеше до тезгяха, отрупан с тави баклава и разноцветни провинциални пасти. Стените бяха украсени с календари на патриотични организации, майсторското свидетелство на сладкаря и обща снимка на футболните играчи от националния тим.

Борис седеше на една маса пред паничка със сладолед. Той носеше все още овехтелият си миналогодишен костюм. Ирина седна до него и конвулсивно стисна ръката му. Сълзите, които бе съдържала досега, бликнаха изведнъж от очите ѝ.

- Какво има? - с досада попита той.

- Татко е научил всичко.

Борис се засмя, но после го обзе неприятно чувство, сякаш Чакъра го беше омотал в мрежа, от която не можеше да се отърве лесно.

- Добре!... - каза той с привидно спокойствие. - Какво от това?

- Как какво?... - Тя го погледна с упрек в разплаканите си очи.

- Да се хвърлим под влака ли?

Суровият му глас я прониза и стресна.

- Няма защо да се шегуваш - тихо произнесе тя. - По-добре би било...

Ирина искаше да каже: „По-добре би било да обмислим какво да правим“, но вместо това млъкна изведнъж. Нещо я задуши. Съзна внезапно унизителното положение, в което се намираше. Нима можеше да му каже: „Ходихме заедно и баща ми е научил за това. Трябва да се оженим.“ Тя беше съвсем неспособна да постъпи така.

- Аз не се шегувам и мисля, че ние не трябва да се виждаме повече - рече той, като долови борбата, която ставаше в нея, и се помъчи да я използва.

Връзката с Ирина му тежеше отдавна, а тревогата от дребните усложнения, които можеше да настъпят, го караше да мисли за скъсване. Сега беше дошъл удобен момент да направи това.

- Никак ли да не се виждаме?... - прошепна тя изумено.

- Да, никак... В края на краищата нашите отношения не могат да траят вечно. Аз ти намекнах в началото за това. Не ме гледай така.

- Борис... - прошепна тя отчаяно.

Той се уплаши от сцени и каза по-меко:

- Ти ще отидеш да следваш в София, а аз трябва да остана тук. - Гласът му стана изведнъж груб. - Моля те, не плачи, защото ни гледат и ни се смеят!... Не ставай простачка.

Той млъкна и след малко продължи отново:

- През тия две-три години ще стъпя здраво на краката си... А после ще видим... Но сега не мога да поема никакъв ангажимент. Ясно ти е защо, нали?

Тя не отговори. Гледаше мрачно и втрещено пред себе си. Сълзите ѝ се попиваха от горчива мъка, от тихо и безропотно примирение. Да, ясно ѝ беше. Той не искаше да загуби свободата си, да ограничи възможностите си с едно провинциално момиче, което не можеше да му донесе нито пари, нито връзки с недостъпния свят. Дали безумните му планове не стигаха до ония красиви и потънали в разкош жени, които понякога идваха с лимузини в градеца, придружени от съпрузите, бащите или любовниците си? Не, той нямаше нито външност, нито характер, които можеха да се харесат на тези разглезени жени. Ала все пак тя произнесе горчиво:

- За да започнеш с тютюна, ти трябва да имаш много пари.

- Ще ги намеря - уверено каза той.

- Откъде?

- Ще потърся съдружник или варантен кредит... Мога да изплащам на производителите след продажбата на готова партида... Има цял куп възможности.

Той погледна нетърпеливо стенния часовник и почна да барабани с пръсти върху масата.

- Ще се видим ли още веднъж? - глухо попита Ирина.

Той повдигна рамене и каза великодушно:

- Можем.

- При параклиса.

- Добре. При параклиса.

- За къде бързаш сега?

- Имам работа в склада. Утре пристигат чорбаджиите. Трябва да стегна всичко.

Ирина се усмихна тъжно. Той си въобразяваше, че само няколко години го разделят от милионите. Имаше драма и в неговото безумие. Но тъкмо това я караше да го обича по-силно.

- Ти ли ще стегнеш всичко? - попита тя.

- Кой друг?

- Това е работа на директора.

- О, директорът!... - Борис се изсмя презрително. - Цялата му работа лежи върху Баташки и мене... Впрочем той пак е заминал някъде да държи реч и дори не знае за идването на чорбаджиите.

Ирина се намръщи. Генерал Марков минаваше за покровител на Чакъра и редовно купуваше тютюна му за „Никотиана“.

- Трябва да му съобщиш по някакъв начин - произнесе тя с упрек.

- На кого?

- На генерала.

Борис небрежно махна с ръка:

- Не съм длъжен да правя това... но бъди спокойна. За Спиридонов е две едно дали генералът е тука, или не. Марков е само патриотично украшение за местния клон на фирмата. Спиридонов си знае работата.

Още от дете Ирина беше чувала за Спиридонов. Името му я изпълваше с необяснимо чувство на страх и враждебност. От Спиридонов и от сделките му в чужбина зависеха много неща в околията. Той решаваше започването на покупките, отварянето на складовете, цената на суровия тютюн, размера на шкартото, големината на надниците, гладата или жалката ситост на хиляди бедни семейства. Той ставаше причина за протести на депутати в Народната събрание, за внезапното избухване на стачки, за сбивания между работниците и полицията, в които се излагаше животът на баща ѝ. Сегашното идване на Спиридонов отново изпълни Ирина с враждебност.

Тя изяде мълчаливо и тъжно един сладолед.

- Мислиш ли, че Спиридонов ще те забележи сега? - попита тя внезапно.

- Не зная. Но ако не го направи, толкова по-зле за „Никотиана“. Ще постъпя веднага в централата на „Източни тютюни“.

Ирина трепна горчиво: значи, хвалбите му, че главният експерт на „Източни тютюни“ го викаше в централата, може би не бяха измислица.

Лила, дъщерята на Шишко истифчията, се готвеше да отиде на една от редките си срещи с Павел. Тя работеше като пасталджийка в склада на „Родопи“, но днес не бе отишла на работа именно поради тази среща.

В единствената стаичка на къщичката бе полутъмно и горещо. Лятното слънце напичаше схлупения покрив, а двете малки прозорчета, макар и отворени, една стигаха за проветряването на въздуха. От пода, напръскан с вода и грижливо изметен преди малко, се разнасяше дъх на влажна глина. Една трета от стаичката бе заета от дъсчени одри, потрити с козаци, а останалото пространство - от сандък за дрехи, два стола и грубо скована маса, върху която семейството се хранеше.

През отворените прозорчета, полузакрити с басмени перденца, долиташе разговорът на майката на Лила с една съседка. Майката се оплакваше възбудено, че тъкмо в разгара на сезона Шишко отново бе останал без работа, уволнен от склада на „Бяло море“ поради разправия с майстора. Лила се усмихна. Вчера тя бе завършила успешно разговора за настаняване на баща си в склада на „Родопи“. Когато се намираше в добро настроение, директорът на клона изслушваше нуждите на работничките, особено на хубавките, с известно съчувствие. Развълнуван от молбата ѝ, той беше обещал да приеме баща ѝ на работа. Лила имаше основание да бъде обезпокоена от добрината му, но в тоя миг не мислеше за това.

Тя отвори вратата и през малкото прустче, което отделяше стаята от двора, видна високо:

- Татко, ела!

Шишко поправяше на двора две готварски печки, които бе донесъл на гръб от града. Когато го уволняваха от складовете, той започваше да се занимава с тенекеджийство, като използваше вехти материали и сечива на шурей си, който имаше добре разработено дюкянче на главната улица. Шишко беше неук, но познат на всички комунисти в града. Известността му водеше началото си още от тесняшките времена, когато членовете на партията правеха сборове на една поляна вън от града и учудваха гражданите със своята дисциплина и гимнастически постижения. В тия постижения Шишко беше винаги пръв. На младини той притежаваше голяма физическа сила, която по-късно партията превърна в духовно и физическо мъжество срещу господарите. Всички комунисти в града ценяха голямата му опитност в стачките. През една от тези стачки, при сбиване с полицията, той бе загубил и едното си око.

Шишко влезе в стаичката, запотен от горещината и чукането. Той бе с плешиво теме, с червено и кръгло лице. Мускулатурата на плещите и гърдите, с която някога смайваше другарите си по тесняшките сборове, личеше още под вехтата му, грижливо изкърпена риза.

- Татко, аз излизам - рече Лила.

- Къде? По работа ли? - загрижено попита Шишко.

Върху лицето му премина израз на тревога. Думата „работа“ означаваше между тях явка с нелегален другар или партийна акция.

- Не. Имам среща с Павел Морев.

Шишко отдъхна. Павел Морев беше член на областния комитет, но живееше легално в София.

- Поздрави го от мене и му кажи, че отговорникът в градския комитет по складовите дружества е вдигнал много високо мерника. Трябва да дисциплинира малко другарите от „Бяло море“. Разбират ли от тактика, или не всички вече са заподозрени от полицията, а се разпениха срещу моето уволнение и направиха поразии. Аз, слава богу, няма да умра от глад, докато имам ей тия...

Шишко показва големите си груби ръце. Той дишаше тежко, понеже страдаше от задух, който с напредъка на възрастта му се засилваше.

- А какво ще правим, ако не се разпенваме? - попита Лиля. - Да кротуваме като овчици ли?

- Така не може! - посъветва Шишко. - Заприличали сме на анархисти! Майсторът уволни целия партиен актив на дружеството и провали всичко, което бяхме направили досега. И ти също се заяждаш за щяло и за нещяло с майсторите.

- Ние си знаем работата! - самоуверено произнесе Лиля.

- Знаете, зер! Нищо не знаете! - сгълча я Шишко. - Много взехте да ставате важни напоследък вие, младите...

- Учим се от вашите грешки.

- Я гледай! Така ли? - Шишко се намръщи, но доброто му настроение не изчезна. - Ако Павел Морев те е научил това, кажи му, че и ние, старите, сме направили нещичко. Основяхме масова партия, вдигнахме стачки, въстания, туй-онуй...

- Павел Морев разсъждава също като тебе, но това е неправилно.

- Значи, ти почна да даваш ум и на него?

Шишко погледна дъщеря си полусърдито, полудоволно. Той беше почти неграмотен, но партията го научи да цени образованието. И за разлика от Чакъра, който едва отстъпи пред молбите на дъщеря си да не я даде в стопанско училище, Шишко направи всички усилия да улесни учението на Лиля в гимназията. Но Лиля не можа да завърши. Изключиха я в седми клас заради участие в маркс-ленинските кръжоци.

Тя бе тънка, височка, с гладко лице, с права тъмноруса коса и бледосинкави очи, чиято острота караше учителите да имат винаги враждебно отношение към нея. Веднъж, в часа по латински, Редингота се разсърди за нещо и нарече Лиля вещица. Ала това бе красива вещица: с хубави рамене, с добре заоблени гърди и не по-лоши крака. Местните донжуани, които привечер ядяха семки край киното и оглеждаха хубавите жени, я считаха за едно от забележителните момичета в града. Но те добавяха веднага, че е непристъпна и зла като оса.

Лилля познаваше всички горчиви страни на бедността: и едностайната паянтова къщичка с глинен под, в която бе прекарала тъжните години на детството си; и дългите зимни месеци на безработица, в които баща ѝ едва намираше пари да купи хляб; и неплатените училищни такси в гимназията; и премалвяването от глад през петия час; и липсата на палто през зимата; и скъсаните обувки през дъждовете на есента.

Тя познаваше всички напрежения на партийната работа: и безкрайните разпити в учителската стая около маркс-ленинските кръжоци; и тревогата от издайничеството за пръснатите позиви през нощта; и студените тръпки при явки с нелегални другари; и ужаса от мъченията, които надвисваха над нея при партиен провал.

Познаваше и цялата подлост на света, срещу който се бореше и който мразеше до дъното на душата си; и безуспешните опити на фирмите да подкупят баща ѝ; и наивния план на един старшия да я направи провокаторка и своя любовница; и безмерната алчност на господарите; и глупостта и продажничеството на слугите им.

Лилля познаваше и още много други неща. А всичко това придаваше на красотата ѝ някаква сурова и хладна острота.

- Хайде на добър час! - рече Шишко. - Имам работа.

Той бързаше да довърши двете печки до вечерта и да ги отнесе в града, за да вземе пари.

- Татко, чакай! - бързо произнесе Лила. - Искам да ти кажа нещо.

- Казвай! - Шишко се усмихна. - Пари за подметките ли?... Ще взема довечера.

- Не, не е за пари!... - Гладкото, покрито с редки, бледи лунички лице на Лила се заля от руменина, но очите ѝ светнаха решително. - Искан да ти кажа нещо друго... Павел Морев и аз се обичаме.

- Що?... - изхърка Шишко.

Челото и веждите му се сгърчиха болезнено, сякаш някой го беше ударил неочаквано.

- Павел Морев и аз се обичаме - спокойно продължи Лила. - Искан да знаеш това.

Шишко издаде още едно сподавено и безпомощно хъркане. Вълнението беше засилило изведнъж задуха му. Новината го порази и разстрои като внезапен провал в партийната работа. Той знаеше отдавна, че Лила и Павел работеха заедно по организацията на легалните складови дружества, но никога не предполагаше, че отношенията им могат да вземат такъв обрат. Партийната работа не беше шега. Никакви лични чувства не трябваше да се преплитат с нея. Обзе го внезапен гняв срещу Павел Морев. Лицето му стана още по-червено, устните му затрепераха. Почувствува желание да улови Лила за врата и да я набие, както трябва, а после да отиде при някой от по-възрастните другари на градския комитет и да му разправи за поведението на Павел Морев.

Лила стоеше изправена като гъвкава фиданка, която бурята не може да превие.

- Какво? Искан да ме биеш ли? - с укор попита тя. - Задето не крия нищо от тебе, така ли?

- Посрами партията! - глухо изпъшка Шишко.

- С какво съм я посрамила? Да не съм извършила предателство или провал?

- Посрами я с поведението си.

- Я не ставай смешен! - избухна Лила. - Ние не можем да зарежем партийната си работа и да се женим сега. Или искан да кажеш, че имаме нужда от благословията на поп? Ако мислиш така, почни да ходиш на черква и поискай разкаяние, задето не си ме кръстил до днес.

- Не е работата в това!

- А в какво?

- Ти сама каза в какво. В наше време не ставаха такива неща.

- Във ваше време можехте да се жените, когато си искате. Нямахте буржоазия и закон за защита на държавата. А сега на всяка крачка по петите ни вървят детективи.

- Щом е така, ще си гледате само партийната работа и туйто.

Шишко седна с въздишка на стола и се опря върху масата. Той съзна, че вече няма право да се бърка в живота на дъщеря си, станала отдавна самостоятелно. В паметта му изпъкнаха зимните утра, в които Лила отиваше на училище без закуска, вечерите, в които тя четеше до късно, ваканционните месеци, през които нуждата я караше да работи в тютюневите складове... Тя не познаваше дори обикновените радости на другите работнически момичета, които обичаха да се гиздят с припечеленото, да отиват на кино или да се разхождат вечер по главната улица. Като светица живееше тя, но Шишко не забелязваше това досега и го считаше за обикновена, задължителна добродетел, сякаш Лила не беше девойка, а стара мома. Обзе го внезапно угризение за бедността, която не му бе позволила да създаде почти никаква радост на дъщеря си. Той се почувствува смазан, безпомощен, неспособен да оправдае или осъди поведението на Лила. И понеже не знаеше какво да прави, стана от стола, избърса с грубата си ръка челото и тръгна към вратата.. Върху повехналата му буза се бяха отърколили няколко сълзи.

- Татко, не се тревожи! - извика Лила след него.

А Шишко въздъхна тежко, но някак успокоено:

- Не се тревожа, щерко! Ти не си вече моя дъщеря, а човек на партията... И нека тя те направлява и съди.

Лиля излезе от къщи и по прашните, нажежени от слънцето улички на работническия квартал тръгна към боровата гора над градската градина, където правеше срещите си с Павел. Тя бе доволна от развръзката в къщи. „Старият“ се развълнува и наскърби, но прояви пълно доверие към нея, а повече не ѝ трябваше. Личният живот бе отхвърлен назад и Лиля се върна отново към мислите, които я занимаваха всекидневно. Пред нея се изправиха тревожно неизяснените въпроси за партийния курс, за разногласието между другарите по върховете, за подготовката на обща тютюнева стачка в града. От решението на тези въпроси зависеше всекидневната ѝ дейност между работниците. При всяка среща Павел я осведомяваше върху тях, но откъслечно и непълно, защото сам не знаеше как ще се развият събитията. Докато потисничеството над работниците ставаше все по-голямо, членовете на ръководствата губеха време в теоретични спорове и взаимни обвинения в сектантство. Павел бе член на областния комитет и водеше борба за отърсване от остарелите методи на действие. Лиля не споделяше възгледите му от страх и да не пренесе разногласията в низините. И докато вървеше в оскъдните сенки на ниските къщици и дувари - работническият квартал почти напълно бе лишен от зеленина, - тя мислеше тъжно за упорството на някои от другарите.

Пътят на Лиля към боровата гора минаваше през центъра на града. Когато прекоси площада и стигна до тротоара, тя видя Ирина, която в това време бе излязла от сладкарница „Спорт“ и след тъжната среща с Борис се връщаше в къщи. Двете момичета бяха съученички от един и същи клас в гимназията, но се поздравиха хладно. Разделяха ги много неща. Преди две години Лиля употреби напразни усилия да заинтересува Ирина с маркс-ленинските кръжоци. Дъщерята на старшията не издаде нищо пред учителите, но твърдо отказа да влезе в кръжоците. Пречеа ѝ дребното охолство, сладникавата мечтателност. Лиля я отмина равнодушно, без да забележи зачервените ѝ от плач очи.

Срещата с нея накара Лиля да си спомни за Борис. Лиля го мразеше неудържимо още от гимназията. Макар и беден, той споделяше реакционните възгледи на баща си, а сега бе станал най-противният тип в склада на „Никотиана“. Дори майсторът Баташки не се държеше с работниците тъй зле. Дали нямаше да бъде подходящо, ако Павел поговореше с Борис и се опиташе да го вразуми? Не, нямаше смисъл. Двамата братя бяха скъсали отдавна завинаги връзките си. Те се мразеха и злословеха един за друг като врагове. Колкото различни бяха характерите у тримата синове на Редингота! Павел - комунист, Борис - реакционер! Като ремсист Стефан се държеше изобщо добре, но понякога проявяваше черти, които не ѝ се харесваха. БЕ сприхав и самомнителен, изпадаше в уклони наляво и дясно, според настроението си, и не търпеше чужди мнения, особено след като го изключиха от гимназията и се почувствува герой. Но Лиля също беше изключена от гимназията, влизаше дори в комсомолска ядка и все пак не изразяваше честолюбието да ръководи Ремса в града. Високомерието на Стефан можеше да свърши лесно с провал.

Неспокойната мисъл на Лиля се върна отново върху Ирина, но отскочи веднага към Динко. И при него работата не беше в ред. Динко бе непоклатим ремсист, но обичаше братовчедка си с някакво тайно, упорито и потиснато чувство, което Лиля се опитваше напразно да избие от главата му. Той завърши гимназия с отличие и понеже още не беше заподозрян в полицията, един другар от градския комитет даде идеята да постъпи в Школата за запасни офицери. На партията трябваша и хора с военно образование. Лиля бе доволна от това разрешение, но в душата ѝ продължаваше да тлее тревога за Динко. В характера му имаше едно непристъпно, тъмно и затворено ъгълче, което се изплъзваше винаги от въздействието ѝ.

Ли́ла въздъхна, измъчена от мисълта, че Борис Морев беше негодник и подлец, а братята му - комунисти. Потискаше я и съжалението, че Павел потъваше все по-дълбоко в опасни идейни спорове, че Стефан имаше тежки недостатъци в характера си, че умният Динко бе влюбен така глупаво в добродушното и нищожно момиченце Ирина, което на всичко отгоре не му обръщаше никакво внимание. Колко сложни и заплетени бяха отношенията между хората. Но може би тия отношения трябваше да се приемат такива, каквито са, и да се действа въпреки тях.

В градината бе все още тихо, почти безлюдно и горещо, ала не тъй задушно, както в града. От боровата гора идеше едва доловим прохладен и освежителен лъх, който Ли́ла пое с наслада. Прекарвайки дните си в отровната атмосфера на тютюневите складове, тя жадуваше за слънце и въздух. Тишината и спокойствието на летния ден, дълбоката синева на небето, миризмата на боровите и ярките багри на цветята в лехите я накараха да почувствува радост от живота, но заедно с това и копнеж за нещо, което ѝ липсваше въпреки любовта на Павел. Стори ѝ се, че никога двамата нямаше да вкусат от насладата на пълната почивка, от безгрижието на младите влюбени двойки, които вечер се смееха, прегръщаха и целуваха по алеите на градината. Такъв беше законът на борбата. Той изправяше Павел и Ли́ла непрекъснато пред опасности, правеше душите им напрегнати, тревожни, чувствителни и непримирими.

Тук-таме върху пейките, под дебелите сенки на чинарите и акациите, седяха безделници, които се прозяваха, или гимназисти, които учеха за приближаващите поправителни изпити през есента. Когато Ли́ла минаваше покрай тях, те прекъсваха четенето си и после за дълго не можеха да се съсредоточат.

Ли́ла не им обърна никакво внимание, нито се разсърди на опитите им да завържат разговор. Но тя се обезпокои от един мъж с шарена вратовръзка и нови жълти обувки, за когото другарите от склада я бяха предупредили, че е агент на полицията. Непознатият мъж беше висок, с подпухнало лице и неприятни светли очи. Особено противни бяха ръцете му. Те ѝ се сториха големи, хищни, костеливи, с някаква мъртвешка белота. Когато мина покрай скамейката му, той повдигна глава от вестника, който четеше, и очите му, тъжни и зли, се втренчиха неподвижно в нея. Но той веднага наведе глава и продължи равнодушно четенето. Ли́ла почувствува слабо облекчение. Явно бе, че непознатият агент е дошел отскоро в града и се запознаваше повърхностно с жителите и обстановката му. За да провери дали не я следи, тя се обърна и го погледна бързо. Агентът, седнал гърбом към нея, продължаваше да чете вестника си. Ли́ла отдъхна, но се успокои напълно едва когато навлезе в тесните пътеки на боровата гора и почна да мисли за Павел.

Тя го обичаше с порива на интелигентно момиче от потиснатия свят на работниците, което търсеше и чакаше любовта също от образован човек. Но след дългата и мълчалива целувка, при която впиха устните си, тя първа съзна, че в живота на двамата имаше нещо по-важно от любовта, и рече бързо:

- Говори сега!

Павел се разсмя и отвърна задъхано:

- Ти си сектантка дори в любовта.

И продължи да я целува, защото я виждаше рядко, само когато идваше по партийна работа в града, и защото всичко в нея в този миг, от пъргавата мекота на гърдите и топлата влага на устните ѝ до синкавия огън в очите ѝ, събуждаше само любов.

Той бе по-висок от нея и приличаше донякъде на Борис. Имаше кожа с кехлибарен оттенък, тъмни очи и права черна коса. Но лицето му бе лишено от женствената изтънченост, от затворената и неподвижна студенина, с която брат му омагьосваше момичетата. То бе по-грубо изсечено, с орлов нос, мъжествено и твърдо като у древен картагенски войник. Чувството за естественост го бе спасило от сектантската мода, която караше интелигентите комунисти да ходят лошо облечени и небръснати дори когато имаха

възможност да се погрижат за външността си. Той носеше приличен летен костюм и чиста риза.

- Кажи новините! - рече тя, като се освободи най-сетне от прегръдката му.

Двамата приседнаха върху една полуизгнила скамейка в далечна и затънтена алея на гората. До това място стигаха рядко само влюбени двойки или безопасни чудаци. Сега наоколо нямаше никой.

- Споровете се изострят! - произнесе той, като запали цигара. - Лукан е направил предложение да бъде снет от областния комитет.

- Приеха ли го? - тревожно попита Лила.

- Не, разбира се. Пропаднало е при гласуването. Преди две седмици имаме областна конференция на Витоша. Лукан беше пълномощник на Централния комитет. Разбих го жестоко по всички линии и го обвиних в пълно откъсване от Коминтерна.

- Ти ненавиждаш много този човек!...

- Да, ненавиждам го.

- А баща ми е работил с него... Струва ми се, че е честен човек.

- Честен, но тесногръд и упорит до безумие... Казвам ти всичко това, защото разчитам на тебе и на тукашните другари. Ако ме снемат от областния комитет, ще почна низова работа и ще я върша така, както ме учи собствената ми съвест. Не мога да търпя повече глупости... Ние не вършим нищо, а си играем на левичарство и революционна романтика.

- Каза ли всичко това на конференцията?

- Да, казах го.

Лила се усмихна замислено.

- Защо питаш? - рече той.

- Защото Лукан ще ти плати хубавичко, когато се събере пленумът.

- Мъчно ще успее! - Гласът на Павел издаде гняв и ожесточеност. - Целият Централен комитет може да увисне във въздуха, ако няма кой да изпълни решенията му. Смяната на курса ще дойде отдолу, ако Задграничното бюро и Коминтернът не намерят начин да я наложат отгоре.

- Пазете се само да не разрушите вярата на работниците в партията... По-добре единно ръководство с погрешен курс, отколкото бездейни комитети от спорещи теоретици.

- Не може да съществува единно ръководство с погрешен курс! - избухна той. - Тъкмо в това е силата на нашата партия! Сектантският курс я води към задънена улица, към пълно отделяне от работническата маса. А щом това е така, ръководството престава да бъде единно и в него не развива процес на борба.

- Но този процес може да стане много опасен сега. Вие спорите, обвинявате се, снемате се от ръководни места, изключвате се като фракционери и в края на краищата бездействувате. А тук положението става неудържимо. Работниците могат да избият в стихийни и неподготвени акции. Не мога да си представя по-лош удар върху партията от това. Какво да правим и кого да слушаме ние, партийните дейатели в низините? Какво да правя аз?

- Борбата на мненията в ръководството е неизбежна, а дисциплината на партийните дейатели - задължителна. Важното е как ще приложи вашият градски комитет директивата на Централния комитет за обща тютюнева стачка в страната. Твоята задача е да агитираш между работниците за търпение, докато градският комитет изясни становището си по този въпрос.

- Казваш го ловко, но докато вие изясните положението, търпението на работниците ще се изчерпи. Господарите и чиновниците им се гаврят с нас. Майсторът на „Бяло море“ е забранил оня ден на работниците да излизат от салона по нужда през работно време. Баща ми е протестирал възмутено и това е предизвикало уволнението му. В склада настъпила бъркотия, която завършила с побой над майстора и идване на полицията. Сега целият

партиен актив в „Бяло море“ е уволнен... Но ти не знаеш всичко това! Ти не знаеш, че преди десет дни полицията е потушила скандала в един своднически дом, в който са правени опити да бъдат привлечени и наши тютюноработнички.

Лила се беше зачервила, говореше високо, в очите ѝ святаха гневни пламъчета. Павел я гледаше усмихнат и доволен.

- Защо се смееш? - възмутено попита тя.

- Защото ми харесваш - отговори той.

- Омръзна ми да се шегувам, когато не знаеш какво да отговориш.

- Понякога шегуването е единственият начин да се утешим при безизходност.

- Тогава търси изход, а не се шегувай. За нас ножът е опрял о кокала.

- Търся го и го намирам в разумни действия, които няма да уронят значението на партията. След няколко дни ще получите директиви за подготовка на стачката.

- По кой „курс“? - с насмешка попита Лила. - По твоя или Лукановия?

- По Лукановия, може ли иначе? - отново се разгорещи Павел. - Но това е най-безсмисленият, лишен от гъвкавост курс. Една подготовка без разчет на наличните сили, без съюзници, без широка платформа, която да обедини всички работници... Подготовка, която ще се изрази в удар във въздуха, в провал и разгром на партийните кадри...

- Не ме агитирай! Слушала съм хиляди пъти от тебе това. Ти искаш да действваме като социалдемократите, миролюбиво и безопасно, а това не води до нищо.

- Говориш глупости! - извика той, като удари гневно с юмрук по коляното си.

- Не викай! - засмя се тя. - Видиш партиен разговор.

- За глухите и виковете са малко.

- По-добре кажи какво конкретно ще правиш.

- Задграничното бюро възложи на мене и на група другари от областния комитет да подготвим стачката в нашия град по изпитаното болшевишко разбиране... Това ще бъде опит, който после ще съпоставите с резултата от другите тютюневи центрове.

- Значи, стачки с две различни платформи: Лукановата и вашата! Интересно понятие за единство в тактиката! Това ли наричаш ти разумно действие?

- Престани да се шегувам и да ме ядосвам! - с леко втвърден глас произнесе той. - Ние ще подготвим стачката само върху моята платформа и това ще почива върху единодушно решение на градския комитет... Казах ти, че разчитам на тукашните другари.

Лила го погледна изпитателно.

- Едно е да разчиташ, а съвсем друго - дали ще тръгнат с тебе - каза тя.

- Аз зная какво мислят. Разчитам и на тебе.

- На мене ли? - учудено попита тя.

- Да, на тебе. И може би най-много, защото си в непосредствен допир с работниците.

- А защо разчиташ на мене?

- Защото ме обичаш и това ще ти помогне да ме разбереш.

- Но аз мога да те обичам, без да мисля като тебе - рече Лила. - Нямам ли право?

Тя съзна, че думите ѝ, макар и произнесени шеговито, бяха решителни и удариха по най-чувствителното място на любовта ѝ с Павел.

- А какво мислиш именно? - попита той сухо.

Лила усети горчиво внезапната студенина, в която се бе удавило предишното сърдечие на гласа му.

- Мисля, че поведението ти е антипартийно - топло, но бавно и сериозно почна тя, като постави ръката си върху неговата. - Не по същество, а с оглед на нуждата от действия при сегашната обстановка. То противоречи на генералната партийна линия в тактиката, на установения начин, по който сме подготвяли и водили стачните борби досега. Задграничното бюро може да мисли каквото ще. То не познава местните условия.

Директивите му разбъркват и раздвояват активистите, убиват вярата на работниците във върховното ръководство на партията...

- Тази вяра се руши отдавна не от Задграничното бюро, а от Лукан, но ти не виждаш това - грубо я пресече той. - Ти си още неузряла, неоформена, заслепена от борбата в тесния сектор, на който се бориш. Не разбираш съществените отношения, губиш от погледа си останалите сектори. А борбата е сложна, свързана с хиляди странични проблеми. Тя не може да се води по простите схеми и лозунгета, с които Лукан тъпче бедните ви работнически глави.

- Виждам ти се проста, нали? - с тиха насмешка попита Лиля.

- Не, лошото е, че не си проста! - Гласът на Павел ставаше все по-враждебен. - Лошото е, че имаш качества на отличен партиен функционер! Лошото е, че в името на дисциплината, благородно задължение на всеки партиец, ще заблудиш десетки, стотици другари да не се отърсят навреме от сектантските глупости! А най-лошото от всичко е, че в дъното на душата си виждаш правотата на моето схващане, но някакво мрачно недоверие ти пречи да се согласиш с него.

- Недоверие ли? - повтори тя като безпомощно тъжно ехо. - Какво недоверие?

- Това, което Лукан насажда непрекъснато у работниците към всеки интелегент! Това, което ти изрази преди малко към мене! Поведението му е антипартийно... Аз съм опортюнист, фракционер... Какво още? Успокой се! Не те считам за проста! Не искам да те използвам за вредителските си планове. Стой далеч от мене!...

- Ти искаш да ми отнемеш правото да мисля самостоятелно - с болка възрази Лиля.

- О, така ли? Откога почна да решаващ самостоятелно въпроси, върху които ние си блъскаме главите от десет години? Не ти отнемам това право! Мисли каквото си искаш. Не искам помощ от тебе.

Той млъкна и наведе глава. Сънливата тишина на гората се нарушаваше само от кълвачите, които чукаха с човките си по кората на боровите. Въздухът бе наситен с гъста миризма на смола. Някъде далеч еднообразно и тъжно свиреха щурци. През клоните на боровите прозираше ярката синевина на небето, която вече не радваше Лиля. Сърцето ѝ бе застинало в тръпка на внезапна печал, сякаш поразено от леснотата, с която нещо между нея и Павел започваше да се руши.

- Помисли си дали трябва да се държиш с мене така - рече тя. - Именно с мене! Аз мисля, че ме обичаш тъкмо защото поставям партията над всичко, тъкмо защото решавам трудностите с разума си.

- Продължавай и занапред. Никой не ти пречи.

В гласа му прозвуча студенина, която я накара да потрепере. Той се беше навел и смучеше цигарата си, гледайки втренчено земята, с лакти, опрени на коленете. В дългите му крака, в широките плещи, в мургавото му лице и черна лъскава коса имаше някаква стара като живота сила, която накара Лиля да провери ръката си под мишницата му и да каже тихо:

- Няма ли да се разходим по-нататък?

Той отговори студено и кратко:

- Не.

Лилля дръпна бързо ръката си, изправи се и произнесе спокойно, сякаш нищо особено не се беше случило:

- Тогава и аз ще си вървя по-рано. Кога ще се видим?

Той отвърна разсеяно:

- Не зная.

Лилля бавно оправи косата си. Бледосинкавите ѝ очи се смееха горчиво и снизходително. Преди да си тръгне, тя попита с равнодушен, делови глас:

- В „Никотиана“ между работниците се подвизава някой си Макс Ешкенази... Познаваш ли го?

- Да.
- Що за човек е той?
- Много умен и честен другар.

Лила постоя още няколко секунди. Веждите ѝ се бяха събрали замислено.

- На мене не ми харесва особено! - произнесе тя внезапно.

А Павел я удари с думите:

- Възможно е. Той не харесва и на Лукан.

Борис свърши работата в околийското финансово управление, за която беше излязъл от склада, и след като се раздели с Ирина, тръгна към долната част на града - квартала на тютюневите складове. Горещината беше намалала. Той измина чаршията с нейните ханове, кръчми, сарачници, налбантници и железарски магазинчета, пред които всеки съботен ден евреи-продавачи и селяни се отдаваха на безкрайни пазарлъци. От дворищата на хановите лъхаше миризма на застоял животински тор, а кръчмите издаваха противен дъх на вкиснато вино и ракия. Пред железарските магазинчета между лопати, търнокопи, сандъци с пирони и чували със син камък седяха възрастни белобради евреи с нечисти калпачета на главите си. Те ронеха зърната на броениците си с някакъв особен и неразбираем за минувачите екстаз на душевен мир, докато синовете им, бледи и рахитични, шетаха вътре. Киното до синагогата звънеше настойчиво, обещавайки на зрителите си вълнуваща серия от подвизите на Буфало Бил. Борис трепна. Само преди една година му предлагаша да стане касиер в това кино, а сега го канеха в централата на „Източни тютюни“. Една година - през която той не беше изостанал назад, а тютюневият мираж беше засиял по-ярко.

Той отмина чаршията и зави към реката по тесните и миризливи улички в най-бедната част на града. Тук нямаше почти никаква зеленина. Жалките едноетажни къщици, измазани с вар, се притискаха една към друга, сякаш се срамуваха от изгледа си. В тесните дворове, през които течеха миризливи помийни вади, се мяркаха потънали в грижи жени, готови да се скарат истерично за най-дребното нещо. Никой не бе учил тия работнически жени на приветливи обноски и безкрайните тревоги на нищетата разкъсваха нервите им. По улицата играеха деца. Най-малките се търкаляха в праха само по ризки и при всяко обръщане показваха голите си мършави задничета. По-големите, чиято възраст беше още недостатъчна, за да бъдат изсмукани в тютюневите складове, играеха на ашици и се караха ожесточено помежду си. Никой не беше показал на тия деца красотата на човешкото достойнство и озлоблението нахлуваше в душите им още от най-крехка възраст.

Най-сетне Борис излезе от тоя грозен квартал и стигна до складовете. Това бяха големи, многоетажни постройки, които струваха милиони. В плоските им фасади, в малките им квадратни прозорчета, в модерния им стил имаше нещо студено и бездушно като света, който ги бе построил. Складът на „Никотиана“ приличаше отдалеч на допотопно чудовище и сякаш искаше да смаже с големината си съседните складове на другите фирми. Върху стената му, до желязната двукрила врата, през която се влизаше в двора, имаше плоча със златен надпис:

НИКОТИАНА

акционерно дружество за износ на тютюни

По-надолу следваха имената на банките, дружествата и предприятията, които участваха в могъщата ѝ капиталистическа шайка. Борис поздрави небрежно пазача македонец, застанал до входа, и влезе в дългия, но немного широк двор. През него минаваха работниците, за да влязат в манипулационните зали, и камионите, които идваха да откарат изработения и ферментирал тютюн. Някога тук влизаха и керваните от камили, които пренасяха стоката на юг към пристанищата на Бяло море. Но тия кервани, изпращани от гръцки търговци и навяващи романтиката на минали времена, отдавна бяха престанали да идват. Те бяха заместени от камионите на „Никотиана“. Спиридонов се гордееше с това, че пръв беше успял да влезе във връзка с чужбина и да освободи българския тютюн от

опеката на гръцките търговци. Ала нито производителите, нито работниците бяха станали по-щастливи от това.

Един дълъг висок зид отделяше двора от градината, засадена с овошки и цветя. Зад градината се простираше ливада, оградена с бодлив тел, и алея от малки, грижливо поддържани тополи. Входът в градината беше забранен за работниците, но в нея можеха да почиват директорът и административният персонал. Между градината и ливадата се издигаше двуетажна постройка в стил рококо - някогашното жилище на Спиридонови, ключът от което беше поверен на касиера. В тази къща - мебелирана със старомоден и разточителен вкус - почиваха чорбаджиите или главният експерт със своите гости, когато идваха в града да прегледат някоя партия или се връщаха от лов на пъстърви в планината.

Борис стигна до дъното на двора и през една малка врата с гранитни стълбички, която се намираше срещу входа на градината, влезе в канцеларското помещение. От дългия, полутъмен коридор, който водеше в другите отделения на склада, идеше глъчка от манипулационните зали, шум от вентилатори и остра миризма на тютюн. Кабинетът на директора беше отворен и празен - преминалият на търговска служба генерал още не бе дошел, а касиерът и счетоводителят, използвайки отсъствието му, бяха влезли в стаята на машинописката и се състезаваха пред нея в остроумие. Тя пушеше несръчно и отговаряше на шегите им с неприятен смях. Влизането на Борис прекъсна закачките им и ги накара да млъкнат. Нито машинописката, нито касиерът и счетоводителят го обичаха. Първата се дразнеше от безразличието му, а останалите - от работата му. Настъпи враждебно мълчание, в което касиерът пусна обичайната си стрела.

- Как сте, господин експерте? - язвително попита той.

Касиерът - противен тип с червендалесто лице и дръзки, опиянени от хитрост очици - беше сестрин син на генерала и минаваше за човек с бъдеще в тютюневата кариера. Той беше усвоил криво-ляво техническата работа и отдавна възнамеряваше да измести майстора в покупките или поне да стане съучастник в кражбите му. Но макар да беше твърде сигурен в себе си, както и във влиянието на вуйчо си пред Спиридонов, усърдието на Борис го дразнеше.

- На мене наистина ми предлагат да стана експерт - отговори Борис, - а ти цял живот ще си останеш канцеларско леке.

Той облече работната си престилка от кафяв док и спокойно излезе от стаята.

- Върна ти го тъпкано - възхитено рече машинописката след излизането на Борис.

Касиерът драсна кибрит и запали цигара, но от яд изтърва клечката и без малко щеше да изгори новия си костюм.

- Маниак!... - произнесе той, като почервения от гняв. - Също като баща си... Още довечера ще кажа на директора да го уволни.

Като излезе от стаята на машинописката, Борис се усмихна на случката и по тъмния коридор тръгна към манипулационното помещение. Той съзна за хиляден път, че всички го мразеха - и директорът, и чиновниците, и майсторите, и работниците, - но късно се сещаха да му пречат. Всички усещаха болезнено превъзходството му на способен човек. Каквото предричаше - излизаше вярно, каквото намисляше - свършваше добре, каквото кажеше - удряше силно и на място. Директорът отхвърляше инициативите му, но после ги провеждаше, за да ги припише на себе си. Майсторите го ругаеха, но тайно подобряваха работата си. Работниците го мразеха, но му се подчиняваха. Той сякаш бе роден, за да преуспее в света на тютюна. Наистина Борис беше лишен от топлите и сърдечни качества на обикновените човеци, но светът на тютюна не се интересуваше от това. Студеният закон за печалбата търсеше и издигаше тъкмо такива хора.

Най-сетне той беше изплувал над черната работа в склада, над упойващата миризма, над отровния и коварен прах, който разяждаше дробовете и докарваше малокръвие. Техниката на тютюневото предприятие му се беше подчинила. Той можеше да почне някак и

сега. Но защо му е да бъде дребен търгаш, да продава малки партиди на едрите хищници, да печели по два-три лева на килограм, когато след няколко години, с още малко труд и търпение, можеше да граби десеторно повече. Пътят към малкия, но всемогъщ кръг на олигархиите, от който започваха международните връзки, минаваше през „Никотиана“.

Той влезе в един от салоните за манипулация и веднага му се стори, че някой натъпка в ушите му памук - тъй глухо и уморително бръмчеха вентилаторите, които никога не успяваха да прочистят достатъчно въздуха. Залата беше изпълнена, както обикновено, с жълтеникав тютюнев прах, който висеше над работниците като вълна от отровен газ. Имаше нещо отвратително и жестоко в тоя дразнеш, лютив, ситен като мъгла прах, който проникваше веднага в очите, носа, устата, в гърлото и белите дробове, в косата и във всички гънки на дрехите, така че дори когато човек излезеше от склада, пак не можеше да се отърве от него. Той имаше някаква особена, смолиста, подобна на опиум миризма, която отначало беше приятна и действуваше като благоухание, а после насищаше и ставаше сладникава и противна. В салона имаше и друга миризма, също противна, но не тъй вредна, която идеше от изпаренията на хората, от анемичните и мършави работнически тела, заковани по тезгяхите, изпотени мъчително в горещината и задухата на летния ден. Тук работеха бременни жени, които осъждаха плода си на хилав живот още в утробата, навъсени мъже, които мислеха за безработицата през зимата, тъжни девойки с изпита жизненост, момчета без бъдеще, загрижени и нерадостни хора от всякаква възраст, които бяха намерили изход от нищетата срещу продажба на здравето си в склада на „Никотиана“. И цялата тази тълпа от измъчени хора, за които някои разправяха, че продават свободно труда си, сега работеше трескаво, бърбеше злобно, кашляше остро, гълташе туберкулозни храчки и бършеше потта си с мръсни и влажни кърпи, по които се беше наслоил тютюнев прах. Пожълтели и мършави пръсти сортираха бързо отровните листа, нареждаха пастали, връзваха денкове. Вдървени от неподвижно седене колена правеха опити да се раздвижат. Задръстени от праха гърди копнееха за чист въздух. Уморени лица и възпалени очи чакаха звънеца, който щеше да прекрати най-сетне безкрайния работен ден.

Все още беше времето, когато поне началникът на манипулацията не предизвикваше спорове между господари и работници. Тютюнът се обработваше на „широк пастал“, който позволяваше манипулацията да почне от ранна пролет и така скъсяваше тежкия сезон на безработицата. Селските бали се развързваха от „актармаджииите“, които сортираха тютюна на отделни купчинки според качеството на листата му. Тия купчинки се нареждаха на дъсчици и отнасяха на „пазара“, където стоеше майсторът или помощникът му. Майсторът - и затова именно беше майстор - събираше купчинките от еднакво качество и други, поголеми еднородни купове, като проверяваше работата на актармаджииите и изпращаше куповете по „тезгяхите“. При всеки тезгях работеха по една „чистачка“ и три „пасталджийки“, които пък от своя страна се делеяха на „левачка“, „деснячка“ и „капакчийка“. Чистачката сортираше листата, изпратени от пазара, на „дясно“, на „ляво“, на „десен капак“ и „ляв капак“. Пасталджийките вземаха от листата, които чистачката беше разпределила, и ги редяха на калъпчетата на „леви“ и „десни“ пастали и на „капаи“. Пасталите се отнасяха при „денкчията“, който ги „чистеше“ отново, т. е. отстраняваше и поставяше на съответните места погрешно сложените листа. След това денкчията започваше да „гради“ денка в специален сандък, чиито вътрешни стени бяха покрити с платно, като поставяше пасталите в редове - „сари“, - и то така, че десните пастали и десните капаци идваха вдясно, а левите - вляво. Отгоре и отдолу на денка се поставяха по един непрекъснат ред от капаци. Така приготвеният денк се отнасяше в помещенията за ферментация.

Тази наглед проста работа далеч не се извършваше тъй мъчително, както изглеждаше. Сортирането на листата, разпознаването на неуловимите за обикновения наблюдател белези, по които се различаваха един от друг, изискваше напрежение, което фирмите мислеха, че заплащат твърде щедро, та по разни начини, чрез малки

възнаграждения, заобикалящи забраната на закона да се работи на парче, се стараеха да повишат печалбата от труда. И така, докато прахът и отровата разяждаха здравето, желанието да се прибави чрез допълнително усърдие някой и друг лев към надницата изхабяваше нервите. Постоянно избухваха спречквания между актармаджиите и помощник-майстора при пазара, между чистачките и майстора, между пасталджийките и денкчията, тъй като грешките и постиженията се отбелязваха в листовите, които Борис беше въвел за всеки работник. Борбата за хляб правеше мъжете груби, а жените - свадливи. Озлобени и ядосани гласове ругаеха нервно. В края на краищата всичко се струпваше върху пасталджийките - най-низшата и безропотна категория работници. Майсторът ги заплашваше с уволнение, ако продължават да чупят листата на скъпоценния „каба кулак“. Те се разплакваха и пожълтелите им сухи пръсти започваха да пипат по-внимателно, но тогава пък работата вървеше бавно и мирът се нарушаваше от протестите на денкчиите, които искаха да прибавят към надницата си премията за един денк повече.

Но в тази уморена, изнервена маса от потиснати хора, които привидно бяха разединени, съществуваше всъщност рядко единодушие. То се проявяваше, когато майсторът прекаляваше в грубостите си или когато някому прилошаваше от отровните изпарения на тютюна. Ако майсторът имаше неблагоразумието да обиди с неприлична дума някоя от работничките, всички останали скачаха от местата си и като разярени тигрици се спущаха към него. Те търпяха лични обиди от хората на своята класа, но не можеха да понасят оскърбления, идещи от господарите и слугите им. Ако някому прилошеше от задухата, всички викаха гневно и застрашително да се отворят прозорците, без да се грижат, че влагата или сухотата на въздуха можеха да повредят тютюна. Още по-силно се проявяваше солидарността на тия хора в стачни дни или през гладните месеци на зимната безработица. Тогава от тяхната привидна грубост, от тяхното ожесточение и разпри изникваха човешката топлина, съчувствието и взаимната помощ. Но нито господарите, нито слугите им подозираха това.

Когато Борис влезе в залата, дребнавите кавги и полугласните разговори стихнаха. Помощник-майсторът, който седеше при пазара и до тоя момент само от време на време изругаваше някого, стана внезапно много делови и се развика възмутено срещу работниците. Тия кучи синове ги мързяло да работят. Ядели хляба на фирмата „бадява“ и щели да докарат чорбаджиите до просяшка тояга. Той беше дребно четиридесетгодишно кьосе с гъста коса и писклив глас на евнух. Работниците не му обърнаха никакво внимание. Те знаеха, а също и Борис, че това беше една от неврастеничните подлости на майстора, който се нагаждаше ту към едната, ту към другата от враждуващите страни. Пред работниците говореше срещу чорбаджиите, а пред чорбаджиите и чиновниците им ругаше работниците. В съзнанието му имаше постоянна тревога, че е заплашен от гнева на господарите, от стачките на работниците, от интриги, уволнение или безработица. Майсторът разбираше от работата си, но беше нещастен на болезнен подлизурко, слухтеше непрекъснато и съобщаваше „под секрет“ на директора най-фантастични подозрения. Ледената самоувереност на Борис той тълкуваше чисто по своему. Борис беше шпионин, поставен от чорбаджиите, за да следи кой как работи. И това го накара да удвои усърдието си. Той изригна срещу работниците писклив водопад от най-мръсни ругатни. Но и сега никой не му се озъби. Напротив, всички се наместиха върху дъските и сламените възглавници и почнаха още по-усърдно да редят пасталите. Настъпи тишина. Чуваха се само бръмченето на вентилаторите и стъпките на актармаджиите, които носеха на пазара дъсчици с купчинки тютюн. Присъствието на Борис сковаваше всички. Това проклето хлапе забелязваше безпогрешно май-малките опущения, вписваше ги в тефтерчето си, докладваше на директора и накрай уволняваше всички, които работеха бавно или разсеяно. Езикът му беше отровен като жило и никой не смееше да му възрази.

Борис обиколи салона, като се взираше внимателно в купчинките от червеникави тютюневи листа. При денкчиите той се спря. Изненада го присъствието на един нов работник, когото не беше виждал досега. Непознатият бе между тридесет и четиридесет години, с червена коса и подпухнало, обсипано с лунички лице. Работеше мълчаливо и сръчно.

- Как се казваш? - попита Борис.

Работникът довърши последната сара и бавно повдигна глава. Сивите му очи посрещнаха с досада острия поглед на Борис.

- Мене ли питаш? - рече той глупаво, сякаш искаше да спечели време за отговора си.

- Тебе, ами кого!...

- Макс Ешкенази - каза работникът.

- Откъде дойде!

- От София?

- В коя фирма работеше там?

- В „Джебел“.

Ръцете на непознатия бяха задебелили, мазолести, но погледът му издаваше достойнството на образован човек. От месец насам разузнаването на фирмите донасяше, че между работниците са плъзнали комунистически агитатори. Озлобеното, безполезно и разпокъсано хленчене срещу ниските надници беше сторило място на подозрително мълчание - сигурен белег, че работниците подготвяха акция.

- Защо се премести тук? - попита Борис.

Лицето на денкчията прие глупав и добродушен вид, сякаш този интимен въпрос го поласка.

- Сгодих се - ухилено обясни той. - Хареса ми тукашна мома.

- А кой те препоръча в нашия склад?

- Господин Костов, главният експерт.

„Добре си се осигурил“ - с насмешка помисли Борис. После той извади тефтерчето си, записа името на Макс Ешкенази и постави срещу него едно кръстче, което значеше „подозрителен“. Сивите очи на работника проследиха враждебно и мрачно тефтерчето.

- Продължавай - каза Борис.

Той мина в съседния салон, където на един тезгях се бяха събрали сякаш на конференция почти всички изключени от гимназията ръководители на маркс-ленинските кръжоци. Приемането им в склада беше една от най-големите глупости на директора, който си въобразяваше, че думите „цар“ и „отечество“ можеха да трогнат дори джебчиите от криминалното отделение на затвора. При разглеждането на делото им изключените дадоха съмнително обещание да станат добри граждани, а това създаде такъв пристъп на патриотично великодушие у генерала, щото той още на другия ден ги прие на работа в „Никотиана“. Така тези нехранимайковци сполучиха да се отърват от затвора и сега сееха отново комунистическа зараза. Всичко това щеше да струва скъпо на фирмата. Но имаше и друго, което още по-силно вбесяваше Борис. Между тези типове се мъдреше и Стефан, малкият му брат. Какъв коз в ръцете на директора, на чиновниците, на главния майстори, на цялата папач от бездарници и шмекери, която спъваше напредъка на Борис в „Никотиана“! Да имаш брат комунист беше семеен порок, незаличимо и мръсно петно, което отнемаше всяка възможност за напредък.

Двамата братя, големият и малкият, се втрениха мрачно един в друг. Стефан беше навършил седемнадесет години и минаваше за най-хубавия от тримата синове на Редингота. Той беше висок, мършав, с черна коса и правилно лице с матов оттенък. Срещу него седеше някакво момиче с изпъкнали скули и чип нос. То имаше остри зеленикави очи, които гледаха присмехулно. Това момиче беше дъщеря на железничар и също изключено от

гимназията. Останалите младежи, момичета и момчета, макар и по-дребни на ръст, не отстъпваха по дързост.

Когато Борис стигна до тезгяха им, те млъкнаха изведнъж и се съсредоточиха в работата си. Но имаше нещо предизвикателно и двусмислено в усърдието им. Лицата им си останаха присмехулни и самоуверени, движенията отсечени, гръбнаците изправени, а това сякаш оскъряваше скъпоценната стока, която манипулираха. Когато трябваше да поемат листата от пазара или да предадат пасталите на денкчията, те правеха това с вирнати глави и небрежна усмивка, сякаш искаха да кажат: „Ние нямаме намерение да правим кариера от тази работа“.

„Гамени“ - гневно помисли Борис. През главата му мина редицата от полицейски мерки, които щеше да поиска от държавата срещу тях, ако станеше тютюнев магнат. В мрачното безсилие на своята бедност той беше обмислил дори това.

- Чистач!... - внезапно произнесе дъщерята на железничаря. - вие поставяте надясно счупени листа.

Тя вдигна един счупен лист и го показва на Стефан, който беше чистачът. Гласът ѝ заедно с обръщението на „вие“ прозвуча условно, с явна цел да предизвика смях. Няколко младежи се изкикотиха. Стефан грабна счупения лист и го хвърли в купчината на левите капаци.

- Повече съзнание!... - назидателно рече девойката, а после внезапно преправи гласа си и викна пискливо като помощник-майстора: - Вие ядете хляба на фирмата „бадява“.

- Кучи синове! - добави някой с остър фалцет.

Кикотенето стана всеобщо и заля целия салон. Лицето на Борис се изкриви от гняв.

- Ще млъкнете ли? - яростно викна той. - Гамени!

- А майсторът възпитан господин ли е? - попита девойката.

- Вие го карате да се държи така - високо произнесе Борис. - У вас няма никаква съвест.

Настъпи мълчание, в което внезапно се чу гласът на Стефан.

- Слушай, момче - обърна се той към брат си. - Я не ставай толкова съвестен!... Човек би помислил, че си главен акционер във фирмата.

Борис направи няколко крачки към него, сякаш искаше да го удари, но се спря изведнъж. Стефан седеше неуязвимо от другата страна на тезгяха. Двамата братя се гледаха злобно, предизвикателно, готови да се хвърлят всеки момент един върху друг.

- Хулиган!... - изсъска Борис. - Не забравяй, че имаш дело в полицията.

- Ще помня винаги.

- А-ха, почваш пак?...

- Върви да докладваш.

Задушен от гняв, Борис тръгна към истифчийското отделение, искайки да избегне скандала.

„Истиф“ наричаха подготовката на тютюна за ферментиране. Истифът беше толкова важен, колкото и самата манипулация. Балите се поставяха да ферментират в различни положения - на „плака“ или на „побивка“, - за да придобият и запазят своя „таф“, или нормално съдържание на влага. Влажните бали поставяха в горните етажи, а сухите - в долните или в избата. Ако ферментацията не се извършеше правилно, тютюнът мухлясваше или изсъхваше. Тогава партидата се считаше за „изтървана“, което влечеше загуба в качеството и количеството ѝ. Понякога изтърваните партиди се обезценяваха напълно. Ако някои от балите почваха да ферментират бързо, те овлажняваха и се затопляха. Тогава из се правеше „тарак“ - разхлабване на канапите, с които бяха вързани - или пък ги разваляха напълно и поставяха пасталите им да изсъхнат върху кръгли дъски - „текерлъци“. На останените да ферментират бали се правеше и „алабура“, която се състоеше в поставянето на долните отгоре и обратно, пак според състоянието на влагата, в която се намираха. За

всички тия манипулации, чиято навременност също изискваше опитна преценка, се грижеха „истифчиите“ и техният шеф - „истифчибашията“. Във ферментационните помещения нямаше толкова прах, но затова пък тук миризмата на тютюна беше още по-остра и замайваща. Вентилатори тук изобщо не се допускаха, тъй като вкараният въздух можеше да повреди тафа. Дори прозорците, които бяха малки, квадратни, затворени с кепенци и плътни пердета, се отваряха само в определени часове на деня. В тия грамадни, полуосветени с електричество помещения ферментираха стотици хиляди килограми тютюн. Балите излъчваха цяла гама от миризми, в която опитното обоняние можеше да различи дисонансите на мухъл и спареност от хармоничното благоухание на смолисти вещества и етерни масла. Само никотинът не издаваше миризма. Невидимата му отрова действуваше главно в салоните за манипулация, така че истифчиите бяха по-запазени. Но имаше трагедия и в техния занаят. Отначало на всеки истифчия се поверяваха по триста или четиристотин бали. С напредването на ферментацията обаче грижата около балите намаляваше и този брой се увеличаваше постепенно до две хиляди, за да се не товари с излишни разноски „каймето“ - средната цена на изработения тютюн. Тогава истифчибашията намаляваше броя на подчинените си, като уволняваше излишните работници и задържаше само ония от тях, които жертвуваха най-усърдно здравето си за печалбите на фирмата.

Борис обиколи етажите, извади тефтерчето си и задраска имената на четирима души, които истифчибашията щеше да уволни днес. Спиридонов не трябваше да забележи излишни работници в склада.

III глава

- Колко е сега? - попита Зара.

- Виж показателя!... - отвърна басово мъжът, който седеше зад кормилото. - Деветдесет километра... Дребна работа.

- Чудесно!... Направете ги сто.

- Папа, не се вдетинявай - внезапно предупреди Мария.

Свистенето на вятъра отнесе думите ѝ, но Спиридонов долови ясно сърдития тон на дъщеря си, който го накара веднага да намали скоростта. Стрелката на циферблата се завъртя на петдесет километра в час - смешна скорост за автомобил по добре поддържано и право шосе.

- Мария, боиш ли се? - разочаровано произнесе сочният глас на Зара.

Той беше кадифен и звънлив. Тембърът му подчерта сухата острота в гласа на Мария.

Зара усмихнато се обърна назад. Мургавото ѝ лице имаше чертите на одалиска. То бе красиво, порочно и лекомислено, с цветната яркост на Lady's Home journal, който беше единственото ѝ четиво. Светлосиният тюрбан, омотан около главата ѝ, засилваше тази яркост и подчертаваше безупречната елегантност на костюма ѝ. Върху ревера на сакото ѝ човек очакваше да види значката на американския колеж в Цариград, но подобна безвкусица не можеше да се допусне от дъщерята на бивш депутат. Прочутият колеж трябваше да личи по неуловимото съвършенство на личността. Думите на Зара бяха игрив упрек срещу хладната наблюдателност на Мария и знак към Спиридонов, че играта продължаваше.

Тя беше почнала тази игра отдавна, след дълги колебания, с известна мудност - дано станеше нещо, което да я осуети - и преди два дни беше стигнала до решителната ѝ фаза, която се изрази в това пътуване. „Върви“ - помисли тя с горчиво доволство, а после съзна, че бе невъзможно, недопустимо да не върви. С възрастта на Спиридонов тя можеше да се примири - макар да приближаваше шестдесет години, тялото му беше още изправено и здраво, а в орловия нос и хищните очи на едрото му лице имаше някаква пиратска красота. Но той беше баща на Мария и това я смущаваше. Какво проклето положение!...

Зара се замисли мрачно върху паричните въпроси в къщи и съзна изведнъж, че нямаше друг изход. Дълговете на баща ѝ бяха пораснали катастрофално, а пенсията му и продажбата на последните бижута едва стигнаха да посрещнат нуждите ѝ на елегантно момиче през летния сезон. Тя беше загубила и надеждата да се омъжи за приличен млад човек и вече отдавна обръщаше погледа си към други възможности. Под приличен човек тя разбираше богат и весел мъж, лишен от пуританската ограниченост на дребната буржоазия. Но тия мъже напоследък бяха поумнели значително и предпочитаха да правят изисканите момичета от бедния хайлайф свои любовници вместо съпруги.

Мария прие забележката безстрастно, с мъдрото примирение на човек, който разбираше неизбежния ход на събитията. Тя се ограничи да каже:

- Не флиртувай с баща ми, когато кара колата. Сега думите ѝ се чува ясно. Лицето на Зара трепна виновно и малко уплашено, а Спиридонов безуспешно се помъчи да определи дали в гласа на дъщеря му имаше истинско негодувание, или само закачка. Все пак той съзна, че Мария не желаше да я смятат за наивна. Зара съзна същото и чувство на дълбока виновност изпълни гърдите ѝ. Мария беше единственото същество, което не трябваше да се лъже.

- Ти почваш да ревнуваш - рече Зара, като се обърна втори път.

- Боя се само да не обърне колата. Той е; правил вече това;

- Сърдиш ли се наистина?

- Не. Но не го карай да върши глупости.

- Нека да го развеселим малко.

Красивият и стареещ пират не се измъчваше никога от печал, но обяснението беше приемливо. Разговорът се водеше на английски. И начинът, по който мислеха, беше пак английски - логика на индивиди, които от усет за приличие се преструваха на идиоти. Те дори бяха готови да повярват наистина в една лъжа. Мария кимна с глава. Да, добре беше да го развеселят. Нека си почине от работата. Това можеше да се повярва. Важното за Мария беше да не се съгласи външно с грубата очевидност, с противния факт, че Зара флиртува с баща ѝ, че беше решила да му стане любовница. Това бе еднакво унижително за тримата. Мария направи гримаса и макар пушенето в открития автомобил да не беше много приятно, извади мъничката си сребърна табакера. Шофьорът, който седеше до нея, побърза да запали цигарата ѝ. Той направи това почтително, ловко, пазейки с длани от въздушното течение пламъка на кибритената клечка. Но в очите му липсваше оня скрит котешки пламък, с който прелъстяваше слугините и би поднесъл по същия начин огън към цигарата на Зара. Мария не привличаше, не вълнуваше, не смущаваше мъжете по друг начин освен с богатството на баща си.

Чертите на лицето ѝ наподобяваха неговите. Но вместо твърдостта и властната жизнена сила на пирата от сивите ѝ очи, от тънките ѝ, почти безкръвни устни лъхаше меланхолия на дъждовен ден. Това чувство, което будеше лицето ѝ, се засилваше от пълната липса на грим. Тя също бе омотала главата си в цветен тюрбан, който правеше бледното ѝ лице и пепеляворусата ѝ коса още по-невзрачни. Единственото физически привлекателно нещо у нея бяха краката ѝ - високи и стройни, - но тяхното въздействие се убиваше веднага от плоските гърди, от момчешката студенина в личността ѝ.

Тя пое дима и се загледа неподвижно в полето с печалните си, лишени от блясък очи. Сутрешната прохлада изчезваше и над ожънатите ниви се спущаше омарата на летния ден. Тук-таме край селата пухтяха с бавен темп мотори на вършачки. Почернели от слънцето мъже със сламени шапки разтоварваха снопи. По изгорелите от сушата селски мери лениво пасяха овци. Дрипави овчарчета, подпрени на гегите си, гледаха втренчено автомобила, който се хлъзгаше по шосето, и хората в него. Кучетата им се спущаха към колата, тичаха след нея, а после изоставаха назад и лаеха злобно и продължително.

След разговора със Зара Мария почувствува облекчение. Така!... Формулата беше намерена. Закачките на Зара щяха да бъдат просто чудновато и невинно хрумване да се разсее един уморен човек. Сега вече Мария нямаше да се стеснява от подозрителната нежност, с която приятелката ѝ се облягаше върху рамото на баща ѝ, от намеците, които двамата си разменяха под формата на шеги. Тя си спомни и една друга формула, чрез която се отърва по същия начин от стеснението да понася в къщи любовника на майка си. Той беше ротмистър от гвардията, една кукла, един пуяк в червена униформа. Мария не можеше да го търпи, но трябваше да бъде любезна с него, за да създаде илюзията, че той идваше в къщи заради нея. Имаше трета формула, чрез която се спасяваше от досадата да бъде груба. Това беше преструвката, че се мисли за съблазнителна. Глутница от обожатели ѝ се кълнях в любов и на всекиго тя трябваше да отговаря, че вярва в думите му, но не е решила още да се омъжва. Имаше четвърта формула - да приема раболепните ласкателства на професионални музиканти и да си дава вид, че е пианистка от класа, пета формула - да спасява гордостта на бедните си приятелки; шеста формула - да не я мислят за саможива. Целият ѝ живот беше уплетен в мрежа от формули, с които обличаше и маскираше нищожеството, паденията и глупостите на хората, между които живееше. Сега Мария си спомняше тия формули една след друга и внезапно почувствува дълбока умора от търпението, с което ги понасяше. Ала тази умора не беше нравствено възмущение, нито бунт срещу тяхната необходимост. Тя просто искаше да почине, да се отърве за малко от мрежата им. Обзе я желание да остане сама, да не вижда никого, да поживее в място, където не я, познаваха. Усещаше нужда от десетина дни прост, естествен живот, без дансингите и компаниите на големите летовища, без миризмата на гума и бензин в София. Свиреше ѝ се на пиано в тишината на вечерния здрач, когато боровете шумоляха, от планината полъхваше вятър и луната огряваше всичко с печална зеленикава светлина. Тя можеше да намери този покой в Чамкория, където имаха вила, но сега там летуваше майка ѝ заедно с пуяка, облечен във венгерка и нагизден със сребърни бранденбурги. Не искаше да разваля идилията им. Майката ѝ дъщерята се бяха споразумели - пак чрез формула - да не си пречат взаимно.

Мария беше наследила от баща си неговия ум, способността му да прониква в хората, отчасти егоизма му и дори малко от грабителския му инстинкт. Но тя беше лишена напълно от бликащата му жизненост. Умът ѝ пречеше да затъва в глупостите на майка си. Тя не беше ни зла, ни великодушна. Способността ѝ да прониква в хората и да разбира условностите беше притъпила нравственото ѝ съзнание от детинство. А сега беше напълно уверена, че доброто и злото в действителност не съществуваха и че нямаше никаква нужда да се прави разлика между тях. Мария разбираше света, които я уморяваше с паденията си, но гледаше на него хладно и безразлично. Не беше нито щастлива, нито нещастна. И много често тя съзнаваше, с тихата насмешка на философ, че беше само сива, никому непотребна вещ.

Моторът зафуча пак и стрелката скочи отново на деветдесет километра. Татко Пиер - така го наричаха роднините и всички чиновници от фирмата - беше обладан пак от демона на скоростта. Зара събуждаше у него дивашката буйност, която на младини го караше да се хвърля и да печели в най-несигурни предприятия. Той беше забравил пак артериосклерозата, миокардита и остатъците от паралич в десния клепач след последния удар. Мария се наведе напред и хвърли поглед върху циферблата на скоростта. Стрелката показваше сто километра в час. Каросерията трепереше от напрежение, въздухът свистеше, а дърветата и храстите отлитаха назад като пометени от вихрушка. Е, папа го прекаляваше!... Мария беше готова да викне сърдито, но си спомни за формулата и замълча. Тя не се боеше от катастрофа Почувствува се само унижена от вдетиняването на баща си и от това, че Зара отново почваше да шарлатанствува с него. Двамата щяха да продължат на юг, към Солун, а може би и до Атина. Все пак това беше по-добре, отколкото да се показват заедно в София

или Варна. Ако продължеха към Гърция, Мария щеше да остане в градеца да почине, да отдъхне сама в къщата до склада, за която едва си спомняше от детинство.

Зара се беше приближила до татко Пиер и го докосваше леко с рамото си. Изведнъж тя се дръпна, уплашена от мисълта, че Мария наблюдава отзад играта. Мария видя и това шарлатанство, но се престори, че не го забелязва и вместо гняв изпита съчувствие към приятелката си. Стори ѝ се, че последната приличаше на безправна робиня, която беше изложена на пазара за продан и нямаше собствен избор. Всеки, който разполагаше с достатъчно пари, можеше да я купи. Небесносиният тюрбан, шоколаденият цвят на лицето, добит във Варна, и големите тъмни очи придаваха на красотата ѝ нещо пламенно, отчаяно и трагично. Робинята търсеше собствения си купувач. Дали Мария не можеше да направи нещо и я спаси? Да ѝ заговори направо? Да ѝ даде пари? Да я посъветва кротко да се откаже от суетността и разсипничеството си, да не отива от къщи до сладкарницата с такси, да не прави по пет бални рокли на сезон? Не, всичко щеше да бъде напразно. У Зара имаше някакво безумно лекомислие, създадено от света, в който живееше. И това лекомислие, съчетано с липсата на доходи, я осъждаше по начало на падение, на безпътица, на унижения. След един месец тя отново щеше да почне игра с някой богат възрастен мъж. Имаше ли значение кой е той?

Ала въпреки това Мария продължаваше да изпитва съчувствие към приятелката си. Зара беше неопитна в новия път и може би си правеше илюзии за баща ѝ. Никой досега не беше успял да оскубе, както трябва, татко Пиер, а най-малко с това можеха да се похвалят жените. На любовниците си той подаряваше най-много по-евтин тристаен апартамент и не много щедра издръжка, докато траеха връзките. Това беше нищо за богатството му. Сигурно нямаше да бъде по-великодушен и към Зара, освен ако последната не съумееше да изстиска от него с таланта на глезенето си малко повече, както успяваше да убеди баща си да подписва полици за роклите ѝ.

Мария се усмихна печално. Всичко това беше унижително и щеше да предизвика клюки. Пак трябваше да се търси формула, която да обясни доходите на Зара и новите отношения. Например тя би могла да мине за секретарка на баща ѝ. Но кой ли щеше да повярва в това?

Мария отново почувствува умора от формулата и престана да мисли. Татко Пиер намали скоростта. Шосето навлезе в хълмиста местност с червеникава пясъчлива почва. Житните поля сториха място на тютюневи ниви с ярка отровна зеленина. Наближаваха градеца.

Пристигането на татко Пиер предизвика известна тревога, след която бързо настъпи успокоение. Чорбаджията не прояви никакъв интерес към работата в склада. Очевидно той беше дошел на разходка. Присъствието на двете момичета - дъщеря му и приятелката ѝ - потвърди това предположение и опасението у другите ФЕФМИ, че покупките можеха да почнат „на зелено“, утихна след няколко часа. Татко Пиер размени няколко думи само с главния майстор Баташки, на касиера и счетоводителя не обърна какво внимание, а отсъствието на генерала изобщо не забеляза. След това той се разходи с момичетата из ливадата, разказвайки весели случки от младостта си. Към единадесет часа, когато стана горещо, тримата се прибраха в къщата до склада и останаха в нея. Шофьорът и прислужницата от канцеларията им донесоха ядене от най-добрия ресторант в града.

Между това в истифчийското отделение на склада стана една случка, която мина незабелязано. Закъснял и разсърден от лошата случайност, която му отне щастието да види чорбаджията, генералът изслуша мрачно тревожния доклад на племенника си за поведението на Борис. Двамата се отправиха бързо към истифчийското отделение, в което Борис преглеждаше балите и правеше някакви изчисления. Разговорът беше кратък. Генералът съобщи на Борис, че го уволнява. Обиди и непристойно държане в канцеларията не могли да се понасят. „Никотиана“ е предприятие, в което работели скромни и честни

служители, а не кариеристи. Който е недоволен от това, можел да си, търси място в друга фирма, където неразумни експерти могли да издигнат всеки негодник.

- Негодници сте вие -спокойно отговори Борис. След това се усмихна презрително и напусна работата.

Къщата бе строена преди двадесет години заедно със склада, след първите търговски успехи на татко Пиер и „Никотиана“. Новобогаташкият вкус на госпожа Спиридонова беше претъпкал вътрешността ѝ със сладникави и скъпи мебели, купени от чужбина. Позлатени дървени резби се съчетаваха разточително с блясък на огледала и тъмночервен плюш. Тук имаше и бездарни картини от местни художници, и пъстри вази, и смешни паравани, и стереоскопи с изгледи от Швейцария, където млечнобялата госпожа Спиридонова беше изучила френски в един пансион за девици. Ако човек влезеше в тази къща, веднага познаваше, че това е къща на милионер - но на провинциален милионер. Когато „Никотиана“ обхвана с пипалата си всички тютюневи центрове и татко Пиер стана толкова богат, че дори персоналът на хотел „Адлона“ в Берлин почна да забелязва щедростта му, съпрузите се преселиха в София. Къщата в градеца обаче те запазиха непокътната и тя остана като спомен от предишния им охолан и безвкусен, но много по-здрав живот от сегашния.

През време на обета татко Пиер пи вино - макар лекарите да му забраняваха изрично това - и стана още по-приказлив. Зара добиваше все по-голяма смелост. Мария установи с изненада, че формулата за секретарка беше намерена вече от тях. Татко Пиер подхвърли идеята съвсем предпазливо, а Зара я подхвана веднага.

- Оставете шегата настрана - рече тя, дъвчейки печеното с апетита на здраво животно.

- Аз ви предлагам наистина да стана ваша секретарка.

- Ако позволи Мария - ухилено отвърна татко Пиер.

- Мария ще даде добри сведения за мене.

- Да, ти си полиглот. - Гласът на Мария направи усилие да се покаже естествен, но остана глух. - Идеята не е лоша.

- Тогава да направим опит - предложи Зара. - Вземете ме в Гърция още сега.

Дори татко Пиер се почувствува стеснен от липсата ѝ на такт.

- О, мила!... - рече той. - А баща ти?

- Ще го предупредя веднага по телефона.

- Но ти нямаш паспорт.

- Ще изпратим шофьора да го извади в София.

Мария почервения, сякаш почувствува срама, който трябваше да изпита Зара. Глупавата прибързаност на приятелката ѝ проваляше дори най-удобните формули. Мария знаеше, че паспортът на Зара вече беше изваден, а в куфара ѝ се намираха вечерна рокля, костюм от шантунг и разни дреболии, необходими за топлия климат. Отиването на баща ѝ по работа в Атина, придружаването му от Зара и Мария дотук и всичко, което приказваха сега, беше само жалка комедия, която трябваше да скрие истината, че двамата предварително бяха решили да заминат за Гърция сами. Дори Мария, която беше свикнала с формули, мъчно понасяше това. Но комедията трябваше да се изиграе докрай.

- Шофьорът би могъл да извади за един ден паспортите ви - рече татко Пиер, сякаш обмисляше предложението на Зара.

Паспортите?... Татко Пиер говореше за тях в множествено число и Мария пак почувствува раздразнение от това, че я смятат за идиот.

- Чакайте!... - каза тя. - Става дума само за един паспорт, нали?

- Как за един!... - Лицето на татко Пиер изрази престорено негодувание. - Ще дойдете и двете с мене.

Той погледна въпросително дъщеря си и зачака с тревога отговора ѝ. Не беше изключено Мария да промени внезапно решението си и да тръгне с тях. Но някакъв остатък

от нравствено съзнание, смешен и безполезен, го караше да покаже, че вижда необходимостта от формулите и уважава поне дъщеря си.

Мария заяви сухо:

- Аз няма да дойда с вас.

След като се наобядваха, татко Пиер полегна в стаята на Мария, чиито прозорци гледаха към ливадата с тополите. От изпитото вино сърцето му започна да бие неправилно. Това беше потискаща, неприятна аритмия, която трябваше да се лекува с режим и поради това изпълваше татко Пиер с гняв и презрение към лекарите, Та защо бяха, дявол да го вземе, тия шарлатани, ако не можеха да излекуват миокардита му?... Напук на лекарите той запали пура и реши да не обръща внимание на съветите им. По някаква причина, която окончателно затвърди убеждението му, че лекарите са глупци, пурата сякаш успокои сърцето му и аритмията изчезна. Татко Пиер се унесе и заспа.

Зара и Мария легнаха в широкото двойно легло на спалнята, в която съпрузите Спиридонови бяха проспали младините си. Макар прозорците през цялата сутрин да бяха стояли отворени, в стаята все още се чувствуваше дъх на мухъл и необитавано жилище. Сега той се смесваше с благоуханието на ориган и лаванда от пижамите на девойките. В жълтеникавия полумрак на стаята блещукаха старомодни мебели и огледала в позлатени рамки. В ъгъла на малка масичка стоеше иконостас, а над съпружеското легло висеше картина, изобразяваща Амур и Психея.

Мария се беше извърнала настрана, прекарваше разбъркано през паметта си спомени от детинство и се мъчеше да заспи. Зара също се мъчеше да заспи, използвайки бръмченето на един бръмбар, който се блъскаше в стъклата на прозорците и акомпанираше сънливо разводнените ѝ мисли. От Атина можеха да се купят разни елегантни неща. Може би щяха да срещнат изискани чужденци, предимно английски туристи, и да прекарат забавно... Сънливото бръмчене на насекомото продължаваше и в мъглата на дрямката от изпитото вино мечтите на Зара ставаха все по-неясни. Но едно бързо и нервно раздрусване на пружината я разсъни изведнъж.

Мария се повдигна от леглото и облегната върху лакътя си, запали цигара. Спомените от детинство бяха разпръснали за миг дъждовните облаци на тъгата, която от години притискаше душата ѝ. А после внезапно, без видима Причина, облаците се бяха схлутили отново и тя усети пак предишната печал, равна и тиха като безкраен скучен простор, който отвсякъде заобикаляше живота ѝ.

Зара познаваше тия внезапни промени на настроението ѝ още от колежа.

- Няма ли да спиш? - попита тя.

- Не.

Гласът на Мария прозвуча враждебно. „Подозира“ - помисли Зара и мълчанието, което настъпи, ѝ се стори непоносимо. Мария хвърли към нея изпълнен с досада поглед. За миг двете изпитаха желание да поговорят открито, но това желание се удари веднага в стената на формулите.

- Беше забавно, нали? - рече Зара.

- Кое?

- Флиртът с бата ти. („Не се преструвай“ - помисли тя.)

- Да, той има нужда от малко почивка. („Колко си мръсна!“)

- И аз помислих това.

- Но все пак двамата не трябва да прекалявате.

- Ах!. -. Добре, мила.

Зара се повдигна и облегната върху махагоновото табло на кревата, също запали цигара. Диалогът с думи, между които безмълвно с.е провираха мислите им, продължи отново.

- Мислех, че ми се сърдиш - рече Зара след малко.

- За какво? („Не симулирай чувствителност!“)
- Задето отивам с баща ти в Гърция
- Ваша работа.
- Защо не дойдеш и ти с нас?
- Защото е горещо.
- С автомобила няма да бъде горещо.
- Добре, ще помисля. („Престани да лицемериш. Мога да дойда и да разваля всичко“)
- Аз настоявам да дойдеш, защото ми е неудобно да пътувам с татко Пиер сама.
- Ах!... Така ли? - Мария се разсмя. („Значи, търсиш параван!“)
- Да, мила!... („Само ти ли имаш право да пазиш името си?“)
- Съжалявам много... Не ми се пътува далече. („Нямам желание да се потя в горещината, за да пазя името ти.“)
- Добре тогава. - Зара напрегнато обмисляше положението. - Ако останеш тук, после можем да кажем, че си била с нас.
- На кого да кажем това?
- На всички

Настъпи мълчание. Мария изпуши цигарата с стана от леглото и почна да се облича.

- Къде отиваш? - попита Зара.
- В ливадата. Тук е много горещо.
- Ще дойда и аз с тебе.
- О, моля те!... Остави ме сама.

Мария взе едно одеяло и излезе навън. Лъхна я миризма на тютюн, на гума и бензин. Шофьорът беше гарирал колата на сянка в градината и седнал на пейката, четеше увлекателен детективски роман, в който се описваха подвизите на един неимоверно престъпен тип от висшето общество. До него седеше младеж в износен костюм. За да отиде в ливадата, Мария трябваше да мине покрай тях. Когато наближи, шофьорът скочи и се поклони учтиво, а младежът, без да става, само едва-едва кимна с глава. Мария забеляза, че той имаше бледно, красиво и надменно лице с тъмни очи, които гледаха остро. Устните му бяха тънки, свити и техният особен израз на горчива студенина я поразиха. Тя почувствува нужда да се обърне, за да го види повторно, и когато направи това, погледът му, устремен в нея, стана изведнъж малко насмешлив. Това я раздразни. Стори ѝ се, че той някак подигравателно очакваше обръщането ѝ. - Тя ускори ленивите си крачки към ливадата и когато нагази в тревата, забрави за него.

Следобедната горещина беше почнала да намалява. От планината полъхваше прохлада, а наблизо, пенлива и бърза, шумеше реката. Тревата беше свежа, висока, избуяла ѝ обсипана с яркожълти лютичета, по чиито цветове пълзяха калинки. Отнякъде се чу рев на магаре, който заглъхна в сънливата тишина.

Мария обиколи ливадата, търсейки сянка, и най-сетне намери удобно място под едно малко орехово дръвче близо до къщата. Тя постла одеялото и се изтегна върху него, като постави дланите си под тила. В съзнанието ѝ изплуваха отново спомени от детинство. Бездънната синевина на небето създаваше общия фон на чувство за безкрайност, върху който се рееха прозрачни и чисти образи, размесени с тъмни сенки на досада или печал. Ето Мария като петгодишно дете, русо, пълничко, с вечно удивени очи, между купове играчки в стаята си или припкащо в ливадата под бдителното око на прислужницата. Никой не предполагаше, че това весело дете ще се превърне в меланхолична девойка, страдаща от нервно заболяване, което бавно напредваше и което лекарите не можеха или не желаеха да назоват. Ето майка ѝ преди двадесет години, красива, нежна, и млечнобяла, преди да оглупее, преди да почне да подарява сребърни купи за конните състезания и да търси любовници между офицерите от гвардията. Ето татко Пиер в началото на своя път към богатството, енергичен и силен, преди да стане почитател на оперетните актриси и да почне

да им купува апартаменти. Ето камилите, натоварени с тютюн - странни южни същества, които я пренасяха в царството на приказките, - и водачите им турци, с широки кожени пояси, с червени фесове и разноцветни чалми. Ето няколко деца приятелчета, които идваха на гости в къщи с майките си. Едно от тях беше момченце, красиво и тъжно, с парализиран крак. Слугинята го взе в количка. После то заболя от дифтерит и умря. Мария изпитваше към него обич и нежност. Споменът от тази обич продължаваше да грее и досега в душата ѝ като меко сияние. Образите от детинството ставаха все по-лъчисти, плуваха в някакво море от светлина и блаженство. И тогава тя заспа неусетно.

Когато се събуди, сянката се беше отместила и слънцето грееше в лицето ѝ. Мария стана, премести одеялото и легна отново. По небето летяха гълъби, реката шумеше напевно и въздухът беше наситен с благоухание на свежа трева. Лъчезарните образи от миналото изплуваха отново в съзнанието ѝ, но сега те бяха наситени с пронизваща тъга. После неусетно те изчезнаха, остана само тъгата и Мария се върна отново към обикновеното си равно, меланхолично настроение, към неприятните усещания, които идеха от тайнствената болест на нервите ѝ. По рамото ѝ сякаш пълзяха мравки, кожата върху едно от стъпалата ѝ като че беше загубила своята чувствителност, левият ѝ клепач тежеше, смъкваше се надолу и тя трябваше да прави постоянни усилия, за да го държи отворен. Мария си спомни сериозните загадъчни лица на лекарите, които правеха консулти и я лекуваха с инжекции. Нищо не излизаше от тяхното лекуване. И подобно на татко Пиер тя ги намрази, считаше ги за шарлатани, които я измъчваха.

Мария въздъхна дълбоко и тъжно, но примирено. Все пак тука беше приятно. Намираще поне спокойствие и след заминаването на Зара и баща си можеше да свири колкото иска, за себе си, без да я слуша никой. Трябваше само да намери акордьор за пианото. То беше съвсем разстроено. Дали в града имаше акордьор? Ако нямаше, трябваше да повика от София.

Тя полежа още малко, гледайки гълъбите, които летяха като малки бели ангели, окъпани в злато и синевина. После стана, прибра одеялото и тръгна към къщи. Минавайки през градината, тя видя, че шофьора и колата ги нямаше, но младежът с износения костюм още седеше на скамейката. Какво търсеше тук? Присъствието му ѝ се стори нахално. Когато те са тук, никой нямаше право да влиза в градината. Тя не съзна, че раздразнението, което изпита, се дължеше именно на интереса ѝ към него. Тъмните му и остри очи пак се устремиха в нея, но сега вече без предишната насмешливост, сякаш се готвеха да и поискат нещо. Съмнението и за това изчезна, когато той се изправи внезапно и тръгна към нея. Мария неволно забави стъпките си. Сега, в няколкото мига, които протекоха, докато се приближаваше, тя успя да го разгледа по-добре. В лицето му имаше нещо твърде студено и твърде остро, за да се нарече приветливо. Но то не беше ни грубо, ни просташки самоуверено, ни досадно упорито. То беше просто лице на човек, който притежаваше някаква сила, някаква неумолима решителност и стоманена воля, която обхващаше другите и ги подчиняваше веднага на себе си. Мария изпита безсмисленото усещане, че беше, виждала много пъти това лице. А после почувствува изведнъж, че не го беше виждала никъде и че това беше лицето на мъжа, когото бе желала, очаквала, търсила да види!... Тя искаше да отклони от него погледа си, но не можеше. Борис каза:

- Искам да видя господин Спиридонов.

- Него ли чакате? - попита Мария.

- Да. Но не зная дали е станал.

- Може би е станал. Часът е пет.

- Искам да поговоря с него.

- Баща ми познава ли ви?

- Не. Но аз съм чиновник от фирмата. Тази сутрин директорът ме уволни. Бих искал да кажа няколко думи на баща ви във връзка с това.

Мария притежаваше способността :да прониква в хората изведнъж по мигновените промени в израза на лицата им. по неуловимото трептене на погледа и гласа им. Тъжната необходимост да приема всекидневните притворства на хората, между които живееше, я беше научила на това. Значи, този младеж беше уволнен. Но нищо в личността, в говора и лицето му не показваше, че това уволнение се дължеше на неспособност. на леност или на долно мошеничество. Той изглеждаше само честолюбив, премного честолюбив и уверен в качествата си, за да понася заповеди или да бъде дребен чиновник във фирмата, за какъвто го издаваше износеният костюм и търпеливото чакане. Тази увереност в себе си беше отпечатана в израза на лицето му. Тя беше някак остра, нетърпелива и едва ли се харесваше на шефовете му. Но тъкмо тя го спасяваше от подозрението, че беше тежко провинен в службата си, и придаваше известна пламенност на твърдите му и ледени черти. Думата „уволнен” накара Мария да изпита съчувствие, но някакъв такт, някакъв женски инстинкт, който сега внезапно се беше събудил у нея, я накара да се покаже равнодушна към това хладно лице. Обзе я парливо желание да му помогне, но едновременно с това и порив да продължи разговора с него. Пристъпите на меланхолия отдавна бяха убили вкуса ѝ към подобни игри и това внезапно, странно желание я удиви. Нима ѝ се струваше толкова интересен този съвсем непознат, дребен провинциален чиновник от фирмата им? Смешно беше да открива с въображението си нещо у него.

Тя произнесе:

- Аз не зная дали баща ми ще се съгласи да разисква по този въпрос с вас. Грижете за персонала той предоставя на директорите си.

Той я погледна, сякаш беше изненадан от нейната осведоменост и равнодушие. Две мрачни ледени пламъчета светнаха враждебно в очите му.

- Въпросът, по който искам да говоря, засяга първо интересите на фирмата, а после уволнението ми - хладно забеляза той.

„О-хо!... - помисли тя. - Веднага побърза да ме намразиш. Това показва, че си доста сприхав и горделив. Но не мисли. че аз съм като баща си... Не мисли, че интересите на фирмата могат да ме накарат да ти помогна или не. Аз съм малко по-друга, отколкото мислиш.”

- Тогава обърнете се към директора - посъветва го тя разсеяно.

- Та нали ви казах, че директорът ме уволни.

- Ах, да!... Това е жалко.

- Не, не е толкова жалко. - Гласът му издаде внезапен гняв срещу разсеяното ѝ безразличие. - Аз мога да постъпя веднага в друга фирма на по-висока длъжност.

„Горделив - пак помисли тя. - Не обича да пълзи и да използва качествата си пред жените. Или може би върши това много умело, като се държи именно така.”

Тя попита учудено:

- Защо не го направите?

- Защото преди това искам да разкрия някои неща в интереса на вашата фирма и да направя опит да остана в нея.

- Какво искате да разкриете?

- Това са неща, които не представляват интерес за вас.

„Значи, не разчиташ на мене? - помисли тя. - Добре, ще видим!”

- Аз предполагам, че баща ми няма да ви изслуша. За отделните клонове той държи отговорни само директорите и не се бърка в работата им.

- Случаят е по-особен.

- Той няма навик да отстъпва от принципите си.

- Все пак аз ще направя опит да го видя.

- Не ви предричам успех.

Той се усмихна, като че искаше да каже: „Ти си упорита, самомнителна и разглезена - истинска дъщеря на милионер!... Но не си въобразявай, че си интересна или хубава.“ После изведнъж лицето му стана мрачно. Може би планът му щеше да се провали. Той нямаше да успее, ако всичко не се обяснеше на Спиридонов подробно и ясно. Не се касаеше за уволнението на Борис, за кражбите на Баташки, за леността на директора и чиновниците, а за въвеждане на тонгата повсеместно и изведнъж във всички складове на „Никотиана“. Това щеше да бъде лъвски удар. Това значеше грамаден гешефт, помитане на всички съперници в германския пазар. Джобовите на Борис бяха пълни с изчисления таблици и листчета, върху които бяха отбелязани накратко, по точки, главните моменти за извършването на покупките, манипулацията и спогодбите с оглед на промените, които изискваше ударът. Бяха предвидени всички възможни противодействия от работниците, конкурентите, политическите лица и стопанските институти, както и начините за тяхното преодоляване. Като че всички специалисти на фирмата бяха взели участие в изготвянето на този план. Той струваше на Борис много безсънни нощи, изтощително и напрегнато мислене, къртовска работа с таблици и статистики след отровната атмосфера и уморителния работен ден в склада. Ала великият човек, господин генералният директор на „Никотиана“, едва ли имаше време да изслуша поне две думи от фантастичното предложение на своя нищожен, дребен, уволнен чиновник, когото дори не беше виждал. Може би дъщеря му имаше право. Може би почивката за него беше тъй скъпа, както и работата. Тогава на Борис не оставаше нищо друго, освен да напише изложението на пищеца машина и да го изпрати в централата или дома му като ония манияци, които изпращаха до влиятелни хора планове за вечен мотор или за спасяване на света от икономически кризи. Но това щеше да го изложи веднага на подозрението, че представляваше един от тези манияци. Оставаше още една много малка надежда: да заговори на Спиридонов в момента, когато последният излизаше от къщи да се качи в колата си. Но тъкмо в такива мигове големите хора бяха най-разсеяни, тъкмо когато бързат за някъде, просяците, глупците и манияците ги отегчават най-силно. Не, и това нямаше да помогне. Едва сега Борис съзна колко труден беше пътят, по който искаше да тръгне, но пак не се отчая. Оставаша други възможности, други фирми, в които също можеше да опита.

Мария забеляза как върху лицето му се появи израз на гняв и презрение, сякаш искаше да каже: „Ти и баща ти сте надути пуяци, но аз не обръщам внимание на това. Важното е да свърша работата си.“ Тя не знаеше, пък и не можеше да знае нищо за плановите му. За нея той си оставаше само обикновен, дребен чиновник, който искаше да бъде върнат на службата си. Може би в тая безработица уволнението означаваше; за него дълги месеци на лишения и хлопане по чужди врати, но той не желаше, не се опитваше да я помоли за помощ дори с една учтива фраза, която нямаше да го унижи, дори поне с един намек в очите си. В тези тъмни и остри очи имаше някаква студена гордост, някаква неуязвима надменност, която по-скоро можеше да се изрази във верига от безогледни действия, отколкото да моли, И тогава пак й се стори, че той се отличаваеше напълно от всички мъже, които беше срещала досега, от всичките й ухажори, които така напразно и угоднически я уверяваха, че е хубава, интересна, талантива и съблазнителна. И тогава пак я осени парливото и странно усещане, че толкова жизнен и толкова твърд трябваше да бъде мъжът, когото желаше да срещне и за когото мечтаеше в самотните часове на меланхолията си. Но тя все още не беше уверена в откритието си. Много пози и много хитрости я бяха разочаровали. Тя искаше да провери характера му докрай. Може би достатъчно беше да му направи само един двусмислен знак, че й харесва, за да освободи веднага пружината на раболепието му и дръзкото желание да опита щастието си по-нататък. Много мъже бяха правили това. Наистина тя рискуваше за малко гордостта си, но после можеше да я възстанови с един удар. Нека опита.

Тя повдигна глава и срещна очите му. В продължение на няколко секунди погледите им останаха втренчени един в друг, сякаш се мъчеха да проникнат в загадката на израза си. После тя се усмихна - това беше бледа, слаба, но все пак трептяща от кокетство усмивка на сивите ѝ очи, на безкръвните ѝ устни, която се явяваше у нея много рядко ѝ приличаше на слаб слънчев лъч през разкъсаните облаци на дъждовен ден. Тази усмивка казваше: „Всичко зависи от мене.“ Тя почака малко, след това добави с погледа си: „Ти си доста особен и би могъл да ми харесаш.“ Пак почака, но и тази покана остана без отговор, удави се в непроницаемото спокойствие на очите му. Сега те не изразяваха ни гняв, ни насмешливост, нито дръзката поза на човек, който съзнаваше, че го харесват, но това не бяха също и очи, които се смущаваха. бягаха или искаха да • се скрият. Те бяха просто неуязвими, отчайващо недостъпни, пълни с неизвестност. „Хитрува - помисли тя.... Очаква да види докъде ще стигна.“ Тогава тя хвърли последната си карта и произнесе смело:

- Ще говоря на баща си за вас.

- Опитайте - каза той. - Може би ще ме приеме.

Но пак нито помен от предишната насмешливост, нито следа, че се чувства поласкан от усмивката ѝ или че е глупак, който не я разбира. Никаква раболепна благодарност в очите му и никакво желание да използва неупеха ѝ след насърчението, което му отправи. Нищо освен един малък, вежлив, безразличен поклон.

Тя измина бързо разстоянието до входа и влезе в хола. Изпитваше дълбоко възмущение, сякаш някакво откровение беше разкрило всичката красота на живота, която тъгата и неврастенията скриваха досега от погледа ѝ.

Много пъти като дете тя беше влизала в този хол с гипсови украшения по тавана, с големи огледала и мраморни масички в ъглите и винаги беше правила това с някакво радостно усещане за откритие на неща, хора или събития, които беше видяла навън в ливадата, двора или градината. Сега изпитваше същото усещане, същото желание да изтича в трапезарията и да съобщи на баща си в пристъп на детинска радост за откритието, което беше направила. Но веднага дойде на себе си. Двадесет и четири години бяха издълбали бездънна пропаст между някогашното дете и бащата. Може би той щеше да направи всичко, което тя пожелаеше, но нямаше да я разбере. От хола тя чу басовия глас на баща си в трапезарията, който се мъчеше да говори английски с ужасно произношение. Зара разтягаше напевно и живописно звънливото си сопрано и го поправяше. Двамата се забавляваха отлично и бяха почнали да пият чай, без да чакат Мария. Това ѝ се стори много грубо и неучтиво.

Все пак тя влезе в трапезарията, като поздрави весело и премести върху желязната подложка горещия електрически чайник, който Зара беше забравила небрежно върху покривката. Зара се извини плоско, като излъга, че го е оставила така само за миг. Тя беше навлякла ярък син пенъар, който се отваряше при всяко движение и разкриваше доста безсрамно коленете и деколтето ѝ. Татко Пиер се мъчеше да разпръсне лошото впечатление от всичко това, като се преструваше, че не го забелязва Той се намираше в много добро настроение и постоянното, някак враждебно стеснение, което изпитваше от дъщеря си, сега се беше превърнало в чувство на благодарност заедно с отказ да продължи пътуването до Атина. Той забеляза с изненада руменината върху бузите ѝ. Човек не можеше да си представи нещо по-рядко от това - да види Мария оживена.

- Е, какво?... Изглежда, че ливадата ти харесва - рече той. - Аз също бих останал тук, ако не беше този проклет французин от режията, когото трябва да видя в Атина...

Никакъв французин нямаше нужда да вижда той в Атина. Дори, напротив, заради приключението със Зара той отлагаше една важна среща с холандски търговци в Хамбург. Но Мария не обърна внимание на лъжата му и каза бързо:

- Навън чака един младеж, който иска да ти говори. Моля те да го приемеш веднага.

- Какъв младеж?... - попита татко Пиер. Видя му се невероятно дръзко да го безпокоят по това време.

- Един уволнен чиновник от склада.

- Вероятно ще ми досажда - небрежно каза той. - Нямам време да се занимавам с дреболии.

- За него уволнението не е дреболия. Искам да го изслушаш и да го върнеш на служба веднага - повторно заповяда Мария.

Татко Пиер и Зара се объркаха неочаквано. За първи път Мария издигаше глас да иска нещо. Тя въобще не проявяваше никакви прищевки или чудатости. Татко Пиер можеше да се гордее с тази пестелива, разумна и отмерена дъщеря, която никога не излизаше от добрия тон, от установените правила, от еднаквото си вежливо, но малко студено държане към всички. Може би и тя имаше своите приключения, но никога не ги показваше. Мария се движеше в обществото безшумно като сив призрак, който оставяше зад себе си почит и малко досада. Никой не я беше виждал увлечена във флирт. Никой не я беше забелязал да поддържа крайни мнения или да дава предпочитание на някого. И внезапно й, подчертано и настойчиво желание сега изглеждаше невероятно.

- Къде е този младеж? - все тъй объркан, попита татко Пиер.

- Чака в градината. Ти можеш да го поканиш при нас. Той изглежда възпитан момък.

Имаше проникателни хора, които твърдяха, че Мария ще си намери съпруг неочаквано в лицето на човек, който нито я е ухажвал, нито е мислил да я ухажва. Татко Пиер познаваше отлично човешките слабости и спадаше към тия хора. Значи, Мария... Да, добре! Той нямаше нищо против. Озадачи го само обстоятелството, че всичко беше станало тъй светкавично бързо. Човек никога не можеше да разбере какво точно жените търсят, предпочитат или обичат у мъжа. Все пак той си представи неизвестния щастливец като ония надути, безполезни и самомнителни типове, които идваха на приемите й с калъфи за цигулка или виолончело и спадаха към тъй наречения музикален свят - една категория хора, която татко Пиер нито мразеше, нито обичаше, а просто считаше за досадни, но безвредни мухи. Стори му се само някак горчиво, че животът до такава степен го беше отделил от Мария, та двамата изглеждаха съвсем чужди един на друг. За да добие съдействието му, което той беше готов да й даде на драго сърце, тя залагаше изведнъж всичката си настойчивост. Бедната Мария!... Той знаеше, че тя не одобрява живота му, но никога не предполагаше, че отношението й към него ще стигне до такава враждебна отчужденост. Та нима беше тиран? Разбира се, че не. Нека Мария си върши каквото иска. Той беше съгласен. Като разсъждаваше така, татко Пиер не съзнаваше, че великодушието му идва от чувство за виновност, причината за което беше историята със Зара. Още по-малко съзнаваше той, че Мария беше решила да скъса с формулите и че сега за нея нямаше значение какво ще помислят околните.

- Та покани го най-сетне!... - нетърпеливо каза тя сред мълчанието, в което татко Пиер и Зара гледаха като онемели. - Няма да станем прокажени, ако пием чай с един дребен чиновник.

Да, разбира се... Нямаше никакво значение дали младежът, на когото Мария искаше да помогне, е дребен чиновник. Но татко Пиер се удиви малко, когато се сети, че това наистина е без значение. Той стана и отиде при отворения прозорец. Един младеж с беден, но доста приличен изглед седеше на скамейката в градината.

Татко Пиер му викна приятелски:

- Хей, момко!... Мене ли търсиш? Влез вътре.

Вродена дарба на психолог и дълга търговска опитност бяха научили татко Пиер да разпознава веднага и безпогрешно основните качества на хората. Когато Борис влезе в трапезарията, въведен от Зара, която изгаряше от любопитство да го види и се беше втурнала да го посрещне, татко Пиер почувствува пред себе си един дързък и хладнокръвен

младеж. Това беше първото му впечатление, към което се прибави веднага и усещане за бързата съобразителност на непознатия. Младежът сякаш изведнъж разбра как трябваше да се държи не се смути ни най-малко от необикновената любезност, с която го приеха. Той благодари на Мария с лека усмивка, но понеже искаше да види само господин генералния директор на „Никотиана“, присъствието на Момичетата остана напълно безразлично за него. Татко Пиер го определи бързо като предпазлив и студен хитрец. Такива хора човек можеше да опипа в разговора от всички страни, без да разбере какво мислят. Имаше и друго: острите му очи можеха да хвърлят мигновен поглед върху нещо и след това да замръзнат, като че не са го забелязали. Това бяха идеални очи за покер, за надлъгване, за търговски преговори или за удар от засада, който трябваше да се подготви незабелязано и нанесе решително. Дали беше енергичен и работлив? Татко Пиер знаеше, че леността, както и всички други пороци, се отпечатва върху лицето. Чертите на този обесник бяха изопнати и твърди, очите - упорити, а краищата на устните му - малко свити. От него ре разнасяше остра миризма на тютюневи листа, която се смесваше с благоуханието на лаванда и ориган от дрехите на девойките. Косата и порите на кожата се напойваха така с миризмата на склада, когато човек прекарваше от сутрин до вечер в манипулационните помещения. И най-сетне този младеж беше приличен, почти хубав - мъж, на когото прилягаше да бъде елегантен, да отсяда в хотел „Адлона“ и да се налага пред чужденците.

- Ще пиете ли чай? - сладко попита Зара.

Жадният ѝ поглед не изпущаше нито едно движение на непознатия. Чудно как не беше го забелязала първа! Той принадлежеше вече на Мария, но тъкмо затова трябваше да бъде мила с него.

- Разбира се!... - побърза да каже татко Пиер - Той ще закуси с нас.

Мария хвърли поглед към Борис. Тя очакваше да види поне сега върху лицето му следа от смутена признателност, от вълнение за това, което беше направила за него, но не откри нищо освен предишната непроницаема затвореност. Какъв беше той? Свенлив, безчувствен или просто глупак? Сдържан мъж, който умееше да пази достойнството ѝ, преструвайки се, че не забелязва авансите ѝ, или безсрамен сметкаджия, който съзнаваше, че с тази непроницаемост ще постигне по-голям успех? Нищо не можеше да се разбере по лицето му. Той прие поканата почтително, но без никакво вълнение, с вид на човек, който съзнаваше много добре, че господин генералният директор не го беше удостоил с някакво особено внимание, а просто не желаше да прекъсва закуската си, и каза спокойно:

- Боя се да не ви отегча.

- Не изглеждате стеснителен - звънливо изчурулика Зара.

- Може би изглеждам нахален - бързо отговори той. - Но въпросът е много важен както за фирмата, така и за мене.

- Моля ви се, оставете го за после! - Тя му наля чай и произнесе живо: - Вие никога няма да направите кариера в „Никотиана“.

- Защо? - попита той.

- Защото не умеете да използвате разположението на шефа ѝ към дамите.

- Може би го използвам вече. Борис погледна татко Пиер.

- Не, момко, не!... ухили се татко Пиер. - Фирмата още не е стигнала до нещастieto; да се управлява от жени.

- Аз разчитам именно на това.

- О, не бъдете толкова сигурен - извика Зара. - Ако продължавате да говорите така, ние ще ви провалим..

- Не ги слушайте!... - заяви татко Пиер, комуто Борис все повече харесваше. - Какво сте завършили?

- Само гимназия - каза Борис.

- Това ми харесва. Обикновено хората с висше образование бягат от тютюна, защото работата им се вижда еснафска.

- Жалък предразсъдък.

- Да. Каква служба заемахте във фирмата?

- Стажант от интелигентните безработни.

- От колко време?

- От една година.

- Научихте ли техническата работа?

- Мисля, че да.

- А защо ви уволниха?

- Формалният повод е глупав и неоснователен. Заради едно скарване.

- А!...

Татко Пиер беше по-скоро приятно изненадан. Той очакваше да чуе смотолевени оправдания срещу обвинения в някаква небрежност или мошеничество.

- Значи, вие умеете и да се карате!... - някак одобрително установи татко Пиер. - С кого се скарахте? С някой от работниците ли?

- Не!... С касиера, който е племенник на директора.

Татко Пиер разглеждаше момъка с все по-голям интерес.

- Е!... Ясно - каза той. - И директорът се разсърди. Но защо обидихте касиера?

- Личен повод - сухо обясни Борис. - Той беше усвоил навика да ме нарича подигравателно „господин главен експерт“.

Татко Пиер се разсмя:

- Разбирам. Вашето усърдие му е било неприятно. Той иска да заеме мястото на Баташки, но аз никога няма да махна майстора. Баташки е измамник и шмекер, но превъзходен техник.

- И аз мисля същото - потвърди Борис.

- Казахте, че скарването е само формална причина за уволнението ви. Друго имаше ли?

Борис погледна девойките, като че се боеше да не ги отегчи. После кимна с глава и каза едно учтиво „извинете“.

- Моля ви, говорете свободно! - каза Мария.

Той почна с малък увод за своя интерес към тютюна, преди; да постъпи в склада. Призна откровено, че „Никотиана“ го е привличала с големите си възможности за напредване. След това направи къса характеристика на директора, на останалите чиновници и на майсторите, като преценяваше обективно качествата и работата им. Вършили са грешки, за които той е посочвал, че могат да се избягнат, и които му навлекли известна неприязън от тяхна страна. После изброи осъществените подобрения в организацията на клона, в провеждането на покупките и манипулацията. Тези подобрения са извършени по негова инициатива. Спокойно, сдържано той обвини директора и майсторите, че са приписвали заслугите за тях на себе си. Между това в приемането на тютюна от производителите и при изплащането му са почнали да се вършат някои нередни неща, които Борис спокойно нарече кражби. За да не бъде голословен, той показва документи (разписки на производителите), които доказваха това. Някои от чиновниците се опитвали да крадат и да интригуват помежду си с цел да се zlepоставят пред централата. Това безспорно се отразявало върху качеството на манипулацията. Борис посочи номерата на много развалени бали, които всеки момент могат да се видят във ферментационните помещения. Липсвала здрава ръка, която да стегне всичко. Борис се мъчел да направи каквото можел, но срещал само съпротива и враждебност, която завършила с уволнението му.

Всичко това той разправи спокойно, сдържано, ясно и убедително, като го подкрепваше с доказателства, които бяха очевидни или можеха да се проверят.

Същевременно той вмъкваше в разказа си живописни подробности и духовити забележки, които разсмиваха девойките, така че те не се отегчиха ни най-малко от него. Но татко Пиер остана сериозен и неподвижен като мумия. Погледът му се впиваше все по-втрещено в очите, в лицето и движенията на Борис. Мисълта му съзнаваше все по-ясно, че този ден беше направил откритие, за което мечтаеше отдавна, но смяташе, че няма да се осъществи в днешния свят на бездейна погълната от удоволствията младеж. Това откритие засягаше еднакво и него, и „Никотиана“. А Борис продължаваше да говори с тон, който беше ту сериозен, ту забавен и лек, като по този начин отнемаше всяка неприятна самоувереност на това, що казваше. Неусетно той прехвърли разговора върху тонгата, а от нея премина много ловко върху някои хрумвания за приспособяване на манипулацията към немския пазар. Тия хрумвания се свързваха постепенно в добре обмислен, замайващ план, чиято възможности Борис подкрепи с цифри и таблици.

Татко Пиер слушаше поразен. Никога досега той не бе чувал дори най-способните си сътрудници и директори да излагат нещата така ясно и убедително. Никога досега не бе виждал друг човек освен себе си, който да обхване с ума си така правилно и сигурно целия водовъртеж около производството, преработването и търговията на тютюна. Да ти хрумне, че с бързо въвеждане на тонгата във всички клонове на фирмата можеш да използваш конюнктурните условия, да добиеш изведнъж предимство на немския пазар и да направиш голям гешефт, не беше никак трудна работа. Но да изработиш плана в подробности, като установиш за всичко определени срокове, да откриеш неподозирани връзки, от които можеха да изникнат предимства и трудности, да съпоставиш, използваш или отстраниш тия трудности и на края да изведеш вероятностите за общия успех - всичко това можеше да се постигне само от татко Пиер или от млад, енергичен тип като този, който седеше пред него. Много пътя напоследък татко Пиер беше мислил върху възможен удар с тонгата, но считаше този удар за неосъществим. Спираше го досадата от подробностите, а може би и равнодушието, което го беше обзело с първите пристъпи на старостта. Костов, главният експерт на фирмата, също старееше и беше станал неподвижен. Трябваше да се проучват, да се прокарват в пълна тайна и с неотслабваща енергия толкова много неща. Трябваше да се правят предложения, да се сключват договори с досадни и придирчиви до втръсване немски фирми. А татко Пиер се чувствуваше напоследък уморен от желанието да печели повече пари. Когато човек е натрупал триста милиона, не се вълнува особено пред възможността да ги превърне в триста и двадесет с още един удар, ако това е свързано с главоболия. Да, татко Пиер се чувствуваше вече уморен, търсеше все по-често удоволствията на живота, отдаваше се като главния си експерт на риболов и автомобилен спорт, на приключения с млади жени. Фирмата преуспяваше бавно, тежко, като мощна и сигурна машина, пусната по инерция, но не се стремеше към нови постижения. Татко Пиер приличаше на надзирател, който спокойно е скръстил ръце и пуши цигара. Само от време на време той стягаше бурмите й, като мъмреше и уволняваше директори, натискаше някойлост с неочаквани заповеди до районните експерти или правеше хода й по-лек, като спущаше рушвет в джобовете на държавниците. Но ето че сега у него се беше събудило някакво остро и отдавна забравено вълнение, апетитът на вълк, който почива в леговището си и усеща внезапно топлата, подлудяваща миризма на плячка. В святкането на очите, в гласа и думите на този младеж имаше магия. Той му спомняше младостта - годините, в които татко Пиер притежаваше същата обтегната като стоманен лък воля, същия остър ум, същата хладна пресметливост и пламенен устрем към властта на златото.

Борис говореше за тютюна и показваше удивително подробни знания за качествата му по райони и околии. Намекваше за прочистване на персонала, като във фирмата се оставят само енергични и високо платени хора. Предлагаше да се намерят по-предани на фирмата, т. е. по-безогледни, агент-купувачи, които да пускат между производителите лъжливи слухове и така да убиват доверието в другите фирми и да подбиват цените. Искаше тази;

година покупките да почнат внезапно, наврх Коледа, и с това да се изпреварят конкурентните фирми. Дълги размишления беше посветил той и на въвеждането на тонгата. Машините трябваше да се доставят незабелязано. Избрани хора трябваше да се обучат тайно. Понеже този нов, удобен начин на манипулиране щеше да остави голяма част от работниците без препитание, можеше да се очакват стачки и безредици. Трябваше да се поведе енергична борба с левите елементи, да се заинтересуват правителството, полицията, пресата, патриотичните организации, да се пуснат детективи между работниците в складовете, да се изхвърлят и арестува веднага заподозрените. И за още, много неща говори той, и така увлекателно и ясно ги излагаше, че дори момичетата се бяха превърнали на слух.

Татко Пиер го гледаше все тъй неподвижен, все тъй втренчен в лицето му и само от време на време протягаше ръка, за да вземе цигара. Какъв обесник, какъв тип, умен, съвестен и дяволски хитър, пълен с енергия и безкрайни възможности!... Не беше планът му, който омая татко Пиер. Този план можеше да сполучи, но можеше и да се провали от конкурентните фирми. Германците водеха преди всичко политика и после търговия, за да водят след това търговия и после политика. Те можеха да предпочетат временно „широкия пастал“ пред тонгата, ако това им дадеше възможност да дръпнат успешно конците на някоя своя кукла в правителството или камарилата на двореца. Борис не знаеше, не можеше и да знае това. Но татко Пиер беше поразен от дарбата му да обхване едновременно връзките между много неща, от енергията, която светеше в очите му, от жаждата и страстта му да печели пари. Никакви любовници, никаква светска суетност и разпуснат живот не биха могли да го отклонят от тази страст, докато се умори. Така щеше да протече истинският, младият, пълният му живот. А после?... После нищо. После и той щеше да се превърне като татко Пиер в уморен, стар човек и да намери жена, подобна на Зара. Татко Пиер беше напълно уверен, че животът на хората не можеше да протече по друг начин.

Тъй разсъждаваше той, гледайки Борис, и в душата му се разливаше някакво философско спокойствие, което го освобождаваше от трескавата спазма на живота, от тягостното усещане, че с идването на старостта му фирмата щеше да се разпадне и алчни хиени да разкъсат тялото ѝ. Най-после той беше намерил човека, на когото можеше да остави златната и могъща „Никотиана“ без тревога и съжаления.

Когато най-после Борис свърши, Мария изпита усещането, че се събужда от сън. Зара гледаше с трескаво любопитство ту него, ту Мария. Тук почваше нещо!... Имаше какво да се разказва по чайовете на зяпнали от изненада приятелки - как Мария го видяла случайно, как го въвела при татко Пиер и как този умен и хубав младеж съумял веднага да изплете кошничката си. Но Зара почувствува и една особена горчивина, която щеше да разваля винаги удоволствието на разказа ѝ. Никога досега тя не бе виждала по-добре силата на богатството и никога не бе съзнавала по-остро колко тъжно е да бъдеш млада и хубава, да се движиш в добро общество и да нямаш пари.

Татко Пиер остана няколко секунди загледан в покривката на масата, сякаш обмисляше нещо. После протегна ръката си и я сложи върху рамото на Борис.

- Да, младежо!... - каза той. - Всичко това е чудесно... Планът ви е превъзходен, много добре обмислен, но едва ли ще го приложим. Немците са говеда. Само дяволът знае какво може да ги накара да работят с едни фирми и да отхвърлят други. Но това е без значение. За мен е по-важно, че ви открих. Отсега нататък вие ще работите в централата като помощник на главния ми експерт. Разбирате ли какво значи това? Щом аз го казвам, значи много...

Татко Пиер запали пура и продължи:

- Утре заминавам за Атина и след две седмици ще бъда отново тук... През това време почивайте, мислете, работете, вършете каквото искате, но от днес сте на заплата в централата на „Никотиана“. Още тази вечер ще напиша писмо до Костов. Сега той се е запилял с колата си някъде из Швейцария... След десет дни трябва да бъде в София и тогава ще му се представите с писмото. Той отдавна мърмори да му намеря помощник. Аз не ви

познавам, но съм свикнал да преценявам хората по очите им, по начина на говоренето им... Вие гледате и говорите добре дори когато се опитвате да скриете намеренията си. Не се мръщете!... Излишно е, драги!... Аз виждам какво криете. Вие искате да се изкатерите догоре, да пипнете международните връзки и да заработите сам... Е, добре, когато видя, че станете годен за това, аз сам ще ви подкрепя. Но дотогава никаква игра, никаква шикалкавене, никакви фокуси зад гърба ми... Инак ще ви съсипя, ще ви направя невъзможен дори за обикновен майстор, в която и да било тютюнева фирма!... Разбирате ли ме? Да, вие сте умен, виждам, че ме разбирате...

И татко Пиер продължи да говори за почтеността, енергията и трудолюбието, за наградата от постигнатия успех, за умерения живот, за безсмислицата да се пръскат пари... И за още много неща спомена той, понеже беше умен мъж и добър психолог, макар че повечето от добродетелите, за които говореше, не можеха да се подкрепят с примери от личния му живот.

Върху лицето на Борис се бяха появили от вълнение няколко розови петна. Мария съзна тъжно, че не тя, не помощта, която му даде, а само татко Пиер и „Никотиана“ бяха причината на това вълнение. Тя си знаеше, че беше безцветна, сива като дъждовно утро и у никого нямаше да предизвика бурна страст. Но все пак изпитваше някаква тиха, сдържана радост, която я правеше почти щастлива.

- Чаят ви е съвсем изстинал - каза тя на Борис. - Подайте чашата си да ви наля друг.

Когато излезе навън, Борис почувствува умора - тъй дълбоко беше вълнението му и усилието, което употреби да го крие от Спиридонов и момичетата. Стори му се, че всичко наоколо беше станало дребно и незначително. Какво представляваше сега този двор, този склад, този камион, от който разтоварваха тютюневи бали пред входа на ферментационното помещение? Само малка, съвсем малка част от грамадното богатство, от милионите килограми тютюн на „Никотиана“. Директорът, майсторите, чиновниците от канцеларията приличаха на жалки джуджета, послушни и раболепни изпълнители на заповедите, които Борис щеше да дава от централата в София. Като че някаква сила го беше издигнала над всичко и му даваше неограничена власт над хората. Като че работниците, излизали на рояци от склада, го гледаха, бутаха се и повтаряха страхливо: „Виж, това е помощникът на главния експерт на „Никотиана“! Внимавай да не те забележи!“ И всичко това му се струваше невероятно и чудно. Ала в ушите му още гърмеше басовият глас на Спиридонов, обонянието му още усещаше дъха на лаванда от дрехите на Мария. Никога досега той дори не беше помислял, че можеше да му се случи нещо подобно. Готвеше се за бавно, упорито и мълчаливо катерене нагоре, а Вместо това беше направил изведнъж невероятен скок, беше стигнал почти до самия връх на „Никотиана“; Впрочем по същия начин беше започнал и евреинът Коен - с един случаен разговор в купето на влака с Кнор, директора на Немския папиросен концерн. След идването на Хитлер Коен скъса с Немския папиросен Концерн, основа собствена фирма и сега печелеше милиони от режииите. Почти така, в няколко съдбовни мига, бяха изградили успеха си арменецът Торосян от „Джебел“ и Барутчиев от „Източни тютюни“. Важното е да не пропуснеш момента, да увиснеш на случая. Борис беше увиснал блестящо.

Работниците го настигаха и отминаваха на групи - бързи, нервни, кресливи. Говорът и тракането на налъмите им се сливаше в отегчителен шум. Внезапно Борис чу зад себе си познат враждебен глас:

- Вие какво?... Още ли се мъкнете тук? Беше директорът - едър, червендалест, с бръсната тема и светъл спортен костюм. Борис го погледна с досада и не отговори.

- На вас казвам!... Ако утре ви видя пак, ще заповядам на пазача да ви изхвърли като парцал!... Борис се усмихна презрително.

- Разбрахме ли се?... - изсумтя заплашително о. з. генералът.

И той отмина, посинял внезапно от гняв, защото цял живот в къщи, в казармата и в обществото беше свикнал хората да се плашат от него, и забърза към пивницата „Булаир“, където го чакаше компанията му.

След малко Борис беше достигнат от главния майстор Баташки, който постави свойски върху рамото му дебелия си и потна ръка.

- Ти - какво?... Нещо с чорбаджията, гледам... Шушу-мушу, а?

- Няма нищо, Баташки - сухо отговори Борис.

- Така ли?... Разправяй на шапката ми... Ти си бил голям шмекер, ей... Защо остана два часа при чорбаджията? Видях всичко от третия етаж.

- Щом си видял, най-добре за тебе е да мълчиш... Ухиленото и лукаво лице на Баташки стана изведнъж сериозно.

- Разбира се, никому ни дума - обеща той. - Но сигурно е нещо голямо, а?... Слушай!... Вие двамата можем да вършим добра работа.. Малко партидки, комисионки, туй-онуй... Разбираш ли ме?

- Стига си дрънкар - предупреди го Борис - Аз не съм като тебе.

- Е, още си зелен... - снизходително възропта Баташки. - Ще научиш и тия неща, но по-нататък. Искаш ли да пийнем по една ракийка?

- Не искам. Върви си по пътя.

- Добре, добре!... Но аз съм твой човек... Тъй да знаеш.

И Баташки гузно отмина напред, дебел, нисък, с каскет, с мазно и лъснато от пот сако. Редингота и семейството му все още живееха към края на града, близо до гимназията, в малката паянтова къща, чийто наем, плащан нередовно, беше източник на постоянни раздори между учителя по латински и собственика й. Къщата беше едноетажна, грозна, с олющена мазилка и стрехи, които висяха като крила на прилеп.

Когато Борис влезе в тревясия и постлан с камъни двор, лъхна го миризма на помийна вода, която изтичаше от умивалника на кухнята и се събираше в широка застояла локва точно пред входа. Досадата на бедността караше членовете на семейството да прескачат тази локва съвсем равнодушно и никой не мислеше за премахването й. Тя бе все пак една от най-малките неприятности в къщи. Преди да влезе вътре, Борис се загледа в смачканата тръба на умивалника, мислейки колко тъжна и грозна беше домашната им обстановка. Майката шеташе нещо в кухнята, а Редингота, по чорапи и жилетка, се беше изтегнал върху леглото в стаята на Стефан и четеше вестник. Борис го видя през отворената врата в обичайната поза, която познаваше от детинство: Редингота беше късоглед, държеше вестника съвсем близо до очите си и дългите му крака лежеха върху леглото като греди. Той беше висок, мършав и начумерен мъж, с плешиво теме и студено лице, които заедно с мъчните текстове по латински вдъхваха у гимназистите завинаги отвращение към древността

Като видя Борис, той остави вестника и попита подигравателно:

- Е, какво?... Прие ли те Спиридонов?

- Прие ме - сухо отговори Борис, раздразнен от вечната насмешка в гласа му.

Редингота беше известен в града с неизменното си и заядливо високомерие към гражданите, към другите учители, към гимназистите и дори към собственото си семейство. Като че всичко беше пълно с дух на мошеничество и дребни сметки, като че всички нямаха друга цел, освен да го измамат или да хвърлят, макар и съвсем безполезно, прах в очите му. Тоя черен песимизъм се дължеше отчасти на бедността, отчасти на презрението му към днешния свят. Само древността беше дала образци на характер и граждански добродетели. Паметта му беше пълна с величествени събития от историята на Рим, с които отегчаваше слушателите си при започване на учебната година или раздаването на зрелостните свидетелства. Материалната учителска нищета правеше гордостта му чувствителна, а величието на латинските автори го превръщаше в непоносим педант. Той беше умен човек,

но осакатен от системата, която срещу окаяна заплата го беше впрегнала да възпитава младежта с добродетелите на миналото. Една забележителна случка доказа на всички класическото му съзнание за граждански дълг: с горчива, но твърда решителност, която направи впечатление дори в министерството, той изключи от гимназията за левичарски идеи дори собствения си син.

Борис влезе в стаята си и затвори вратата. Но Редингота все още се интересуваше от разговора му със Спиридонов. Той стана от леглото и като си даваше великодушно примирителен вид, влезе в стаята на Борис. Макар и да живееше с натрапчивата мисъл, че ще стане милионер, Борис беше все пак най-разумният от синовете му, понеже не се увлече като другите двама от левичарство.

- Значи, прие те!... - каза Редингота. И той погледна Борис полусъчувствено, полуснизходително. Да останеш без работа е лошо, но да градиш планове за забогатяване, без да имаш лев в джоба си - беше глупаво и смешно.

- Разговаряхме два часа - отговори Борис, като запали цигара.

- Ха!... - Редингота отново стана насмешлив. - Че много сте разговаряли!...

- Да, много - каза Борис.

Той погледна баща си с ненавист и видя познатите старешки, горчиво-подигравателни очи, у които бедността и дребнавият нрав бяха убили всяка надежда за съществуване по друг начин освен чрез жалък и безропотен мравешки труд. Редингота схвана мисълта на сина си и върху лицето му се появи израз на равнодушен, неуязвим от хорската глупост мъдрец.

- Аз оставам в „Никотиана“ - сухо произнесе Борис.

Редингота не очакваше друго, но попита язвително:

- Само това ли?

- Нали считаше, че и това е много - троснато отговори Борис.

- За тебе, да - каза Редингота.

- Защо? Да не съм некадърник?

- Ти си просто - - презрително рече Редингота.

- А ти какъв си? - внезапно се озъби Борис.

- Аз съм това, което вие никога няма да стигнете.

Артериосклерозата накара Редингота да почувствува тъжно и сладостно доволство от думите си. Той се сравни мислено с добродетелен, но нещастен *civis romanus*, когото боговете бяха наказали с неблагоприятни и дръзки синове.

- Ти си даскал!... - гневно извика Борис. - Жалък, нищожен, побъркан даскал... Ти не можеш да ни понасяш, не можеш дори спокойно да разговаряш с нас, защото си оглупял от бедността, от подигравките, от униженията... защото единственото, което ти остава, е да се надуваш като пуяк с просиящата заплата и медала, който министерството ти окачи миналата година... Ето такъв си ти!... И затова ние, децата ти, също не можем да те търпим. Затова всеки от нас тръгна по свой път.

- За да станете комунисти, простаци, работници по складовете.

- По-добре такива, отколкото глупци като тебе.

- Мълчи!... - изрева Редингота.

- Достатъчно съм мълчал.

- Ще те изхвърля от къщи!

- Аз и без това си отивам.

- Махай се още сега!

Редингота излезе от стаята, като тръшна вратата след себе си.

Стаята беше почти гола, с неравни, напукани стени и нисък таван, който през цялото детинство беше потискал душата и радостта у Борис. В нея имаше само едно просто, дървено легло, маса, покрита с вестници, и окачалка за дрехи. От малкия отворен прозорец

с железни пръчки и олющени черचेвета лъхаше миризмата на помийната локва в двора. Същата бедност, същата отчайваща голота царуваше д в другите стаи. Цялата покъщнина на семейството можеше да се вдигне само с една кола. Учителската заплата на Редингота се поглъщаше от разходи за храна, облекло или болести. Все не оставаха пари да си купят най-необходимите мебели.

Като остана сам, Борис се отпусна върху леглото, продължавайки да мисли за „Никотиана“. Разправията със стария не му направи никакво впечатление. Такива кавги почти без повод, избухваха често в семейството на Редингота. Бедността раждаше всички видове недоволства и озлобяваше както децата против бащата, така и последния срещу тях. Само майката оставаше като справедлива и мълчалива сянка, която никой не смееше да упрекне.

От кухнята долиташе тракане на вилици и чинии. Майката слагаше за вечеря. Прибра се и Стефан. След малко четиримата седнаха около масата в тясната кухня, всред потискащото и враждебно мълчание на озлобените един срещу друг мъже. Все имаше някаква неприятност, парична или друга, която разваляше настроението на всички. Само в деня, в който Редингота беше получил медал за гражданска заслуга, около трапезата царуваше известно оживление и по тоя случай бяха купили вино. Но в това оживление участвуваше само Редингота. Синовете му гледаха презрително жалкото парче лъскав метал, който пратеникът на министерството беше окачил върху изтрития ревер на самото му.

Майката бе висока и слаба, преждевременно състарена, с леко посивели коси и ситни бръчки около очите. Дългите години на героична борба с нищетата и досадния характер на Редингота бяха придали на лицето ѝ някакво подчиняващо спокойствие. Тя беше единственото същество, с което дори учителят по латински не смееше да се заяде безпричинно. Всички в къщи я уважаваха по особен, мълчалив и студен начин, тъй като знаеха, че парите, с които разполагаше за домакинството, не можеха да се употребят по-разумно и пестеливо, отколкото го вършеше тя. И обичта, която изпитваха към нея, беше също тъй мълчалива в студена. Характерът на Редингота потискаше чувствата у всички. Тя нарязва на тънки филийки студения къс задушено говеждо месо и ги разпредели поравно между мъжете. На себе си остави само от постното - няколко картофа и макарони.

- Ами за тебе? - мрачно попита Борис.

- Аз съм на диета за сърцето.

Никаква диета не пазеше тя, а просто искаше да се нахранят мъжете. Борис взе половината от месото, което беше сложила пред него, и го постави насила в чинията ѝ. Но той знаеше, че тя пак нямаше да го изяде, а щеше да го остави за сутринта - да закуси Стефан, който беше слаб и се нуждаеше от силна храна.

Отново настъпи мълчание. Редингота ядеше бавно важно и някак тържествено. Разправията с Борис го беше накарала да изпадне в самотното величие на непримиримостта. От време на време той се намръщваше и свиваше устните си - тъй, без нужда, само за да закове по-силно мълчанието, което му правеше удоволствие. Стефан беше навел красивата си глава и лапаше бързо месото, за да стане по-скоро от масата и дочете тайно една книга от Ленин, която криеше в избата.

Борис се навечеря и запали цигара. След разправията преди малко пушенето пред баща му беше нахално.

Майката започна да прибира чиниите. Тя вършеше това спокойно, плавно, мълчаливо. Тя също презираше непоносимия характер на Редингота, но се беше издигнала над дребнавите.му прояви с равнодушно и студено мълчание. Нищо не я вълнуваше вече - нито глупавата му заядливост, нито разклатеното му здраве, нито себеотрицанието, с което беше работил толкова време, за да поддържа семейството. Тя се вълнуваше само от това, дали парите щяха да стигнат до края на месеца, дали Стефан продължаваше да слабее, дали

Борис щеше да напредне в „Никотиана“ и дали Павел нямаше да потъне още по-дълбоко в политически борби.

Стефан излезе от стаята, като хвърли приветлив поглед и кимна с глава само на майка си. Редингота извади от джоба на жилетката си кибритена клечка, подстри я грижливо и почна да чисти зъбите си. Това продължи около две минути. После той поговори с жена си за някаква застрахователна полица и отиде да си легне. Той си лягаше рано и ставаше рано като древен мъдрец.

Когато останаха сами, Борис каза на майка си:

- Днес постигнах много.

А тя рече:

- Аз не се боя за тебе.

- Да!... - В гласа му прозвуча слабо вълнение - Ти си единствената, която имаше доверие в мене. Знаеш ли какво ми каза Спиридонов днес?

- Не - отговори тя. А после добави колебливо, страхувайки се да не е много смела: - Може би са ти намерили щатна длъжност в канцеларията?

- Аз ставам помощник на главния експерт. Разбираш ли какво значи това?

Майката не отговори. В очите ѝ блеснаха сълзи.

Следващите дни Борис прекара в къщи, погълнат от сутрин до вечер в разработването на плана за въвеждане на тонгата, за преустройство на покупките и за по-пълно използване на работниците в манипулацията. Всичко това той написа във форма на изложение, от което после Спиридонов можеше да извлече обща заповед до клоновите директори на фирмата. Отделните преустройства се сливаха в един съгласуван и цялостен план, който централизираше управлението на фирмата и улесняваше надзора върху работата на районните и клоновите директори. Така се избягваха злоупотребите при покупките па селските максули и вземането на тайни комисионни, когато директорите препоръчваха купуването на малки партии от дребни фирми. Така се постигаше максимално използване на труда и големи съкращения на разходите по манипулацията. На мястото на досегашното обичайно и донякъде ориенталско търгуване на фирмата Борис въвеждаше началата в дейността на западноевропейско предприятие, които беше изучил подробно в немски ръководства и които заместваха доверието с наказателна отговорност и автоматичен надзор. След това Борис взе от склада една пишеща машина и се залови да препише изложението на чисто.

- Искаш ли да ти помогна? - попита една вечер Стефан.

Той беше научил вече от майка си за успеха на Борис.

- Не - сухо отговори Борис.

- Аз бих могъл да ти диктувам от ръкописа.

- Нямам доверие в тебе.

- Ти продължаваш да бъдеш маниак.

- А ти си нечестен човек.

- Какво разбираш под честен човек?

- Всеки друг, но не и комунист.

- А кои са честни?... Търговците на тютюн ли? Той използва гнева на брат си, приближи се до масата му и прочете няколко реда от написаното. Борис забеляза това и подскочи като ужилен.

- Вън от стаята ми, подлец!... - гневно извика той.

- Видях каквото ми трябваше - намръщено произнесе Стефан. - Вие въвеждате тонгата.

Борис улови яката на вехтата горна риза, с която брат му ходеше навсякъде. Износената риза се съдра шумно.

- Полека - рече Стефан, - нямам друга дреха.

- Не заслужаваш и да имаш - злобно изсъска Борис. - Ако изнесеш оттук само една думица, ще те поставя в затвора.

Няколко секунди двамата братя се гледаха като вълци, готови да се разкъсат. Погледът на Стефан стана внезапно унил.

- Пусни ме!... - тъжно каза той. Борис го тласна грубо към вратата.

IV глава

Лъчите на лятното слънце проникнаха в стаичката на Макс Ешкенази, огряха лицето му и го събудиха. Той се опита да заспи отново, но не можа и по навик запали цигара в леглото. Това беше последният остатък от навиците на предишния му живот.

Той произхождаше от бедно семейство на многоброен и пръснат по цяла България еврейски род. Едни от сродниците му бяха тенекеджии, а други банкери. Между тенекеджиите и банкерите съществуваша адвокати, лекари, равини и търговци на дребно, които се наричаха все Ешкенази. Мястото на Макс се намираше някъде в низините на тази социална пирамида, чиято основа образуваха тенекеджиите, а върха - банкерите. Той беше беден като тенекеджия и умен като равин, а от лекарите, адвокатите и търговците се отличаваше по това, че бе непрактичен. Вместо да използва образованието си за печелене на пари (един богат и непредпазлив Ешкенази го кредитира да свърши търговия в Германия), той потъна в изучаване на Спиноза и Маркс и философската страст го докара отново до уровня на тенекеджиите. След като го изгониха последователно от няколко предприятия, богатите сродници го провъзгласиха със съжаление за пропаднал интелгент. Макс не ги намрази, защото ги считаше нищи духом. Но той намрази техния кален, дребнав, търгащески свят и обикна още повече партията, която го беше изпратила да работи тук.

Сега Макс беше тютюноработник и ходеше по улиците с каскет, евтина туристическа блуза и вехти панталони.

Като изпуши цигарата, той стана, обръсна се и слезе да се измие в кухнята на хазаите. Още докато слизаше по разкривената и скърцаща дървена стълба, лъхна го миризмата на зехтин, на нечиста и застинала в навиците на гетото еврейска къща. Хазаинът Яко беше сарач и произвеждаше първобитни селски самари. Най-големият му син помагаше в работилничката с намерение да поеме занаята на баща си, средният работеше в манифактурния магазин на някакъв заможен сродник в София, а най-малкият - още дете - се учеше самостоятелно в първите стъпки на търговията, като продаваше амбулантно безопасни игли. В семейството имаше и дъщеря, която наричаха Рашел и която всички считаха за товар. Гордостта на Яко не позволяваше да я дадат работничка в тютюневите складове, както постъпваха с дъщерите си най-бедните евреи, но, от друга страна, той гледаше да прави колкото може по-малки разходи по нея. Тя беше тънка, бледа седемнадесетгодишна девойка, с лице, обсипано с лунички, и ходеше вечно с една и съща басмена рокличка на цветчета. Яко често мислеше с досада, че трябва да ѝ даде зестра.

Когато Макс влезе в кухнята, Рашел се уплаши и побягна като смахната, а майка ѝ, дебелият и властен Ребека, постави кана с вода до умивалника, по който имаше немити чинии от вечерта. В къщата на Яко липсваше водопровод, защото прокарването му предполагаше излишни разходи. Жените прекрасно можеха да носят вода от чешмата при синагогата.

- Слушай, майко!.. - каза Макс на нейния средновековен испански език, изкълчен от италиански и турски думи. - Кога най-после ще прокарате чешма?

- Няма нужда от чешма - равнодушно отвърна

По отношение на пестеливостта тя се съгласяваше винаги с Яко.

- Но на мене ми омръзна да се мия с нечиста вода - троснато продължи Макс, когато видя, че в каната плуваха разни нечистотии. - Най-после и за вас е по-добре да бъдете чисти. Ти знаеш ли, че евреите умират лесно от тифус?

- Зная - отговори Ребека. - Това казва и доктор Пинкас. Но нито аз, нито мъжът ми, нито някое от децата ми са умрели от тифус. А дъщерята на доктор Пинкас, който е богат и има баня И много чешми в къщата си, умря лани от тифус.

Макс се приготви за къса популярна лекция по хигиена.

- Това е случайно, Ребека... - почна той.

- Никак не е случайно - бързо го прекъсна еврейката. - Аз зная от старите хора, че тифусът се пренася с водата. Ако искаш да не се разболееш от тифус, мий се и пий вода от чешмата при синагогата. Ние затова не прокарваме водопровод.

Ребека не беше твърде сигурна в думите си, но притежаваше забележителна дарба да води спорове. Макс зърна враждебния, готов за словесен двубой пламък в тъмните й шпаньолски очи и намери, че беше по-добре да отложи лекцията си по хигиена за друг път.

- Ела да ми поливаш! - кротко помоли той.

- Няма да ти поливам - отвърна Ребека. Макс беше по тънка памучна фланелка с къси ръкави. Голотата на ръцете и гърдите му, покрити с червеникави косми, се стори на Ребека крайно неприлична.

- Това е глупост - кипна той. - Защо не искаш да ми поливаш?

- Защото не съм ти слугиня.

- Но аз никога не съм те считал за слугиня... Искам ти просто една услуга.

- Ако искаш удобства, да си стоял на работа у bankerите Ешкенази. Тогава сигурно си могъл да плащаш за стая с чешма и порцеланов умивалник, както у доктор Пинкас.

Макс трепна.

- Какво знаеш ти за bankerите Ешкенази? - попита той смутено.

- Зная много неща - враждебно отговори Ребека. - Ти си бил на служба у bankerите Ешкенази, но те са те изгонили, защото си станал комунист!

- Говориш дивотии... Кой ти каза това?

- Равинът.

- Кажи на равина, че е глупав клюкар. Сигурно ме смесва с някой друг.

- Не, не те смесва с никой друг. Комунист си, защото никога не идваш в синагогата... Ти си прокълнат, изгонен от общината син.

- Не е вярно, Ребека... Аз съм просто беден еврей като вас. Как е възможно да стана работник, ако преди това съм бил на служба у bankerите Ешкенази? Трябва да съм луд!

- Да, ти наистина си луд - мрачно потвърди Ребека.

Тя го изгледа подозрително, после излезе от кухнята, като тръшна гневно вратата след себе си.

Макс се изми, плюейки нечистотиите, които влизаха в устата му. Докато правеше това, той се замисли върху изключените младежи от гимназията, които работеха в склада на „Никотиана“. Трябваше да разучи Стефан. Имаше неразрешимо противоречие между смелите акции, които това хлапе беше провело досега. и мълвата за успехите на брат му във фирмата.

Макс се избърса и продължавайки да мисли за Стефан, се качи в стаичката си. Докато той се миеше долу, Рашел беше донесла и поставила на масата закуската му между купищата от руски, немски и френски книги. Закуската влизаше в наема и се състоеше от чаша мляко и парче хляб. Млякото беше разрежено веднъж от млекарката и втори път от пестеливата Ребека.

Макс изяде закуската си и тръгна към градската градина. Лятното утро беше свежо и във въздуха се носеше празнично биене на камбани. От кулата на градския часовник гугукаха гълъби. Общинската пръскачка поливаше тържествено главната улица. По тротоарите вървяха наконтени млади хора, които бързаха към градината или боровата гора над града. От вестникарската агенция изскочиха внезапно окъсани дечурлига и като врабци,

пуснати от кафез, се втурнаха в разни посоки, крещейки високо имената на сутрешните вестници.

Макс зави по главната улица, засадена с акации която водеше към градската градина. Празнично облечената тълпа не пробуди у него никаква мъка за миналото. Само за миг в съзнанието му изпъкнаха светлината на художническо ателие, мирис на блажни бои и древната еврейска хубост на една жена, която бранеше философските основи на своето студено, замръзнало в догми изкуство. Видението изчезна веднага.

Той мина покрай един затворен стъкларски магазин и се видя огрян от слънцето в огледалото, заковано до витрината му. Сега някогашният Макс Ешкенази представляваше грозен червенокос мъж с мазен каскет, с блуза на квадратчета и орфани панталони. Работата в тютюневия склад и нощите, прекарвани в четене, го бяха състарили. На мястото на изчезналите тлъстини под очите, около устните и шията му стояха дълбоки бръчки. Преди два месеца една група антисемити, която редовно устройваше засади на евреите, му беше избила предните зъби. Когато отваряше устата си празнината им зееше грозно. Но изведнъж, чрез образа си в огледалото, той се почувствува издигнат високо над дребнавия, егоистичен и самодоволен свят, от който умът и сърцето му се бяха отрекли. Дори прекрасното видение на жената, което се появи отново, замръзна изведнъж като студен кумир, подобен на хиляди други бездушни, никому ненужни кумири, които отчаяният от бедствие народ вече не почиташе.

Стефан чакаше нервно пред водоскока на градината. Най-после той забеляза високата червенокоса фигура на денкчията всред тълпата от провинциални контета. Дългите ръце на Макс изглеждаха прикрепени някак изкуствено върху тесните му рамене и се люлееха като махала.

- Тук има много хора - каза Макс. - Искаш ли да тръгнем към гората?

Стефан го погледна с изненада Стори му се, че евреинът напускаше обикновената си сдържаност и готвеше да разкрие картите си. Двамата тръгнаха по алеята към боровата гора. Няколко минути вървяха, без да приказват. Но после, измъчен от мълчанието, Стефан каза решително:

- Струва ми се, че имаш право. Фирмите наистина се готвят да въведат тонгата.

- Откъде знаеш? - спокойно попита Макс. - От брат ми.

- Той ли ти каза?

- Не. Видях го в едно написано от него изложение. Разсърди се много, когато забеляза, че го чета.

- Как успя да го видиш? - с известно подозрение попита денкчията.

- Ей така.. Наведох се и прочетох няколко реда с риск да получа удари. Но той раздра само ризата ми. Виж!...

Макс погледна внимателно вехтата риза, която майката беше вече закърпила.

- Това е обяснимо - каза той. - Те крият.

- Ти какво мислиш по този въпрос? - храбро попита Стефан.

- Мисля, че фирмите имат интерес да въведат тонгата.

- Разбира се - каза Стефан. - Тонгата намалява разносните по манипулацията. Но през мъртвия сезон работниците ще гладуват два пъти по-дълго.

Лицето на Макс остана безучастно.

- Това изглежда само привидно така - каза той неочаквано - Държавата създава закон за осигуровки срещу безработицата. Износът на нашите тютюни в Германия ще се увеличи Тонгата е по-хигиенична, машинизирана обработка. Фирмите ще закупват, манипулират и изнасят повече тютюн. Работният сезон може да се удължи... Тонгата може да се окаже от полза и за работниците. В края на краищата работниците не могат да бъдат срещу рационализацията на труда.

- Да - потвърди Стефан.

Разговорът не беше довел до нищо. Макс погледна доволно зачервеното от гняв лице на младежа и спокойно запали цигара. - Провокатор - тревожно помисли Стефан. - Този човек е провокатор, агент на фирмите или полицаи." Но на това подозрение се противопостави веднага допускането, че Макс можеше да бъде предпазлив и много опитен другар. Доволният поглед и усмивката в очите му подкрепиха това впечатление. но в края на краищата Стефан остана отново в мъчителна неизвестност. Все пак имаше още няколко въпроса, които можеха да му се подхвърлят Стефан се зае да подготви почва за тях.

- Но ти знаеш, че държавата ще събере фонд за осигуровките пак от джоба на работниците - каза той, - а надниците няма да мръднат рито с лев по-високо. Самите осигуровки са жалки късчета хляб, които отнемат сега от залъка ни, за да ни го подхвърлят през гладния сезон. Държавата се управлява от капиталистите, а те не правят нищо, което би могло да отнеме дори стотинка от печалбите им.

- Разсъждаваш ограничено - възрази Макс. Погледите им се срещнаха. Стефан видя отново в очите на събеседника си предишната усмивка, смесена с добродушно лукавство. Но играта ставаше отегчителна и Стефан се намръщи. Това причини видимо удоволствие на денкчията.

- Може би съм детектив? - усмихна се Макс.

- Ясно, че не си. Но да престанем с разузнаването, ако обичаш.

- Мисля, че престанохме - каза Макс.

- Тогава бъди по-искрен.

- А ти искрен ли си?

- Извинявай, но почвам да те мисля за глупав.

- Нищо - търпеливо отвърна денкчията.

- Разбрах те веднага. Ти си анархист, който се преструва на социалдемократ, но това не пречи да се съгласим по известни въпроси, нали?

Макс се разсмя и широко разтворената му уста показва подвига на антисемитите - челюстите с избичи зъби.

- А какво ще кажеш за себе си? - попита той. Сивосините му очи станаха изведнъж сериозни.

- Това, което предполагам, че знаеш вече - отвърна Стефан. - Симпатизирам на комунистическата партия. Моята дейност почва от гимназията. Разпространявах нелегална литература, завеждах кръжоци, после откриха това и ме изключиха. Изключването впрочем се дължи на баща ми. Той е учител по латински... Побъркан... мухлясал човек.

- Зная - рече евреинът.

- Значи, си се интересувал за мене?

- Защо не?

- Анархист ли си? - пак попита Стефан

- Не. Продължавай.

- Можеш да ми изиграеш неприятен номер, ако си тесногръд фанатик, но ще трябва да продължа. Предполагам поне, че не си агент на фирмата или полицаи. Миналата неделя, когато те срещнах при Ловния дом, забелязах, че държеше немска книга. Е добре, рекох си един човек, който знае немски и разговаря така, не' би се унижил да постъпи на служба в полицията.

- И това е възможно - произнесе Макс. - Има интелигентни работници, заблудени от фашистите.

- Казах, опитвам се да говоря, макар че това може да ми струва скъпо. Като ме изключиха, почнах агитация между работниците и на Първи май миналата година направих конференция в планината. Когато се върнах, арестувах целия първомайски комитет. После заведоха съдебен процес и стоях в затвора...

Гласът на Стефан се беше повишил развълнувано.

- Това е дребна работа - небрежно произнесе Макс.

Стефан се усмихна подигравателно. Денкчията му се стори малко самомнителен.

- Да, съвсем дребна работа - сухо продължи Макс. - По това време без никакъв съд в София застреляха трима другари.

Стефан трепна. Дишането му стана изведнъж по-бързо и по-дълбоко. Загадката, която го измъчваше от няколко дни, се беше разрешила. Макс свали каскета си и червената му коса, мокра от пот, лъсна на слънцето като перука от медни жички. Двамата се отбиха от алеята и навлязоха в боровата гора, газейки тъмнокафявата иглолистна настилка.

- Защо ми се обаждаш едва сега? - попита Стефан.

- Защото трябваше първо да проуча някои неща. Да седнем тука.

Двамата се изтегнаха върху килима от сухи борови листа. На Стефан се стори, че погледът, говорът и движенията на Макс бяха придобили изведнъж някаква острота, на която трябваше да се подчини. Но късното обаждане на Макс го раздразни.

- Значи, се усъмни в мене? - произнесе той горчиво. - И градският комитет ти е възложил да ме следиш?... Или се уплаши да не те издам?

Денкчията го потупа приятелски по рамото:

- Не бързай, момче!... Не съм се уплашил от нищо тук се касае за съдбата на хиляди работници, а ти имаш само опита от гимназията. Колкото за съмнението ми то всъщност е предпазливост. Аз наистина имам право да обмислям твоята нравствена издръжливост след успехите на брат ти в „Никотиана“.

- Добре - каза Стефан. - Обмисляй!

- Ние никак не се съмняваме в твоята искреност сега. Но брат ти е намерил най-после разковничето на успеха. От стажант става направо помощник на главния експерт. Чудесно, нали?... И ако всичко се дължи, както разправят, на известната госпожица Спиридонова, могат да се очакват по-нататъшни успехи от този род. Брат ти може да глътне цялата „Никотиана“... Но това значи блестящо поприще и за тебе.

- Ти мислиш... - почервенял от гняв, възрази Стефан.

- В момента не мисля нищо - спокойно го прекъсна денкчията. - Или, по-точно, допускам само едно на хиляда, едно на десет хиляди... Да, допускам само една нищожна вероятност да ни измениш. Но когато колелото на борбата се завърти, когато хиляди стачници ще разчитат на нас и животът на десетки другари ще виси на косъм, ние трябва да вземем пред вид тази вероятност. Ние сме мозъкът, който ръководи, и затова трябва да предвиждаме всичко. Разбираш ли ме?

- Да - глухо произнесе Стефан.

Настъпи мълчание. В гората се чуваше само появяването на вятъра, който шумолеше между боровите клони, и далечните жизнерадостни гласове от градината.

- Какво мислите да правите? - попита той след малко.

Макс забави отговора си.

- Решихме да не ти възлагаме нищо - каза той.

- Но и вие не ме познавате... Аз не издадох нищо дори когато агентът почна да ме удря с пистолета си по главата.

Гласът на Стефан потрепера от негодувание и в тъмните му очи се запали мрачен пламък.

- Ние знаем, че сега ти си отличен другар - каза Макс след малко. - Решението беше просто да ти дадем една година отпуск. Това не трябва да те оскърбява. Можеш да използваш времето в работа над себе си и да размислиш върху бъдещето. Ние не сме секта от фанатици, а организация на свободни хора, които поемат жертвите доброволно. Тия жертви са тежки. Ти знаеш с какво е изпълнено попрището на един партиен деятел... Нелегален кучешки живот, зверски изтезания и Куршум... Да, куршумът е цяло щастие, ако разполагаш с него, преди да те заловят, или когато палачът милостиво го изпрати най-сетне

в главата ти. Около тебе животът ще кипи, а ти ще се промъкваш в него като тъжна, бледа сянка. Ще видиш как хората се любят, образуват семейства, раждат деца, а твоят живот ще мъждее като пламък на забравено кандило. Понякога ще изпитваш самотност, ужасна, разкъсваща нервите самотност... Тогава у тебе ще се появи желание да имаш съпруга и деца, да ги целуваш и галиш, да се радваш на благата, които културата е създала, но ще бъде късно... Настръхналите и безумни господари на този свят ще те преследват навсякъде. Да, братко, това е ужасно... Аз съм го виждал у много другари.

Макс замълча. Слабото въздушно течение, което идеше от планината, подухна пак и боровете зашумоляха тихо. От градината долетяха звуците на военната музика, която свиреше „Травиата“. След малко денкчията продължи:

- Тази година ще ти даде възможност да провериш силите си... Ако искаш, тръгни след брат си. Там те чака спокойствие и разкош. Ние не създаваме насила герои. Ние не сме банда от съзаклятници, която отмъщава на бившите си членове. Зад нас стоят правата на всички потиснати, сърцата на милиони бедни в света. Но ако устоиш на изкушението, ти ще бъдеш завинаги наш. Тогава няма да страдаш от кучешки живот, от страха пред палачите и от страшната самотност на мъж без семейство... Тогава целият свят ще бъде твоето отечество, а партията - семейството ти.

- Но не е ли прекалено да ме държите под карантина цяла година? - внезапно го прекъсна Стефан. - Ако аз не тръгна подир Борис сега, няма да го направя никога... Ако вие сега нямате доверие в мене, няма да го имате никога.

- Чакай, момче!... - В гласа на Макс прозвуча предишната строгост. - Не се касае само до недоверие, а и до опитност... Тютюнорботниците са преди всичко жени и момичета. Погледни как се карат и си скубят косите всеки ден! Това са най-окаяните, най-безбожно експлоатираните работници у нас. Голяма част от тях все още не съзнава силата си, не вярва в нищо... Това е, разбира се, чудесно за господарите. Ето тази озлобена, отчаяна, тъмна, кипяща и неосъзната маса от мъже и жени партията трябва да организира и подготви за голямата стачка. Но това е много трудна работа... Затова трябва да се проучат условията, да се установят методите, да се пипа внимателно. А това още не е по силите ти. Ти си още млад. Ти би могъл най-малко да ръководиш агитацията в някой отделен тютюнев склад, така че ако направиш грешка, да не се разстрои общият план за стачката в града.

- Аз ще остана в склада на „Никотиана“ - твърдо произнесе Стефан.

Макс не отговори веднага и замислено се загледа във върховете на боровите, през които прозираше дълбокото синьо небе.

- Остани - отговори той след малко. - Да, остани!... Ние ще поддържаме връзка с тебе.

Те поговориха още малко, после станаха и дишайки с наслада чистия въздух, се изкачиха до върха на хълма, обрасъл с борова гора. От време на време кашляха дълбоко и къртеха от гърдите си тютюневия прах, с който „Никотиана“ беше задръстила през седмицата дробовете им. Когато слизаха по една от пътеките на хълма, те видяха върху шосето колата на Спиридонов, която отиваше към манастира. Красивата мургава глава на Зара беше омотана във воал, а Спиридонов носеше сив каскет и тъмни очила. Мария и Борис седяха на задните места и разговаряха оживено.

Макс рече с усмивка:

- На брат ти му върви.

През следващите дни в местния клон на „Никотиана“ станаха събития, които развълнуваха тютюневите среди на града. Татко Пиер отложи заминаването си за Атина с още няколко дни, а директорът на клона подаде оставка в знак на протест срещу връщането на Борис във фирмата. Генералът си въобрази лековерно, че драматичните постъпки могат да развълнуват търговците. Но татко Пиер прие оставката съвсем неочаквано и назначи на мястото му главния майстор Баташки. Тогава генералът намекна многозначително за отражението, което случката ще има в Съюза на запасните офицери. Ала този намек само

раздразни татко Пиер и го накара да забележи, че фирмата му не се управлява от запасни офицери. Събитието даде повод за безкрайни сплетни из кафенетата, в които се събираха „тютюнджиите“. Баташки, единственият човек, който можеше да осветли положението, мълчеше загадъчно.

- Не зная - важно отговаряше той. - Нищо не мога да кажа... Но Борис е вече голям човек.

- С какво се занимава сега? - питаха любопитните.

- От сутрин до вечер прави сметки.

- Гледай ти нашето Рединготче!... А разхожда ли се още с чорбаджиите?

- Не зная. Негова работа.

И Баташки бързаше да промени разговора с вид на човек, който беше осведомен, но не желаше да приказва повече. Постепенно тютюнджиите престанаха да наричат Борис „Рединготчето“ и почнаха да поздравяват дори баща му с почиттелно сваляне на шапка. След като се увери, че хората наистина считаха сина му за големец от „Никотиана“, учителят по латински почна да ходи в кафенето и когато му честитяха, отговаряше небрежно:

- Аз винаги съм имал вяра в Бориса... Той е най-добрият ми син.

Мълвата за успехите на Борис стигна и до семейството на Чакъра. Една вечер, когато откачваха низите с тютюн, старшията каза на дъщеря си:

- Разправят, че Рединготчето ще се жени за щерката на Спиридонов.

- Възможно е - глухо произнесе Ирина.

- Нека това ти послужи за урок - добави старшията.

Ирина не отговори. Тя се прибра в стаичката си, но не заплака. Някаква мрачна и тиха твърдост изпълваше цялото ѝ същество.

Когато Спиридонов и Зара отпътуваха за Атина, Мария остана в къщата заедно с една прислужница, която беше повикала от София, а Борис отново потъна в трескава работа. Все нови и нови идеи узряваха в главата му. Сега той искаше да оправдае доверието на господин генералния директор и да го изненада при завръщането му от Атина с действителни постижения, с практическата проверка на онова, което предлагаше да се въведе във всички клонове на фирмата. И затова той остави новите идеи настрана. Подобренията в манипулацията, на които бившият директор се съпротивяваше дребнаво само защото идеха от Борис, сега се прилагаха с грубата енергия на Баташки, който бързаше да покаже усърдието си пред новия големец. Борис въведе премии за още няколко категории работници. Срещу малки добавки в надниците работниците удвоиха напрежението си и разноските по манипулацията спаднаха с два процента. Като намали броя на надничарите в други категории и засили дисциплината на останалите, той понижи разноските с още един процент. Два нови процента изстиска той, като уволни всички болнави и несръчни работници, които не можеха да работят колкото другите. Така разноските по манипулацията спаднаха с пет процента. Изтощените и отровени от никотин същества напругаха силите си до последния предел, но законът за печалбата не се интересуваше от това. Между работниците почна брожение Някои подканяха открито да се бойкотират премиите. „Ние работим всъщност на парче - основателно възразяваха те, - а трудовите закони изрично забраняват това.“ Но двама от философите, които разсъждаваха, така, имаха стари грехове пред полицията и бяха арестувани веднага, петима изхвъркнаха от склада, а останалите се уплашиха и престанаха да роптаят. Като освободи склада от тия тълкуватели на трудовото законодателство, Борис забеляза, че разноските по манипулацията спаднаха с нови два процента. Станаха всичко седем процента. Сега вече татко Пиер можеше да види на дело първото постижение на новия си експерт.

След това Борис се залови да уточни плана за бъдещите покупки. Планът съдържаше цял куп нови хитрости, които никому не бяха хрумвали досега. Главното му достойнство се състоеше в изиграване на конкурентните фирми чрез изненада и бързина, но в него не

липсваха и осветените похвати срещу производителите. Той предвиждаше увеличаването на една особена пасмина от платени негодници по селата, която пускаше лъжливи слухове и сключваше публично симулативни договори на ниски цени. После фирмата заплащаше максулите на тия шмекери високо, но мнозинството от селяните се увличаше по тях и отстъпваше тютюна си на сравнително ниски цени, боейки се да не остане непродаден.

Докато Борис се занимаваше с всичко това, Мария се отдаде на свирене. Тя свиреше непрекъснато, по цели часове, и акордите на пианото ѝ, смесени с бученето на вентилатори, стигаха глухо до канцеларията, в която работеше Борис. Понякога това свирене беше меланхолично и тихо и приличаше на оплакване, друг път ставаше бурно и страстно като гневен протест, сякаш Мария се мъчеше да отхвърли чрез него заплахата на нещо неизбежно, на някаква гибел, която непрекъснато върхлиташе върху нея. След такива часове тя излизаше от стаята си и Борис я виждаше от прозореца на канцеларията да се разхожда сама в ливадата или градината. И твърде скоро той съзна, с острата си способност да прониква в хората, че Мария живееше в някакъв собствен мир от музика и невесели настроения, който нямаше нищо общо нито с удоволствията, нито с калната и жестока действителност на склада.

В своя малък и откъснат свят тя се беше отдала на вълнението, което изпитваше от Борис. Преживяваше това вълнение по своему, без външни прояви, наслаждавайки се някак извратено от него. Това, което изпитваше, беше любов - сивата, студена, нерадостна и потисната любов, която животът поднасяше най-сетне на разядената от тъга и неизлечима болест Мария. Тя беше достатъчно умна, за да не си въобрази, че този мрачен и особен младеж можеше да изпитва същото чувство към нея. Но беше доволна и от това, че поне я уважаваше. Мария се радваше тихо на хубавата му външност, на чувството му за такт, на това, че не показваше никакво намерение да използва интереса, който беше проявила към него. До гуша ѝ беше дошло от угодници, които се биеха в гърдите за чувства. Тя си знаеше, че у никого няма да събуди дълбока страст, но искаше поне да не я оскъряват с преструвки. И чувството, което изпитваше сега към Борис, се подхранваше тъкмо от неговата сдържаност и студенина.

Една сутрин Мария го зърна през решетката на градината, когато влизаше в канцеларията, и му направи знак да дойде при нея. Тя отиваше да чете в градината. Носеше светла лятна рокля, тъмни очила и обувки с ниски токове, обути на бос крак. Носът и челото ѝ бяха зачервени от слънцето. Не беше красива, но изглеждаше нежна и миловидна. Когато Борис дойде при нея, тя подаде слабата си млечнобяла, прошарена със синкави вени ръка и каза приятелски:

- Снощи ми се обади по телефона експертът. Той е вече в София и можете да му занесете писмото, което баща ми остави.

- Мисля, че е по-добре да му се представя, когато се върне баща ви - отговори Борис.

- Защо? - попита тя учудено.

- Защото господин Костов не е чувал нищо за мене и може да му се сторя досаден. Неприятно е, когато съвсем непознат човек отиде при някого и му се представи направо като помощник.

- Да, наистина!... - Мария се засмя. - Костов е малко особен, а папа не държи сметка за това. Тя се замисли, после добави внезапно:

- Слушайте, аз мога да го повикам тук и тогава ще ви представя... Умно, нали?

- Не, стига вече - бързо произнесе Борис. - Аз нямам право да използвам повече добрината ви... Половината град дрънка, че моят успех в „Никотиана“ се дължи само на вас.

Мария почервения, но овладя бързо смущението си и каза весело:

- Така ли?.. И вие се разтревожихте за доброто си име?

- Не, никак!... Аз и без това минавам в града за безсъвестен тип. Въпросът е за вас.

- Не се грижете за мене - каза тя. - Костов ще бъде утре тук. Дайте писмото.

Борис извади писмото от портфейла си, гледайки лицето ѝ с известна тревога. За първи път Мария прочете в погледа му вълнение, което изчезна бързо.

- Разчитайте на мене - увери го тя просто - И напук на клюките идвайте да пием чай заедно.

Борис измърмори някаква суха, вежлива благодарност. Жилите на слепите му очи биеха силно. Мария тръгна към ливадата, усещайки радост, която я накара да запее тихичко.

Пристигането на Костов хвърли тютюнджиите в нова тревога. Някой пак пусна слух, че „Никотиана“ се готви да почне покупките на „зелено“. Баташки опроверга слуха, но така двусмислено, че след половин час директорите на „Джебел“ и „Родопски тютюн“ хукнаха с колите си по селата да вдигнат на крак своите агент-купувачи. Те се прибраха в града изпотени, прашни и ядосани от напразната обиколка в жегата. Доволен от отмъщението си, Баташки им се ухили вечерта“ ехидно и мазно в кафенето. Директорът на „Джебел“ го беше разиграл миналата година по същия начин.

В това време Костов показваше на Мария новата с американска кола, която бе купил в Швейцария. Той опитваше механизмите ѝ, палеше и гасеше фаровете ѝ, обясняваше съвършенствата на мотора ѝ. В движенията и говора му имаше нещо младежко, което забавляваше Мария. Той беше висок петдесетгодишен ерген с продълговато розово лице, със сини очи и сребърнобяла коса. Носеше сако от кафява панама, светъл голф и великолепни спортни обувки. От цялата му твърде красива фигура лъхаше неповторима елегантност и светска суета, с които Мария вече беше свикнала. Той я беше държал в ръцете си като пеленаче и прекрасно можеше да ѝ бъде баща, но намираше удоволствие да блести и пред нея с качествата си на светски мъж.

- Колко платихте за тази кола? - попита Мария

- Четиристотин и двадесет хиляди - с въздишка отговори Костов.

- Дребна работа за вас.

- О, Мария!.. Ти продължаваш да се подиграваш с бедняците

Мария се разсмя. Тя знаеше, че татко Пиер даваше щедро четиринадесета заплата на районните си директори и възнаграждение от половин милион на главния си експерт. Но тя не знаеше, че в склада работеха туберкулозни девойки срещу двадесет и два лева на ден

- Време е да вечеряме - каза тя.

- „Беднякът“ хвърли последен поглед към разкошната си кола, в която приятелките му от операта щяха да преживеят вълнуващи минути вън от града. Следвайки Мария, той се отправи към къщата, чиято трапезария беше осветена ярко. Мария бе заповядала на слугинята Да приготви хубава вечеря и дори сама взе участие в нареждането на масата. Костов огледа сложената маса критично и остана поласкан от вниманието на Мария. Да, тя имаше усет, беше момиче със стил. Като установи това за лишен път, той седна срещу нея и пристъпи обредно към вечерята. Към яденето господин главният експерт на „Никотиана“ беше толкова взискателен, колкото към облеклото, автомобилите или приятелките си. Някои от роднините му в провинцията и досега носеха калпаци и сядаха да вечерят, като подгъваха единия си крак под седалището, но самият той беше образец на изтънченост. Той бе донесъл от София бутилка специално вино и говорът му ставаше все по-оживен. Между бифтека и десерта от орехова торта, която той много обичаше, Мария каза:

- Прочетох във вестниците, че сте избран в Международния комитет за зимните състезания в Гармиш.

- О, да!... - Главният експерт на „Никотиана“ почервения от удоволствие. - О, да!... И знаеш ли, Мария, че тази малка чест към България се дължи на граф Остерман, с когото те запознах миналата година?

Мария се усмихна кротко и мило. Тя знаеше, че граф Остерман беше чиновник в австрийската режия. Ала не знаеше, че по не твърде благороднически начин графът беше поискал тайна комисионна за тютюните, които „Никотиана“ предлагаше на режията. Мария

знаеше също, че изборът задължаваше Костов да похарчи най-малко половин милион за угощение и банкети в скъпите хотели на Гармиш. Ала не знаеше, че половината от работниците в „Никотиана“ обядваха само с хляб и чесън.

След вечерята Костов продължи разговора за приема, който ротарианците му устроили в Базел, за лошото здравословно състояние на Барутчиев стария, който боледуваше от туберкулоза, и за новите фантастични планове на Торосян, който възнамеряваше да основе филиали от фирмата си в Цариград и Кавала. Костов говореше за Торосян с известна снизходителност, Тъй като арменецът, макар и да беше натрупал вече към сто милиона, все още минаваше за парвеню. След това Костов направи едно от постоянните си оплаквания, че се усеща преуморен. Моментът да се заговори за Борис беше дошъл.

- Папа ви намери помощник - съобщи Мария безразлично

- Така ли? - Клепките на Костов замигаха бързо. Той отдавна желаше това, но не виждаше подходящ човек. Помощникът му трябваше да бъде едновременно способен и честен, а тия качества се съчетаваха рядко у главен експерт.

- Да - каза Мария. - Прочетете това писмо. Тя му подаде писмото на татко Пиер за Борис. Костов извади от едно много елегантно калъфче очила с рогови рамки и зачете писмото напрегнато. В него татко Пиер изброяваше качествата на Борис и заповядваше изрично да се назначи за втори експерт на фирмата. Той определяше дори заплата му - тридесет хиляди лева на месец. Костов сгъна писмото и се намръщи.

- Къде е това чудо? - сухо попита той.

- Утре ще ви го покажа.

- А какво общо имаш ти с него?

- Аз го открих.

Лицето на Костов прие объркан и разтревожен вид

- Нищо не мога да разбера - бързо каза той. - Обясни ми.

- Аз го открих - повтори Мария. - А папа го прецени внимателно от всички страни... Този младеж с тъкмо човекът, за когото отдавна мечтаете.

- Мария!... - Гласът на експерта прозвуча почти с укор. - Аз зная, че ти не си по случайните флиртове... Не мога да допусна, че някой глупак ти е завъртял ума.

- Той не е глупак - каза Мария с усмивка и после добави тихи: - Утре ще го видите.

От възмущение експертът запали пура, което не трябваше да прави, тъй като страдеше от леки пристъпи на гръдна жаба. Възмущението му се засили, когато Мария показва ясно, че не желае да разговаря повече за Борис

- Искате ли да ви посвиря? - попита тя.

- С удоволствие - рече Костов.

Той бе музикален, но сега не му се слушаше никак Мисълта му беше погълната тревожно от невероятния изненадващ, факт. Той гледаше съчувствено бледното малокръвно лице на Мария с пепеляворуса, опъната зад ушите коса, с тънки, безкръвни устни и лишени от блясък очи Левият ѝ клепач висеше малко по-спуснат от десния, а ъгълът на устните ѝ от същата страна изглеждаше леко удължен. Движенията ѝ бяха бързи, отсечени. В тях имаше някаква странна, сякаш произволна острота, като движения у човек, който бе пил много кафе. Нещо в нервната ѝ система не беше в ред и това можеше по-скоро да се отгатне, отколкото да се забележи. Ала Костов, който знаеше всичко, едновременно го отгатна и забележа. И тогава той помисли: „Бедното дете!“

Мария почна да свири нещо от Шопен, но след малко съзна, че свиреше лошо. Осени я потискащото, отдавна познато усещане, че пръстите ѝ не се подчиняваха. Мелодията плуваше в съзнанието ѝ, прекрасна и нежна, ала това, което излизаше под ръцете ѝ, бе само речитатив от механични акорди, повторение на упражненията, безпомощна и суха техника, заучена при скъпо платени майстори. Тя чуваше, усещаше, преживяваше истинския Шопен и

знаеше как да го предаде, но не можеше, защото пръстите ѝ не се подчиняваха, защото движенията им бяха поразени от страшната и напредваща болест. Тя приличаше на художник с прокажени, окапали ръце. И като съзна това, тя престана да свири, после се наведе, покри лицето си с ръце и заплака тихо.

Костов отиде при нея и почна да повтаря безпомощно:

- Мария, успокой се... Всичко ще мине!... Лекарите възлагат големи надежди върху последната серия от инжекции, която ще почнеш наесен...

Но той знаеше, че и тази серия нямаше да ѝ помогне.

На другия ден Костов и Борис обиколиха целия склад, след това останаха на дълъг разговор в канцеларията. Когато експертът се прибра да обядва, лицето му беше изопнато и замислено. Той седна на масата, без да приказва. Мария го гледаше въпросително.

- Е?... - попита тя най-сетне. Костов трепна, сякаш въпросът ѝ го изтръгна от онова, което още мислеше за Борис.

- Умен младеж!... - каза той сухо. - С големи възможности и безупречни познания в работата.

- Само това ли? - някак разочаровано попита Мария.

- С добри обноски и хубава външност - добави експертът, като се усмихна слабо.

- Само това ли? - пак попита Мария.

- И студен като камък - с неочаквана острота произнесе Костов. После добави изведнъж: - Какво ти хареса у този човек?

- Всичко! - каза тя тихо.

Костов помисли отново за безнадеждната ѝ болест. После му се стори, че за Мария беше по-добре да има връзки с Борис, отколкото с някой от разглезените франтове, които я ухажваха в София.

Той отпътува с колата си следобед.

Привечер след късо колебание Мария покани по телефона Борис да пият чай. След като направи това, лицето ѝ се освежи, доби розов оттенък, стана почти красиво.

Денят беше дъждовен. От прозорците, отворени към ливадата, лъхаше миризмата на озон, дъх на мокра земя и полски цветя. И тогава онова, което беше решила, ѝ се стори прекрасно в самотата на къщата в топлата влага и умиращите светлини на дъждовния ден.

V глава

Ирина излезе от къщи, погледна часовника си и тръгна бързо към Медицинския факултет. Беше закъсняла за упражненията по анатомия.

Тя живееше срещу Зоологическата градина в опушен и сив кооперативен дом. Когато я доведе в София, Чакъра ѝ намери квартира в едно чиновническо семейство. Хазаите бяха млади, бездетни, донякъде стиснати и дребнави, но много почтени хорица. Старшията веднага забеляза това и се съгласи на не много ниския наем, който поискаха. Много важно беше дъщеря му да бъде настанена у добро семейство.

Есента беше започнала рано с мъгли и дъждове. Оловното небе почти докосваше покривите на високите здания по „Цар Освободител“, а Витоша, която при идването на Ирина беше тъй красива с петната си от кармин, сега не се виждаше, забулена от мъглите. От север духаше студен вятър, който гонеше по булеварда жълтите и окапали листа на дивите кестени. По паважа се хлъзгаха безшумно таксите и лимузини Един гвардейски взвод с барабан, тропети и със стегната маршировка отиваше към двореца да смени караула. Подпоручикът, който го водеше, се пъчеше гордо в елегантния си шинел и от време на време, като правеше гримаса, бавно обръщаше глава назад, за да види дали войниците маршируват добре.

Минавайки покрай Ректората, Ирина почна да си повтаря безбройните клонове на тройничния нерв и вътрешната челюстна артерия, върху които главният асистент изпитваше

неумолимо при предаването на препаратите. Тя направи това отчасти от необходимост, отчасти за да потисне притъпеното си, но постоянно усещане на тъга, безнадеждност и празнота, което я измъчваше. Колко много се различаваше животът в София от онова, което си въобразяваше!...

Зданието на Медицинския факултет беше старо, тъмно и мрачно, а от подземията му, в което се намираха дисекционните зали, лъхаше зловеща миризма на карбол, трупове и формалин. Ирина свали палтото си и облече бяла, чиста престилка.

Всеки път, когато правеше това, тя си спомняше първото влизане в залите за дисекции. Те представляваха лабиринт от мрачни помещения с двадесетина маси, върху които лежах сивокафяви трупове, завити с платнища. Над всяка маса висеше лампа с рефлектор. Студентите гледаха потресени скръбната неподвижност на труповете. Под платнищата се очертаваха глави и крака. Тук-таме стърчеха някое ходило или пръсти на ръка. Колко много мъртъвци... Нима всички тия бедняци, изоставени или продадени от близките си срещу нищожна сума, платена от Медицинския факултет, са били някога хора, които са се радвали, обичали и мразили! Студентите се озъртаха плахо и разговаряха полугласно. Едно момиче започна да повръща. Ирина изпита потискащо чувство за крехкостта на живота и силата на смъртта.

Но сега тя беше вече свикнала с това чувство и влизайки в залата, поздрави равнодушно младия асистент Последният бе още нов, учеше материята със студентите и се смущаваше лесно. Студентите използваха това да се забавляват, като го питаха за несъществени и маловажни подробности, които прочитаха предварително в някой обемист учебник. Главният асистент, напротив, беше успял да натъпче в казана на паметта си всички тия подробности. Той можеше да говори в продължение на два часа с невероятни подробности за костите на петата и показваше замайващи знания върху вариациите на кръвоносните съдове. Но след като усвои тия тънкости на науката, той бе започнал с тих садизъм да изтезава за тях и студентите. Лицето му имаше меланхоличен, изпит от анатомични знания израз. Той изпълняваше точно заповедите на шефа си, произвеждаше колоквиумите с дребнавостта на бъдещ доцент и на изпита много подло си припомняше кой е посещавал редовно упражненията и кой не.

Ирина се отправи към масата с трупа, върху който работеха студентите от нейната група. Тази група се състоеше само от трима души и беше донякъде лишена от спойка. В нея влизаха Ирина, която всички считаха за надменна, шумният Чингис, изтъкнат оратор на левичарите в курса, и Бимби, приятен и тих младеж, който предпочиташе да флиртува, вместо да си губи времето в учене или политически разпри. Бимби правеше впечатление със своята елегантност. Той беше красив, добре сложен рус младеж, носеше винаги хубав костюм и копринена риза, а всеки вторник вечер отиваше на кинопремиерите в театър „Роял“ с някаква не особено привлекателна германка. Чингис, напротив, беше нисък, широкоплещест, доста грубичък, с черна като смола коса и с монголски черти на лицето - поради което именно му викаха Чингис.

Когато Ирина дойде при масата, Бимби в пристъп на необичайно усърдие препарираше нещо върху главата на трупа, а Чингис, наведен над него, следеше тревожно движенията на ножчето му.

- Стой!... - ядосано извика Чингис. - Срязва мандибуларния клон на тригеминуса!.. Пипкав си като баба в ръцете. От тебе ще излезе: най-много интернист или психиатър.

Бимби остави ножчето и се ухили виновно.

- Не знаеш ли, че между двата птеригоидни мускула минава мандибуларисът?... - продължи да му се кара Чингис. - Да работиш над нерви и кръвоносни съдове, без да знаеш още мускулите, е дивотия... Само развали препарата ни.

Бимби излезе в коридора да пуши. Той не беше научил още не само мускулите, но даже и костите.

- Откъсни един косъм от главата си - каза Чингис на Ирина. - Дръпни силно, но внимавай да не развалиш рулото си!... Така! Дай го насам.

Чингис ловко превърза краищата на прерязания нерв косъма, който Ирина му подаде.

-Чети сега! - рече той.

Ирина отвори учебника и почна да чете на глас, но скоро стана ясно, че нямаше да научат нищо. От околните маси идеха врява и смехове. На другия ден беше празникът на университета, в който медиците затъмняваха с подвизи дори студентите от Юридическия факултет. И лудешкото настроение ги беше обхванало отсега. Под силната светлина на рефлекторите, с глъчката, виковете и смеховете си залата приличаше на място, в което пируваха канибали. Главният асистент беше излязъл за малко и студентите, използвайки отсъствието му, почнаха да се гонят между масите.

- Виж!... - каза Ирина. - Това вече на нищо не прилича!..

- Да! - Чингис се намръщи важно. - Никакво уважение към човешката материя... И затова утре няма да бъдат лекари, а само търговци.

Чингис отново се залови да препарира.

- С кого ще празнуваш? - попита той след малко.

- С корпорацията - отговори Ирина.

Тя не беше решила още това, но нарочно отговори така. Корпорацията обединяваше студенти, които бяха донякъде политически неутрални. Но Чингис не можеше да понася равнодушно дори тях.

- Значи, напълно се определи там? - рече той, като погледна Ирина сърдито.

- Да - сухо произнесе тя.

- При мижитурките, които си гледат спокойствието... - Чингис се изсмя враждебно. - А догодина вероятно ще добиеш смелост да се запишеш в „Братството“.

- Не, няма да ти направя това удоволствие. - Гласът на Ирина стана раздразнен. - Ти си нетърпим!...

Чингис внезапно усвои миролюбив тон:

- Аз искам да се запишеш в „Братството“, за да видиш колко е мръсно. Тогава сама ще дойдеш при нас.

- Това няма да стане никога.

- Аз се надявам да стане. - Чингис я погледна с острите си монголски очи. - Освен ако се омъжиш за богат мъж.

- Стига си се занимавал с мене! - избухна Ирина.

Тя направи гримаса на досада и почна да прибира чантата си. Човек не можеше да размени с Чингис нито една дума без да се сблъска с политиката и да излезе от кожата си.

Тъй като главния асистент все още го нямаше, а бъркотията в залата нарастваше, Ирина тръгна да си върви. Но Чингис я спря.

- Дай ми за два дни учебника си - каза той без никакво умилкване. - Разбира се, ако няма да учиш...

Ирина извади втория том от учебника си по анатомия и му го подаде заедно с един хубав немски атлас. Лъскавите черни очи на Чингис замигаха от удоволствие. Той беше съвсем беден, нямаше пари за учебници и вечер, когато другите почиваха или учеха, работеше в някакъв ресторант като келнер. Ирина излезе, без да го поздрави, но Чингис, погълнат от разглеждането на атласа, не забеляза това.

През това време Бимби пушеше в коридора, наблюдавайки лениво лудориите на студентите. Той се числеше официално към „Братството“, но не вземаше участие нито в изстъпленията, нито в домогванията му. Нямаше смисъл да рискува кокалите си в побоища срещу комунистите. Това правеха само глупци, които срещу обещание за служба в София или безплатна разходка в Германия оглушаваха света с патриотизма си. Той беше налучкал

много по-лек начин да се снабдява със средства, да води елегантен живот и да пътува сам, а не с шумни плебейски групи в чужбина.

Сега той наблюдаваше с присвятия си, чувствен и винаги някак сънлив поглед височката фигура на Ирина. Тя бе момиче, с което човек можеше да се покаже навсякъде. Имаше чудесни крака, матово лице и високо чело, с фин профил и малко орлов нос, а косата ѝ, свита винаги на руло, отразяваше светлината с плътен, металночер блясък.

Докато Бимби я наблюдаваше, Ирина отиде при гардероба и свали престилката си. Тя беше ядосана от думите на Чингис, от бъркотията в залата и от неспособността на младия асистент да умири студентите. Гневът ѝ се прибави към тежкото чувство на празнота и самотност, което я измъчваше постоянно. Бяха: изтекли две години от раздялата с Борис, но раната в душата ѝ не зарастваше. Ирина беше много горда, за да покаже, че страда, много пламенна, за да се примири, и много ревнива, за да му прости. Така тя потискаше у себе си един постоянен хаос от болка, горчивина и раздразнение, от любов и накърнено честолюбие, който я караше да се затваря още по-дълбоко в себе си.

Докато обличаше палтото си и отново, по навик, се беше отдала на мъката си, към нея се приближи Бимби. Ирина почувствува досада. Той я дразнеше необяснимо с леността си, с присвитите си сънливи очи. Тя смрази намерението му да любезничи, като го погледна хладно и въпросително, но после изведнъж се разкая. В какво беше виновен този младеж? И докога щеше да отблъсква, да мрази така безпричинно хората? Целият курс я считаше вече за момиче с неприятен и саможив характер.

- Излизаш ли? - попита тя приветливо, като си даде вид, че е готова да го почака.

- Да - веднага каза Бимби.

Той съвсем не беше решил да излезе, но се облече бързо и когато тръгна в полутъмния коридор, попита учтиво:

- Ще отидеш ли утре на тържеството в театъра?

- Нямам карта - отговори тя.

- Аз мога да ти взема от „Братството“.

- Не. Не искам услуги от „Братството“.

Бимби се усмихна и веднага намери друга възможност.

- Част от поканите са предназначени за легациите - каза той. - Аз имам една позната, която работи в немската легация... Ще седнем с нея в една ложа, докато простолюдието се блъска из партера.

Ирина го погледна малко учудено.

- Присъствието ми може да е неприятно на твоята позната - рече тя.

- Не се безпокой. Госпожица Дитрих е много приятна жена. Веднъж аз дори ѝ споменах за тебе.

- По какъв случай? - попита тя.

- Казах ѝ, че имаме една много способна студентка, която заслужава стипендия в Германия.

Ирина се усмихна. Преди да почне флирта, Бимби се опитваше да я подкупи. Той изглеждаше малко глупаво, ала безобидно и добродушно момче.

- Благодаря - сухо каза тя. - Ще си помисля.

- Какво има да мислиш? - рече Бимби. - Запознаването ти с госпожица Дитрих може да се окаже много полезно за тебе.

Те се разделиха, като уговориха да се срещнат на другия ден за тържеството.

Ирина тръгна към къщи. Чувството на самотност и празнота, което изпитваше, беше намаляло. Едно дребно приключение с Бимби не изглеждаше толкова неприятно. Той имаше красиво лице и доброто телосложение ца студентите, които се занимават редовно със спорт.

Вятърът беше утихнал и над града падаше сива есенна мъгла. Беше студено и влажно, но тихо. Поради някакъв празник, в който занаятчиите не работеха, из улиците се тълпяха чирачета, калфи и малки слугинчета. Те се закачаха с крясъци, ядяха вафли или ходеха важно, прегърнати през кръста. Имаше нещо печално в този дребен, загрубял и безправен свят, в тия малки, дошли от селото същества, които стояха на най-ниското социално ниво и нямаха друго бъдеще освен черния труд и друга радост освен скитането в празник по улиците. Над сивите здания се виеха ята от гарги. В мъглата звънеше трамвай. От някакъв евтин танцувален салон, в който се събираха улични жени, а нерядко влизаха и студенти, се разнасяше лоша джазова музика.

Ирина се прибра в къщи. Стаята ѝ беше затоплена. От трапезарията се чуваше говорът на хазаите. Те водеха много еднообразен живот, разговаряха винаги само за ядене, покупки или разни домакински неща, от време на време ходеха на кино и чакаха някакво малко наследство, от което мъжът беше намислил да си купи ловна пушка, а жената - кожено палто. Той работеше в немска фирма, бе малко ревнив и ходеше да пазарува сам, а жената, отегчена от скучния му характер, го презираше тайно, но не смееше да му изневери.

След малко хазайката влезе в стаята на Ирина и съобщи с възбудени от любопитство очи:

- Преди половин час те търси един фелдфебел-школник.

- Фелдфебел-школник ли? - рече Ирина.

- Да, едно едро, русо и хубаво момче... С ей такива плещи! - И жената възхитено показва с ръце какви.

- Трябва да е един мой братовчед - каза Ирина. - малко простоват, нали?...

- Не, напротив!.. Разговаряше много добре. Остави ти бележка.

Ирина си спомни, че след свършване на гимназията Динко бе постъпил в Школата за запасни офицери. Но тя не го беше виждала оттогава. Мисълта за него я накара да си припомни досадните роднини от селото на баща ѝ, които в съботен ден идваха на пазар в града и вмирисваха къщата им на чесън. Те правеха това не толкова от бедност, колкото от скъперничество, за да не похарчат някой и друг лев в хана. Същото раздражение предизвикваше у нея и Динко. Той идваше в гимназията с дебели шаячни дрехи, с цървули и шарена торбичка през рамо, в която носеше книгите си. Ала тя не съзнаваше, че онова, което я дразнеше повече, бяха дрехите и говорът на селските ѝ роднини, отколкото скъперничеството и добродушната им натрапчивост.

Ирина отвори бележката - Динко ѝ съобщаваше, че утре следобед ще мине да я види, и молеше да се разходят заедно. Тя почувствува досада, но реши да излезе с него.

Госпожица Дитрих бе дълго, подобно на върлина същество, с воднисти очи и загоряло от ски лице. Онова, което я спасяваше от нещастieto да бъде напълно грозна жена, беше именно скиорският тен на лицето, липсата на грим и простата елегантност на облеклото. Тя приличаше по-скоро на добре платена машинописка в немска фирма, отколкото на чиновничка в легацията. Носеше малка шапчица, широко палто от светлосин плат и ниски обувки с подметки от суров каучук. Върху палтото ѝ блестеше малка значка с пречупен кръст - знакът на месията, който искаше да разсели свръхчовеците по света.

Тя беше около тридесетгодишна, мъчеше се да фъфли на български и когато Бимби ѝ представи Ирина, лицето ѝ доби вид на жена, която знае много подробности за добро държане в обществото. Веднага след запознаването тя заговори за времето, сякаш се боеше да не помислят за отегчително мълчалива, после се оплака от липса на сняг и на края предложи да тръгнат към театъра. След малко Ирина съзна, че госпожица Дитрих въпреки добрия си вкус към обличането не бе или не заслужаваше да бъде нещо повече от обикновена канцеларска чиновничка, която е докопала случайно неизползвани покани в легацията. Докато отиваха към театъра, тя срещна на два пъти погледа ѝ. В очите на

германката имаше някаква кухота, съчетана с упоритост, която навярно дразнеше шефовете ѝ. Те гледаха втренчено, бяха студени и неподвижни като очи на дъждовник.

Театърът се пълнеше бързо с народ. В ложата Ирина и госпожица Дитрих седнаха отпред, а Бимби зад тях.

Първите редове на партера бяха заети от професорите, дошли на тържеството с почтените си съпруги. Зад тях, в строга йерархия, следваха редовните и частни доценти, многобройната кохорта на асистентите и представители на корпорации с внушителни хунски имена. Професорските дами гледаха с безстрастната сериозност на мумии или разговаряха тихо за астмите, диабетите или бъбречните разстройства на именитите си съпрузи, чийто блясък те отразяваха с бледата светлина на кротки луни. Много от професорите бяха скарани помежду си около някой доцентски избор, не се поздравяваха и враждуваха до смърт, а други, напротив, образуваха неразбиваема фаланга през цял живот. Асистентите се кланяха на доцентите, а доцентите на професорите. Правилникът за университетската йерархия беше такъв, че ако някой искаше да се изкачи по стъпалата ѝ, трябваше да показва със смирение и покорство години наред своята вяност към шефа, който милостиво го бе приютил.

Дойде ректорът, придружен със свита от стареещи, но пълни с академична енергия декани, после министрите и най-сетне монархът, облечен цивилно. Докато професорското тяло го поздравяваше с ръкопляскане, а представителите на хунските корпорации викаха ура, от втория балкон се разнесе хор от гласове, който скандираше неприятно: „Да живее просветата.“ Все по-силен ставаше този хор. Тук вече не можеха да се обвиняват комунистите, които изобщо „Братството“ не допускаше в залата. Невъзпитаната постъпка се дължеше на земеделци. Те показваха враждебната си хладина към царя чрез по-голяма привързаност към просветата. Няколко плешиви декански глави се наведоха смутено една към Друга, но монархът сам прекрати неудобното положение, като побърза да седне в ложата си.

Когато Ирина, Бимби и госпожица Дитрих излязоха от тържеството, послушни безпартийни студенти от корпорациите „Крум“, „Кардам“ и „Тервел“, командувани от силни личности на „Братството“, образуваха мил шпалир, през който мина монархът, поздравен с овации. През това време комунистите и полицията играеха на гоненица из съседните улици. Комунистите прилагаха тактиката на мигновено разпръскване и бързо събиране, но не можаха да освиркат монарха.

Бъркотията и препускането на конни стражари обаче създаде неприятно впечатление у госпожица Дитрих.

- У вас има много комунисти, е?... - произнесе тя с упрек, когато тръгнаха по тротоара.

Бимби се постара да я увери, че това е само привидно така. Имало малки групи, които вдигали голям шум.

- А правителството защо не се справи с тях, е?...

Бимби отговори, че това било предстоящо.

При всеки въпрос в края на фразата си госпожица Дитрих прибавяше по едно „е?“, което издаваше снизходителност, нетърпение и капризно кокетство, което дразнеше дори Бимби. Той знаеше, че по същия начин се глезеха в Берлин келнерките и Продавачките в магазините за колбаси. Ирина доби впечатлението, че госпожица Дитрих имаше оскъдно образование и упорит, но не много приятен характер. Бимби предложи да я изпратят до дома ѝ. Германката живееше под наем в една доста красива кооперация на улица „Аксаков“. Преди да се разделят, тя подаде ръка и каза, гледайки Ирина в очите:

- Ще ви чакам на гости в събота, е?...

Но Ирина отказа под предлог, че е заета в университета. Земноводните очи на госпожица Дитрих я стрелнаха гневно. Тя имаше сърдития вид на човек, комуто Ирина напразно беше отнела предиобеда.

Когато се връщаха към „Цар Освободител“, започнаха да прехвъркват снежинки, които Ирина гледаше с чувство на ведрина. Запознаването с госпожица Дитрих като че беше освободило душата ѝ от някакво мътно въннение, което събуждаха хубавото лице и високият ръст на Бимби. Явно беше, че между него и германката съществуваше здраво приятелство по много линии.

- Не трябваше да отказваш!... - намусено рече той като извървя десетина крачки, без да приказва.

- Защо? - насмешливо попита Ирина.

- Защото, първо, беше неучтиво... И, второ, от госпожица Дитрих можеше да спечелиш много нещо. Но ти не умееш да използваш случая.

- Може би не искам - поправи го Ирина.

- Тъкмо това е глупавото. Защо не искаш?

- Защото тя е проста и високомерна жена. Не виждам никаква полза от дружбата с нея.

- Грешиш!... - Бимби нервно запали цигара. - Тя има големи заслуги в националсоциалистическото движение... Приятелството ѝ търсят дори секретарите от легацията. Чрез нея ти можеше да влезеш в много добра среда. И друго... Какво би казала, ако тя ти намери работа, която би могла да вършиш покрай следването си?

- Каква работа? - смаяно попита Ирина.

- Например дописничка на някой вестник.

- Но аз не зная добре немски.

- Не е необходимо... Тя просто ще ти дава теми, които интересуват немските читатели. Ти събираш сведенията и ги написваш на български под форма на статия. Понататък не се интересува. Госпожица Дитрих има грижата за всичко останало.

- И ти наричаш това дописка?

- Какво друго?

Ирина не отговори.

От гърдите на Бимби се изтръгна остър, прекалено висок смях.

- Така!... - рече той. - Ето последицата от глупостите, с които Чингис редовно пълни главата ти. Значи, ако аз напиша статия за Рилския манастир и я публикувам в някое немско списание или се възхищавам от немската култура, или считам германците за наши естествени съюзници, ще бъда агент на немска служба... Така ли? Моля ти се, имай чувство за мярка и си дай сметка за това, което помисли. За комунистите е предател всеки, който се облича прилично и дружи с немци... А може би тъкмо такива като Чингис, които дрънкат най-много, са платени агенти на Съветския съюз.

Ирина пак не отговори. Тя си спомни само, че Бимби харчеше най-малко десет хиляди лева на месец, а Чингис понякога нямаше пари да си плати семестриалната такса и вечер работеше в евтиния ресторант.

- Довиждане! - внезапно произнесе Бимби.

Раздразнен от мълчанието ѝ, той подаде сухо ръка. Ирина почувствува угризение. Под булото на снежинките, които сега падаха бързо и гъсто, лицето на Бимби беше зачервено и разкривено от гняв.

- Чакай! - разкаяно каза тя, като задържа ръката му. - Ти се обиди. Съжалявам за това.

- Няма нужда. Червените приятели ще те утешат.

- Сега ти почна да дрънкаш глупости. Аз нямам никакви приятели, а най-малко червени.

Бимби продължаваше да има горчиво обиден вид, но думите на Ирина го трогнаха.

По булеварда минаваха шумните студенти от корпорациите с хунски имена. Те се връщаха от шпалира, след като бяха викали до преграждане ура на монарха. Носеха червени шапки и триколовни ленти. Въпреки това конните стражари ги гледаха враждебно и

подозрително, тъй като със същите шапки, но без ленти се маскираха понякога комунистите. Една фашистка група от корпорацията „Хан Кардам“ си беше направила древно прабългарско знаме от конска опашка, Но палмата на безвкусицата се държеше пак от казионната организация на патриотите. От двете страни на знамето ѝ вървяха студенти с изтрити балтони и жалки, ръждясали шпаги. Дори Бимби се засрами от това сиромашко подражание на немските студенти. Гледката беше едновременно обидна, жалка и смешна, ала в „Братството“ имаше глави, които не се спираха пред никаква глупост.

- Какво мислиш да правиш довечера? - попита Бимби, като обърна гръб към палячовците с шпагите.

- Нямам никаква програма - отговори Ирина. - Но ми се иска да изляза някъде.

Бимби я погледна победоносно. Опитът му с жените беше много голям, но твърде еднообразен. И тъкмо това го накара да заключи с увереност, че Ирина щеше да се предаде.

- Ела с мене в „България“ - важно предложи той. И после добави с ядовита насмешка: - Ако не се боиш, че това ще те изложи.

- Ще дойда с удоволствие - каза тя. - Но бъди уверен, че нищо не може да ме изложи.

Тя отдавна искаше да отиде в „България“, но нямаше с кого и предложението на Бимби я зарадва. Една вечер, връщайки се с хазаите си от кино, тя видя пред ресторанта дълга черна кола с лимоненожълти фарове, от която слезе млада двойка. От бледата, пепеляворуса жена, загърната в астраганено палто, се излъчваше меко сияние на бисер. Може би тази вечер двойката щеше да дойде пак в ресторанта. Някакво болезнено, наситено с горест и мъка любопитство караше Ирина да види Мария отблизо.

Ирина и Бимби обядваха набързо в аперитив „Хъшове“, където една компания от посмели бохеми на корпорацията „Хан Крум“ буйствуваше още отсега с намерение да изтрезнее и да се напие отново вечерта. Компанията представляваше дива и пламенна сбирщина от разни факултети, на която виното бе повишило патриотичните чувства. Членовете ѝ водеха ожесточен спор за програмата през вечерта. Най-смелите искаха да изпочупят прозорците на югославската легация, докато други, по-умерени, предлагаха да ознаменуват празника само с побой над евреи и повреди в синагогата. Ала тъй като легацията и синагогата се пазеха добре от полиция, всичко щеше да свърши, както обикновено - с чупене на беззащитни витрини.

Когато Ирина се прибра в къщи, Динко беше вече дошел и пиеше кафе с хазаите. Двегодишното стоене в школата беше развило и без това силното му тяло. Фигурата му стърчеше цяла глава над другите с мощна, но лишена от тромавост стойка на боксьор. Той имаше ниско остригана глава с римския профил на Чакъра, бледозелени очи и здрави ръце, които сякаш можеха да извият шията на вол. Униформата му стоеше красиво. Динко наистина беше станал хубав момък, но у него пак прозираше нещо, което изпълни Ирина с досада. Кожата на врата му беше загоряла от слънцето. От острия поглед и пълните му стиснати бърни лъхаше непоклатима упоритост, която ѝ се стори просташка и груба. Три пъти Чакъра го беше смазвал от бой, задето мъкнеше в къщи нелегална литература; но и трите пъти Динко беше излизал победител над тираничния си и властен чичо, като продължаваше да чете забранените книги под носа му. Най-сетне Чакъра вдигна ръце и го остави да върши каквото си иска. Тази упоритост се проявяваше и в досадния начин, по който Динко беше влюбен в Ирина още в гимназията. Сега тя си спомни отново това и неприятното чувство към втория ѝ братовчед се засили.

- Колко си пораснал! - все пак рече тя, като го тупна по рамото.

Те поседяха малко при хазаите, после излязоха и решиха да отидат на кино.

Паважът и тротоарите бяха побелели от сняг. Ирина изпита нелепа досада от мисълта, че познати студенти можеха да я видят с Динко. Но после тази досада намаля. Дори елегантните дами, които минаваха по улицата, се заглеждаха в него и с дяволита, едва

забележима усмивка срамежливо навеждаха глави. Ирина съзна, че може би външността му не беше толкова груба, колкото ѝ се струваше.

- Каква е тази значка? - попита тя, като посочи една розетка върху шинела му.

- Награда - равнодушно отговори той. - Излязох трети по успех в школата.

- Браво!... Свършваш, значи... И какво мислиш да правиш по-нататък?

- Предложиха ми да вляза във Военното училище, но аз отказах.

Той я погледна насмешливо.

- Така и предполагаш - рече тя, като се намръщи. - Ти винаги си бил вироглав.

Динко внезапно стана сериозен и отговори сухо:

- Аз имам принципи, от които не мога да отстъпя. Никога няма да служа на олигархията,

Двамата повървяха малко, без да приказват, защото темата беше опасна и можеха да се скарат. Към пропастта, която ги разделяше от детинство, се прибавяше и разликата в убежденията им. В известна степен тя го съжаляваше. Той беше просмукан до дъното на душата си от враждебния мироглед. Но на Ирина се струваше, че постъпките му се дължеха на някакъв първобитен селски инат, който рано или късно щеше да разбие главата му. Досега той се спасяваше от разпавии с полицията само благодарение на хладнокръвието и бързия си ум. Влизането му във Военното училище беше единственият начин да не остане в низините на живота, ала ток се отказваше от това.

- Тогава защо прие да отидеш в школата? - попита тя раздражено.

- Защото школата дава военни знания - отговори той. - Едрата буржоазия ще стигне скоро до въоръжен конфликт с работниците и дребните селяни... Аз трябва да се подготвя за него.

- Това ли е предречено във вашите книжки?

- Да, това.

- А защо не се усъвършенствуваш във Военното училище? - раздражено попита тя.

- Защото школата дава достатъчно знания. От Военното училище излизат само лакеи на монарха.

- Навярно си въобразяваш, че негово величество е глупав като вас?

- Той е не само глупав - отвърна Динко, - но тъп и жесток. И затова тронът му се люлее отдавна от заговори в самата армия.

Двамата продължиха да се карат още няколко минути. Ирина беше почервеняла от гняв. Той знаеше чувствата ѝ към царя и можеше да бъде поне учтив, като не я дразни с отговорите си. Ала упреквайки го в това, тя беше забравила, че костите на баща му, убит през войната, лежаха някъде из пущинаците на Албания.

- Но тогава какво остава пред тебе? - попита тя, като се примири с глупостта му.

- Ще стана селски учител в Средорек. - И ще правиш от дечурлигата малки комунистчета?... Така ли?

Той се усмихна:

- Да, малки, твърди като костилки комунистчета... които после ще станат големи.

В киното нямаше билети. Те излязоха на улицата и застанаха на тротоара. Снегът продължаваше да вали и образуваше дебел пухкав килим, по който вече се хлъзгаха шейни.

- Какво да правим сега? - попита Ирина.

- Можем да се разходим в градината - рече той. - Виж какъв сняг!... В такова време е много приятно да отидеш в гората за дърва.

- Ако станеш даскал в Средорек, ще имаш възможност да правиш това до насита.

- Да. - Той се престори, че не забелязва подигравката ѝ. - Когато престане да вали, в такъв сняг зайците оставят пресни дири и се бият много лесно.

- Тъкмо, тъкмо за тебе!...

- Искаш ли да отидем в градината?

- Не, не ми се ходи - каза тя отегчено.

Около тях гъмжеше навалица, минаваха хора, свиреха клаксони, трескаво кипеше животът. Той се поколеба за миг, после внезапно улови ръката ѝ, като произнесе тихо и мрачно:

- Ирина!... Искам да поговорим още веднъж... за последен път.

Под булото на снежинките зелените му очи гледаха с копнеж, лицето му беше мъжествено и красиво, но тя не забеляза това.

- За какво да говорим?

- Аз те обичам... Непрестанно мисля за тебе.

Тя настръхна като разсърдена котка и дръпна бързо ръката си. Безумието му продължаваше още!... За трети път вече той се осмеляваше да ѝ говори за любовта си - тъжната любов на бедно селско момче, израсло в неспирния труд по хълмовете, засети с тютюн. Първия път тя го съжали, втория ѝ стана досаден, а сега - нетърпим. Какво си въобразяваше този ратай, просмукан с разрушителни убеждения и отгледан по милост от баща ѝ? Че можеше да му стане жена ли? Та тя едва понасяше селския му диалект, изгорения му и набръчкан от слънцето врат, грубите му червени ръце... При това двамата бяха втори братовчеди. В чувството му имаше нещо неестествено, нещо противно, мрачно и тъжно, което я отвращаваше.

- Махай се! - произнесе тя вълн от себе си.

Той се опита да каже нещо, но тя изсъска още веднъж:

- Махай се!... Махай се веднага отпреде ми!...

След малко Ирина видя високата му фигура с широк гръб, дълъг войнишки шинел и сабя, която се отдалечаваше в навалицата. И тогава внезапно усети тъга. Никога вече той нямаше да я потърси сам. И с него сякаш се отдалечаваше нещо от детинството ѝ.

Професорите и асистентите се събраха на скучен банкет в един от салоните на „България“, тихо злословеха за отсъстващите или се хвалеха помежду си с научни постижения, като пиеха предпазливо вино и повече минерална вода. Студентите от корпорацията „Хан Крум“ пируваха в едно бирхале, чупеха чаши и поглъщаха големи количества вино, а студентите от корпорациите под патронажа на хановите Кардам и Тервел имаха вкус към салонни прояви и бяха съчетали пиенето си с любов, танци и джазова музика. Студентите комунисти се забавляваха също, но без да забравят агитацията и патоса на борбата. Тук-там в някое ресторантче прокътняваше „Интернационалът“ или разгорещен оратор вдигаше чаша за Съветския съюз. Група шегобийци от Агрономическия факултет поставиха в ръцете на един свой другар силна батерия с електрически звънец и нахлузиха върху него бъчва, която после увиха с триколюр. Придружена с охрана от здрави селски момчета и раздавайки церемониално поклони, бъчвата обиколи всички ресторанти, в които пируваха корпорациите. И само някои се досетиха, че тази празна, звъняща и обвита с триколюр бъчва представляваше всъщност „Братството“, ала те не посмяха да се нахвърлят върху бъчвата, защото момчетата, които я охраняваха, носеха бастуни и ръгаха с тях всеки, който се опитваше да се приближи до нея.

Плебейската врява от всичко това не достигаше до снобовете, които се срещаха в тихата сладкарница на „Цар Освободител“, за да отидат след това в „България“. Ирина носеше хубавичка тъмна рокля, а Бимби - изваян светлосив костюм.

- Защо си се облякъл в декември като през май? - попита тя учудено.

- Сега това е модерно- отговори Бимби.

И той запълни невежеството ѝ по светските, работи, като добави, че всички елегантни мъже, които след малко щяла да види, носели през тая зима светли костюми. Понеже стана дума за облекло, Ирина го попита как намира роклята ѝ.

- Малко демодирана - установи Бимби с известна досада. - Но ти си много хубава и това е достатъчно.

- Извинявай!... Роклята ми е почти нова - обидено произнесе тя. - Уших я миналата есен.

Върху лицето на Бимби се появи снизходителен израз.

- В доброто общество роклите остаряват след един месец - каза той с усмивка. - А в София има жени, които не обличат никога една и съща рокля два пъти.

- Те трябва да са положително луди.

- Не. Просто елегантни и богати жени.

- И вероятно мъжете им са за оплакване.

- Напротив. Човек би могъл да им завиди. Те печелят достатъчно.

- От какво? - малко раздразнено попита Ирина.

- От всичко - с известна завист въздъхна Бимби. - От износ на яйца, бекон, пулпове, тютюн...

Ирина се намръщи. Тя си спомни, без да иска, червените песъчливи хълмове, по които потни селяни беряха тютюн под знойното слънце.

- Защо се разсърди? - попита Бимби.

- Не, не съм се разсърдила никак.

- Не се тревожи за роклята - великодушно я успокои той.

- Дори през ум не ми минава да се тревожа за нея.

Той повика келнера и плати.

Когато излязоха от сладкарницата и тръгнаха към „България“, снегът продължаваше да вали. Бимби махна с ръка на едно празно такси, но шофьорът не спря, защото ги помисли за пияни студенти, които нямаше да платят. Никой не се лъжеше тази вечер да прави услуги на студенти.

- Друго какво е модерно? - попита Ирина, като разтвори чадърчето си.

- Друго ли?... - Бимби вдигна яката на елегантното си черно палто... - Модерно е например дамите от висшето общество да припаднат от най-малко вълнение.

- Защо?

- О, не зная!... Вероятно, за да изглеждат невинни.

- Друго?

- Модерно е също възрастни дами да вечерят в ресторант с млади момчета.

- Какво от това?... Може да са техни синове или племенници.

- Именно - каза Бимби. - В такива обстоятелства момчетата могат да минат за синове или племенници.

Пред входа на „България“ имаше тълпа от студенти, които уверяваха портиера, че не са пияни, и молеха да ги пусне в бирхалето. Но портиерът, научен от опита, не искаше дори да ги чуе. Бимби разблъска грубо тълпата и като показва на портиера някаква карта, влезе веднага, последван от Ирина.

- Каква беше тази карта? - попита тя, докато се събличаха в гардероба.

- Журналистическа - сухо отговори той.

Вътре беше приятно и топло. От салона над сладкарницата, в който професорите имаха банкет, идеше отегчително шумолене, а от стълбите към дансинга - звуци на джаз.

Бимби поведе Ирина към една хубава маса до самия дансинг, която бе запазил предварително. Тя вървеше малко замаяна от силната светлина и непознатата обстановка. Стори ѝ се, че всички хора, които седяха по масите, я гледаха втренчено. Бимби поздрави няколко души. едни с много учтив поклон, а други - разсеяно и небрежно. Между учтиво поздравените беше една двойка, която танцуваше - някаква дама с красиво мургаво лице и пълничък господин с мустачки. Бимби размени с него къс поздрав на френски.

Ирина дойде на себе си едва когато седнаха на масата. Стесняваха я непознатият и студен блясък на заведението, чуждите и враждебни погледи на жените, които я проследяваха втренчено и после изведнъж отвръщаха очите си от нея. Танцуващите се

люлееха в бавния ритъм на танго, а над тях висеше облак от синкав тютюнев дим. На съседната маса седеше млад рус човек с очила и някак отегчено пиеше вермут. Дамата му вероятно танцуваше. Бимби поздрави със средна любезност и него.

- Това е Хайлборн - каза той. - Трети секретар от немската легация. Но вероятно ще го отзоват.

- Защо?

- Немците сменят дипломатическия си кадър.

Дамата с мургавото лице и господинът с мустачките отново се бяха изравнили с масата, на която седяха Ирина и Бимби.

- Значи, ти разговаряш съвсем свободно немски и френски? - каза Ирина.

- Да - разсеяно отговори Бимби.

Той гледаше наоколо, сякаш търсеше познат из тълпата.

- Къде си ги учил?

- В Париж и Берлин.

- А какво си правил там?

- Следвах и се забавлявах.

- Медицина ли?

- Не. Машинно инженерство.

- Завърши ли го?

- Не, видя ми се скучно.

- А медицината харесва ли ти?

- Никак. Но старият настоява да свърша нещо. Бимби се изсмя - вероятно по адрес на баща си.

- Гледаш много леко на живота - забеляза Ирина.

- Защо да го правя тежък?

Бимби се разсмя пак и подаде картата на Ирина. Тя си избра паниран шницел - най-евтиното ядене. Но Бимби свирна презрително, дръпна картата и поръча за двамата вечеря от ордьовър, пуйка с кестени, десерт и вино, като даваше подробни наставления на келнера кое как да се донесе. Докато келнерът записваше поръчката, Ирина съзна, че с парите, които щеше да струва вечерята, Чингис можеше да се храни цял месец, без да мие до полунощ чинии в ресторанта.

В това време тангото свърши и дамата с мургавото лице, придружена от кавалера, с когото танцуваше, се отправи към масата на Хайлборн. Когато минаваха покрай масата на Бимби, последният се наведе към нея и произнесе полугласно:

- Зара, кажи на Кршиванек, че искам да го видя.

- Добре - по същия начин отвърна Зара. Хубавите й вежди трепнаха деловито, но само за миг, без да променят любезно-разсеяния израз на лицето й. Тя седна при Хайлборн, който я погледна отегчено и равнодушно, а господинът с мустачките се отдалечи от масата им след лек поклон

Ирина гледаше Бимби замислено, мъчейки се да проникне отчасти в живота му. Сега той й се стори не толкова, млад. Когато се усмихваше, около очите му се появяваха мрежа от ситни бръчици. Но усиленото спортуване правеше лицето му много свежо.

- Навярно получаваш от баща си доста пари - каза тя.

- Когато не получавам, печеля ги.

- Как?

- Уреждам търговски сделки и вземам комисионна - обясни той.

- Това не е толкова лесно.

- Да, разбира се!... - потвърди Бимби. - Трябва да знаеш езици и да имаш връзки. Аз се движа между чужденци и българи, които се занимават с износ. Всичко се свежда да убедя чужденците да купят дадена партида тютюн например не от един, а от друг.

Ирина трепна.

- Ти разбираш ли от тютюн? - бързо попита тя.

- Не разбирам нищо.

- Но тогава как успяваш да убеждаваш?

- Чрез връзките си.

Ирина си спомни внезапно воднистите очи и мършавото скиорско тяло на госпожица Дитрих, лишено от най-простите чарове на жена.

- Трябва да имаш много връзки - каза тя.

- Доста - скромно призна Бимби.

Келнерът донесе виното и ордъовъра. Двамата почнаха да вечерят.

- Но тогава защо следваш медицина, а не отвориш търговска кантора? - попита тя, като се чукна с Бимби и отпи от виното.

- Защото веднага ще ме пипнат войник. От друга страна, старият държи на всяка цена да му покажа диплома. В противен случай заплашва да ме лиши от наследство

- Какъв е баща ти?

- Прекрасен, но малко опак човек. Бивш съдия.

Виното беше започнало да действа вече на Ирина. Стори ѝ се, че Бимби говореше полушеговито и всичко, което казваше, не трябваше да се взема за пълна истина. Тя усети под масата допира на коляното му, зачерви се, но не отдръпна крака си.

- Добре си наредил живота си - каза тя.

- Всеки може да го нареди.

- Как всеки?

- И ти например.

- Но аз съм жена!...

- Какво от това?... Виждаш ли момичето на съседната маса? - Бимби посочи с леко движение Зара. - Оня ден то спечели в пет минути цяло състояние.

Ирина се разсмя. Виното беше замаяло малко главата ѝ, но убеждението, че Бимби се шегуваше, изчезна неочаквано.

- Как? - попита тя.

- Между две партии бридж то просто убеди представителя на френската режия да купи от една фирма триста хиляди килограма тютюн.

Сега Ирина усещаше съвсем ясно действието на виното, но някакво внезапно чувство за действителността, придружено с усещане на горчивина, я накара да изтрезнее малко. Тя си спомни колко грижи и черен труд изискваше отглеждането на тютюна в бащината ѝ нива. Тютюнът трябваше да се седи, прекопава, плевя и бере... Да се ниже и суши... да се манипулира. Хиляди селяни се потяха под слънчевия пек върху червените песъчливи хълмове при отглеждането му, хиляди работници се задушаваша в складовете при обработката му... И нима част от печалбата на този огромен труд падаше така лесно в ръцете на някакво момиче между две партии бридж? Но изведнъж тя съзна характера на комисионната и се разсмя. Бимби остана сериозен.

- Какви качества се изискват за тази убедителност? - попита тя.

- Приятна външност, добри маниери и такт.

- Само това ли?

Бимби се намръщи.

- Не ставай смешна - рече той. - Момичето, което ти посочих, е от най-почтено семейство.

- Не съм казала противното,

- А защо се смееш?

- На изкуството да се убеждава.

- Да пием за него!

- Добре.

Ирина изпи почти цялата чаша наведнъж. Сега тя усети, че виното е много силно, но, разбира се, не бе пияна и се владееше напълно. Изпитваше само чувство на ведрина и снизхождение към глупостта на Бимби. Все пак животът беше приятен. Вечерта й харесваше. Един младеж от съседната маса, макар и далече, правеше опити да флиртува с поглед. В джазовата музика имаше нещо смешно и безсмислено, но възбуждащо. Върху осветената отвътре кожа на големия барабан се четеше предвзетото име на оркестъра, а палката му, движена с крак, отмерваше ритъма на безумно бърз фокстрот. Цимбалите звънтяха. На Ирина се стори, че саксофоните приличаха на хор от друсаци се пияни мъже, цигулката на диригента се кикотеше като уличница, а ударите на пианото се ронеха като звън от падащи монети. Тя съзна, че всичко това не изразяваше нищо, бе просто музикална безсмислица, ала действуваше поразително върху ниските и тъмни етажи на мозъка. След малко мелодията пресекна изведнъж като рев на гангстер, екзекутиран от електрически ток, за да стори място на разкъсано от ревност аржентинско танго. Всред горчиви клетви и тъжно хлипане някакво същество копнееше за любов. В тази мелодия вече можеше да се долови, макар и изкълчена, човешка тъга.

Ирина и Бимби довършиха десерта си.

- Ще се раздвижим ли? - попита той.

- Виното ме хвана - каза Ирина.

- Така ще танцуваш по-добре.

Той я улови през кръста, но толкова плътно, щото телата им се прилепиха едно до друго от коленете до гърдите. Ирина искаше да се отдръпне, но нямаше сила и против волята си стисна рамото му. Фигурите на танцуващите се багреха с преливане от червена, оранжева и виолетова светлина на прожектора и се движеха като призраци в бавния ритъм на тангото. Уродливо ниски дами танцуваха с високи господа. Възрастни мъже с изцъклен поглед притискаха млади момичета. Лицата на всички бяха придобили някаква идиотска неподвижност. Ирина усети, че бузата на Бимби се докосна първо до косата ѝ, а после до челото ѝ. Това ѝ се стори вече нахално, но тя пак не намери сила да отдръпне поне главата си. По гръбнака ѝ преминаха парливи тръпки. Тя помисли с насмешка: „Низшите центрове на гръбначния мозък влизат в действие.“ Винаги нещо ѝ подсказваше да се пази от тази чувственост. Ала какво трябва да пази сега? Една унижена гордост, едно оскърбено честолубие, една стъпкана любов. Нима тази вечер не я спасяваше от самотата на разкъсващата мъка в къщи? Нима физическата радост на тялото ѝ в този момент не струваше повече от изгарящия копнеж за Борис? Някакъв мътен импулс, който беше освободен от виното и идеше от първобитните слоеве на мозъка ѝ, я караше да се хвърли в живота, да завърши вечерта с безразсъдна постъпка. Това усещаше тя сега и съзнателно се впиваше все по-силно в тялото на Бимби. Ала това беше само горчив и отмъстителен порив, бунт срещу гордата и затворена мъка, която ѝ беше причинил Борис. Тя знаеше, че мигновеното ѝ падение щеше да свърши с края на тангото, че втори път нямаше да излезе с Бимби. С горещата ѝ кръв бе сраснал здраво инстинктът за почтеност, който ѝ забраняваше сладострастие без любов.

- В неделя следобед съм поканил гости - рече Бимби. - Ела и ти.

- Къде? - В къщи.

- Сам ли живееш?

- Да. Разполагам с апартамент.

- Ще си помисля.

- Какво има да мислиш?

Тя дръпна глава назад и се разсмя. Не отказа направо, понеже не искаше да има вид на изплашена глупачка. Но Бимби взе смеха ѝ за пълно съгласие и я притисна още по-силно.

- Кои са другите гости? - попита Ирина.

- Госпожица Дитрих, която вече Познаваш, един симпатичен австриец на име Кршиванек и още няколко двойки.

- А ние ще представляваме ли двойка? - попита тя.

- Това зависи от тебе.

Ирина се разсмя пак:

- Ами госпожица Дитрих?

- Ти прекаляваш!... - разсърди се Бимби. - Госпожица Дитрих съвсем не е глупава и ревнива жена. Ние ще представляваме само търговска двойка.

- Добре. Ще помисля.

Джазът млъкна, лампите светнаха; и танцуващите се отправиха към местата си...

- Престани да си въобразяваш само глупости - каза Бимби, когато седнаха на масата. - Искаш ли да поговорим сериозно?

- Да, разбира се.

Той й наля вино. За да насърчи смелостта му в говоренето, Ирина го изпи. Бимби се усмихна, самодоволно.

- Предлагам ти само едно най-почтено сътрудничество - продължи той. - Бих желал да се увериш първо в това. От какво семейство произхождаш?

- От еснафско.

- В какъв смисъл?

- Баща ми е дребен чиновник.

В кухнята, сънливо присвити очи на Бимби блесна насмешливо пламък на доволство. За първи път Ирина не почувствува гняв, а само съжаление към високомерието на мъжете от добри семейства.

- Така!.. - измърмори той. - Никак не личи. В края на краищата това е без значение. Ти имаш вид на много изискано момиче.

Тя отново изпи няколко глътки вино. Не се боеше от замайването, тъй като беше свикнала от къщи. Чакъра й позволяваше да пие обед и вечер по чашка вино. Тя усети, че виното от лозето на баща й беше много по-хубаво от този подправен мискет в запечатани бутилки.

- Какво искаше да ми кажеш? - попита тя спокойно.

Бимби отново стана самоуверен:

- Нищо неприемливо дори за едно момиче с предразсъдъци като тебе. Ти трябва да, имаш пълно доверие в мен... аз ще ти помогна да влезеш в изискана среда, която иначе би била недостъпна за тебе. Ти имаш качества, които могат да ти осигурят успех.

- Мислиш ли?

- Да. Наблюдавам те отдавна. Ти не обичаш живота, който водят останалите студенти... Баща ти трябва да е заможен?

- Сравнително.

- аз го уважавам, задето е решил да ти даде образование. Срещал съм такива хора в провинцията. Но питаш ли се какво ще стане с теб след пет години? Селска лекарка!... Нищо повече. Ти съзнаваш много добре, че това е съвсем недостатъчно за тебе, нали?

- Да - откровено призна Ирина.

- Значи, трябва да намериш още сега среда и връзки, които да те спасят от това.

- Как да ги намеря?

- С приятната си външност и дарба да разговаряш. Ти трябва да посещаващ чайове у добри семейства, да играеш покер и бридж. Лятото ще прекарваш във Варна или Чамкория, а зимно време няма да пропускаш нито един приличен бал.

- Но за това трябва пари.

- Ще ги спечелиш!

- С убеждаване ли?

- Да, но не ме разбирай вулгарно.

- За съжаление, разбирам те именно така.

- Това се дължи на твоята неопитност - каза Бимби. - Изслушай ме докрай!...

Представи си, че днес пристига някой сериозен чужденец. Госпожица Дитрих или други ни поставят веднага във връзка с него. Предвзетите глупци го чакат да се заинтересува сам за тях. Ние обаче не го оставяме да скучае в хотела. Показваме му София, отвеждаме го с кола до Чамкория, запознаваме го с приятна компания и докато го забавляваме така, събираме и правим предложения за всички стоки, които го интересуват. Това е напълно естествено, когато човек е общителен, има връзки и знае чужди езици Нашето предимство е, че не сме нито отегчителни, нито алчни. Ето, това положение ще използваме ние.

- Защо казваш ние? - попита Ирина.

- Ти и аз.

- Но защо съм ти аз?

- Слушай!... - каза Бимби с най-делови тон. - Когато покана някой изискан чужденец на вечеря, аз искам масата да бъде украсена. Ти ще бъдеш за него екзотичната роза.

-И какво трябва да правя?

- Ще чуруликаш мило. Това е достатъчно, за да бъдат предпочетени при равни условия нашите предложения

- Но ако чуруликането е недостатъчно, а чужденецът се окаже взискателен?

- Работата няма да стигне дотам - с гримаса на негодувание каза Бимби. - Не бих позволил.

- А защо се спираш именно върху мене? В курса има доста съблазнителни момичета.

- Защото ти си много хубава и с крайно почтен вид, а това е от значение... Друга жена, макар и пикантна, не би имала голям успех. Не зная дали разбираш тънността на работата.

Ирина почувствува бурно желание да се изсмее, но не направи това. У Бимби имаше някакво простодушие, което го правеше почти забавен и неспособен да предизвика гняв. Дали Ирина разбираше тънността на работата? Как не?... Тя направи бърз анализ на предложението и си представи мислено, че го приема. И така, тя продължава да следва медицина, влиза в света, който досега ѝ се струваше недостъпен, изплита мрежата и улавя успеха си. При повече ловкост всичко би могло да мине незабелязано, без да опропастява името сп. Само глупавите и тъпи жени се превръщат в евтино платени любовници за показ. Никой не би дръзнал да се усъмни в нейната почтеност. И това щеше да бъде почтеността на обществото, в което можеше да влезе, на хората, които танцуваха тук, на младежа, с когото разговаряше сега. Това щеше да бъде почтеността на госпожицата с мургавото лице от съседната маса, която между две партии бридж бе спечелила комисионна от продажба на тютюн. Това щеше да бъде най-сетне почтеността на самия Борис, който така умело се бе издигнал в „Никотиана“ чрез Мария. Наистина у Борис липсваха глупостта и нищожеството на Бимби. Той притежаваше съзнание за силата си и гордостта на хищник, но нравствено не се различаваше от Бимби и също като него беше използвал жена. Нима Ирина не можеше да последва примера му и да използва мъж?... Ала тя пак съзна, че това бяха само горчиви и глупави мисли, които никога нямаше да осъществи. Здравият ѝ инстинкт за почтеност дори не можеше да се шегува и забавлява с тях, ако Бимби в своето безсрамие не приличаше на смешно, покварено дете.

- Ще си помисля - каза тя с най-сериозен вид.

Погледът ѝ описа дъга, - знак на кокетно Притворство, който Бимби изтълкува в полза на своята убедителност. Жените, които познаваше, размисляха винаги върху предварително решени неща. Той предложи да изпият трета бутилка вино, но Ирина отказа.

Хората си отиваха и заведението бе почнало да се изпразва На дансинга се въртяха само двойки, които се, кълчеха смахнато. Джазът свиреше вече отпуснато, а келнерите

проверяваха сметките си. Бяха настъпили уморените меланхолични часове на нощта. Ирина предложи да си вървят.

- Чакай!... - рече Бимби. - Ще идем в бара.

- Какъв бар?

- Горے има великолепен бар, отворен през цялата нощ... Част от добрата публика се премести вече там.

Ирина отказа решително и Бимби се примири. Като помисли малко, той реши, че тази вечер беше завоювал достатъчно почва. Но когато се облякоха и излязоха навън, сърцето на Ирина изведнъж се разтупа. До тротоара, между другите автомобили, чакаше голямата черна кола с лимоненожълти фарове. В колата седеше само шофьорът. Нейните собственици, понеже ги нямаше в ресторанта, трябва да бяха отишли направо в бара.

За пръв път в живота си Ирина прибегна до непочтена постъпка с мъж.

- Ти каза, че в бара поднасяли коктейли за изтрезняване? - попита тя.

- Да - отговори Бимби. - Прери-аустерн!... Смес от коняк, яйца и черен пипер с разни други гадости... Но пресича веднага.

- Бих изпила един...

- Нали те поканих.

Бимби я улови подръка и я повлече обратно към бара. Само той имаше нужда от прери-аустерн, защото беше изпил втората бутилка почти сам, По стълбите слизаха развеселени старички професори от университетския банкет и последните посетители на дансинга.

Барът представляваше немного голям салон с персийски килими: и завеси от червено кадифе. До стените имаше масички, върху които стояха лампи с кремави абажури. Десетина посетители бърбеха лениво, изтегнати в дълбоки удобни кресла. По средата, върху килима, една двойка танцуваше доста прилично румба под звуците на усилвател, който предаваше свиренето на джаза в ресторанта. Атмосферата беше замрежена От синкав тютюнев дим, в който се усещаше благоухание на пура.

Ирина и Бимби седнаха на една от свободните масички под благосклонните погледи на посетителите, които ги наблюдаваха още, от ресторанта. Двамата представляваха приятна двойка. Бимби заръча прери-аустерн и запали цигара.

- Много бързо стигнахте до прери-аустерн - весело каза един женски глас.

Бимби се обърна ухилено, а Ирина - малко стеснено. На съседната маса седяха пак Хайлборн и момичето с мургавото лице.

- Сега е празникът на студентите - обясни Бимби.

Германецът гледаше Ирина с лека, скучаеща усмивка.

- Ти медицина ли следваше? - разсеяно попита Зара.

- Да.

Но тя прекъсна разговора. В това време на масата им дойде тънък, висок мъж с малко плешива глава и свободни движения на човек, за когото барът представлява среда, в която се чувствава отлично. Той носеше също светъл костюм.

- Лихтенфелд, вие изпуснахте нощта!... - рече Зара на немски.

- Затова пък спечелих деня - отговори- германецът, като повика небрежно келнера.

- Как? - попита Хайлборн.

- Шефът отиде в Чамкория, а ние с Прайбиш - на лов за зайци.

Лихтенфелд обиколи бара с надменен и дързък поглед. Очите му се спряха само върху Ирина, изцъклиха се за миг неподвижно и после замигаха бързо.

- Какво е това момиче? - попита той бързо.

- Съвсем непознато - отговори Зара, като повдигна рамене.

- Харесва ли ви? - попита Хайлборн.

Лихтенфелд постави на окото си монокул и го махна веднага.

- Това е богинята на лова!... - каза той възхитено.

След това се обърна към келнера и заповяда отсечено:

- Вермут!

Но Ирина не забеляза, че говореха за нея. Тя гледаше към дъното на бара. Там, на една маса, смучейки цитронада, седеше жената, която й беше отнела Борис. Там, на една маса, разговаряше някакво пепеляворусо, безцветно, лишено от блясък момиче, с печални и сиви като дъждовно утро очи, с безкръвни като увехнал цвят устни. По лицето му нямаше никакъв грим. Ала тъкмо тая липса на грим заедно с простата безупречна прическа и с рокля без украшения придаваха на личността й нещо благородно, което не притежаваше нито една от жените, дошли в бара. Беше странно, но Ирина съзна, че не мразеше това момиче. И в същия миг я осени мисълта, че това бледо, кротко създание навярно не подозираше драмата й и също нямаше основание да я мрази. До Мария седеше Борис в тъмносин шевиотен костюм, а от другата й страна - високият красив господин с бяла коса, който придружаваше баща й през време на обиколките из района. Ирина се беше научила тази вечер да различава модните и елегантни мъже. Костов подобно на Бимби, Хайлборн и Лихтенфелд носеше също много светъл костюм.

В това време погледите на Ирина и Борис се срещнаха Той направи вежлив, равнодушен поклон. Ирина отговори по същия начин с кимване на глава.

Бъбренето на Бимби изведнъж пресекна.

- Откъде познаваш новия експерт на „Никотиана“? - смаяно попита той.

- Ние сме от един град.

- Защо не си ми казала това досега?

- Има ли някакво значение!...

- Близка ли си с него?

- Не - сухо отговори Ирина. - Откъде-накъде?

- Питам. Откъде се познавате?

- Учехме в една гимназия.

- Той вероятно те е ухажвал!...

- Ти си пиан и почваш да дрънкаш глупости.

Бимби изглеждаше едновременно възбуден и разярен.

Той гледаше към масата на Борис със злобно присвити очи. Ирина долови съвсем ясно в очите му завистта на слабия, нищожен чакал към едрия и могъщ хищник.

- Защо мислиш, че ме е ухажвал? - насмешливо попита тя.

- Защото всички казват, че е много опитен женкар... - злобно произнесе Бимби. - Зная историята му. Той бил Обикновен писар в склада, Но тормозел чиновниците и задирил жени... Казват, че обърнал внимание на Мария, като я причаквал всеки ден в една ливада, където отивала да чете... Рядък тип наистина... Баща му бил някакъв учител и маниак, на когото се подигравал целият град. Майка му пък просела от бакалите сирене...

- Всичко това е измислица - възмутено произнесе Ирина.

- Така приказват.

- Завиждат му. Баща му сега е директор на гимназията, а майка му е превъзходна жена.

- А как мислиш е привлякъл Мария?

- Не зная. Предполагам, че всичко е станало по любов.

- Ами, любов!... - цинично рече Бимби. - Той просто умее да завърта и използва жените. Инак как може да се обясни, че за двадесет и четири часа е станал от писар помощник на главния експерт на фирмата?

- Той е способен и упорит.

- Всички казват, че е наклонен към необмислени удари и ще докара катастрофа на фирмата... Татко Пиер е извършил голяма грешка с тоя тип.

- Едва ли - каза Ирина. - Но на тебе, изглежда, ти е доста неприятен?

- Аз го мразя - откровено призна Бимби. - Той ми попречи на една сделка, от която щях да спечеля много. „Никотиана“ обсебва всички чужденци и задушават дребните фирми и комисионери. Тя е картел от разбойници, който монополизира печалбите и не дава на хората да дишат...

Ирина се усмихна. Онеправдан в печалбите си, Бимби беше стигнал до истината, която повтаряха комунистите. Точно по същия начин говореше за едрите предприятия и Чингис.

- Защо се смееш? - сърдито попита Бимби.

- За картела от разбойници - отговори тя.

Бимби не беше твърде сигурен в това и се почувствува унижен пред Ирина от парвенюто, което седеше в дъното на бара. Вместо да пресече действието на виното, прери-аустернът му докара по-голямо замайване и го направи обидчиво-чувствителен към дребни неща. Ирина, напротив, усещаше възбудата от коктейла приятно.

- Аз ще го накарам да ме запомни - самоуверено заяви Бимби.

- Кого?.

- Тоя тип.

- Не мога да си представя как.

Очите на Бимби замигаха безпомощно, после го обзе желание да покаже своята значимост в търговския свят. Прери-аустернът го беше направил бърбив.

- Ей така!... - рече той, опиянен от съзнанието за силата си. - „Никотиана“ иска да вземе лъвската част от доставките на Немския папирсен концерн... Но това няма да ѝ се удаде. Един австриец на име Кршиванек образува дружество, което ще грабне всичко. В това дружество влизам и аз.

Бимби се наслади от въздействието на думите си върху лицето на Ирина и продължи:

- Този Кршиванек е близък на госпожица Дитрих и зет на Бромберг, министър на новото правителство на Райха... Разбираш, нали? Няма съмнение, че Немският папирсен концерн ще възложи доставката върху дружеството на Кршиванек. Остава да преодолеем само съпротивата на трима дръвници от представителството на концерна в София, които искат да работят с Барутчиев младия или „Никотиана“. Но единият от тях дръвници е вече спечелен.

- Кой го спечели?

- Момичето от съседната маса, с което говорих.

- Браво, браво!... - Ирина вече се забавляваше много добре. - А останалите двама?

- На единия готвим такъв номер, че няма да може да мръдне, а другият, когато получи заповед от Берлин, просто ще козирува... Разбираш, нали? И онова парвеню от „Никотиана“ ще остане с пръст в уста.

- Спечеленият не е ли на съседната маса? - внезапно попита Ирина.

- Да, това е същият, който те погледна с монокъла... Казва се барон Лихтенфелд.

- Боя се, че има намерение да ме покани за танц...

Тя не довърши. Дългият елегантен мъж с малко плешива глава стана от креслото си, дойде при масата им и се поклони учтиво.

В това време снобовете от „Никотиана“ бяха решили да си ходят, но Костов направи знак да останат още малко. Той седеше с лице срещу масата на Зара и Бимби и видя как баронът се поклони пред Ирина.

- Става забавно!... - рече Костов. - Баронът кани за танц вашата съгражданка, а тя му отказва. Гледайте, Лихтенфелд стои като прът и хората го зяпат. Потресаеща сцена!... Е, най-сетне кавалерът представя Лихтенфелд на дамата си и го кани да седне на масата, а нашата Зара се преструва на равнодушна... Положението е спасено.

- На всеки случай момичето е прекрасно!... - каза Мария, като извади от табакерата си цигара.

Костов ѝ подаде огън.

- Да, необикновено красиво!... - потвърди той. - Но кавалерът ѝ е мошеник и половина... Постоянно го срещам с Кршиванек и не мога да си представя по-подходяща двойка от двамата.

- Не е ли същият, който е предлагал някаква партида на италианците? - внезапно попита Борис.

- Да, същият - отговори Костов. - И после Зара прокара тази партида във френската режия през главата на Торосян.

- Това показва, че между двамата има връзка.

- Положително работят заедно. И сега Лихтенфелд се залепа при тях. Моят съвет е да не разчитате повече на Зара.

- Ние ще я използваме за противоудар.

- Как?

Борис не отговори. Двамата мъже разговаряха тихо и Мария едва долавяше думите им. Тя чу само името на Зара, споменато от Костов, и това я раздразни.

- Кога ще престанете да се занимавате с това нещастно момиче? - с упрек попита тя.

- Ние не се занимаваме с нея, а тя с нас - отговори Костов. - Сама идва да ни продава неверни сведения от немската легация.

Мария се засмя:

- И затова пристигането на Лихтенфелд ви стана известно едва тази вечер в бара... Вие ме забавлявате.

Мария се усмихна пак спокойно, тихо без гняв. Тя се бунтуваше само срещу жестокия похват да се използват в търговското разузнаване жени.

Настъпи мълчание. Костов гледаше неподвижно Ирина, която пиеше втори коктейл с Лихтенфелд и приятеля на Кршиванек. Експертът изпитваше желание да остане бара и да я гледа още. Стори му се, че в лицето на това момиче имаше нещо одухотворено и красиво, което измъчваше, отпечатваше се в съзнанието завинаги и оставяше след себе си тъга, копнеж и усещане за недостижимост, Мария се бореше с едно нелепо и глупаво подозрение, което се въртеше около нея като досадна муха. Тя се мъчеше да го пропъди, но не можеше. В съзнанието на Борис плуваше споменът за параклиса и първото докосване до две горещи устни, които не знаеха още да целуват. Той се опита да се откъсне от спомена, като погледна жена си, която му бе донесла „Никотиана“, но не можа. Устните на Мария бяха студени, тънки, безкръвни...

Костов победи тъгата си, като почна да мисли за примадоната, с която щеше да прекара няколко дни в Чамкория. Мария пропъди нелепото подозрение, когато съзна, че две години от живота ѝ бяха протекли в тихо и равно щастие. А Борис се освободи от спомена за параклиса, като се отдаде на трескави мисли за спечелването на Немския папирсен концерт.

Но когато излязоха от бара, те отнесоха със себе си някаква горестна угнетеност, сякаш Ирина приличаше на хвърлен камък, който беше развълнувал спокойствието им през тази вечер.

В колата Мария каза на Борис:

- В бара забелязах нещо, което не си вършил никога. За половин час изпи три чаши коняк.

- Бях уморен - разсеяно произнесе той.

- Може би си ядосан от Кршиванек?

- Не... Просто уморен - каза той. - Развитието на работите не ме тревожи никак. Всичко зависи от фон Гайер и аз зная как да постъпя.

Лихтенфелд отведе с колата си Ирина и Бимби до квартирите им. Двамата не можаха да изтръгнат от нея никакво обещание да излязат повторно. Тя се прибра в стаята си с размътена от коктейлите глава, тъжна, уморена и огорчена.

Снегът продължаваше да вали. Улиците бяха пусати. Лихтенфелд подкара колата към една вила в Бояна. Когато излезе от безлюдното шосе, той спря колата и повърна шумно.

VI глава

Господин генералният директор на „Никотиана“ слезе от колата си и по ниските, но широки стълби се отправи към входа на зданието, в което се помещаваше търговската централа на фирмата. Той изглеждаше спокоен, млад и красив. Носеше елегантно тъмно пардесю. цветно копринено шалче и модна шапка с тясна периферия. Минаването му през първия етаж създаде, както винаги, известно напрежение у чиновниците, които го срещнаха в коридора: главният счетоводител оправи инстинктивно вратовръзката си, която никога не умееше да върже добре, и се поклони дълбоко; една машинописка едва не се подхлъзна от вълнение, а разсилният до стълбите, който беше запасен фелдфебел, застана мирно и каза: „Здраве желаем.“ На всичко това господин генералният директор отговори само с леко докосване на пръста до периферията на шапката си.

Личеше, че е съвсем млад, но острият леден поглед караше човека да не разчита на младежката му отзивчивост. Можеше да се помисли, че е неопитен, но отмерената сигурност на думите му отнемаше веднага желанието да почнеш игра с него. И най-сетне можеше да се предположи, че е сприхав, но всички знаеха спокойната неумолимост, с която уволняваше чиновниците за най-дребното опущение.

Всъщност никой не можеше да каже, че господин генералният директор не разбираше от работата си. Бяха изминали две години от назначаването му за втори експерт на фирмата, почти една година от женитбата му с Мария и едва осем месеца от смъртта на стария Спиридонов, чието място зае веднага. Всички очакваха катастрофа и ликвидация на фирмата, тъй като новият директор показваше забележителна наклонност да закупува огромни количества тютюн, без да притежава здравите международни връзки на тъста си. Но стана тъкмо обратното: „Никотиана“ погълна акционерните дружества „Струма“ и „Бяло море“, като ги превърна във филиали; уплете в златната мрежа на дивидентите си още няколко министри и почна да измества малките фирми от режииите. Само еврейските връзки на Коен с Немския папиросен концерн останаха неуязвими за подмолните й действия въпреки идването на хитлеристите. Това беше активът в борбата с конкурентите. Що се отнася до производителите и работниците, „Никотиана“ ги стисна така здраво за гушата, щото останалите фирми побързаха веднага да последват примера й.

След няколко минути господин генералният директор седеше пред бюрото в кабинета си, мебелиран най-бездушен американски стил. Върху стъклената плоча на бюрото имаше само телефон, поставка за стило, бележник и пепелница. Сега господин генералният директор изглеждаше по-пълнен и по-свеж, отколкото преди две години. Изгладнялото и орфано провинциално момче се беше превърнало в мощен диктатор на тютюневия свят. В израза на очите му също имаше промяна: те бяха станали още по-остри, по-студени и някак безпричинно зли. Зениците им трепкаха нервно като у звяр, който дебне и се готви да се хвърли върху плячката си. Облеклото му носеше всички белези на изискана и малко небрежна елегантност. Той беше същински *homme d'affaires*.

Господин генералният директор натисна копчето на звънеца. Влезе секретарят му, почти два пъти по-възрастен от него, и с бележник в ръка застана до бюрото. Борис отправи към него студен, въпросителен поглед. Правилото беше да се пести време. Секретарят отгатна въпроса и осведоми късо:

- Господин Барутчиев младият чака в салона.
- Ще го приема след ;малко - каза Борис.

Секретарят отиде да съобщи това на Барутчиев младия. Когато се върна, извади подострения си молив и се приготви да стенографира. Най-напред Борис продиктува няколко телеграми до клоновите директори, които щяха да бъдат предадени чрез шифър. В тях той заповядваше ускоряване на манипулацията Два милиона и осемстотин хиляди килограма тютюн от миналогодишната реколта трябваше да бъдат готови за износ един месец преди определеното време.

В късото мълчание, което последва, секретарят се почеса доволно с молива си по бузата: миришеше на голям гешефт. Може би господин генералният директор щеше да отпусне на персонала в централата четиринадесета заплата. Но металическият глас на Борис прозвуча отново. Сега той почна да диктува търговски писма до чужбина. „Никотиана“ приемаше цените, посочени в контрапредложенията на няколко чуждестранни фирми. Писмата бяха еднообразни, в сух, търговски стил. Но опитният аналитичен ум на секретаря отгатваше бързо значението им. Не, не беше гешефт. По-скоро имаше далечни признаци на предстояща криза. „Никотиана“ бързаше да се отърве от тютюните си с ниски печалби и това предвещаваше липса дори на тринадесета заплата. Дяволски усет имаше това студено, бездушно като камък момче. Може би то беше подушило навреме падането на цените през последната си обиколка в чужбина. В дъното на душата си секретарят го мразеше необяснимо и това беше омразата на мъчителния нравешки труд срещу лесното грабителство на хищника. Надеждата за четиринадесета заплата изчезна, но въпреки това секретарят почувствува глупаво злорадство и се почеса отново с молива по бузата.

- Внимавате ли? - внезапно попита Борис. Ледените му очи го стрелнаха неумолимо. Секретарят се изплаши.

- Да, разбира се! - каза той.

- Прочетете написаното.

Съжалявайки за мигновеното си злорадство, което го разсея, секретарят прочете стенограмата. Борис му посочи сухо две грешки.

- Извинявам се!... Простете!... - жалко измънка секретарят.

Борис отново почна да диктува.

Най-сетне писмата бяха стенографирани и секретарят със струичка студена пот по гърба си тръгна към вратата.

- Поканете господин Барутчиев да влезе - каза Борис.

Имаше трима Барутчиев - кръвни братя. Двама от тях враждуваха помежду си като претенденти за корона, а третият, улеснявайки продажбите на тютюните им в чужбина, водеше безгрижен живот из европейските курорти и се намираше в много добри отношения с Немския папиросен концерн и хитлеристите. Барутчиев младият в това време старият лекуваше туберкулозата си в един санаториум, а средният се забавляваше из Баварските Алпи - бе нисък, пълен и образован мъж с орлов нос и малко надменни очи. У него бе много развито чувството да блести. Той жадуваше да стане всемогъщ като брат си, ала не притежаваше неговите качества и грандоманията го лишаваше от най-обикновена търговска предвидливост

Когато Барутчиев младият влезе в кабинета, лицето му имаше израз на скръбно достойнство, което не се засягаше от постъпката на един парвеню. Това до вчера никому неизвестно хлапе го беше принудило да чака.

Борис го покани с равнодушна вежливост да седне. Барутчиев младият се отпусна в креслото и когато срещна студения му поглед, мигна безпомощно.

Настъпи мълчание.

- Аз идвам отново при вас, господин Морев... - каза най-сетне Барутчиев. - Делото е насрочено към края на месеца.

- Да!... - Борис извади кутия с цигари и я поднесе безразлично към госта си, но Барутчиев отказа, обиден от чакането.

- Благодаря. Не пуша преди обед.

Борис употреби половин минута да запали цигарата си.

- Да, разбирам!... - произнесе той най-сетне. - Но боя се, че трудно ще взема решение да дам показанията, които желаете.

Барутчиев младият остана за миг с тревожно разтворени очи. Отговорът го изпълни с покрус и възмущение, но все пак оставаше вратичка за изход. Хлапето имаше намерение да продължи с изнудването.

- От вашата преценка зависи изходът на делото - каза Барутчиев и в гласа му прозвуча по-скоро горчиво презрение, отколкото ласкателство.

- Разбирам - хладно отговори Борис. - Но аз трябва да мисля и за собствените си интереси.

- В какво се накърняват вашите интереси, ако кажете истината?

- Вие не съзнавате още, че истината не е във ваша полза. - В очите на Борис светна студено, насмешливо учудване. - Ако я кажа, ще се скарам с банката на вашия брат, а това е против интересите на „Никотиана“.

- Господин Морев!... - драматично извика Барутчиев и в гласа му прозвуча паниката на милионер, изправен пред разорение. - Кой морал, кой човешки закон позволява на една банка да прекрати кредита ми в средата на покупките, след като съм раздал девет милиона капаро?... И кой разумен институт би направил това, преди да вдигна тютюна поне от производителите?... Не!... - Барутчиев се изправи внезапно и махна с ръка. - Не!... Ваш дълг е да погледнете човешки на една стара семейна вражда, която заплашва с гибел съществуването ми... Моят брат е туберкулозен ипохондрик... един завистлив човек... една зла мумия... чудовище!... Моето издигане го дразнеше!... Моите печалби го вбесяваха!... Усещах как ме дебнеше подло... вероломно... и нанесе удара изведнъж! Имотите, къщата мебелите ми... всичко е описано! Нямам ли право да се браня, да водя дело, да искам обезщетение?

- Е, да!... - равнодушно се съгласи Борис. Но не и да скарвате „Никотиана“ с брат си.

- А справедливостта, господин Морев?

- С нея се занимават съдиите.

- Но те ще решават въз основа на вашите показания като вещо лице.

- В такъв случай трябва да бъда обективен.

- Аз ви моля тъкмо за това.

- И аз ще постъпя именно тъй!... Вашият брат просто е пазил интересите на банката си докато вие искате да кажа, че е действувал с умисъл да ви разори... А това е невярно! Ако кажа така, ще бъде лъжа. Това значи да измъкна от банката му тридесет милиона и да ги сложа във вашия джоб... Това значи да се скарам и с политическите фактори, заинтересовани около нея, и утре да не мога да разчитам на никакви услуги от тях. С други думи, за да ви помогна, вие искате да изложат интересите на „Никотиана“!..., Е, добре!... Питам се, срещу какво?

От гърдите на Борис се изтръгна нисък хладен смях. Той взе втора цигара и я запали със същата бавност.

Барутчиев младият отдъхна с облекчение. Най-после!... Хлапето беше разкрило вече картите си и показваше готовност да направи услуга, но, разбира се, съвсем не безвъзмездно. Жалък парвеню и плебей! По стъпка на дребно шмекерче!... Барутчиев забрави, че не пушеше преди обед, и запали от собствените си цигари. Най-много след една година той щеше да стъпче това хлапе като червей заедно с цялата неуязвима досега „Никотиана“. Но търпение!... Посивелият, боледуващ от грандомания вълк гълтна благоуханния дим на цигарата си и с бащински смях потупа младото вълче по рамото. Вълчето се усмихна също, но очите му останаха студени.

- Слушайте, момко!... - Барутчиев вече бе се успокоил. - Виждам, че старият Пиер е оставил достоен заместник!... Чудесно!... Точно тъй бих действувал и аз. Да поговорим откровенно!... Значи, питате срещу какво? - Гласът на Барутчиев стана изведнъж много тържествен. - Срещу това, че утре единствен купувач на нашите тютюни ще остане Райхът и аз ще посочвам на Немския папиросен концерн между кои фирми да разпределя доставките си. Ясно ли ви е?

Барутчиев младият погледна Борис, за да види въздействието на думите си. Но вълчето безстрастно изпускаше дима на цигарата си. Дръзките му очи си оставаха все тъй невъзмутими.

- Днес не е утре - спокойно произнесе Борис.

- Тогава ще ви кажа какво е положението сега. Осемдесет на сто от продадените тютюни не получиха миналогодишните цени. Деветдесет на сто от всички партии чакат още купувач. Знаменателно, нали?... Но нашите търговци са глупци, които не виждат нищо.

- Временен застой на цените - с привидна глупост произнесе вълчето. - Аз също задържам партидите си и ще чакам по-добри цени.

- Грешите!... - великодушно извика Барутчиев младият. - Грешите, драги мой!... Приближава невиджана икономическа криза. Цените на земеделските произведения и тютюна ще спаднат катастрофално. Паниката и фалитите идат. Знаете, че в тая област съм много добре осведомен, нали? По дворцова и дипломатическа линия... И по еврейска, ако искате... Забележете, и по еврейска!.. Парадоксално, нали?

- Не, никак не е парадоксално - рече Борис. - Всеки знае, че вие сте довереник на Коен, а в същото време се показвате пред хитлеристите като антисемит... Впрочем песента на Коен в Немския папиросен концерн е вече изпята и главната заслуга за това имате вие.

- Клюка!... - извика Барутчиев - Как можете да говорите тъй? Всичко това е клюка... Коен ми е приятел. Аз имам връзки с немците, но не взимам никакво становище към отношенията им с евреите.

- Не!... Вие много добре си подготвяте почва за работа с немците, като ги гъделичкате по еврейския въпрос. Коен спокойно можеше да си работи с немците, ако не бяха доносите ви, че той наляво и надясно говори срещу тях... Но фактите около Коен са без значение за нашите отношения, драги господин Барутчиев...

- Да!... Нека оставим клюките настрана! - Върху челото на Барутчиев се появиха ситни капчици пот. - Не заслужават!... - добави той с изкуствен презрителен смях. - Думата беше за това, което научих вчера от Берлин... Вие знаете, че брат ми, който живее в Германия, тия дни става пълномощен министър в Берлин, нали?

- Да, знай!... И е много близък с фон Гайер, новия директор на отдела за източни тютюни в Немския папиросен концерн.

- Не сте осведомен зле - самодоволно рече Барутчиев. - И така фон Гайер е споменал пред брат ми, че Немският папиросен концерн ще спре за известно време купуването на тютюни от Изток. Знаете ли какво значи това?

- Значи хитлеристка маневра за политически натиск. Ние ще плувнем скоро в германски води. И ако настъпи криза, Немският папиросен концерн може да купи всичките ни тютюни, но на смешно ниски цени... Всичко това е твърде жалко, господин Барутчиев!...

- Не толкова, не толкова, драги момко!... Не бъдете песимист! Немският папиросен концерн ще купува на ниски цени, но в големи количества и печалбите ще останат същите... Говоря за избраните фирми, които ще останат да търгуват с немците - добави той многозначително.

- Кои ще бъдат тия фирми? - спокойно попита Борис.

- Нашите!... - тържествено отговори Барутчиев - Моята и вашата. Ние ще получаваме лъвските контингенти, а другите ще събират трохите.

- Това е въпрос на бъдеще - безразлично каза Борис. - Повече ме интересува какво можете да направите за „Никотиана“ днес.

Очите на Барутчиев се втренчиха изпитателно в хитрото вълче.

- Не е ли по-разумно да мислите за утре? - попита той.

- Свикнал съм да разчитам само върху неща, които могат да се свършат днес.

- Аз бих могъл да кажа за себе си същото.

- Доказателство за доверие дава първо оня, който го търси.

- Доверие?... - Барутчиев го погледна надменно. - Съмнявате ли се в моите връзки с немците?

- Никак!... Но те са чисто платонични.

Върху устните на Борис заигра пак предишната ледена усмивка.

- Разсъждавате повърхностно, драги!... Моралният фактор за германците е по-важен.

- Може би утре да, но днес не... За да проникнат политически у нас, те трябва да действуват първо с материалния.

- Прав сте!... - рече Барутчиев, като се замисли малко. - Но какво искате да кажете с това?

- Съвсем просто нещо. Вие не бихте могли да заемете днес мястото на Коен въпреки симпатиите, с които се ползвате пред немците.

- Защо?

- Не сте овладели политическия сектор.

Барутчиев се замисли пак и лицето му взе малко глупаво изражение. Тия неща не му бяха идвали на ум досега.

- Ще го направя - каза той след малко.

- Не можете. Липсват ви пари.

- Ще ги получа от немците.

- Изключено!... Немците никога няма да бръкнат в собствените си джобове, докато имат възможност да принудят към това другиго... Ясно, нали?

Барутчиев не разбираше или се правеше, че не разбира. Борис се уточни напълно:

- Да говорим като търговци от нашия ранг, господин Барутчиев!... Става дума за политическите мъже и за конците, с които се дърпат.., Вие нямате никакъв куклен театър, а.моят работи безупречно. Немците биха могли да го използват, ако осигурят пласмента на тютюните ми чрез папиросния концерн.

Посивелият мъж остана с отворена уста, а хлапето го гледаше с мрачните си очи спокойно, хладно, невъзмутимо. Какъв цинизъм! Каква дързост!... Не се ли срамуваше, не се ли боеше поне да говори така? Ето новото поколение!... То не си даваше дори труда да лицемери. Но след смайването, което го обзе, Барутчиев почувствува гняв и злоба. Сега условията на Борис му станаха свършено ясни.

- Вие искате... - гласът на Барутчиев изхриптя почти болезнено - да заемете мястото на Коен... и „Никотиана“ да получава лъвската част от контингентите на Немския папиросен концерн?... Това искате, нали?

- Точно това, господин Барутчиев!... Вие можете да го предложите на германците с всичките предимства, които съдържа за вас и за мене. Можете да използвате и дворцовата линия.

- Никога!... - злобно изсъска Барутчиев.

- Защо?

Гласът на Борис не беше се променил никак.

- Защото аз чакам това за себе си от две години. Хм... Слушайте, момко!... Вие ставате дързък, обиждате всички и се надценявате... Не се ли боите? Начинът, по който говорите, става опасен.

В очите на Барутчиев светна скрита заплаха.

- Опасен е преди всичко за вас. - От гърдите на вълчето се изтръгна остър, металически смях. - Вероятността да спечелите делото може да стане нищожна.

- Аз ще бъда силен утре - глухо изръмжа Барутчиев.

- Не повече от днес, защото ви липсват качества. - Гласът на Борис се повиши и стана неимоверно дързък. - Вие ще посочвате на фон Гайер тази или онази фирма, ще прокарвате дребни, лошо манипулирани партии, но лъвският дял ще ви отбягва винаги, защото сте неспособен търговец. Немците знаят, че не разбирате нищо от тютюна, от качествата и манипулацията му. Те виждат, че сте обикновен самохвалко и грандоман, който изсипва пред тях само приказки, без да притежава действителната сила на парите и влияние над политически лица.

Барутчиев скочи от креслото си.

- Това е нахалство!... - извика той. - Вие ме обиждате!

- Говоря истината във ваша полза.

- Аз ще я кажа, където трябва, във ваша вреда!.. Всички знаят че имате братя комунисти.

- Е, та?...

Гласът на Борис трепна леко, но само за миг.

- Мислете и за моите нокти!

- Делото ще ги изреже. Ако не го спечелите, вие сте загубен. Мислите ли, че немските ви приятели не го следят?... Допускате ли, че Немският папирсен концерн ще ви отпусне кредит да закупите десет милиона килограма тютюн, ако се докаже, че парите, които е отпуснала банката на брат ви, са били употребени да си построите най-разкошната къща в София и да купите апартамент на любовницата си?

Лицето на Барутчиев побледня внезапно.

- Това е подлост!... - прегракнал от гняв, извика той. - Чувам го за първи път.

- Разисква се между съдиите и в обществото.

- Ще заведе дело и срещу вас!

- Отлично!... Мога да посоча от кого съм го чул.

- Посочете веднага!

- Не сега. В съда.

- Вие сте нечестен... подъл човек!... - От устата на Барутчиев почна да пръска слюнка. - Вие сте интригант!... Вие сте разрушителен... антисоциален тип!...

- Тук вече никой няма да ви повярва.

- Ще кажа... ще ви изложа, че братята ви са комунисти!... Ще ви изоблича пред немците... в двореца... навсякъде!

- Но делото ви срещу банката ще пропадне. Бъдете напълно сигурен в това. Зная какво трябва да изтъкна като вещо лице в съда. И не забравяйте, че министърът на правосъдието е акционер в „Никотиана“ и че... О, вие знаете какво!... Дори най-честните съдии развързват очите на Темида, когато разглеждат дело за тридесет милиона.

- Жалко правосъдие!... Нещастни съдии!...

- Те са от демократическата партия, на която е лидер брат ви.

Барутчиев улови главата си с двете ръце и почна да се разхожда из стаята като луд.

- Успокойте се и седнете, господин Барутчиев! - учтиво предложи Борис. - Нека завършим разговора спокойно.

Барутчиев се отпусна тежко в коженото кресло. Дишаше трудно. Лицето му беше посиняло и по него се стичаха ситни капчици пот. Той извади кърпа и се обърса. Борис го наблюдаваше с хладината на същество, неспособно да изпита гняв, омраза или съчувствие. Само черният блясък на зениците му показваше тържеството над поваления противник.

- Какво предлагате? - глухо попита Барутчиев.

- Да се изясним още малко, за да видите, че и вие имате полза. Не говоря само за изхода на делото... Дори ако заемете мястото на Коен, вие не можете да се справите с една огромна доставка за Немския папирсен концерн. Липсват ви похват, организация, технически персонал... През следващата година немците ще възложат доставката другиму. Да, тъй ще бъде!... Вие, сам го предчувствувате много добре. Това е само техническата страна на въпроса. Но немците искат да упражнят и политически натиск, а вие не разполагате с никакво средство за това освен хората в двореца, които още не желаят да се излагат. „Никотиана“, напротив, има връзки с правителството, депутатите, опозицията... с пресата и запасните генерали... с всички!... Глупаво е да мислите, че можете да спечелите тия хора сам. Това е трудна и в много отношения опасна работа. Аз работя с хора, които съм получил, така да се каже, заедно с „Никотиана“ от татко Пиер. Не смея да се свързвам с нови... Има шмекери, които доят от две крави!... Има скрити левичари, които могат да ви изложат със запитване в камарата... Чудно ми е, как не сте разбрали тия прости неща досега?

Барутчиев мълчеше, гледайки мрачно пред себе си.

- И така, положението е следното - продължи Борис: - Вие имате добри връзки с немците, но в момента сте безполезен за тях. Аз пък нямам тия връзки, но държа в ръцете си важни лостове за смяна на политическия курс. Чудесно, нали? Щом е така, ние сме съюзници и няма никакъв смисъл да си нанасяме удари из засада. А сега няколко думи за вас. Ще дам показанията, които желаете. О, не се безпокойте!... Аз мога да удавя съдиите в аргументи, в изчисления и технически доводи... А можем просто да изплашим банката и да я принудим към износно споразумение. Това е най-добрият изход според мене, за да не се скарате с разни политически негодья, които банката ще насъска срещу вас... Прав съм, нали? По този начин вие спасявате къщата, имотите, името си, възстановявате реномето си на благоразумен търговец... Аз пък поемам доставката за Немския папирсен концерн и на края на годината изсипвам десет процента от печалбата в ръцете ви, без да сте мръднали пръста си, без да сте рискували нищо...

- Десет процента е малко!... - изпъшка Барутчиев.

- Как малко!... - сурово рече Борис. - Никак не е малко.

- Аз мисля, че е правилно поне да делим.

- Изключено!...

- Тогава четиридесет процента!... Друго не искам... не мога да приема...

- И аз не мога.

Гласът на вълчето беше неумолим. Настъпи мълчание. Барутчиев отново избърса потта от лицето си.

- Ще си помисля - каза той най-сетне.

- Не бива да мислите дълго. Фон Гайер и Прайбиш са може би вече тук и внимавайте да не ги изтървете!... Оная вечер видях Лихтенфелд.

- Невъзможно!... - изумено произнесе Барутчиев. - Къде го видяхте?

- Пиеше в един бар... Можете да считате, че Лихтенфелд е вече загубен за вас. Бандата на Кршиванек го е уплела в мрежата си.

- Но Кршиванек е престъпен тип... Няма да постигне нищо.

- Не бъдете толкова сигурен в това. Шурейт му е министър в новото правителство на Райха.

Барутчиев гледаше глупаво, с разкривено от изненада лице.

- Приемате ли предложението ми? - попита Борис.

- Приемам!... - глухо изпъшка Барутчиев.

След излизането му Борис повика главния експерт и го задържа час и половина на разговор. Дватама мъже се обвиха в синкави облаци от цигарен дим. Борис говореше спокойно, ясно, почти без прекъсване. Костов кимаше с глава и си вземаше бележки. От

време на време той си позволяваше да прави възражения, които Борис оборваше веднага, но без суровата надменност, с която се отнасяше към другите чиновници. Благодарение на Мария между тях се беше установило пълно доверие, което сплетните, пускани от другите фирми, не можеха да разколебаят. Костов беше суетен любовник, прахосник и малко ленив, но умен и много честен. Борис внимаваше да не засегне честолюбието му и след смъртта на татко Пиер беше удвоил заплатата и годишното му възнаграждение. Костов пък ценеше у Борис широкия замах и трезвия му живот. Ала едновременно с уважението, което изпитваха един към друг, двамата мъже се презираха скрито и това се дължеше на разликата в характерите им. Борис беше студен и жесток към хората, а Костов - отзивчив и човечен. Първият, излязъл от низините, съзнаваше опасността от бунта на гладните и разбираше, че привилегията на ситите беше несигурна и заплашена. Вторият, израсъл в охолство, считаше тази привилегия за естествена и не мислеше, че човек трябва да разваля спокойствието си с грозни и безогледни действия срещу работниците.

Когато деловата част на разговора свърши, Борис попита експерта си шеговито:

- Костов, какво мислите за всичко това?

- Ако въведем тонгата, работниците ще отговорят със стачка.

- Ще я задушим!

- Не обичам кръв.

- Пак сантименталности!... - Борис се изсмя. - Вие живеете като свръхчовек, а разсъждавате като мравка.

- Обратното на вас - отговори експертът.

- Кой начин е по-добър?

- Естествено, моят. Аз винаги се намирам в по-добро настроение.

- А нима аз изглеждам мрачен?

- Да, ужасно мрачен - потвърди експертът. - Вие приличате на играч, който непрекъснато тегли карета, но се бои, че противникът му. може да покаже кент-флош.

Борис се замисли.

- Животът е действие, Костов!... - рече той след малко. - Борба... напрежение... Тъкмо в това намирам удоволствие.

- Сега да!... Но после ще ви омръзне.

- Защо?

- Защото с това действие не осъществявате нищо.

- Как така?... Ами „Никотиана“?

- „Никотиана“ е само куп злато. А златото няма никакъв смисъл, ако не се превърне в човешко щастие.

- Вие как го превръщате в щастие?... - Гласът на Борис стана неочаквано зъл. - Като раздавате коледни подаръци на десетина работници ли?... Това бих могъл да правя и аз, но го намирам за безполезно.

Борис погледна часовника си и каза сухо:

- Отивам у Торосян.

Той седна в автомобила и запали цигара, но я угаси веднага.

Пушеше много, не ходеше пеш и водеше твърде скован и нехигиеничен живот. А от дробовите му сякаш нищо не можеше да изчисти катрана и праха, които първата година от работата „Никотиана“ беше наслоила в тях. Като съзна това, той заповяда на шофьора да спре, слезе от колата и тръгна пеш.

Падналият преди няколко дни сняг се беше стопил и в тихия декемврийски ден по склоновете на Витоша пълзяха мъгли. Железносивото небе се отразяваше в паважа с мътна белезникава светлина. От Докторската градина лъхаше мирис на изгнили, влажни листа. Някакъв гвардейски поручик галопираше в кръг с безумно усърдие по алеята на царския манеж и от време на време подвикваше на коня си.

Борис почна да мисли с тревожна досада за Кршиванек.

Жилището на Торосян съответствуваше винаги на успеха му в търговията. Когато пропадеше, арменецът наемаше евтин апартамент, а когато се издигаше, живееше като княз. Той притежаваше чудна способност да загубва богатството си в няколко месеца и да го спечелва след това още по-бързо. Щедростта му създаваше политически връзки навсякъде, а приказното му ориенталско въображение го караше да лъже и да се хвали постоянно, така че никой не можеше да разбере дали подготвя някакъв удар, или бездействува

Сега Торосян се радваше пак на завидно богатство, което бе спечелил от връзките си с американски фирми и френската режия. Къщата му беше разкошна и само малкият дворец на разсипника Барутчиев я надминаваше с блясъка си.

Все тъй отегчен от мисълта за Кршиванек, Борис влезе в някакъв старомоден, но много изискан салон. Торосян бе купил къщата от наследниците на един починал banker. По креслата, около малък подвижен бар на колелца, седяха десетина мъже, които Борис познаваше много добре.

Торосян изтича да го посрещне и като одалиска, която го чака с нетърпение, му протегна едновременно двете си ръце. Арменецът беше слаб, нисък и пъргав мъж, с руси мустачки и хитро лице. Приличаше на гиздава лисичка.

- Хайде, чакаме те... - заяви Торосян, като стисна ръцете на госта си така горещо, сякаш бе готов да го разцелува.

Борис погледна часовника си. Разговорът с Костов го бе задържал.

- Трябваше да почнете - небрежно каза той.

- Как така?... - Торосян поднесе веднага едно от сочните си ласкателства. - Нима можем да решим нещо без теб?

„Стига си дрънкар“ - с досада помисли Борис Той подозираше, че арменецът беше свикал съвещанието, за да опита почвата за фронт срещу Немския папиросен концерн. Торосян наистина продаваше чрез Коен долнокачествените си партиди на концерната, но това нямаше да попълни загубата на американския и френския пазар, ако немците монополизираха търговията с България.

Борис се ръкува с останалите мъже и седна в едно кресло между тях. Повечето стиснаха ръката му с лицемерна любезност. Те приличаха на вълци, готови да се изядат взаимно, но понякога се случваше така, че имаха общи интереси и тогава действаха задружно. Това ставаше най-вече, когато трябваше да се нанесе удар върху кооперациите, да се узакони някоя измама срещу държавата, да се изцедят по-добре производителите или да се потисне с общи усилия голяма стачка. Тогава всеки почваше да дърпа конците на своя куклен театър. И понеже сега липсваше такъв повод за единни действия, Борис заключи с увереност, че Торосян се вълнуваше от нещо, което засягаше само собствената му черга. Гиздавата лисичка изтича до бара и попита любезно:

- Какво предпочиташ, Морев?... Коняк, мастика ли сливова с четиридесет билки?

- Сливова с билки!... - отговори Борис. - И приказки без билки, за да свършим по-скоро.

Седящия до него Коен се изсмия високо. Въпреки мрачните изгледи за евреите той си оставаше в добро настроение. Всичкото е да бъдеш предвидлив. По сложни пътища Коен беше започнал да прехвърля капиталите си в чужбина и работата вървеше успешно.

Торосян напълни чашката. Борис отиде да си я вземе, тъй като от тези съвещания беше отстранено дори ухото на слугите и милионерите си прислужваха сами. Когато Борис се върна на мястото си, евреинът продължаваше да се смее. Той бе симпатичен, рус, с червено като рак лице и сини очи. Върху плешивото му теме имаше няколко грижливо вчесани косъма.

- Пригответи се да слушаш арменски вицове за Немския папиросен концерн - рече Коен.

- Нямам намерение да го слушам докрай.

- И аз също. Трябва да изляза към един часа.

- Но за тебе вицовете могат да се окажат интересни - произнесе Борис.

- Само забавни!... - засмя се Коен. - Торосян просто ще каже, че Немският папиросен концерн е приготвил бесилки за всички, и ще ви предложи да се самоубиете сами... Но това не е интересно. Смешното е, че той предварително е уверен в неуспеха на акцията си.

- Но тогава защо ни губи времето?

- За да се напръска с одеколон, преди да стане френски поданик!... Тоя опит да защити интересите на Франция пред десетина глупци, които са се събрали тук, ще стане известен в Ке д'Орсе, а Ке д'Орсе ще натисне директорите на *compagnie generale des tabacs* да купуват източни тютюни от Гърция и Турция чрез Торосян... Ясно ти е, нали?... Той е вече открил филиали на фирмата си в Кавала и Цариград.

- Ще го вземат дяволите... - гневно произнесе Борис.

- Аз ти казах, че е забавен!...

- Отивам си веднага.

- Не още. Чакай да се посмеем.

- На кого?

- На нашите дръвници, които след малко ще се разпенят в полза на немците... Сега всички са станали патриоти... Хитлер ще даде на България Беломорието, Македония, Протоците, Цариград... даже колонии!

Коен се разсмя изведнъж.

- Защо?... Невъзможно ли е?... - сухо попита Борис.

Евреинът го погледна учудено.

- Ти си умен човек, Морев!... - каза той. - Благодаря за услугите, които ми направиха твоите хора, и от сърце желая да ме заместиш в доставките на Немския папиросен концерн... Но позволи ми да ти кажа, че България отива към гибел.

Настъпи мълчание, в което се чуваше само гласът на Торосян. Арменецът обясняваше на гостите си как си е доставил ракията с четиридесет билки.

- Може би разсъждаваш субективно - произнесе Борис.

- Да, може би - каза търговецът.

- Идва ли Барутчиев при тебе? - внезапно попита Коен.

- Да. Тази сутрин.

- Е?... Какво?

- Постигнахме съгласие, но не зная доколко е искрен.

- Натискай го безпощадно - рече Коен. - Той е в ръцете ти.

Борис отпи от ракията с четиридесет билки. Тя му се стори противна.

- Боя се от Кршиванек - рече той.

- Кршиванек е обикновен мошеник от австрийската режия - небрежно произнесе Коен. - И немците рано или късно ще узнаят това. Но той може да стане много опасен, ако изгървете Лихтенфелд и Прайбиш.

- Лихтенфелд е вече изтърван - мрачно осведоми Борис.

- Видиш ли? - В гласа на търговеца трепна съчувствие. - Как е станало това?

- Предполагам, че Зара го е спечелила за Кршиванек.

- Но Зара, доколкото ми е известно, се мотае из немската легация и събира сведения за вас?

- Тя е любовница на Кршиванек - сухо каза Борис, - Научих това вчера.

Шушукането между Борис и Коен - те бяха седнали малко по-настрана от другите - обърна внимание на всички, но най-много на Торосян.

- Срещу кого заговаряте? - любопитно попита арменецът.

- Срещу коняка ти - високо отговори Коен. - Ракията е отвратителна.

- Тогава ще докарам бара до вас. Измъчен от любопитство, но с безобидно хилене, Торосян дотътра бара при тях.

- Искате ли да почнем? - попита той.

- Стига си приказвал и почни най-сетне! - каза някой.

Коен се намести удобно в креслото с вид на човек, който се готви да гледа представление, а Борис обиколи с поглед лицата на присъстващите. Повечето бяха сурови, безчувствени лица. Две или три имаха толкова тъп и ограничен израз, щото Борис изпита необяснима омраза към тях и се попита какво всъщност беше помогнало на тия хора да се издигнат. Той се утеши с мисълта, че това бяха обикновени простаци, които печелеха случайно и щяха да се удавят бързо в предстоящата криза. Само лицата на Коен и на Барутчиев стария говореха за култура и широк ум. Торосян приличаше на ментарджия по панаирите, а върху лицата на всички останали прозираха издайнически липсата на комбинативни способности и наклонност към груби мошеничества.

Отегчен и малко уединен от другите, с въсърно лице и хлътнали очи, седеше Барутчиев старият. Шумът го бе изморил. По тялото му минаваха вълни от горещина, които се редуваха с обливане от студена пот, а тютюневият дим го дразнеше и задушаваше. Но той не искаше да помоли колегите си да не пушат, тъй като с това щеше да издаде влошаването на болестта си и да им позволи да злорадствуват. А той безспорно заслужаваше да е здрав и да бъде пръв между тях. Акциите на „Източни тютюни“, една банка, един вестник и цялата демократическа партия бяха в ръцете му. Той усещаше приближаването на кризата, но страдаше от безразличие и оставаше бездеен. В складовете му лежаха огромни количества непродаден тютюн. Боеше се от пътуването в чужбина, от напрежението на преговорите, от настинка, бронхит и бързо влошаване на болестта си. Някаква особена умора притъпяваше остротата на мисълта му и го караше да се залъгва, че спадането на цените не беше признак на криза, а само нервност след събитията в Германия.

Той имаше красиво лице с остър нос и тънки безкръвни устни. Приличаше на римски сенатор. Мъртвешката белота на ръцете му се очертаваше зловещо върху черния костюм, а очите му гледаха неподвижно и мрачно. Всичко у него изглеждаше мрачно. Дори самото начало на богатството му се губеше в мрачна легенда. Говореше се, че е подправил завещанието на чичо си. Но тая легенда почиваше върху измислици. Той бе получил наследството законно и го увеличи стократно чрез търговия. В характера му отначало не липсваше известно чувство за безвъзмездна обществена дейност. На младини той беше участвувал като четник в лявото крило на македонското революционно движение, след това стана кмет без заплата в родния си град и го изчисти от миазмите и тифуса, като прокара водопровод. Богатството му започна да расте бързо, когато заедно с покойния Спиридонов изнесе първите български тютюни в чужбина. Но колкото повече забогатяваше, толкова повече отпадаха силите му и характерът му ставаше по-мрачен и по-затворен. Общественото му чувство се изрази в грубо обсебване на демократическата партия за търговски цели, а младежкото му великодушие се превърна в алчност. Макар и с проядени дробове, той продължаваше да обикаля клоновете на фирмата си, слизаше в хладните подземия на складовете, обикаляше с кърпа на уста прашните салони за манипулация и дишаше напоения с отровни изпарения въздух на истифчийските помещения.

Сега той изглеждаше на върха на могъществото си, беше един от най-богатите хора в България и вестникът му направляваше общественото мнение. Лидерите на демократическата партия му се подчиняваха сяпа, а царят го викаше на коронни съвети. Но могъществото му всъщност беше започнало да залязва. Конците, с които управляваше властниците, се късаха, а „Никотиана“ и другите едри фирми го задушаваха. Сега той беше само стар, болен и грохнал човек, когото всички - дори близките му - чакаха да умре. Борис равнодушно отмести погледа си от посивялата му сенаторска фигура.

Чудна беше историята на Коен. Той имаше умни сини очи. Това бяха пак студентите очи на грабител и хищник, но без високомерието на глупците, които седяха около него. Дълбоко в синевината им прозираше спокойното самодоволство на дух, посветен в тайната на парите. Издигането му вървеше по златната нишка на социалдемократията. Подробностите не бяха много ясни, но историята му можеше да се разкаже така: - през 1918 година еврейският социалдемократ Кнор беше изгонен от болшевиките и намери убежище в Германия. Вместо пари в джоба си Кнор носеше друго, много по-голямо богатство в главата си. След две години той стана собственик на малка фабричка за папириси, която откупи от някакви си братя Нилзен. Тогава социалдемократът Щреземан даде на социалдемократата Кнор правото да отчита бандерола от цигарите на фабриката си след продажбата им. Това бе сполучливо измислен безлихвен заем от държавната каса. Малката фабричка се наду, започна да расте като буйна плесен и да задушава или поглъща всички фабрики за папириси, които се опитваха да ѝ съперничат. След още няколко години бившата фабрика на братя Нилзен се превърна в могъщ папиросен концерн, управляван от доктор Кнор. Тогава именно стана още едно събитие. Социалдемократът Кнор срещна на някакво събрание в Хамбург социалдемократата Коен и го натовари с доставката на тютюн от България. На какво се дължеше доверието? Гледайки умните насмешливи очи на Коен, Борис съзна, че социалдемократията беше нова форма на древното изкуство да се управлява светът чрез пари.

На другия край на салона, далеч от Барутчиев - понеже беше скаран с него, - седеше Чукурски. Трудно можеше да се намери по-неблагодарен човек. Преди двадесет години той беше постъпил във фирмата на Барутчиев като обикновен писар, след това стана счетоводител, после експерт и най-сетне генерален директор. Сега търгуваше самостоятелно. Егоизмът му стигаше до неблагоприятие. Всички знаеха, че той беше отказал да приеме на работа дори човека, който го беше пренесъл на гръб през границата, когато Стамболийски преследваше забогателите от войната. Знаеха също, че той беше напуснал „Източни тютюни“ в тежък момент - когато Барутчиев трябваше да се лекува в санаториум - и не отстъпи пред молбата на последния да управлява фирмата до завръщането му. Поради всичко това едва ли някой щеше да му се притече на помощ в случай на нужда. Той имаше ниска и пълна фигура, бе надут като пух и обикновено мълчеше. Притежаваше известни качества на търговец, но ходовете му бяха сковани от голяма предпазливост и скъперничество, а това го правеше безопасен. Борис небрежно го отмина с погледа си.

Зад Чукурски седеше Груев. Той беше простичък, но умен и схватлив мъж с кръгло червено лице. Неговата стихия бяха покупките в селата. Острите му очи следяха отдалеч разговора между Борис и Коен, мъчейки се да отгатнат съдържанието му по израза на лицата им. Но това не му се удаваше и любопитството го караше да се върти неспокойно в креслото си. Той беше започнал с поднасяне на ракия в кръчмата на баща си, мина през школата на дребни търговийки и най-после се залови с тютюн. Първата му голяма сделка свърши с фалит, който опрости една банка с влогове на дребни спестители. Сега беше главен експерт и съдружник на Торосян. Практичният му и трезвен ум служеше като неограничена спирачка за горещото въображение на арменеца. Борис се сблъскваше с него обикновено през кампанията на покупките в селата. Честолюбието на Груев не отиваше подалеч. Липсата на образование му пречеше да прави точни изчисления, отнемаше му възможността да излезе сам на международния пазар. Той щеше да си остане винаги само една прибавка на Торосян.

Погледът на Борис продължаваше да скита разсеяно върху лицата на присъстващите. Това бяха вече безинтересни, случайно забогатели типове, които не заслужаваха внимание. Оскъдният ум и дребнавостта щ пречеха да осъществят гешефти в голям мащаб. Алчността, с която бяха свикнали да чакат всяка година големи печалби, ги правеше сигурни жертви на кризата. Всички виждаха спадането на цените, но не желаеха да

продадат партидите си и красноречието на Торосян, който сега ги уверяваше в предстоящия опит на Франция да измъкне страната от лапите на немците засилваше твърдоглавието им. Те бяха късогледни глупци, които задръстваха пазара и за голямо удоволствие на Борис щяха да се удавят.

Когато събранието свърши, князете на тютюна бършеха гневно потните си зачервени лица.

Торосян изля водопади от красноречие, но слушателите му го удавиха с възраженията си. Празнословието не можа да победи глупостта. Предложението на Торосян да се образува фронт срещу Немския папиросен концерн пропадна. Ако французите искаха да спасят страната от монопола на немците, нека купуват. Но да се дразни единственият сериозен купувач в този момент - бе чиста лудост. Не, господата не желаеха да се обвързват, да рискуват, да мръднат от купищата на златото си, та ако ще и светът да се сгромолясаше върху тях!... Всички бяха уверени, че политическото съперничество между големите страни води само към повишаване на цените.

Но имаше дребни неща, върху които се съгласиха с Торосян. Всички изявиха готовност да въведат напролет тонгата.

VII глава

Когато Борис излезе от Торосян, шофьорът, предупреден по телефона, го чакаше с колата пред входа. Валеше сняг - тих, пухкав, на едри парцали - и бялата му пелена изпълваше минувачите с възбуда и радост. От зданието на Ректората излезе тълпа от студенти, които веднага започнаха да се бият с топки. Едно породисто куче, пуснато на свобода, изтича стремглаво по тротоара, спря се за миг и хукна обратно към прислужницата, която го беше извела на разходка.

Борис седна в колата. Сивите вълнени завески на прозорчетата бяха напоени с дъха на лаванда - парфюма на Мария. Над седалището стоеше прикрепено букетче от карамфили. Това бяха приятни следи. Мария ги оставяше нарочно, когато използваше колата, за о.а. напомня за себе си.

Снежинките се лепяха по стъклата на прозорчетата. Борис гледаше как се стопяваха и превръщаха в ситни капчици вода. Стана му приятно и леко. След това изведнъж, по силата на контраста, той си спомни за мрачните дни на първия сняг, когато се прибираще в къщи с продънени обувки и мокри крака. Учителят по латински беше тъй беден, щото купуваше обувки на синовете си само на две години веднъж, и първият сняг се посрещаше от семейството винаги с досада. Но сега всичко това се стори на Борис като полузабравен кошмарен сън. Сега той беше собственик на „Никотиана“.

Автомобилът стигна до хубавата му къща. Един слуга отвори бързо вратата на главния вход и Борис влезе в преддверието. Тази къща, съвсем нова и модерна, беше подарък от татко Пиер на младото семейство. Тя се намираше достатъчно далеч от къщата, в която остана да живее вдовицата му. Госпожа Спиридонова не можеше да прости още плебейския, чиновнически произход на зетя си.

От преддверието се виждаше вътрешността на първия етаж: обширен хол, трапезария, салон и зимна градина. Една извита дървена стълба, украсена с големи керамични вази и субтропични растения, водеше към втория етаж. Мария беше разигравала месеци наред архитекти и декоратори, докато нареди всичко в издържан модерен стил.

Борис изпита доволството, което го обземаше при всяко връщане в къщи. Колко хубав беше домът му!... Разкошът и модерните удобства се съчетаваха приятно с прави линии, с удължени четириъгълници в нежни багри. Вътрешността наподобяваше простото, но неповторимо и елегантно облекло на Мария. Борис си представи акварелното ѝ, бледно и възгрозничко лице, слабото тяло и дългия, стегнат в кръста пенъоар от тежка розова коприна, с който ходеше из къщи. Обзе го слабо вълнение, което приличаше на нежност.

Мария нито го отегчаваше с упреци, нито му пречеше в работата, нито му изневеряваше. Впрочем тя не беше красива и след омъжването ѝ обожателите я забравиха изведнъж. Живееше уединено, вече почти не свиреше и може би страдеше от мисълта, че нямаше да има дете. Борис почувствува угризение. Той си спомняше за нея само когато се прибираще в къщи.

- Госпожица Зара е тук - съобщи слугата.

- Къде е? - бързо попита Борис.

- В малкото салонче.

- Добре.

Зара чакаше от половин час. Мария беше отказала да я приеме горе. Между двете приятелки от колежа сега съществуваха само хладни, светски отношения. Борис се съблече бързо и влезе в малкото салонче в преддверието.

- Така - произнесе той вместо поздрав.

Зара хвърли ядосано стария брой от някакво английско списание, което прелистваше.

- Господжата може да се държи по-учтиво - каза тя, почервеняла от гняв. - Не съм шивачката ѝ да ме водят тук.

- Казвай! - сухо произнесе той.

Зара го погледна възмутено:

- Понякога и двамата ставате съвършени простаци... Маниачка и парвеню!

„Уличница“ - помисли Борис. Но се овладя и зачака. Лицето му беше станало неподвижно като мумия. Веждите на Зара трепнаха неспокойно.

- Какво значи това? - попита тя с променен глас.

- Нищо!... - Той се усмихна вероломно. - Мария е болна.

- Никак не ме е грижа за това!... - Зара бързо възстанови нахалството си. - Разглезените дами заболяват най-често от безделието и глупостта си.

„Същинска уличница“ - помисли пак Борис. Черните очи на Зара обхванаха злобно и тъжно прекрасната обстановка. Стори ѝ се, че ако притежаваше всичко това, може би нямаше да бъде тъй подла. Но подлостта сега я изпълваше със злорадство.

- Какво ново? - попита Борис.

- Нищо особено!... Снощи бях на приема в легацията и фрау Тренделенбург ме представи на мъжа си. Говори прекрасно английски... Хайлборн очаква всеки момент да го отзоват, а Лихтенфелд е гамен и половина... Почвам да мисля, че този тип има нещо общо с Немския папирисен концерн.

- Така.

- Ти подозираш ли?

- Не.

Веждите на Зара пак трепнаха неспокойно. За да го увери в своята искреност, тя каза нещо, върху което трябваше да мълчи:

- От половин година в легацията работи една чиновничка... Някоя си Дитрих. Хайлборн подозира, че е от тайната полиция на хитлеристите... Но е проста и глупава като тиква.

- А какъв е този Кршиванек?

Върху лицето на Зара се появи уплаха

- Кршиванек ли?... Не, не зная!... Кршиванек!... Чакай, спомням си... Мисля, че е един австриец, който се опитва да получи немско поданство.

- Занимава ли се с тютюни?

- Не, не зная. Но мога да науча.

Настъпи мълчание, в което Зара се окопоти.

- А твоите работи как отиват? - бързо попита тя - Научи ли нещо ново?

- Не - мрачно отговори Борис.

- Ами с Барутчиев докъде стигна?... Позволи ми да оправя вратовръзката ти., Така!...

Той също беше на приема.

- Отказа да ми помогне.

- Но ти... - Зара се поколеба.

- Какво?

- Разчиташе много на него, нали?

- Кучка!... - внезапно изхриптя Борис. - За Кршиванек ли разузнаваш?

Зара побледня.

- Нищо не разбирам... Каква е тази глупост?

- Иди да му кажеш, че уличниците не вършат работа в търговията.

- Борис!...

- Махай се веднага оттука!...

- Това са клюки!... Виждала съм го само два пъти у Вагнер... Спомняш ли си го?...

Представителя на анилинови бои?

- Махай се веднага оттука!...

- Изслушай ме!... Той наистина се опита да изкопчи нещо от мене, но не можа...

Честна дума!...

- Напусни веднага къщата ми! - Гласът на Борис кипеше от гняв. - И още утре да освободиш апартамента, в който живееш!... Чуваеш ли?

- Апартамента ли? - Зара настръхна. - Апартаментът е мой.

- Не. Не е твой.

- Какво говориш? Татко Пиер ми го подари.

- Не. Не ти го е подарил.

- Борис!... - В очите на Зара блесна пламък на истерия. Приличаше на уличница, на която отнемат спестените пари. - Какво искаш да кажеш?

- Ако не излезеш доброволно, ще те изхвърлим с полиция.

- Кой?... Ти и Мария ли?

- Акционерите на „Никотиана“.

- Но аз ще докажа, че апартаментът е мой! - Гласът на Зара прозвуча жадно и безпомощно. В очите ѝ блеснаха сълзи. - Ще видиш!

- Нямах крепостен акт.

- Ще го извадя.

- Той е изваден и е у мене.

Сълзите вече течеха по хубавите нежномургави бузи на Зара.

- Ти... вие с Мария... сте чудовища... Има съд.

- Съд ли... - Борис се изсмя жестоко. - Нима ще почнеш да доказваш по съдебен ред, че си била любовница на татко Пиер?

- Да!... - В гласа на Зара прозвуча мрачна решителност. - Ще изложи тъста ти... жена ти, на която бях приятелка.

- Жена ми няма нищо общо с любовниците на баща си - гневно изсъска Борис. - Но какво ще кажат за тебе... Представи си изумлението на фрау Тренделенбург, на Хайлборн, на всички почтени семейства, които посещаваш!... Да, води дело, ако искаш... Законът ще те изхвърли по-лесно.

Лицето на Зара се изкриви, устните ѝ затрепераха. Никога опасността да пропадне, да бъде отритната от пиршеството на живота не я беше заплашвала тъй силно. И то тъкмо сега, когато бе наредила най-сетне живота си, когато я канеха и уважаваха навсякъде, когато с парите, които печелеше, можеше да играе ролята на независима жена от висшето общество... Колко глупава беше тази история с Кршиванек! Нима трябваше да се отказва от Борис срещу паница леща?... А той беше същински демон, не познаваше милост.

Зара се наведе и заплака тихо.

- Какво ще спечелиш? - хълцаше тя. - Защо е всичко това?

- Защото си мръсен червей - каза той. - Защото си неблагодарна и подла като всяка уличница... Очаквах да извършиш всичко Друго, но не и това.

- Борис!... - прошепна внезапно Зара.

Очите му се втренчиха студено в мокрото ѝ разплакано лице.

- Борис!... - продължи тя с ободрен глас. - Чакай, остави ме да говоря... Аз мога да обърна всичко в твоя полза... Мога да ти кажа неща, с които да провалиш напълно Кршиванек...

- Гад!... И мислиш, че ще ти повярвам?

- Моля те, изслушай ме докрай!... - В очите на Зара се появи израз на просветление. - Фон Гайер и Прайбиш са отдавна тук... Живеят в една вила в Бояна и разучават сведенията за нашето стопанство, които им дава Тренделенбург... Лихтенфелд вече плува в наши води, но фон Гайер и Прайбиш упорствуват., И Кршиванек е решил да устрои на Прайбиш шантаж...

- Какъв шантаж?

- С жени... Той ще го фотографира, когато гуляе с жени, и ще изпрати снимките в Берлин... Най-малкото ще го заплаши с това.

- Кой ще бъдат тия жени?

- Едната съм аз... Разбираш, нали?

Гласът на Зара бе станал тих. Той звучеше тъжно, почти горчиво.

- Така!... - ехидно произнесе Борис.

Той запали цигара и седна на едно кресло. Умът му почна да работи като сметачна машина. Зара използва момента да се напудри и заличи следите от сълзите си. Борис не беше възмутен, а само смаян от глупостта! и детинския похват на Кршиванек. И ако последният действително се опита да направи това, провалянето му щеше да бъде катастрофално.

Когато Борис повдигна глава, Зара вече се беше напудрила.

- Аз съм готова на всичко, което искаш - заяви тя тихо

- Добре. Ако действуваш умело, ще получиш крепостния акт и установеното възнаграждение през тази година... Но ако изиграеш нова подлост и Кршиванек не предприеме нищо, няма да си намериш място в София... Разбираш ли ме?

- Да... - някак отчаяно произнесе Зара. - Какво трябва да правя?

- Ще вършиш всичко, което ти каже Кршиванек Останалото е моя работа... Върви си сега!...

Той я изпрати до вратата на главния вход, след това отиде при телефона и се свърза с Барутчиев.

Гласът на Борис беше рязък, сякаш даваше заповед.

- Искам да ми уредите веднага лична среща с фон Гайер... Можете да присъствувате и вие.

- Добре - отговори Барутчиев. - Аз се канех да му говоря вече за вас.

Борис остави слушалката и бавно тръгна по стълбите за втория етаж. Сега той не мислеше нито за Кршиванек и Зара, нито за фон Гайер, Прайбиш и Лихтенфелд. Съзнанието му беше обхванато само от това, че „Никотиана“ можеше да доставя на Немския папиросен концерн годишно десет или дванадесет милиона килограма тютюн, че той можеше да стане най-богатият човек в България, много по-богат от татко Пиер и туберкулозния Барутчиев. А после?... После върху хоризонта на мечтите му се очерта новият величествен етап. Той щеше да основе филиали в чужбина, да командува банки, да стане търговец от европейски, от световен мащаб.

Но изведнъж той се спря.

При последното стъпало, облегната с ръка върху лъскавата ограда на стълбата, стоеше Мария. Очите ѝ следяха бавно изкачването на Борис. Когато той се изравни с нея и се наведе да я целуне, погледът ѝ остана все така втренчен, сякаш в личността му беше открила нещо ново и неочаквано, което я поразяваше. Тя дори направи леко усилие да се изтръгне от прегръдката му. И тогава Борис разбра изведнъж, че Мария беше чула разговора му със Зара. Бледосивите ѝ очи го гледаха неподвижно, с някаква странна вцепененост.

- Нима ще вземеш участие във всичко това? - по-пита тя глухо.

- В кое?... В глупостите на Зара и Кршиванек ли? Просто ги оставям да вършат, каквото са намислили... В търговията не мога да се грижа за морала на другите.

- Но това не е търговия!... Това е шантаж! - произнесе тя тихо.

- Нямам нищо общо с него.

- А се готвиш да го използваш.. Дори насърчи Зара с обещание за подаръци, вместо да го предотвратиш.

- Добре... - засмя се Борис. - Откъде знаеш, че няма да го предотвратя навреме?

- Но само защото имаш изгода от това... След като тикна една покварена жена към още по-голямо падение... след като се унижи да преговаряш с нея... като се изравни с Кршиванек.

Гласът на Мария се задуши от негодуване.

- Когато се боря с подлеци, не мога да избирам средствата.

- Не се ли гнушиш от калта им?

- Уличната кал може да опръска всекиго.

- Борис!... - гласът на Мария стана отпуснат и тъжен - Татко имаше хиляди недостатъци, но не постъпваше така... Не съзнаваш ли, че Зара става подла, защото животът я поставя в безизходност? Не падаш ли по-ниско от нея, когато използваш това?

- Та нима баща ти, когато я направи своя любовница, не действуваше именно така?

- Да, но не я използваше другаде... Постъпката му се дължеше на лична прищявка. Във всичко останало пазеше достойнството ѝ на жена.

- Значи, от кавалерство към уличните жени трябва да позволя на един подлец да изиграе „Никотиана“?... Хубава работа!...

- Предпочитам това.

- Аз пък „Никотиана“.

- Ами достойнството ти? - мрачно попита тя. - Спечелваш играта, като изнудваш една беззащитна, паднала жена. Тя нямаше да ти признае постъпката си, ако не я беше заплашил с отнемане на апартамента

- Исах просто да се запазя от нея.

- Нямах право.

- Как да нямам право?

Очите на Мария бяха добили внезапно кук, лишен от съдържание израз.

Борис трепна. Той се натъкна пак на онова странно нещо, което наблюдаваше у Мария от една година насам. Тя ставаше все по-меланхолична, по-саможива и като че оглупяваше. Беше изоставила музиката. В мисълта ѝ понякога се появяваха празнини, лишени от всякаква логика. Отначало това го дразнеше, после започна да го безпокои. В същото време у нея настъпваше и физически упадък. Тя ставаше все по-бледа, прозрачна и тънка. Кожата ѝ беше добила болезнен, жълтеникав оттенък, а под очите ѝ тъмнееха сенки и бръчици.

- Нямах право... - с чудновата и тъпа упоритост повтори Мария.

- Но, мила, съзнаваш ли какво говориш?... Ако някой те удари, няма ли да реагираш?

- Апартаментът е на Зара - произнесе тя. - Когато татко умираше, той ме извика насаме и ми каза да отстъпим този апартамент на Зара. Крепостният акт остана у нас.

Помоли ме да го прехвърлим върху нея, когато всичко се забрави, за да не я изложим и да не дразним мама.

- Добре!...

Борис отдъхна. Сега той мислеше само за Мария. Мисълта ѝ отново беше потекла правилно. Но след малко тя произнесе пак:

- Ти нямаш право да се пазиш от нея.

- Защо?

- Така.

- За бога, обясни ми!... Защо Зара да ме шпионира и издава на неприятелите, а аз да нямам право да се пазя от нея?

Бледосивите очи на Мария трепнаха отново с кук, безпомощен израз. В тоя миг у тях липсваше всякакво съзнание за причинна връзка. И Борис почувствува пак тревожната пукнатина на мисълта ѝ.

- Мария!... - Той я притисна към себе си. - Обясни ми, какво мислиш в този момент?... Татко Пиер е оставил апартамента на Зара... Добре, ще ѝ го дадем. Но защо да ѝ позволя подлости, които ми вредят?... Защо да нямам право да се пазя от нея?... Разбираш ли какво те питам? Обясни ми връзката между двете неща! Кажете някакъв довод!... Разсъждаваш ли, Мария?

Той я разтърси. Но сивите ѝ очи го гледаха тъпо. В стъклената им неподвижност прозираше някаква страшна празнота. И тогава той съзна пак, че нишката на мисълта ѝ продължаваше да бъде скъсана.

- Мария!... Мария!...

- Какво искаш? - попита тя внезапно.

- Разсъждаваш ли?

- Да!... Що за въпрос?

Пукнатината на мисълта ѝ като че беше изчезнала изведнъж. Тя го погледна уплашено.

- Какво те питам преди малко? - произнесе той.

- Питаше странни неща... Но понеже татко остави апартамента на Зара, ти нямаш никакво право да се пазиш от нея дори ако тя се опитва да ти вреди. Не ти ли е ясно?... Защо изкрещя така името ми?

- Мария!

- Наистина, какво става с тебе?

- Нищо - отговори той.

- Ти се преуморяваш - каза тя съчувствено. - Може би затова не съзнаваш унижението си, като използваш Зара и я тикаш към ново, още по-голямо падение. За тебе тя е подлец, когото трябва да смажеш като другите. Но тя е жена. Нима можеш да смажеш една слаба, беззащитна жена?

Сега тя разсъждаваше пак с кристална човечна яснота. Мисълта ѝ беше тръгнала по други нишки на мозъка, които не се прекъсваха. Или може би това кратко прекъсване бе вече изчезнало, за да се появи отново, по-дълго и по-страшно, след няколко дни.

- Обедът е готов - каза тя.

Двамата слязоха в малката трапезария на втория етаж и седнаха на масата. Слугинята почна да носи яденето. Говореха за дребни, безразлични неща.

По средата на обета Мария каза:

- Моля те да направиш нещо.

- Какво?

- Прехвърли следобед върху Зара нотариалния акт. Постави ѝ като условие за това да се откаже от шантажа с Кршиванек. Опитай се да я спасиш.

- Добре - обеща Борис.

Той бе доволен, че Мария не искаше да се натоварва с тая добродетелна постъпка сама. Прехвърлянето на апартамента можеше да се представи пред Зара великодушно като предварително възнаграждение. И през ум не му мина да я разубеждава. Нима трябваше да се съгласи с донкихотската глупост на жена си и да пропусне удара върху Кршиванек? Но сега тревогата за Мария го беше обхванала напълно.

- Не мога да разбера само едно - произнесе той, предпазливо като лекар, който вкарваше в раната сонда, - защо трябва да мислиш, ако апартаментът е на Зара, че аз нямам право да се пазя от нея? Обясни ми връзката между двете неща!... Има ли изобщо някаква връзка между тях? Моля те, кажи ми?

Той говореше бавно, като натъртваше думите си, а след това зачака отговора с мъчителна напрегнатост. И в двете възможни форми последният щеше да потвърди най-страшното. Ала той искаше да се увери повторно.

Мария го погледна с широко отворени очи.

- Кой е твърдял подобна глупост? - учудено попита тя.

Нишката на мисълта ѝ се беше свързала отново.

Борис наведе глава. Нямаше вече никакво съмнение. Ужасната и неизлечима болест на Мария се развиваше с трагична яснота. Борис изпита съжаление към нея, но заедно с това и една особена, непозната досега досада, смесена с чувство на физическо отвращение.

VIII глава

Тази година фирмите закупиха малко повече тютюн от обикновено и складовете манипулираха до късна есен. Шишко и Лила спадаха към малцината щастливци, които останаха на работа до първия сняг. Ала те не можаха да се почувствуват много облагодетелствувани от това, защото по стар навик помагаша на закъсали през безработицата или споходени от болести съседи. За голямо учудване на всички бащата и дъщерята станаха изведнъж много кротки. Те не се заяждаха вече на политически теми, гледаха си спокойно работата и сякаш бяха решили да станат безпартийни работници. Майсторите и складовите директори, които през зимния сезон, преди да почнат покупките, прекарваха повечето от времето си в тютюнджийското кафене, си разправяха турски масали или коментираха любовните похождения на чорбаджиите си, отделяха по някоя минута и за работниците. Те решиха, че умът беше дошъл най-после в главите на Шишко и Лила. Шишко старееше, а Лила бе станала мома за женене. Само полицейският инспектор, млад човек с юридическо образование, който също идваше от време на време в кафенето, възприе предположението на майсторите сдържано. Той знаеше от опит, че когато комунистите станеха кротки, това означаваше подготовка на акция. Но опитът му не бе достатъчно голям, за да допусне, че Лила бе станала секретар на ремса и член на градския комитет на партията.

Лила погрозня лекичко - от горчивината и наранената гордост, в които я остави Павел, от работата в склада, от нощното четене и увеличените отговорности. Тя отслабна, под очите ѝ се появиха тъмни кръгове, устните ѝ станаха строги и някак ледено изопнати. Кожата ѝ придоби бледен, восъчен оттенък - признак на малокръвието, което тютюневият прах причиняваше в младия ѝ организъм. Само очите ѝ продължаваха да пазят огъня си. Това бяха странни, пронизващи, бледо-синкави очи, които смущаваха и бяха несвойствени за младо момиче.

Един следобед в началото на декември, когато складът на „Родопи“ щеше да закрие вече манипулацията си и работниците довършваха последните селски бали, при Лила дойде разсилната от канцеларското помещение.

- Директорът каза да отидеш при него след звънеца - съобщи тя ухилено.

- Добре.

Лила се намръщи и продължи да „чисти“ тютюневите листа. Разсилната бе пълничка и хубава, но неприятна жена. Злите езици разправяха, че сводничи на майстора с работничките. Директорът стоеше въвн от това подозрение, тъй като прищевките му не стигаха до работничките. Той беше елегантен франт и се забавляваше само с жени от местния хайлайф.

В това време майсторът отиде при Шишко и му рече снизходително:

- Ще черпиш ли, а?

- За какво? - сухо попита Шишко.

- Директорът иска да задържи момичето ти на работа в канцеларията.

- Лила няма да приеме.

- Защо пък да не приеме?... В канцеларията... лошо ли е? Ти не слушай тия, дето дрънкат за мене и за директора. В нашия склад мръсотии не стават. Ние сме почтена фирма.

Шишко не отговори.

- Рекох да ти кажа... - продължи майсторът. - Бъди напълно спокоен за момичето си... Посъветвай го да приеме.

- Нейна работа!... - с привидно равнодушие отвърна Шишко.

Майсторът се отдалечи, изпратен от гневния поглед на Шишко. Той бе напет и приличаше на директора си - ни зъл, ни груб, а само женкар и крадлив при покупките. Собствениците на „Родопи“ бяха еврейски аристократи, които управляваха фирмата си чрез телеграми от Париж и смятаха за унизително да идват често в България. Персоналът от местния клон на фирмата им се отплащаше за тази либералност, като не крадеше без мярка, но си устройваше в склада гуляи с леки момичета.

Най-сетне звънецът удари. Работниците започнаха да напускат залата и да се трупат шумно в канцеларското помещение пред стаята на касиера, който раздаваше заплатите им. Те разговаряха високо, шегуваха се нервни и сякаш се радваха от прекратяването на работата, но бяха всъщност унили и мрачни. С края на манипулацията започваха грижите на зимната безработица, болестите по децата, отказите на бакалите и хлебарите да дават на кредит. И ако изглеждаха привидно доволни, това се дължеше на малката радост, че нямаше да гълтат повече тютюневия прах, да понасят убийственото еднообразие на манипулацията, да чакат края на дългия работен ден. Мъже и жени излизаха от стаята на касиера, като размахваха, смеейки се, тънки снопчета от дребни банкноти.

- Гледайте, другари!... Цял капитал!... Ставам съдружник на чорбаджиите.

- Купи сто кила въглища!... Ще ти останат тъкмо за шишенце ракия.

- Ух, поразеници!... Глад ги чака, а за ракия мислят.

- Милке, направи ли си палто?

- Не съм, купих на децата шушонки.

Работниците отминаваха един по един; глъчката намаляваше, Лила чакаше на опашката последна. Тя бе загрижена, но не от подозрителното благоволение на директора, а от друго: късно вечерта имаше явка с куриер от областния комитет. Когато дойде нейният ред, тя продължаваше да мисли за явката и прибра парите разсеяно. Касиерът, възрастен човек, я изгледа загрижено през очилата си.

- Директорът искаше да говори с тебе... Казаха ли ти?

- Да - отвърна Лила,

- Опичай си ума!... - предупреди той. - В канцеларията няма никаква работа за тебе...

Не ми е ясно защо му е хрумнало да те задържа като машинописка.

- На мене ми е ясно - рече Лила.

Тя се засмя спокойно. Изпитваше само досада, а не вълнение и страх. От държането на директора през лятото тя бе запомнила позата му на небрежно великодушие и леснотата, с която се съгласи да приеме баща ѝ на работа. Сега положението изглеждаше малко по-друго, но Лила бе свикнала да се справя с всичко.

Тя отиде при кабинета на директора, почука и влезе вътре.

Директорът седеше зад бюрото си, отрупано с таблици и листове, върху които изчисляваше или се беше отегчил да изчислява „каймето“. В стаята, постлана с килим, бе уютно и светло. Близко до вратата бумтеше фаянсова печка, в ъгъла тихо свиреше радио, а по средата имаше масичка за пушене с кожени кресла около нея. От директора се разнасяше дъх на пура и тоалетен сапун. Той беше леко повехнал четиридесетгодишен ерген с уморен и малко замрежен поглед. Върху умното му, но лениво и подпухнало лице прозираха всички белези на живота, който изхабяваше местните първенци: пиене на ракия, безсънни нощи на покер и досадата от едни и същи жени. Той носеше сив костюм, копринена риза с полумека яка и тъмнозелена вратовръзка - подарък от главния експерт на фирмата след едно поклонение при „чорбаджиите“ в Париж.

Директорът погледна Лиля втренчено и доволно. Така!... През обедната почивка той я зърна в двора от прозореца на кабинета си и хареса внезапно мършавото ѝ тяло. Чудно нещо са жените!... Едни, макар и красиви, те отегчават и оставят безчувствен, а други пожелаваха веднага заради нещо особено в пропорциите на тялото им, в лицето или походката им. Директорът бе слабо развълнуван от откритието, което направи през деня и което обещаваха да го изтръгне от скуката, от лекото отвращение към всички жени. Но гледайки Лиля пред бюрото си, той направи ново откритие. Как не бе забелязал тия очи досега!... Той си спомни, че ги бе виждал през лятото, когато тя дойде в кабинета му и го помоли да приеме баща ѝ на работа. Но тогава той не им обърна внимание, защото беше погълнат от една жена, която сега го отегчаваше с намеци да ѝ купи кожено палто. И най-сетне директорът направи трето, малко неприятно откритие: тия очи имаха острия синкав блясък на стомана. Те го предупредиха веднага, че почваше играта грубо и нетактично, че трябва да внимава.

- Е, какво?... - попита той, оживен от откритията си. - Манипулацията свърши, а?

- Да, свърши най-сетне - с облекчен вид отвърна Лиля.

Тя се усмихна презрително на благодетелския му тон. - А какво ще правиш сега?

- Ще чакам следващия сезон.

- Така, без работа ли? - попита директорът.

Лиля го погледна безразлично, сякаш искаше да каже: „Какво те интересува това?“ Директорът се протегна в креслото си и запали угасналата си пура.

- Я се погледни!... - каза той внезапно. - На какво прилича това?... Едно хубаво момиче като тебе не трябва да ходи с такива дрехи.

- Всеки ходи с каквото има - произнесе Лиля.

- Да, но за тебе не подхожда!... Разбираш ли?... - Той повдигна ръка и направи пауза, сякаш търсеше думи. - Просто не е красиво.

Лиля погледна равнодушно разкривените си обувки, овехтялото си и кърпено зимно палто.

- Малките надници не стигат за красивото - с досада рече тя.

- Зная и тъкмо за това те повиках... Ти си учила в гимназията, нали?

- Да.

- Защо не продължи?

- Изключиха ме.

- По какви причини?

- Политически.

- Пак идеологията!... - Директорът се разсмя. - Ремсистка ли беше?

- Не!... Но имах лично отношение към работническия въпрос. Това беше естествено. Аз съм дъщеря на работник.

- Аз не се боя от идеи!... - Директорът се усмихна пак. - Дори ги уважавам, когато не водят към безредици и побоища... От централата ни позволиха да вземем машинописка. Искаш ли да постъпиш у нас?

- Аз не зная машинопис.

- Ще ти дадем възможност да го научиш.

Настъпи мълчание. Лила гледаше втренчено пред себе си. В паметта ѝ изпъкнаха машинописки от други складове: млади, модно облечени девойки, които редовно отиваха на фризьор и от време на време при гинеколог. През зимата те посещаваха вечеринките, а лете, облечени в рокли от имприме, танцуваха румба на открития дансинг в читалищната градина или отиваха да прекарат отпуска си на море. След приключението с шефа някои успяваха да се омъжат за свой колега или дребен държавен чиновник. Ала всичко това дамгосваше личността им завинаги. В погледа и жестовите им оставаше вулгарна мътилка, която издаваше миналото.

- Работата е лека!... - добави директорът. - Хиляда и двеста лева на месец, тринадесета заплата... Аванс можеш да взимаш, когато си искаш... И ще водиш живот като хората.

Лила продължаваше да мълчи. Печката бумтеше весело, радиото свиреше някакво танго. Но сега Лила не мислеше за пропадналите момичета, които ставаха машинописки и се връщаха от курортите дръзки, наедрели и мургави, а за черната нощ над работниците, за безправието в света, който мачкаше човешкото достойнство. Обзе я желание да закреши от обида и гняв, да се хвърли върху директора и да издраска лицето му с нокти. Но тя не мръдна, дори не трепна, а само отправи към него металния блясък на очите си.

„Умна е и разбира всичко веднага - доволно помисли директорът. - Не разиграва комедия на целомъдрие и заслужава да я облека като кукла...” Стори му се, че бе настъпил моментът за действие. Той стана от креслото, спря се за миг, разколебан от враждебния пламък в зениците ѝ, но после отиде при нея и се опита да я погали по лицето. Лила се дръпна назад и ръката му остана във въздуха.

Директорът се усмихна кисело.

- Какво?... - рече той. - Ти си интелигентна... Има ли нужда от церемонии между нас?

А тя отговори:

- Има нужда от прилично държане.

- Ще го проявяваме винаги... Не ставай проста и ела при мене!... Няма да се разкайваш.

- По никакъв начин.

- Е, както обичаш!...

Директорът се изсмя и седна отново в креслото си. Дойде му на ум, че може би трябваше да бъде по-настойчив, но желанията му отдавна бяха престанали да имат буен характер.

- Ти можеш да постъпиш у нас и без задължението да ми бъдеш любовница - рече той.

- Не, благодаря за това... Но моля да бъда приета като пасталджийка през следущия сезон.

- Дадено!... - усмихнато обеща директорът.

Лила се поклони учтиво и излезе от кабинета.

Директорът остана сам, изпитвайки неясно чувство на тъга, на горчивина и неудовлетвореност от живота. Играта почна с неуспех, но тъкмо това възпламеняваше отслабналата му чувственост, извратеното му желание да оскверни нещо, което срещаше за първи път в живота си.

Навън бе студено, прехвъркваха снежинки. Мръкваше се и в здрача на декемврийската вечер тютюневите складове стърчеха безмълвни и тъмни като затвори. В

дворовете и около портите им се мяркаха сенките на дребни мустакати мъже с карабини - частните македонски пазачи на фирмите, - а по улиците минаваха патрули от конна полиция. Имуществото на господарите се охраняваше грижливо. Складовете им бяха пълни с манипулирани партиди, готови за износ. Лила се загърна в изтънялото си ученическо палтенце, което носеше вече пета година наред, и се отправи бързо към къщи. Дори в грозното работно облекло, с вълнени чорапи, с вехта пола и забрадка на главата, тя си оставаше все пак красива и мъжете се обръщаха да я гледат.

След малко край нея профуча евтиният форд на фирмата, с който директорът се прибираще в къщи. „Идиот!... - помисли тя презрително. - Може би очакваше да падна в краката му от признателност. Но добре, че не го изругах... През тоя сезон всички останали фирми отказваха да ни приемат с татко на работа.” Тя не се разкая за постъпката си и когато започна да трепери от студ, а снегът проникна в скъсаните ѝ обувки и намокри чорапите ѝ. Лила не почувствува гордостта си уязвена дори когато стигна главната улица и видя някои от съученичките си в гимназията. Те бяха свежи, радостни, смееха се с младежите, които ги придружаваха и ухажваха, носеха елегантни, топли палта, а омъжените си бяха сложили дори воалетки, под които лицата им добиваха изкуствена и сладникава нежност. Те бяха пеперудки на модата и суетността, които се упражняваха в изкуството да прелъстяват мъже и да си намерят богат съпруг още в гимназията. И от съжаление или небрежност към Лила сега се правеха, че не я забелязват. Но Лила почувствува тъга и самотност при вида на младите двойки, които минаваха покрай нея. Те я накараха да си спомни за Павел. Обзе я копнеж за неговата физическа и духовна близост, за щастие, за стъпканата от гордостта любов. Той не идваше вече в града или ако идваше, не ѝ се обаждаше. Връзката с областния комитет бе прехвърлена върху един непознат и навъсен другар, който носеше партийното име Йосиф. Той съобщаваше накратко само директивите, слухтеше и се оглеждаше тревожно и бързаше да си отиде, без да изразява никакво мнение върху висящите и неизяснени въпроси, които интересуваха активистите в града. И едва сега, когато го сравняваше с Йосиф, Лила почувствува широката осведоменост на Павел по всички културни и политически въпроси, дарбата му да мисли и убеждава, доверието, с което я удостояваше. У него имаше топлота и сърдечие, с които запалваше човека при изпълнението на всяка партийна задача. Личността му събуждаше у Лила възторг, воля за действие и радост от живота. Ала на всичко това мисълта ѝ противопоставяше някакво странно съпротивление. Имаше моменти, в които тя се съгласяваше с известни точки на схващането му, но когато стигаше до решението да ги приложи на дело, те започваха да ѝ се струват изведнъж недопустими, фракционерски, антипартийни. Понякога борбата у нея достигаше такава сила, щото не можеше да спи, размишляваше по цели нощи, луташе се в безпомощни разсъждения и в края на краищата бездействуваше. Но тъкмо това бездействие я стряскаше и връщаше отново към досегашните методи на работа. И в този омагьосан кръг от противоречиви мисли и чувства образът на Павел ставаше все по-горестен и страстно желан.

Когато Лила се прибра в къщи, родителите ѝ се готвеха да отидат на гости у Спасуна, която живееше наблизко и спадаше към тяхната партийна тройка. На връщане от склада Шишко бе купил с току - що получената заплата половин кило салам. Жена му отрязва едно парче от салама и го уви в хартия за Спасуна. Последната водеше тежък живот на работническа вдовица. Преди две години мъжът ѝ изчезна безследно, обвинен в конспирация след провал, който бе започнал нейде отгоре. Сега Спасуна работеше през лятото в складовете, а зимно време ходеше да пере по заможните къщи. Тя отглеждаше героично две деца, които посещаваха училището.

- Хайде!... Отивайте!... - весело каза Лила, като хапна набързо от салама.

Тя беше предупредила баща си за явката и се радваше, че тази вечер щеше да дойде не намусеният Йосиф, а Варвара - една непозната другарка, с която установяваше връзка за първи път.

- Лиле!... - загрижено рече майката. - Ако стане нещо, викай, душо, да чуят съседите! Върху продълговатото ѝ слабо лице бе застинал израз на тревога. Никой не ѝ бе казал за явката, но тя се досещаше за нея по приготовленията на Лила и нервността на Шишко...

- Какво ще стане!... Нищо няма да стане!... - бързо произнесе Шишко. - Гледай си работата!...

Но и той се вълнуваше тревожно, защото знаеше, че зад партийните функционери се движеше призракт на ареста, на мъченията и смъртта.

Шишко и жена му излязоха, Лила хвърли в малката чугунена печка една лопата въглища, постла върху масата чист вестник, изми се и облече единствената си вълнена рокля, с която в неделя ден отиваше в читалището на сказки. Като пригответи всичко, тя седна до масата и се опита да чете, но не можа. Възбудата ѝ растеше. Измъчваше я нетърпението да види по-скоро Варвара, да чуе нещо ново. Стрелките на будилника се местеха бавно, сякаш чакането забавяше времето...

Най-сетне, точно в девет часа, Лила чу бързи стъпки по двора. Някой дойде пред вратата и след късо колебание почука. Напрежението на Лила се превърна изведнъж в спокойна решителност. Тя излезе в прустчето и произнесе с известна досада:

- Кой чука?

- Тук ли живее бай Милан дърводелецът?... - попита един женски глас.

Гласът бе напевен и показваше сполучливо дяволито превземане и разглезеност,

- Той живее в съседната къща, но се премести - тихо отговори Лила.

Тя отвори вратата и видя заснежена женска фигура с чадърче, барета и вехто палто.

- Не знаете ли къде живее сега? - Гласът на непознатата се промени и стана също тих.

- Има писмо от брат му в Аржентина.

- Струва ми се, че работи около гарата - рече Лила.

Тя се дръпна назад. Непознатата влезе веднага без покана в прустчето, като изтърсваше снега от палтото си.

- Как се казвате? - полугласно попита Лила.

- Варвара - рече жената. - А вие?

- Роза - отговори Лила.

- Така!... Намерих къщата по голямата круша в двора.

- Това е единственото дърво в квартала - каза Лила.

Непознатата бързаше и отказа да сваля палтото си. Тя бе около тридесетгодишна. Имаше приятно лице с високо чело и сиви блестящи очи. Погледът ѝ обхвана стаичката изпитателно, сякаш бе недоволен от нея. Тя седна на малкото столче до печката и като триеше ръцете си, попита остро:

- Сама ли живеете тука?

- Не, с родителите си.

- Къде са те сега?

- Изпратих ги на гости, за да говорим спокойно.

- Членуват ли в партията?

- Да.

- Откога?

- Откакто ги помня.

Варвара махна с ръка, като че съжаляваше за всичко това.

- Един агент ме забеляза в момента, когато излизах от хотела - обясни тя. - Познавам го от София.. Висок, с подпухнало лице и светли очи.

- Сещам се кой е... Викат му Дългия. Проследи ли ви?

- Не можа... Успях да се отскубна от него в тълпата на главната улица... Най-добре е да не се връщам в хотела, макар че куфарчето ми остана там.

- А легитимацията ви?

- Взех я със себе си.

- Тогава ще ношувате у нас.

- Това ще бъде най-голямата глупост!... Допускате ли, че полицията не знае у кого да ме търси? Напротив, трябва да си вървя веднага. Разполагаме само с няколко минути... Слушайте сега!... Предавам ви съобщения на областния комитет!...

Варвара млъкна за миг, сякаш да събере мислите си, и продължи с нисък, но отчетлив глас:

- Първо. По решение на Централния комитет, потвърдено от Политбюро, другарят Павел Морев се изключва завинаги от партията... Мотивите за това са отказът му да се съобразява с решенията на Централния комитет и подривната му дейност в редовете на партията... Второ. Областният комитет нарежда да се отстранят другарите Стефан Морев и Макс Ешкенази от партийна работа между работниците в тютюневите складове и да им се възложи организирането и ръководството на партийни ядки по селата в околията... Трето. Областният комитет напомня на всички другари да бдят за морално-политическото единство на партията и да отстраняват веднага от средата си ония членове, които са надъхвани от опортюнизма на Павел Морев и не зачитат общите решения...

Варвара млъкна. Лила слушаше зашеметена. Думите на Варвара шибяха съзнанието ѝ като камшик.

- Това е всичко!... - рече Варвара. - Запомнихте ли го?

- Да.

Гласът на Лила бе глух.

- Повторете го!

Лила повтори механично съобщението.

- Така.

- Мога ли да задам един въпрос? - дрезгаво попита Лила.

- Кажете!...

- В какво се състои опортюнизмът и подривната дейност на Павел Морев?

- Областният комитет взе решение да се прекратят обсъжданията по този въпрос... Сега са необходими действия, а не спорове.

Варвара стана бързо от столчето. Тя проявяваше вече признаци на нервност и страх от полицията.

Лила замълча тъжно. Варвара не ѝ даде време да мисли и почна да уговаря датата, мястото и паролата за следващата явка. Установиха да дойде Йосиф, тъй като повторното идване на Варвара в града ставаше вече много опасно. А местните агенти не познаваха още Йосиф.

В това време някой почука на прозорчето. Дъхът на Лила и Варвара пресекна. Двете се спогледаха побледнели. Чуването се повтори.

- Вижте кой е, дявол да го вземе!... - нервно изсъска Варвара.

Лила вдигна перденцето, отвори прозорчето и погледна навън. Лъхна я мразовит въздух. Отначало тя не видя нищо, но после изведнъж върху белотата на снега разпозна сянката на едно от хлапетата на съседите.

- Како Лило!... - тревожно произнесе хлапето. - Блокада!... Блокада на квартала!...

И веднага изтича да предупреди другите съседи.

Лила затвори прозорчето и погледна Варвара. Последната бе чула думите на хлапето и закопчаваше бързо палтото си.

- Дълбока ли е реката? - попита тя внезапно.

- Какво?... Да не мислите да я прегазите? - Лила я погледна трескаво.

- Нищо не мисля!... - сърдито извика Варвара. - Питам ви: дълбока ли е реката?

- Дълбока е, но при тополите има брод.

В следващия миг Варвара тичаше към вратата. Тя излезе от къщицата и хукна в снежната нощ като див, преследван звяр.

Лиля постоя малко на двора.

До ушите ѝ долетя познат от детинство шум, който сега я накара да почувствува тръпки на хладен ужас: това бе глъчка от бумтене на камионетки, от тропот на ботуши, от разбъркана врява на много гласове, които се заканваха, псуваха или протестираха. Без да обръща внимание на студа, Лили затаи дъх и се ослуша. Тишината в тази част на уморения и рано заспиващ работнически квартал бе пълна, но някъде в периферията му, в улиците, които водеха към центъра на града, към гарата или шосето за София, глъчката се засилваше. Вероятно и други долавяха вече това, защото прозорчетата на тъмните работнически жилища светваха едно по едно. Вратите се отваряха, по уличките прескачаха набързо облечени мъже и жени. Пробудените бързаха да предупредят заспалите и така по целия работнически квартал премина неспокойна тръпка от солидарно раздвижване срещу общия враг.

Лили се върна в стаичката, измъкна от сламениците десетина книги без заглавия на кориците и печатани на тънка оризова хартия, уви ги в пакет и ги зарови бързо в купчината въглища под сайванта на двора. Всичко това тя извърши със свито сърце, но хладнокръвно, без паника. После седна до печката, като остави вратата отключена, и почна да плете. Сега тя съзнаваше само едно: че настъпваше първото тежко изпитание в живота ѝ. Тръпките на хладния ужас се засилиха. Лили го усещаше като нещо материално в гърдите, в ръцете и краката си. И това не бе ужас от смъртта, а от нещо друго, по-страшно от нея, което се олицетворяваше от студено циментено помещение без прозорци в участъка на околийското управление, от грамадните хищни и костеливи ръце на агента с подпухналото лице.

Между това полицейският кордон се стесняваше и глъчката около него ставаше все по-силна. Пръв от съседите започна да протестира Блаже - работнически народен представител.

- Не ви е срам, господин инспекторе!... - развика се той. - Тероризирате гражданите посред нощ!...

- Я млъкни там!... - чу се гласът на полицейския инспектор.

- Няма да млъкна!... Аз съм народен представител и ще протестирам за своеволията ви.

- Още утре ще ти смъкнем тая фирма.

- Опитайте се, и ще видим!... Има обществено мнение и парламент!

- Какъв е тоя, дето вика?... - ядосано попита инспекторът.

- Кречетало, господин инспекторе!... Не го ли знаете? - рече един от стражарите. - Оставете го на мира.

- Аха, депутатът ли е?... - закани се инспекторът. - Има средства и за такива.

Но Блаже чу заканата му и под защитата на депутатската си неприкосновеност се развика още по-силно:

- Инспекторе!... Вие излагате полицията, пред гражданството с тия думи!... Не носите достойно пагоните си!... Позор!... Още утре ще искам уволнението ви!...

Лили слушаше разправията, продължаваше да плете и кимаше доволно при всеки сполучлив отговор на Блаже. Партията не го замесваше в нелегални истории, но използваше ораторския му талант при всички възможни случаи. Срещу него се завеждаха дела за публична обида на властта, ала той успяваше да се измъкне от обвиненията благодарение на смелостта и остроумието си. Все още се намираха съдии, които решаваха дребните политически дела с оправдателна присъда и така поддържаха криво-ляво достойнството на Темида. В поведението на Блаже имаше ведро и окуражаваща смелост, която върна хладнокръвието на Лили. Дишането ѝ стана равномерно, сърцето ѝ се успокои,

пръстите ѝ престанаха да треперят. Положението ѝ се стори опасно, но не безнадежно. Може би Варвара щеше да се измъкне от блокадата!... Може би, ако я заловяха, нямаше да направи провал!...

Докато мислеше така, някой отвори вратата с ритник. В стаичката нахлуха трима полицаи. Зад тях вървеше дебел цивилен агент с ръка в джоба, която вероятно стискаше пистолет, а след него - тъпичкият и рус инспектор с юридическо образование.

- Кой живее тук? - попита някой от влезлите.

- Шишко - отговори цивилният агент.

Полицаяте обхванаха с поглед малката гола стаичка, в която трудно можеше да се скрие човек. Въпреки това един от тях се наведе и погледна под одрите, а след това отвори сандъка и натисна в дрехите, искайки да провери дали някой не се беше скрил в тях. Движението беше глупаво и Лила се засмя.

- Защо се смееш, Лило? - строго попита цивилният агент.

- Весело ми е - отговори Лила.

- Веднага познахме това - рече инспекторът. - Другите ни посрещат с кавга, а ти с усмивка.

- И пак не сте доволни от мене, инспекторе!... - Лила спокойно повдигна очи от плетивото си. - Трудно може да ви се угоди.

- Хубава мома си, но умът ти не е в ред!... - поучително се намеси дебелият агент.

- Защо? - Лила продължаваше да плете невъзмутимо.

- Защото размътваш главите на работниците... Ако не беше това, баща ти щеше да стане майстор с десет хиляди на месец и нямаше да живеете в този коптор.

- Дай си легитимацията! - грубо заповяда един от стражарите.

- Остави!... Познаваме я - махна с ръка инспекторът.

В стаичката влезе още един униформен полицай.

- В двора и бараката няма никого - доложи той.

- Добре. Продължавайте към реката! - заповяда инспекторът.

Той запали цигара и направи малък, подигравателен поклон.

- Довиждане, Лила!

- Довиждане, инспекторе!... - Лила се усмихна пак. - Този поздрав не звучи добре от устата на полицията!... Как да го приема?... Като закана или вежливост?

Инспекторът бе тръгнал вече към вратата, но се обърна и рече ухилено:

- Като вежливост, разбира се... Ти имаш съвсем лошо мнение за полицията.

- Простете, но грешката е ваша.

- Ще я поправим с общи усилия.

Инспекторът се разсмя високо и снизходително. Но когато излязоха навън, той се наведе над ухото на цивилния агент и прошепна:

- Видиш ли тази лисица?... Тя е най-умната и най-опасната от всички!... Ще кажеш на Дългия да не я изпуска от очи.

Когато човек произхожда от безимотно чиновническо семейство, но има лични качества и висше образование, може да му помогне само богатата женитба. Схващайки добре това, полицейският инспектор посещаваше редовно чайовете с танци, които офицерите от местния гарнизон устройваха всяка събота във военния клуб. Той хранеше надежда - макар и много слаба - за дъщерята на първия адвокат в града, която бе съученичка на Мария от цариградския колеж и минаваше за най-добрата партия тук. И макар да бе известно на всички, че една възпитаница на аристократичен колеж не би се омъжила никога за полицейски чиновник, инспекторът бе забелязал известни признаци, които му позволяваха да се надява на обратното.

Един съботен следобед - няколко дни след блокадата на работническия квартал - той излезе от къщи, но преди да отиде във военния клуб, се отби по работа в околийското

управление. Той носеше парадната вечерна униформа, която обличаше за чайовете: тъмносиня куртка с малки сребърни пагончета, дълги панталони и късичка, елегантна шпага - символ на стегната и културна полиция. Току-що изкъпан, той лъхаше на одеколон и бе в добро настроение. След чая компанията, която дружеше с дъщерята на първия адвокат, щеше да отиде с шейна до ловния дом на червено вино и пържоли, а после се очертаваше приятното напрежение от покера в някоя ергенска квартира.

Инспекторът влезе в участъка, чийто коридор, осветен от слаба електрическа крушка, миришеше неприятно на пот, ботуши и карболова вода, с която дезинфектираха арестантското помещение.

- Повикай Дългия!... - заповяда той на един стражар.

Инспекторът влезе в кабинета си, без да сваля ръкавиците и шинела си, седна зад бюрото и почна да си тананика модно танго. Въображението го понесе мислено с дъщерята на адвоката в ритъма на плавния танц. Тя имаше меко, тлъстичко тяло и му позволяваше да я притиска - един от признаците, които му даваха надежда.

След малко от коридора се чуха тежките стъпки па Дългия, върху когото инспекторът стоварваше неприятните задължения на службата си. От подпухналото лице на агента се разнесе воня на ракия и немити зъби.

- Пак си се напил като свиня!... - сърдито забеляза инспекторът. - Така не се води разпит!... Умът ти трябва да бъде бистър, да обхваща цялостното поведение на обвиняемия, да следи всяко колебание в отговорите му...

- Тогава разпитвайте вие!... - дръзко отговори агентът.

Мътните му зачервени очи се втрениха мрачно в гладко избръснатия, напарфюмирай и приготвен за танци инспектор.

- Не възразявай! - гневно извика инспекторът. - Искаш повишение, а не можеш да се справиш с прости задачи... Какво става? - попита той след късо мълчание.

- Нищо. Мълчи като риба.

- Опитал ли всичко?

- Опитал... Такива, ако не проговорят на втория ден, мълчат до края.

- Доведи я при мене. Агентът го погледна смутено.

- Не може да ходи - гузно призна той.

„Говедо - помисли инспекторът. - Пак ще ме изложи в съда.“ Той си спомни, че един от членовете на областния съд имаше нечисто, левичарско минало и задаваше неудобни въпроси.

Инспекторът не обичаше да бие. Нещо повече - той не обичаше дори да гледа бити, защото това придаваше някаква особена, горчиво-унизителна нотка на дружбата му с компанията от първенците в града. Той се мъчеше да заглуши тази нотка, като четеше книги, в които учени икономисти и правовеи доказваха, че комунизмът е идеология на група измамници и авантюристи, които заблуждават нахално лековерните. И тогава той действително успяваше да се убеди, че не беше лакей в тази компания, а защитник на справедливостта и обществения ред. Сега той преодоля пак с известна трудност необходимостта да види бит човек и което бе по-неприятно - да разпитва смазана от изтезаване жена.

- Ела да отидем заедно при нея - рече той на агента.

Двамата слязоха в подземие на участъка, което се състоеше от две стаи. Едната служеше за склад на вехтории, а другата се използваше за специални цели. Втората стая бе с циментов под и зазидани прозорци. В нея имаше само една маса, гол дъсчен одър и кофа с вода. Стаята бе осветена със силна електрическа крушка. На одъра, с посиняло лице, подути устни и разцепена от гумения бич вежда, лежеше като захвърлен пакет дребна жена. Жената стенеше тихо. Инспекторът видя всичко това и почувствува познатото неясно и горчиво усещане на униженост.

- Вдигнете я! - заповяда инспекторът.

Агентът и стражарят, който бе влязъл след него, уловиха жената под мишниците. В момента, когато се докоснаха до нея, тя нададе див, пронизителен писък. Въпреки това те успяха да я изправят, като опряха гърба ѝ в стената, но жената загуби равновесие и се строполи отново на одъра.

- Преструва се! - рече стражарят.

- Плисни я с вода! - заповяда инспекторът.

Стражарят изля върху главата на жената част от водата в кофата. Кичурите на косата ѝ се слепиха в редки, жалки снопчета, в междините на които прозираше белезникавата кожа на черепа. Жената не мръдна. Агентът и стражарят я изправиха отново. Сега тя стоеше съвсем неподвижно, с отекли полузатворени клепачи и сякаш не дишаше. Инспекторът се наведе над нея, преодолявайки отвращението си към грозните подутини върху лицето ѝ. Шията и бузите ѝ бяха прошарени от моравочервени ивици.

- Тя е в безсъзнание!... - гневно изруга инспекторът. - Вие сте я пребили бе! - обърна се той към агента и стражаря.

Агентът и стражарят замигаха виновно и тъпо.

Инспекторът се наведе отново върху неподвижното лице на жената.

- Мисли му, ако се преструваш!... - рече той.

За да провери това, обзе го желание да я удари по лицето, но веднага съобрази, че щеше да изцапа ръкавицата си. От разцепената вежда на жената струеше кръв, която се стичаше по бузата ѝ и образуваше влажни съсирени. Инспекторът направи безпомощна гримаса. Дългия наблюдаваше гнева му с ехидна усмивка

- Какво да я правим? - саркастично попита той

- Повикайте фелдшера! - заповяда инспекторът. Когато излязоха от подземията и се качиха горе, той добави:

- Утре ще я изпратите в София!... Нека там си блъскат главата с нея... И в писмото да се спомене, че е заловена при опит да избяга от блокадата на работническия квартал.

Инспекторът приближи ръкава на шинела до носа си и помисли с досада: „Вмирирах се на карбол!...”

Когато инспекторът влезе в клуба, танците вече бяха започнали. По паркета сред облак от синкав тютюнев дим се люлееха в бързо танго десетина двойки. Край стените на залата бяха наредени маси, около които на плюшени канапета и кресла седяха и клюкарствуваха познати до втръсване компании. Офицерските дами обсъждаха роклите на момичетата, а младите подпоручици и поручици, на които военният правилник забраняваше да се женят, преди да навършат известна възраст, се мъчеха да си съставят представа за имотното състояние на бащите им. В това отношение офицерските дами ги осведомяваха широко и, кой знае защо, се мъчеха да уязвят дъщерята на полковника, която бе красива, но бедна. Капелмайсторът, тантурест мъж с червено лице, бе успял да състави от музикантската команда ма пехотния полк нещо подобно на джаз, който имаше този недостатък, че свиреше тангата с темпо на марш, а ударните му инструменти биеха така оглушително, щото правеха невъзможен свойския разговор между танцуващите. Ниско остригани войници разнасяха по масите влажни бисквити и рядък, безвкусен чай, който момичетата си поръчваха, за да покажат своята скромност, докато кавалерите им предпочитаха да пият вино и ракия.

Инспекторът мина през залата, но поздрави само няколко души. Той беше хубавичък, строен и рус, със сини очи и приятни обноски, но въпреки това хората се отнасяха с него студено. Началникът на гарнизона, който го бе дошъл на чая с жена си и дъщеря си, едва отвърна на поздрава му, а повечето от момичетата се направиха, че не го забелязват. На инспектора стана обидно и криво. Пак го обзе подозрението, че в дружбата с компанията, при която отиваше да седне, имаше нещо унижително. Гуляите на тази

компания се плащаха от директора на склада, в който работеше Лила, от собственика на мелницата или от сина на бившия народен представител. Инспекторът се ползуваше от удоволствията на компанията им безплатно, като лакей, който след гуляите трябваше да заличава следите от безобразията ѝ.

Той стигна до масата, на която седеше компанията му. Тук, както винаги, бе и дъщерята на адвоката. На инспектора се стори, че всички го посрещнаха небрежно и разсеяно като беден роднина, който се присламчва на масата им. Компанията се смееше шумно за нещо, което той не може да разбере веднага. Това усещане бе потискащо и за да го разсее, инспекторът се загледа в танцуващите.

Красивата дъщеря на полковника танцуваше с един артилерийски капитан. Тя бе приятна, високичка, мургава, с червена рокля и карамфил в косата, но танцуваше отегчено и равнодушно. Протоколът и присъствието на полковника налагаха на офицерите да я канят поред, а тя - също по протокола - трябваше да танцува задължително като бар-дама с всеки от тях. Тя беше привлекателна и умна, но без голямо бъдеше, защото нямаше зестра. Приличаше на роза, която от дълго време излагат за продан в евтин цветарски магазин. Вероятно щеше да се омъжи за някой застаряващ майор, който щеше да получи вместо зестра връзките на баща ѝ с военното министерство.

Докато инспекторът гледеше отегчено танцуващите, компанията му продължи оживения си, прекъсван от смехове разговор.

- Човек трябва да е побъркан от предразсъдъци глупак, ако при вида на това същество не предприеме нещо... - възбудено разправяше складовият директор. - Докато я наблюдавах от прозореца на кабинета си, струваше ми се, че виждам филмов вампир...

- Защо вампир? - попита дебелият като лоена топка собственик на мелницата.

- Защото, ако ви представя тази типеса облечена, както трябва, всички бихте изпадали на гърба си.

- Говори по-правдиво!... - рече дъщерята на адвоката. - Родителите ѝ сигурно са шопи от околните села.

- Това никак не ме интересува - заяви директорът. - Аз се бях отдал само на естетическо съзерцание... В лицето ѝ имаше нещо момчешко и ъгловато... Тялото ѝ беше тънко, стройно, високо, с прибран таз, с някаква очарователна заобленост на бедрата, които при ходенето пружинираха и сякаш танцуваха...

- Естет, а гледа бедрата... - рече синът на бившия народен представител, като изви очите си към директора и го посочи с палеца си.

- Как беше облечена? - попита дъщерята на адвоката.

- О, дрехите бяха наистина окаяни!... - скръбно призна директорът. - Представете си рокля или пуловер, които са стояли три години на тавана и още толкова под дъжд и слънце... А за бельото дори не посмях да помисля. Може би то се състоеше от грубо домашно платно с розови и синкави шарки, както в сватбения чеиз на баба ми, или изобщо липсваше...

- Как така липсваше?... - удиви се собственикът на мелницата. - Ти провери ли?

- Казах ви само, че за бельото не посмях да помисля - продължи директорът. - От страх да не си го представя жълтеникаво като ризата на Изабела, която се преобличала само след завръщането на мъжа си от поход... Но почти съм сигурен, че то съществуваше... Да, уверен съм, че съществуваше.

- Какъв ужас, ако не съществуваше... - рече дъщерята на адвоката. - Аз постепенно добивам представа за твоя филмов вампир... Вероятно от него се разнася благоухание на чесън и пот.

- Не, не забелязах такова нещо!... - увери директорът. - Ако имаше, щях да го усетя. Аз съм много чувствителен към миризмите... От нея се разнасяше просто дъх на сапун за пране... Честна дума... В тялото ѝ имаше нещо първобитно и свежо.

- А, видяхте ли къде е била работата?... - извика дъщерята на адвоката.

- Къде? - сериозно попита директорът,

- В първобитното и свежото.

- Та що от това?

- Нищо... - каза дъщерята на адвоката. - Просто установявам факт, който не говори добре за състоянието ти.

- Аз не крия вече това! - откровено призна директорът.

Всички, с изключение на дъщерята на адвоката, прихнаха да се смеят. Нейната духовитост се състоеше в това да остава сериозна, когато другите се смееха.

Полковникът и възрастните дами, които седяха на масата му, извърнаха недоволно глави към компанията.

Дъщерята на адвоката имаше своеобразно държане, което полковникът намираше нетърпимо. Понякога тя бе тиха и кротка като Богородица, а друг път поведението ѝ ставаше хулиганско. За да обиди офицерите, които от раболепие пред полковника не смееха да танцуват с нея, тя идваше на чайовете им в обувки с ниски токове, в спортна фланела и къса шотландска пола на квадрати, а чорапите си запретваше с ластиси под коленете.

- Не вдигайте такъв шум... - смъмра тя кавалерите си. - Полковникът ще съсипе остатъка от реномето ми и после няма за кого да се омъжа.

- Омъжи се за мене - предложи директорът.

- След признанието, което направи ли? - невъзмутимо попита дъщерята на адвоката.

Компанията отново избухна в смях.

Полковникът мрачно отпи от ракията си, а дъщеря му продължаваше да танцува равнодушно с артилерийския капитан.

- Не намирате ли, че доброто настроение на тази госпожица е прекалено? - внезапно попита тя.

- Да, съвсем прекалено - угоднически се съгласи капитанът.

Но той завиждаше на веселата компания и бе леко отегчен от дъщерята на полковника, която танкуваше старомодно и държеше дясната си ръка изпъната като прът. В това време тангото свърши и оркестърът внезапно засвири румба. Задължен от протокола - танцът с дъщерята на полковника не биваше да се прекъсне преди голямата почивка на оркестъра, - капитанът почна да подскача учтиво в такта на румбата. От бързото темпо партньорката му се изпоти малко, пудрата върху лицето ѝ овлажня и около очите ѝ се появи мрежа от ситни бръчици. Артилерийският капитан отбеляза съчувствено това и почна да мисли за новата си англо-арабска кобила, с която напролет възнамеряваше да вземе участие в общоармейските състезания.

Докато полковникът и жената на капелмайстора обсъждаха идеята да въведат за чайовете покани, веселата и дръзка компания от цивилни направи нова поръчка на ракия.

- Инспекторе!... - попита дъщерята на адвоката. - Какво е вашето мнение за филмовия вампир на директора?

- Лошо!... - отвърна инспекторът. - Задава непрекъснати ядове на полицията.

- Така ли?... Да не е крадла? - попита собственикът на мелницата.

- Не, не е!... - важно произнесе инспекторът. - Ако беше крадла, щяхме да се справим с нея веднага... Лошото е, че тя е една от най-хитрите комунистки в града.

- Чакай! - внезапно се намеси синът на народния представител. - Да не говориш за Лила?

- Същата.

- Виждал съм я! - извика собственикът на мелницата. - Екстра парче!...

- Ух... и какво! - добави синът на народния представител.

- Без грубости към моите най-нови чувства, господа!... - продължи директорът. - Аз споменах непредпазливо за шарките по бельото на баба си и това ви даде повод да унижите

моята любима... Но ако вие я облечете прилично, ще се получи образът от пиесата „Пигмалион“.

- Каква е тая пиеса? - попита собственикът на мелницата.

- Ти си отегчително прост!... - рече директорът. - Обясни му! - обърна се той към дъщерята на адвоката.

- Обясни му ти - отговори дъщерята на адвоката. Собственикът на мелницата се ухили безобидно.

- Нямам нужда от обяснения!... - заяви той. - Гледал съм всички оперети.

- Стига ти толкова - рече директорът. - Не гледай повече.

Цялата компания включително и собственикът на мелницата, но без дъщерята на адвоката, почна да се превива от смях. Полковникът и строгите дами около него хвърлиха пак враждебни погледи към компанията, а дъщеря му все още танцуваше с артилерийския капитан. Оркестърът почти мигновено след румбата бе започнал да свири отново танго. Капитанът се опита да превие протегнатата и вдървена като чадър ръка на партньорката си, но не успя. „Този гарнизон е дяволски скучен - реши той. - А капелникът е просто теле в униформа... гадовете му стържат цигулките си вече половин час.“ След това мисълта му се върна нежно към кобилата: „Трябва да я покажа на ветеринарния лекар... Дясното ѝ око не е в ред... Има си хас да ми изиграе номер за състезанията!...“

Докато капитанът мислеше неспокойно за възпаленото око на кобилата си, в залата се вмъкна кучето на сина на народния представител. Влизането му не предизвика негодувание, а само весело оживление. То обиколи бързо залата, душейки танцуващите, след това намери господаря си и се сгуши покорно в краката му.

- Ето петия кавалер на компанията!... - рече дъщерята на адвоката, като погали кучето. - Предполагам, че само той не е загубил ума си по вашата Лила.

- Ти започваш да губиш от хумора си - забеляза директорът, като я погледна сериозно.

- Затова пък печеля в мъдрост - отвърна тя.

- Потрябвала ти е мъдрост!... - каза директорът. - Дай да се чукнем!...

Но дъщерята на адвоката не се чукна с директора, а се обърна към инспектора.

- Инспекторе, и вие ли харесвате Лила? - презрително попита тя.

- Не! - решително отговори инспекторът.

- Мазник! - безобидно, но точно определи някой.

- Аз съм по свежото, но не и първобитното - заяви инспекторът.

- Тогава елате да танцуваме! - предложи дъщерята на адвоката. - Свилят нашето танго.

Инспекторът се изправи веднага. Настроението му изведнъж се подобри. Той съзна, че дъщерята на адвоката го покани, за да ядоса сина на народния представител или офицерите, но въпреки това сърцето му плувна в сироп от щастие.

Двамата се прилепиха и понесоха в тангото.

Дъщерята на адвоката направи лека гримаса.

Всред благоуханието на парфюм и тютюнев дим чипото ѝ носле усети в дрехите на инспектора тънка, едва доловима миризма на карбол - миризмата на участъка и подземие, в което изтезаваха Варвара.

След блокадата в работническия квартал настъпи уплаха. Безработицата и гладът се превърнаха временно във второстепенни грижи. Мъжете се поздравяваха мрачно, жените престанаха да се карат за дреболии, игрите на децата затихнаха. Върху лицата на всички се четеше думата „провал“, която означаваше арести, разпити, побоища, разстройство на цялата партийна организация, на всичко, създадено досега. Пускаха се различни слухове: едни разправяха, че някаква жена била застреляна през блокадата при опита ѝ да прегazi реката; други, напротив, твърдяха, че е успяла да избяга. И само малцина научиха по

партийна линия най-лошото: че тази жена, уловена жива, беше подложена на зверско изтезаване в полицията.

Денем и нощем из тесните улички на работническия квартал сновяха патрули от конна полиция - стражари с каски и гумени, лъснати от дъжда пелерини. Безработните мъже се събираха често на малки групи по пресечките на улиците. Между тях и патрулите, които кръстосваха квартала, избухваха спречквания.

- Ей, кучи синове!... - викаха полицаите. - Вие пак се събрахте!

- Какво? Забранено ли е да разговаряме? - питаха работниците.

- Пръскайте се или ще ви подкараме към участъка.

- Подкарайте ни, ако не ви е срам!... - възразяваше дребен, старичък денкчия с пожълтало лице.

Стражарите вдигаха заплашително бичове и се спускаха с конете си към групата.

- Какво дрънкаш бе, философ?...

Групата се разпръскваше, но бавно, сякаш по собствено желание. Стражарите заплашваха грубо, но не удряха никого. Някаква незначителна сила ги караше да гледат работата си в отсъствие на началството през пръсти. Те бяха момчета, които постъпваха на полицейска служба, идейки от гладни, планински села, където по мършавите нивички над сипеите зрееше само ръж и елда.

На общината хрумна идеята да разшири през кишавия сезон водопроводната мрежа. В квартала дойдоха непознати работници, които почнаха да копаят канал, псуваха полицията и мазно се опитваха да завържат разговор. Тютюнорботниците им обърнаха гръб с презрение. Те познаха веднага, че това са провокатори. Копачите си отидоха, каналът остана недовършен и никакви техники не дойдоха да поправят чешмата.

Ала уплахата и бездействието, които настъпиха в работническия квартал през първите дни след блокадата, бяха само привидни. Веднага изпъкнаха дълбоките резерви на партията, нанесоха се контраудари, определиха се лицата, които щяха да заместят в случай на арестуване досегашните отговорници. Агитацията срещу властта се засили, и то от хора, за които никой досега не бе подозирал, че са комунисти. Всички активисти получиха заповед от инспектора да се разписват сутрин и вечер в околийското управление. Едновременно с това полицията правеше нощни проверки по домовете им. Инспекторът искаше да улови гузните. Но активистите не се поддадоха на паника. Никой от тях не избяга, не премина в нелегалност, защото това щеше да насочи инспектора към верни следи.

Докато активистите се разписваха редовно и кротко в участъка, по други места се случиха събития, които накараха околийския управител да излезе от кожата си. Някой подпали сеното, което полицейският ескадрон бе купил на пазар от един богат селянин в околността. Загубата остана за сметка на продавача, тъй като сеното не беше още превозено и прието в града. Но акцията направи силно впечатление. По стените на къщи и учреждения се появиха дръзки комунистически лозунги, които се заличаваха трудно, понеже бяха написани с блажна боя или с драскане на дебел пирон върху мазилката. Една сутрин гимназията осъмна с червено знаме на покрива. Неуловими ремсисти подхвърляха в дворовете на гражданите позиви.

- Къде натискате, къде се пука!... - злобничко подмяташе кметът на околийския управител.

В града пристигна с автомобил областният управител. Той бе пълен, важен и надут човек, който изслушваше докладите на подчинените си, като пазеше загадъчно мълчание и така успяваше да всее в душите им необходимата за дисциплината паника. След като похапна и отпочина добре в дома на първия адвокат в града, той свика конференция от административни лица. Полицейският инспектор със свойствената му хитрина и навик да бяга от отговорности успя да си измие ръцете, като хвърли вината за нервното напрежение в околията върху блокадата на работническия квартал, заповядана от околийския управител.

- Аз бях против тази блокада - заяви той. - Не трябваше заради улавянето на един незначителен комунистически функционер да се възбуждат и дразнят осем хиляди работници, които през зимата са особено чувствителни... В борбата срещу комунистите трябва да се проявява повече такт.

Околийският управител - сприхав запасен майор, който трепереше за мястото си - го прекъсна злобно:

- Какво наричате вие такт?... Бездействието и танцуването в клуба ли?

- Не! - хладно отговори инспекторът. - Такт е, когато действията ни са обмислени и отговарят на целта... А колкото за танцуването в клуба - инспекторът се усмихна небрежно и снизходително, - то не е по-осъдително от всекидневното отбиване в пивница „Булаир“.

- Искам обяснения! - кипна сприхавият о. з. майор.

- Ще ги получите на друго място - отговори областният управител.

И продължи загадъчно да мълчи.

Резултатът от това мълчание беше едно дълго писмо-циркуляр, което се получи след два дни в града и в което областният управител даваше наставления как да се пази общественият ред. То бе написано във високопарен, държавнически стил, като програмната реч на новия министър-председател, и съдържаха скрити закани срещу работниците.

Околийският управител се успокои за мястото си и вечер отново почна да се заседава в пивница „Булаир“, а полицейският инспектор си направи цивилен костюм, с който продължи да ходи на танците във военния клуб.

Лила очакваше денонощно да бъде арестувана. Тя беше обмислила вече поведението си: пълно отричане на всяка партийна дейност и връзки с когото и да било. Зад нея стояха градският комитет, ремсът, цялата система от партийни ядки в квартала и тютюневите складове. Провалът трябваше да се спре, макар и с цената на неописуеми изтезания, на пълно отричане от себе си.

През тези тежки дни тя прекарваше по-голямата част от времето си в къщи. Излизаше само да се разпише в участъка и до читалището за книги. Четеше от сутрин до вечер при прозорчето, докато сивата светлина на кишавия зимен ден се превърнеше в мрак, а ноще запалваше лампата и почваше да плете. Стъпките на случайни минувачи я стряскаха. Всеки нощен шум я събуждаше. Първите тръпки от страха, че идеха арестуват, се превръщаха бързо в хладно спокойствие, в мрачно вълнение и самоувереност, от която се раждаше надеждата за живот. Ала от тази надежда, която я връщаше към обикновеното състояние, бликаше отново страхът. Всеки ден, всеки час, всеки миг волята на Варвара можеше да се пречупи, а съпротивата ѝ да се превърне от героизъм в предателство.

Но времето течеше, люшкането между страха и надеждата продължаваше и все нищо не се случваше. Заваля сняг, който пак се стопи и превърна уличките в канали от тиня и мътна вода. Късите декемврийски дни се редуваха с дълги, тревожни нощи. Утрото започваше с белезникава светлина и гъста мъгла, която на обед се разреждаваше, а вечер падаше отново. Спестените през лятото пари намаляха. Семейството почна да пести храната и топливото. Лила измършавя. Женствената мекота, която говорът и очите ѝ добиваха в къщи, сякаш беше изчезнала завинаги. Говореше малко, но отривисто и точно. Чертите на бледото ѝ лице замръзнаха в постоянна изопнатост. Сивосинкавият ѝ поглед пронизваше.

Майката на Лила заприлича на посърнала сянка. Тя се оплакваше, слухтеше, кълнеше тихичко полицията и господарите. Понякога започваше да шета безсмислено или да изчетква и кърпи дрехите на Лила, сякаш последната се беше превърнала в малко, безпомощно момиченце и не можеше да свърши тази работа сама. Шишко също отслабна, стана нервен и заядлив, почна да се кара на политически теми с шурей си, който бе социалдемократ. Не се понасяше лесно страхът да загубиш единственото си дете. А шурейт на Шишко съзнаваше това и въпреки споровете продължаваше да го приема търпеливо на работа в дюкянчето си.

Една вечер партийното разузнаване донесе, че Варвара, след като бе устояла на мъченията, е изпратена в София. Лила мислеше дълго и напрегнато за безшумния ѝ героизъм. Тя отдъхна, но не отслаби своята бдителност, не се свърза веднага с другарите от градския комитет. Опасността се беше само отдалечила. Лила продължаваше да очаква арестуване, но вече свикна да не се стряска, да не изпада в пристъпи на мъчителен страх. Напрежението през тези дни бе създало у нея нещо ново, което не притежаваше досега. И то бе хладната готовност за всякакви изпитания.

Когато положението се успокои малко, тя потърси връзки чрез доверени съседи с един възрастен легален другар от градския комитет. Този другар бе пенсиониран чиновник от данъчното управление и се сети да дойде сам, носейки с хамалин една тенекиена печка, която Шишко трябваше уж да поправи. Лила му предаде съобщението на областния комитет.

Възрастният другар поклати тъжно глава.

- Лошо! - рече той. - Кому бяха нужни тия съобщения сега? Заради тях стана всичко. Горе другарите се карат и си играят на изключване, а тук ние търпим поразите от тяхната небрежност...

- Остави това сега!... - Лила разбра, че другарят от градския комитет споделяше убежденията на Задграничното бюро и на Павел. - Арестуваната другарка устоя тук, но не знай дали няма да проговори в София.

- Щом издържа тук, ще бъде твърда и в София.

- Но ако все пак ме издаде? Не е ли по-добре да премина в нелегалност навреме?

- Не!... - отвърна възрастният другар. - Ако преминеш в нелегалност, ще се обвиниш сама, а баща ти ще бъде смазан от бой... Трябва просто да издържиш опасността докрай!... Нелегалните са и без това много. Партията едва им намира квартири.

- Но ако ме арестуват?

- Няма да признаваш нищо... Това е единственият начин да спасиш себе си и нас.

Възрастният другар погледна Лила изпитателно. Синкавите ѝ очи изразиха сурово и мълчаливо съгласие.

- Кога ще приведете в изпълнение решението за Стефан и Макс? - попита тя след малко.

- Ще видим!... - уклончиво отговори другарят от градския комитет, като се намръщи. - Макс и Стефан работят добре в града... Нещата, за които трябва да мислим сега, са по-важни от прищевките на Лукан.

- Няма прищевки на Лукан, другарю!... - остро го прекъсна Лила. - Не може да се говори така!... Има само партийна заповед, която сме длъжни да изпълним.

Възрастният другар я погледна строго. В набръчканото му лице, в посивелите вежди, в избистрените му старчески очи имаше гняв и скрито достойнство, които я накараха да се смути.

- Няма нужда да ми четеш урок!... - рече той. - Лукан не представлява цялата партия... Аз ще повторя още много пъти това. Партията съществува, преди да се роди Лукан, а аз и твоят баща сме едни от нейните основатели тук!... Така че бъди напълно спокойна за партията. Аз държа за нея повече от тебе.

Лила се изчерви.

- Очаквах от тебе други възгледи по въпросите, за които спорим - сухо добави той.

Лила се изчерви повторно.

- Заради Павел Морев ли? - попита тя гневно.

- Заради партията!... - спокойно отговори възрастният другар от градския комитет.

През следващите дни инспекторът отмени заповедта за разписване в участъка и напрежението отслабна. Работническият квартал постепенно се успокои. Отново изпъкнаха всекидневните грижи за намиране на каква да е работа, на храна и топливо. Активистите

възобнови своята дейност, която подобно на киселина разяждаше бавно, но сигурно устоите на враждебния свят. В замяна на това изчезнаха дръзките комунистически прояви в центъра на града. Останаха само дребните разпавии с позиви и проявите в гимназията.

Към края на първия месец след блокадата поведението на Лила беше все още предпазливо. Тя не се срещаше с другарите от градския комитет, а само с активисти от складовете. Може би Варвара я беше издала и полицията нарочно не предприемаше нищо. Може би инспекторът употребяваше тактиката на „фюлерите“ - да мълчи и да наблюдава чрез провокаторите си хората, с които Лила най-често се срещаше. Ала и тази опасност премина. Тя се увери постепенно, че агентите не я следяха непрекъснато, а когато предприемаха това, вършеха го така тромаво, щото тя се усмихваше. Всичко това ѝ даде смелост да отиде на явката с Йосиф, която разся последните ѝ тревоги.

Срещата стана една зимна вечер в квартала до гарата. Духаше мразовит вятър, безлюдните улици навяхаха тъга и самотност, по черното небе блещукаха ледени звезди. След като се разпознаха под светлината на една улична лампа и се увериха, че никой не ги следи, Йосиф и Лила се приближиха един към друг. Лила трепереше от студа в тънкото си палтенце, а Йосиф носеше дебела кожена шуба и калпак. Той бе агроном, работеше в Министерството на земеделието и използваше командировките си по тези места за партийна работа, имаше едро лице с бадемовидни очи и дебели устни. Гъстата и черна брада, която бръснеше всеки ден, придаваше на бузите му металносив цвят. Той бе винаги намръщен - от страх да не го заловят и от разни служебни грижи. Лила тръгна с него.

- Няма опасност от провал - лаконично съобщи той. - Варвара е пусната на свобода... Сега другарите се занимават с лекуването ѝ.

- Уверени ли сте, че не е издала нищо? - попита Лила.

- Уверени сме. Няма арести.

- Тук също няма, но тревогата беше голяма.

Йосиф не отговори. Той изплю угасналия фас на цигарата си и веднага запали друга.

- Преживяхме голямо премеждие... - подчерта Лила.

- Добре де! Стига си се оплаквала - грубо рече Йосиф. - Опасност има навсякъде... Да не очакваш да ви гладят с перце?

- Не очаквам, но кажи на другарите да внимават кого изпращат... Проиграхте за нищо и здравето на Варвара.

- Ние си знаем работата... Съобщи ли решението за Стефан и Макс.

- Съобщих го.

- Изпълни ли се?

- Вероятно.

- Как така вероятно?... Да или не?

- Ох, боже мой!... Това ли е най-важното, което трябва да научиш сега?... Поради събитията не съм виждала другарите от градския комитет.

- Значи, трепериш от страх и не се интересуваш от партийната работа.

Гласът на Йосиф бе заядлив и суров.

- Слушай! - тихо избухна Лила. - Ти си невъзможен човек и не можеш да се сработваш с никого... Искам да ме освободят от връзката с тебе.

- Ще съобща на другарите за този каприз.

Гласът на Йосиф стана зъл. Той разкопча шубата си и почна да търси нещо във вътрешния джоб на самото си.

- Има ли да ми казваш друго? - сухо попита Лила.

- Има.

Той се озърна предпазливо и мушна в ръката на Лила няколко сгънати листове.

- Какво е това?

- Директиви за подготовка на стачката. Написани са със симпатично мастило. Да се разучат внимателно и унищожат веднага.

Лиля пхна сгънатите листове в джоба на палтото си. Йосиф събщи късо, но ясно датата, мястото и паролата на следващата явка, след това се отдели внезапно от Лиля и тръгна към хотела. Той направи това, без да каже дори „довиждане“.

От гарата извири локомотив, някъде лавнаха кучета, зад изпотените прозорци на близката кръчма гъгниво скимтеше стар грамофон.

Лиля тръгна към къщи, стискайки в джоба си директивите за стачката.

Пак наставления, пак книжни подробности, пак мъртви, строги и дребнави правила, които определяха подробно с кого да се работи и с кого не!... Пак недоверие към всеки, който оспорваше идейната платформа на стачката, който предложеше нов начин на действие, който седнеше в кръчмата, тръгнеше с момиче или отидеше на вечеринка!... Сякаш за да се бориш за комунизма, трябваше предварително да се откажеш от всяка радост, да обърнеш гръб на живота, да тръгнеш право и неминуемо към смъртта!...

Лиля съзна, че преувеличаваше и пресилваше нещата в мисълта си, ала въпреки това в душата ѝ се надигаше смътен бунт срещу листовите, които стискаше в ръката си, срещу намръщения Йосиф, срещу невидимия и тайнствен Лукан, който безспир заповядваше, напомняше, проверяваше, наказваше за най-малки дреболии. Нещо в партията не беше в ред!... Нещо я отдалечаваше от живота, от хората, от нуждите на борбата, от самата основа на маркс-ленинското учение!... Какво беше това? Лиля се мъчеше да го разбере, но не можеше. Тя виждаше само конкретните му прояви, ала не бе в състояние да стигне до погрешното начало, което го обуславяше. Може би Павел имаше право!... Може би наистина Централният комитет извращаваше болшевишкото начало, поставяше пред партията неизпълними за сегашните условия задачи, прахосваше силите ѝ, водеше я към безполезна и гибелна борба, към пълно откъсване от масите!... Може би наистина другарите от висшето ръководство бяха тесногръди сектанти, които не можеха да обхванат с ума си едновременно много неща, да стигнат до важните и съществени отношения в действителността!... Може би наистина те бяха заслепени фанатици, които можеха да посочат за пример само героизма си, но не и действителни придобивки в борбата!... Може би наистина бе съвсем погрешно да се къса връзката със Задграничното бюро. Дори за най-простите и неукни партийни членове беше ясно, че стачката не можеше да има масов характер, ако не се подготвеше и проведеше върху широка идейна платформа. Възрастните другари, основатели на партията от тесняшки времена, хора с доказан опит и твърдост в борбата, постепенно се оттегляха от партийна дейност, защото не можеха да се съгласят с директивите на високомерните и намръщени младежи, които презрително ги наричаха „тесняци“. Павел имаше заслуги от миналото, блестящ ум и способност да вниква в сложните въпроси, но беше изключен от партията, защото се противопоставяше на Лукан. Доскоро се издигаше лозунгът за героично, но безполезна парадирание пред полицията. Кому бе нужен този лозунг?... Сякаш целта на борбата се изчерпваше с биене на юмрук по гърдите. Ала този лозунг - безполезното биене в гърдите - прозираше още в подготовката, изпълнението и последиците на всяка акция.

Лиля въздъхна. Тя не виждаше ясно и пътя, който сочеха Павел и Задграничното бюро. Павел долавяше нещо, което се очертаваше вече в действителността, което плуваше в съзнанието на работниците, но не успяваше да го изрази убедително. Мисълта му се въртеше около вълнуващи, но лишени от конкретност общи положения. Широка идейна платформа за стачката, но каква?... Колко трудно бе да правиш отстъпки и едновременно да запазваш генералната линия на партията!... Търсене на съюзници, но какви?... Имаше ли смисъл комунистите да се свързват със земеделци, с широки социалисти и анархисти, за които не знаеш как ще постъпят утре!... Пестене на силите, но как?... Можеше ли да се води енергична борба без жертви, без кръв и сблъсквания!... Не, и Павел се луташе в безпътица!...

Може би той наистина искаше да измести от ръководството заслужили другари, да тикне партията по линията на най-малката съпротива, да разруши единството ѝ. Ала изведнъж всичко това ѝ се стори чудовищно и невъзможно.

Лила продължаваше да върви из пустите улици, по заледените и хлъзгави тротоари. Стъпките ѝ отекваха самотно в мразовитата вечер. Опасността да я арестуват, призракът на мъчения бяха изчезнали, но в душата ѝ бе нахлуло дълбоко и тежко раздвоение, което ѝ се струваше по-мъчително от тревогата. Гневяха я директивите на Лукан, заядливиото държане на Йосиф, недоверието към Макс и Стефан. Смущаваха я изключването на Павел, разговорът с възрастния другар от градския комитет, простичките, но пълни със здрав смисъл въпроси на работниците. В тези въпроси, отнасящи се до съвсем дребни и всекидневни неща, прозираха искания, които се противопоставяха на директивите на Лукан и съвпадаха напълно с предвижданията на Павел. Тя отбягваше въпросите, разводняваше отговорите си, замазваше ги ловко и подло с красноречието си. Достойно ли беше това?

Лила въздъхна отново. Раздвоението ѝ ставаше все по-дълбоко. Вятърът бе утихнал, но студът се засили. Над града се спускаше бавно прозрачна мъгла. Невидимите ѝ капчици образуваха около уличните лампи светли кръгове с цветове на дъгата. Върху чистата белота на снега сенките се очертаваха остро, сякаш падаха върху екран, и в тая острота имаше някаква пуста и ледена тъга, която навяваше безнадеждност. Краката и ръцете на Лила бяха вкочанели от студ. Тревогата, слабата храна и оскъдицата на дрехи, от която страдеше винаги, я караха да гледа на зимата като на най-противния сезон. „Веднъж да дойде пролет!...” - помисли тя с неясен копнеж, откъсвайки се за миг от въпросите, които притискаха съзнанието ѝ.

Тя направи опит да се стопли, като тръгна по-бързо, но се подхлъзна и без малко щеше да падне. Пътят ѝ минаваше през един от заможните квартали на града. Прозорците на новите къщи светеха с меки топли светлини. Зад дантелените пердета прозираха уютно наредени стаи, с бюфети, с картини, с големи оранжеви или зеленикави абажури, под които добре облечени жени четяха на топло книги или делови мъже разгръщаха вечерния вестник. От тия прозорци долитаха задушено безгрижни смехове, познатият глас на говорителя по радиото, звуци от танцова музика. Голям камион изсипваше наведнъж шест тона едри лъскави въглища пред къщата, в която живееше районният експерт на „Бяло море”. Млада жена с воалетка, кожено палто и високи шушони се връщаше от пазар, а след нея вървеше слугинята ѝ, която носеше претъпкани мрежи с масло и хайвер за сандвичи, с орехи, захар и шоколад за утрешната торта.

Жената и въглищата накараха Лила да почувствува отново варварската мизерия, в която тънеше светът на работниците. Студът ѝ се стори по-остър, бедността по-горчива, неправдата по-унизителна. Мъглата я пронизваше, повдигаше ѝ се от соленото парче паламуд, което бе изяла на обед. Спестените пари в къщи едва щяха да стигнат за още няколко седмици, а после идеше мъчителната прося за каква да е работа. Работниците - а заедно с тях и Лила - си оставаха трагично сами!... Лукан имаше право!... Партията не трябваше да оставя пътя, който бе следвала досега - път на сурова, непримирима и безмилостна борба!... Нямахте нужда от широки платформи, от сложни компромиси, от подозрителни съюзници!... Нямахте нужда от интелигенти като Павел, Стефан и Макс, като възрастния другар от градския комитет, които искаха да поведат партията по пътя на опортюнизма, да разхлабят дисциплината ѝ, да разрушат единството ѝ...

Тъй разсъждаваше Лила, свита от студ, като вървеше из светлините и сенките на мразовитата вечер. Сега мислите ѝ бликаха от студа, който измъчваше лошо облеченото ѝ тяло, от соленото парче паламуд, което я накара да пие цял следобед вода, от едрите лъскави въглища на тютюневия експерт и ситостта на жената, която видя преди малко. Чувствата ѝ отразяваха само неправдата в света. Тя не съзнаваше, че борбата срещу тази неправда трябваше да се води едновременно с много средства и по различни начини,

трябваше да бъде далече по-широка, гъвкава и разнообразна, отколкото заповядваха схемите на Лукан.

Лиля излезе на пазарната улица и тръгна към железарската работилничка на вуйчо си. Еврейските дюкянчета наоколо бяха затворени и тъмни, но самата работилничка светеше още. Лила отвори вратата и надникна вътре. Чираците и вуйчо ѝ си бяха отишли. Работилничката представляваше дълго, тясно помещение, по чиито стени висяха инструменти. В дъното му, клекнал до един бойлер, работеше Шишко.

- Татко, оставаш ли? - попита Лила.

- Трябва да остана!... Искam да поправа тая пушина!... Влез де!

Лила затвори вратата след себе си.

- Какво?... Свърши ли? - рече той тихо.

- Всичко е наред... Арестуваната другарка е била освободена в София.

- Ох, слава богу!... - въздъхна Шишко. - Стопих се, да ти кажа!... Много се тревожих тоя месец.

- Не може иначе - тихо отвърна Лила, а после добави високо: - Тогава ще си отида сама?

- Върви! - Шишко клекна отново до бойлера и почна да го оглежда. - Слушай!... - сети се той изведнъж. - Булката на Симеон ражда и майка ти отиде да бабува... В къщи няма никой.

- Знам - рече Лила.

- Запали си печката!... Има ли въглища?

- Има, но мислех да ги занеса на Симеонови.

- Ти не се грижи за Симеонови!... Блаже трябва да им е купил вече. Запали печката и си чети на топло. Утре ще взема пари от бойлера и ще докарам още сто кила.

Лила пак се нареди да си върви, но Шишко я спря отново:

- Слушай!... От паламуда не яж!... Отровен бил, казват... Все при нас ще докарат мършата... Бакалинът го купил тайно, за да печели, и ветеринарният му съставил акт.

- Ще го хвърля.

Лила излезе от работилничката и се отправи към къщи. Мъглата се бе сгъстила леко. Пазарният ден замираще в осветените кръчми на хановите, където пийнали селяни свиреха на гайди и тамбури. От оборите, в които беше разпрегнат добитъкът, излизаше топла, влажна миризма на сено и говежди тор. Тъмните, плътно затворени еврейски дюкянчета се спотайваха мълчаливо, а над тях кротко, но някак безсмислено мъждукаше животът на собствениците им. Дребните еврейски занаятчийци в чаршията строяха къщите си така, щото първият етаж да служи за работилничка, а вторият - за жилище. Зад прозорците на тези жилища животуваха плесенясали души, от които понякога се откъсваха смело млади ремсисти.

Тя отмина чаршията и навлезе в уличките на работническия квартал. Повечето от ниските, схлупени къщици бяха тъмни. Работниците си лягаха рано, за да пестят въглища. Над реката висеше гъста мъгла, а в ледената тишина отекваха глухо удари на брадва. Някой цепеше дърва. Когато Лила зави по уличката, в която се намираше тяхната къща, видя внезапно силуета на висок мъж. Той се беше спрял точно пред къщата им и фигурата му се очертаваше ясно върху млечнобелия фон на мъглата, осветена от уличната лампа. Непознатият носеше мека шапка и модно, стегнато в талията палто. „Дългия“ - помисли Лила с гняв. Тя постоя няколко минути с разтуптяно от уплаха сърце, после се окопоти и влезе в двора на съседите, като се притули зад бараката им. До ушите ѝ долетяха звънливи удари - непознатият чукаше върху стъклото на прозореца. Той повтори това няколко пъти и като не получи отговор, тръгна по улицата. Стъпките му върху заледената почва се чуваха все по-ясно. Той щеше да мине покрай бараката, зад която се беше притаила Лила. Когато мина,

тя го позна. Бе Павел. И тогава, без да иска, извика името му с тих, сподавен от вълнение глас.

Павел извърна веднага лицето си към направлението, от което чу гласа ѝ. Лила излезе пред него и го попита:

- Какво търсиш тук?

- Исах да те видя.

Двамата стиснаха несъзнателно ръцете си. Но тя овладя вълнението си първа и рече враждебно:

- За какво да ме видиш?... Нали съм глупачка, която не разбира нищо?

- Нека влезем у вас!...

- В къщи няма никой - студено отказа тя.

- Именно за това - настоя той. Докато Лила отключваше вратата, той произнесе глухо, с нисък, отпаднал глас:

- Мене ме изключиха от партията. Знаеш ли? А тя отговори:

- Знам.

Когато влязоха вътре, той съблече палтото си и седна на стола, а Лила почна да пали печката. И докато я гледаше, стори му се, че не напразно в гнева и пустотата, които го притискаха сега, бе потърсил убежище тук. Той познаваше много жени, но нито една не притежаваше красотата на гордостта у това затворено и малко студено същество. Той познаваше други жени, които имаха гладки лица, руса коса и светли очи, но нито една не излъчваше толкова нравствена сила и такова съвпадение между духовния си облик и идеята, за която се бореше. Стори му се, че тя бе неделима част от този смазан от нищета работнически квартал, от тази гола стаичка с желязна печка, от тези дъсчени одри, покрити с козаци и черги. Стори му се, че във вехтата ѝ пола, в избелелия ѝ пуловер, в отслабналото ѝ лице трептяха мъките, грижите и надеждите на хиляди тютюноработници, които чакаха края на зимата, за да почнат отново тежката, изтощителна и жалко платена работа в складовете. Но всичко това не бе огрубило личността ѝ, не ѝ бе попречило да стане образовано и мислещо същество. Стори му се, че това момиче приличаше на цвете, поникнало върху грозната бедност и лишенията на потиснатия свят, че то бе събрало у себе си всичко здраво, жизнено и прекрасно, което работническата класа можеше да даде, и че може би затова красотата ѝ бе тъй одухотворена, защото нямаше да се поквари никога от сметките и пороците на враждебния свят. Ала едновременно с това му се стори, че у Лила имаше нещо далечно, недействително и призрачно, като образ от бъдещето, който ей сега щеше да се разсее и да остави след себе си само тъга към недостижимото.

Но след малко той съзна, че всичко у нея беше действително - от бледорусия акварелен оттенък на красотата ѝ до тази острота, с която умът и волята ѝ можеха да наранят човека. Тя бе коленичила до печката и раздухваше съчките, а тлеещата жар багреше изопнатите черти на лицето ѝ с червеникаво сияние, под което косата ѝ добиваше вид на гъсти снопове от металнозлатисти нишки. В хубавия ѝ гръб, в яките рамене и заоблените ѝ бедра имаше някаква сила, която го привличаше неотразимо и запълваше пустотата в душата му с такова вълнение, щото той отново почувствува, че бе направил най-разумното нещо, като дойде при нея.

Лумнаха пламъци и печката забумтя. Лила се изправи. Той очакваше да открие върху лицето ѝ вълнението, което изпитваше сам, но видя само изопнатите ѝ устни и две хладни очи, които го гледаха изпитателно. Трепетът, с който стисна ръката му в първия момент, беше изчезнал. Той се сети горчиво, че между двамата съществуваше стена, която ги разделяше, и че тази стена се издигаше не вече върху разногласията им за партийния курс, а върху обстоятелството, че беше изключен от партията.

Лила седна до масата, на другия стол срещу него.

- Днес ли пристигна? - попита тя равнодушно.

- Да - отговори той. - На обед.

- Срещна ли се с другарите?

- Говорих с Ешкенази и няколко души от градския комитет... - Той се ядоса внезапно:

- Какво?... Правиш анкета дали не се опитвам да разцепя градския комитет ли?

- Не, не смятам, че можеш да постигнеш това!... - Тя се усмихна с присвити очи и показа веднага острието на своята непримиримост. - Засега ти стига изключването... Но ако видим дори опит да разрушаваш единството, тогава ще постъпим с тебе безмилостно.

- Какво ще направите? - попита той злобно.

- Знаеш много добре.

- Ще бъде забавно, ако Лукан влезе в ролята на мъничък Робеспьер!... - рече той, като се изсмия презрително. - Но кажете му, че няма да успее... По-голямата част от хората в Централния комитет са умни и скоро ще видят истината...

- Значи, ти... ще продължиш?

Тя пое въздух и го погледна косо. Клепачите ѝ се присвиха още по-силно, а зад ресниците им се запали студен и тъжен гняв.

- Не, няма да продължа!... - избухна той, като удари по масата. - Не от страх пред вас, не за да чакам прошката ви!... Ще мълча само защото не искам да внасям преди стачката раздвоение в честните души на работниците, само защото съм сигурен, че Коминтерна и Задграничното бюро ще излязат с решения, които ще ви накарат да дойдете на себе си... А докато стане това, прогонвайте всеки, който иска да работи с нас, тикайте работниците под стражарските бичове, обещавайте им да заемете складовете с голи ръце... Беснейте, докато работниците загубят вяра във вас, докато ви отрекат напълно, докато сами най-последно съзнаете, че се държите като самомнителни глупци... най-съкровено желание на врага е работниците да имат водачи като вас!...

- Не викай!... - хладно предупреди тя, като погледна към прозореца.

А после опря лакти върху масата и закри лице с дланите си. Думите на Павел я разстройваха. В цялото му пламенно същество прозираха искреност, болка и гняв, които един студен враг на партията не можеше да прояви. Горчивината на тъмните му очи я пронизваше. Всичко, което изрече, съдържаше някаква страшна и жестока истина, която се разбираше вече от самата Лила, от Макс, от Стефан, от възрастния другар в градския комитет и може би от десетки, стотици работници... Ала стори ѝ се, че тази истина щеше да стане още по-страшна, ако се подложеше на всекидневен обсъждане, ако предизвикаше разногласия и спорове, ако почнеше да руши единството на партията в низините. В душата на Лила настъпи отново хаос и раздвоение.

- Всичко това е без значение!... - произнесе той в настъпилото мълчание.

- Кое? - попита тя безпомощно.

- Вашите глупости, които ще бъдат отречени от историята... Партията върви напред и нищо не може да спре развитието ѝ... Ще дойде ден, когато вие ще съзнаете грешките си и аз отново ще вляза в нея.

- Добре!... - Върху лицето на Лила трепна неуверена и тъжна усмивка. - Ти трябва да чакаш този ден и да не действуваш сега срещу единството ѝ.

Той продължаваше да я гледа горчиво, изпитвайки въздействието на силата, с която тялото и душата ѝ го привличаха. Тя бе жена, но в израза ѝ имаше нещо момчешко и невинно, бе зряла, но този израз беше юношески и непокован. В русата коса, в светлите очи, в бледия оттенък на кожата ѝ имаше някаква студена изопнатост, която очистваше лицето ѝ от всичко чувствено и така оставяше в него само израза на ума и волята. Стори му се, че не бе виждал лице с по-красива и хладна заостреност на чертите, жена с по-голяма способност да заповядва над себе си.

- Лила!... - произнесе той внезапно. - Въпреки всичко аз те обичам.

- Това не е много важно сега - отговори тя, като трепна леко.

- Искаш ли да станеш моя жена? - неочаквано продължи той с равен, проникващ глас, който я разстрои още по-силно.

- Какво казваш? - попита тя, като се намръщи и така успя да скрие вълнението си.

- Да се венчаем тия дни!...

Тя съзна, че всичко това му беше дошло внезапно на ум под влияние на състоянието, в което се намираше. Думите му сякаш проникнаха в нея, раздрусаха мисълта ѝ, запалиха въображението ѝ. Стори ѝ се за миг, че пред нея стоеше осъществена мечтата, за която през часовете на самотност копнееше цялото ѝ същество на жена, на кротко и любещо момиче. И макар никога досега да не бе мислила определено за това, тя си представи малко домакинство, приятно наредена стаичка и маса, сложена за вечеря, на която седнаше Павел, държейки в скута си някакво капризно, ала безкрайно мило същество, на което храната трябваше да се дава с лъжичка. Но това видение, мъчително и недостижимо, се задържа в съзнанието ѝ само една секунда. Миг след това тя се видя отново секретарка на ремса и членка на градския комитет, зад която стояха хиляди тютюноработници. Може би никога - тя го виждаше и се беше примирила вече с това, - никога тя нямаше да има време за свое семейство и свое дете, защото бе обрекла живота си да се бори за щастието на другите. Ала думите на Павел успяха да наранят душата ѝ, събуждаха и разпалваха жаждата ѝ за щастие. Сълзите почнаха да се търкалят по бузите ѝ, а гласът ѝ молеше отчаяно:

- Мълчи!... Остави ме!... Иди си веднага!

Той стана и тръгна към нея. Лила се изправи бързо, сякаш се готвеше за самоотбрана. Рязкото ѝ движение му подсказа колко дълбока бе станал-а пропастта, която ги разделяше. Но все пак той успя да я прегърне. В продължение на няколко секунди, изпитвайки щастие, горест и мъка, тя отговаряше несъзнателно на целувките му. А после сред хаоса от мисли и чувства, които бушуваха в съзнанието ѝ, Лила стана отново господарка на волята си.

- Остави ме!... - рече тя, като се отскубна с бързо и силно движение.

- Лила!... Лила!... - повтаряше той.

- Искаш да удавиш и мене в своето блато, нали!... Искаш да дезертирам и аз от партията, от работата, от дълга си!...

- Лила!... След шест месеца... след една година всичко... целият курс на партията ще се промени...

Той я улови за ръцете и привлече отново към себе си, но тя изхриптя диво:

- Остави ме!... Нищо вече не може да съществува между нас!... Ти си вън от партията!...

Викът ѝ, задушен, грозен и суров, го накара да я пусне веднага.

- Върви си!... - грубо заповяда тя.

Той остана за миг втренчен неподвижно пред себе си. Лицето му доби постепенно студен, безстрастен израз. После той облече бавно палтото си и без да каже ни дума, излезе от вратата.

Лила се хвърли на одъра и заплака горчиво. За пръв и последен път в живота си тя плачеше от любов.

IX глава

Синкаво- белите ледени цветя по стъклата на прозореца станаха розови, след това избледняха отново, но добиха по- ярки очертания и блеснаха ослепително, когато слънцето изгря. Ясното зимно утро надникна бавно в стаята на барон Лихтенфелд.

Не можеше да се каже, че тази стая и въобще вилата бяха достойни за един Лихтенфелд. Но те се оказаха предостатъчни за Фон Гайер и Прайбиш, които гледаха преди всичко работата, после удобствата и съвсем не държеха на естетиката. Просташкият гардероб, леглото и нощното шкафче приличаха на мебелите в евтин хотел. Подът беше

постлан с линолеум на ярки квадрати, а върху невероятно глупавия светлозелен фон на стените се мъдреше портретът на царя. Грозната тухлена печка бумтеше весело и сякаш се присмиваше на лошото настроение на барона.

Лихтенфелд се протегна сънливо под юргана, чието жълто атлазено лице не беше ослепително чисто. Юрганите във вилата дразнеха барона най-много. Дори понякога му се струваше, че от тях лъхаше тънка и противна миризма на пот, която плебейското обоняние на Прайбиш не можеше да долови. Фон Гайер обаче сигурно я долавяше, но не желаше да й обръща внимание. Лихтенфелд се възмущаваше още от далечината и наема на вилата. Собственикът ѝ - някакъв алчен и мазен депутат, който говореше немски - бе поискал сума, с която можеше да се прекара цял месец в Ривиерата. Но Фон Гайер се съгласи да я плати без възражение.

За да пропъди лошото настроение, чийто първоизточник си оставаше трудът - тежкият, еднообразен и отегчителен труд, към който го принуждаваше Фон Гайер, - Лихтенфелд почна да мисли за лов на мечки. Всяка сутрин, откакто беше паднал снегът, баронът се отдаваше на сладостни мечти за ловна мечки. Дали и в тая планина нямаше мечки? Не, всички казваха, че няма. Но в България положително имаше от тия чудесни зверове. Само че трябваше да се отиде по страшно лоши пътища до Рила или Родопите. Кршиванек разправяше как българските селяни ловели мечките по особен начин - само с въже и нож. Лихтенфелд си представяше вековната и тиха гора с дълбок сняг и ледени висулки по боровите и българина, който вкарва плътно омотаната си с въже ръка в леговището на звяра - така разправяше Кршиванек, - докато самият Лихтенфелд, възбуден до пароксизъм от ловджийската страст, стои няколко крачки по-назад с пръст на спусъка на пушката си. Да, чудно нещо би било да вземе човек участие в такъв лов на мечки!... Ала всичко това се струваше на Лихтенфелд чиста измислица. Или пък може би му харесваше тъкмо защото беше измислица.

След като помечта за мечките, Лихтенфелд се замисли дълбоко за кучето си, после за пушките си, после за една каса с избрани френски вина, после за жените в България и на последно място - за работата. Беше горчив, но верен факт: един Лихтенфелд трябваше да работи. Това се дължеше на цяла редица обществени причини, настъпили след Първата световна война, и на цял куп приключения с киноартистки, преживени от Лихтенфелд в Ривиерата. При това той трябваше да се залови с една съвсем долна и унизителна работа - да стане шеф на експортното и ревизионно бюро на Немския папирусен концерн в България. Той трябваше да я приеме, едно, защото липсата на пари ставаше вече непоносима, и второ, защото по тоя начин, макар и насила, приобщаваше личността си към труда на милиони германци за величието на Райха. Но колко тежка му се струваше тази работа!

Само патриций, превърнат в роб, можеше да разбере смъртната скука, която всяка сутрин обхващаше Лихтенфелд при мисълта за предстоящия работен ден. Фон Гайер проучваше целия стопански живот на България. Проучваше го бавно, методично, всестранно и изчерпателно, с търпението на истински германец, с точността и усърдието на побъркан учен. Фон Гайер приличаше на сметачна машина, а Лихтенфелд беше просто клавиш в тази машина. Но тъкмо защото беше само клавиш, а не нещо повече, Фон Гайер го удряше немилостиво и постоянно. И на Лихтенфелд се струваше, че щеше да полудее от ударите. Работата му се състоеше да прави извадки и резюмета от все нови и нови статистически годишници, от все нови и нови доклади и преписки от доклади, които търговските аташета изпращаха от легацията. Впрочем същата работа, но без да протестира, изпълняваше и Прайбиш.

Някакъв стенен часовник удари осем. Фон Гайер изискваше неумолимо работата да почва в девет. Лихтенфелд се прозина лениво, изпуши една цигара, за да се разсъни напълно, после ритна гневно омарния юрган и стана от леглото си.

Той беше висок, мършав и рус. Имаше малка глава с горчиво кисело лице и очи, които гледаха винаги някак обидено. Той отиде в банята и когато се върна от нея, обръснат и свеж, направи си фрикция с одеколон и облече ново бельо, което сменяше през ден.

След малко той влезе в трапезарията. На масата беше сложена закуска: кафе, мляко, кифли и варени яйца. Прайбиш седеше до печката и четеше „Die Woche“, след като се бе върнал от всекидневната си разходка до селото. Фон Гайер щеше да влезе както винаги точно в осем и половина.

Лихтенфелд се изправи до прозореца с ръце в джобовете. Утрото сияеше в слънчев блясък и ледена синевина. Равното поле беше покрито с чист, девствен сняг, а над София висеше огромен плосък облак от червеникава мъгла и сив каменовъглен дим. Над облака лъщяха като златни шлемове кубетата на „Александър Невски“. Далеч по хоризонта се протакеше безкрайна верига от снежни планини - царството на мечките. Понеже не се вълнуваше никак от пейзажа, Лихтенфелд погледна надолу към двора на вилата. До чешмата, полугол до пояс, се разтриваше със сняг Фон Гайер.

- Този е луд!... - каза Ляхтенфелд. Ако заболее от пневмония, ще бъде цяло щастие за Немския папиросен концерн, но не по-малко и за нас.

- Нищо няма да му стане - с известна гордост отвърна Прайбиш, като повдигна очи от списанието.

Той беше нисък, добродушен шишко от селски произход и с особено удоволствие дочиташе статията, в която се разправяше как внуците на кайзера благоволили да станат членове на хитлеристката партия.

- А аз твърдя, че ще пукне!... - рече баронът. - Такива падат изведнъж... Спомняте ли си Зайфелд?... Зайфелд се пчеше като него, но умря от инфекция на кръвта при някаква хрема... Какво ще правим днес? - попита той внезапно.

- Днес?... - Прайбиш затвори списанието. - Ще работим като вчера.

- Но днес е събота!... - натъртено заяви Лихтенфелд. - Аз държа за края на седмицата. Предполагам, че ще ме поддържате и няма да мигате като новобранец, когато му кажа това.

- Ще му го кажете ли? - попита Прайбиш с известно съмнение.

Той знаеше, че в последния момент смелостта на барона пред Фон Гайер се изпаряваше винаги.

- Разбира се!... - иронично отвърна Лихтенфелд. - Понеже ни третира като обикновени чиновници, ние ще го заставим да спазва работното време.

Лихтенфелд намекна това преди всичко с оглед към себе си. Той беше напълно убеден, че службата му - поне неговата - трябваше да бъде чисто представителна, т. е. почти дипломатическа. С техническата страна на въпросите, преглед на мостри, изчисления и разни други гадости трябваше да се занимава само Прайбиш.

- Грешите!... - възрази Прайбиш. - Ние сме негови съветници.

- Съветници ли?... - Баронът се обърна с ръце в джобовете и погледна сърдито тлъстичкото лице на Прайбиш. - Само обикновени секретари!... Той взема решенията сам.

- Нищо подобно!... - Експертът сви дебелиите си бърни и неодобрително тръсна глава. Педантичното му чувство за дисциплина се раздразни от своеволието, с което баронът тълкуваше нещата с цел да zlepостави Фон Гайер. - Ако говорите за Кршиванек, решението зависи от трима ни.

- Слушайте, Прайбиш!... - Лихтенфелд седна на масата.

- До гуша ми дойде от препирни с кого да работим и с кого не... Защо не харесвате Кршиванек?

Умните плебейски очици на Прайбиш погледнаха барона учудено.

- Защото няма да върши работа... Никакви политически връзки, тепърва ще създава организация, слаба техническа опитност... И най-сетне сведенията за миналото му са лоши. Какво искате още?

- А другият?
- другият е солиден човек. И Тренделенбург го препоръчва.
- Но всички сведения говорят, че е ужасно хитра лисица.
- Ние да не сме глупави?... Значи ще ни бъде полезен.
- Ами писмото от Бромберг?
- Първо ще гледаме интересите на Германия и концерна, а после роднините на Бромберг.

- Прав сте!... - Баронът призна лоялно здравата логика на човека от третото съсловие.
- Но „Никотиана” има връзки с Полша, Америка и Холандия

- Какво от това?
- Може да ни играе. Остава с малко развързани ръце.
- Ще ги стегнем после.

Лихтенфелд се замисли. дойде ред да покаже собствената си съобразителност.

- Аз мисля, че бихме могли да направим това и сега - каза той.
- Как?

- Ще дадем една малка част от доставките на Кршиванек, за да държим „Никотиана” в шах.

- Това е умно - забеляза Прайбиш, след като помисли малко. - Кажете го на Фон Гайер.

- Не!... - отговори Лихтенфелд. - Кажете го вие! Фон Гайер мисли, че аз се боя от Бромберг, а това е глупаво и ме нервира. Един Лихтенфелд не може да се бои от никого. Аз гледам интересите на концерна, но не желая да минавам за страхливец... До гуша ми дойде от разпавии и намеци...

Той млъкна внезапно. От коридора се чува неравномерните стъпки на човек, който куцаше.

Фон Гайер влезе в трапезарията.

Той обиколи стаята с ледения си поглед, поздрави сухо по хитлеристки и седна на масата. Мургавото му лице бе силно зачервено от студа. Той имаше ниско, атлетическо тяло, голяма

уста и метално сиви очи. Смачканият му работен костюм изпъкваше контрастно пред модната елегантност на барона. Върху ревера на сакото му беше пришита лентичката на Железния кръст. От цялата му личност лъхаше романтиката на минали феодални времена, бездушната коравина на прусак и спокойствието на работлив германец. Ако у Фон Гайер се беше въплътил средновековният дух на рицар разбойник, в сравнение с него Лихтенфелд приличаше на изродено придворно конте. През Първата световна война Фон Гайер беше летец от прочутата ескадрила на Рихтхофен. Куцаше от падане при въздушен бой.

Веднага след влизането му прислужникът донесе от кухнята мляко и кафе. В трапезарията настъпи студено, почтително мълчание. Прайбиш разряза една кифла и я намаза с дебел слой масло. Баронът сръбна от чашата си и направи гримаса: млякото не беше прецедено от каймака.

Фон Гайер втренчи в лицето му ледените си очи:

- Лихтенфелд?... - полита той. - Къде бяхте онази вечер?
- В легацията - отговори Лихтенфелд, - Фрау Тренделенбург ме покани на бридж.
- С кого?
- С Хайлборн и Хаазе.
- А после къде отидохте?
- После?... - Лихтенфелд повдигна вежди, сякаш се мъчеше да си спомни маловажна подробност. - В един бар.
- Кой ви разреши?

- На мене ли? - обидено попита Лихтенфелд.
- На вас, естествено!... - свирепо повиши гласа си бившият летец. - Колко пъти ще повтарям да не се афишира идването ни?

- Кой ще ме види в някакъв бар?

- Шпионите!... - извика Фон Гайер, почервениял от гняв.

- Шпионите!... Тъкмо тия, които не трябва да знаят, че сме тук. Още утре враговете ни ще предложат търговски преговори на българското правителство...

- И никога няма да сключат спогодба.

- Престанете!... За нас всеки ден струва година. Лихтенфелд не отговори и героично изпи всичкия каймак. В гърдите му се надигна глуха омраза срещу Немския папиросен концерн, срещу Хитлер и всички националсоциалисти, които така своеволно потъпкваха свободата на един Лихтенфелд.

Той бе взел решение да се запише в хитлеристката партия през една влажна пролетна вечер, когато по „Унтер ден Линден“ маршируваха огромни тълпи с факли и шлемове, пеейки „Хорст Весел“, а по площадите изгаряха книги. думкането на барабаните и тактът на хиляди чизми го бяха опиянили. Вечерта завърши с диви крясъци в едно бирхале, където влезе заедно с другите, за да подчертае симпатиите си към народа. Аристократи, капиталисти и работници се кълнеха във вярност към човека, който им обещаваще целия свят. Е, по дяволите!... Лихтенфелд не вярваше вече в изгодите на всичко това. Сега всеки глупак можеше да му заповяда каквото си иска. На един Лихтенфелд!... Безобразие!

Баронът се приготви да отговори тихо, но достойно, ала видя отчаяните гримаси, с които Прайбиш го съветваше да мълчи.

- Кой е дал адреса ви на Кршиванек? - мрачно продължи фон Гайер. - И каква е тази дама, която пита по телефона от негово име за вас?

- Секретарката му - сполучливо отговори Лихтенфелд.

- Що за интимност?

- Кршиванек е групенфюрер на тукашните австрийци - произнесе баронът.

Фон Гайер не отговори. Лихтенфелд се почувства на здрава почва и реши да премине в контра нападение

- Струва ми се, че прекалявате с държането си към мене - рече той горчиво. - Всичко това може да стигне до партиен съд.

Тежките оловни очи на прусака се повдигнаха бавно.

- Внимавайте, Лихтенфелд!... В този съд ще обвинявам аз.

Фон Гайер прекрати работата точно в дванадесет часа. След това той облече един тъмен, малко по- изгладен костюм и заяви на Прайбиш и Лихтенфелд, че ще прекара следобеда и утрешния ден с Тренделенбург в Чамкория.

- Вие какво ще правите? - строго попита той.

- Мислим да отидем още веднъж на лов за зайци - невинно отвърна Прайбиш. - Един селянин обеща да ни заведе.

Малко преди да замине, Фон Гайер влезе в стаята на експерта и му каза:

- Прайбиш, тази вечер ви предстои да се преструвате на глупак.

- Това няма да бъде трудно за мене - добродушно отвърна Прайбиш. - По отношение на жените аз съм наистина глупак.

Върху лицето на Фон Гайер се появи гримаса, която приличаше донякъде на усмивка.

- Вие сте превъзходен човек, Прайбиш!... Значи така! Аз ще ви изненадам към полунощ. Но дотогава внимавайте Лихтенфелд и Кршиванек да не усетят нещо... Ние трябва да отворим добре очите на нашия барон и да му покажем какъв мошеник лансира пред Немския папиросен концерн... Изобличаването на Кршиванек ще сложи край на клеветите в Берлин срещу нас.

- Съвсем вярно, Негг Hauptmann.

- Трябва да се държите естествено и не се бойте от обектива на Кршиванек... Първото нещо, което ще направя, е да извадя ролката с филма... Ясно, нали!... Няма никаква опасност за вас.

- Разбирам, Негг Hauptmann!

Фон Гайер, придружен от Прайбиш, облече палтото си излезе по стълбите към широката алея в градината, където го чакаше колата му. Към тях с иронична почтителност се присъедини и Лихтенфелд.

- Хайл Хитлер!...

- Хайл!

Фон Гайер тракна вратичката. Той не отиваше в Чамкория, а на обед у Барутчиев, който беше поканил и Борис. Веригите върху задните гуми на автомобила издрънкаха глухо позамръзналия сняг. над Люлин се спущаше червеникава мъгла. Между храстите на леденото поле с печални крясъци се издигаха и спущаха врани. От Витоша полъхваше тих смразяващ валеж. Някъде в селото блееха овци.

- Махна се най-сетне - с облекчение въздъхна Лихтенфелд.

Черният работен ден за барона беше свършил. Почваше weekend-ът и Лихтенфелд знаеше как да се възнагради за прекараната в труд седмица.

- Вие сериозно ли мислите да отидете на лов? - обърна се той към Прайбиш

- Ще поскитам малко.

- Няма да видите дори следа от заек. Аз обиколих напразно миналата седмица...
Защо не останете при нас?

- Вие какво ще правите?

- Чакам гости. Ще дойде Кршиванек с две дами.

- Не е за мене - срамежливо произнесе Прайбиш. Двамата тръгнаха по залебената алея към вилата. Прислужникът цепеше в задния двор дърва и ударите на брадвата му отекваха глухо в мразовития въздух. Няколко изгладнели врабчета цвъртяха и подскачаха около прозорците на трапезарията. Ниското слънце започна да се забулва с мъгла.

- Вие сте глупак, Прайбиш!... - каза Лихтенфелд. - Ще си умрете с отворени очи.

- Аз съм женен - намекна Прайбиш. - Имам и деца.

- Та що от това? - Лихтенфелд се изсмя. - Да не мислите, че ще вършим безобразия?

- Какви са тия жени? - предпазливо се осведоми Прайбиш

В гласа му прозвуча тревожно любопитство, което баронът изтълкува съвсем правилно като колебание. Всяка вечер Лихтенфелд влизаше в стаята му с бутилка френско вино и му разправяше безбройните си приключения. Той правеше това отчасти от суетност, отчасти, за да убие скуката и безсънието си. Отначало Прайбиш възприемаше историите със снизходителна усмивка и вътрешно негодуване. Но постепенно този свят на модни курорти, пикантни жени и замайващи сладострастия като че почваше да му става интересен. На барона се стори, че Прайбиш неволно сравняваше своята дебела, вярна и плодовита жена с тия чудни и лекомислени създания, които правеха живота тъй приятен. При това баронът даде да се разбере, че любовниците му съвсем не бяха паднали жени. Прайбиш охотно се съгласи с твърдението му. Идеята на Прайбиш за паднала жена се изчерпваше с представата му за кабаретни актриси и момичета, които спират мъжете по улиците на големите градове. Той не бе прибягвал към тях поради страх от болести и вродена пестеливост. Но макар и богат - концернът му даваше креховска заплата, - Прайбиш никога не беше мечтал за жените, до които имаше достъп баронът. И ето че сега Лихтенфелд намекваше - не намекваше, а просто казваше, - че и Прайбиш можеше да разбере от тях.

- Тия дами са от висшето общество - рече баронът. - Напълно порядъчни жени, но малко по-свободни от другите.

Прайбиш показва срамежливо, че тъкмо за такива жени беше мечтал винаги. Да не бъдат развалени, а само свободни. Насърчен от това, Лихтенфелд почна да бие върху еснафските скрупули в живота му. Да, отдавна беше станало време Прайбиш да заживее като богат човек! Защо се стеснява? Докога ще влачи със себе си тая селска срамежливост? Нима няма достатъчно висок ранг в служебната йерархия на концерна? Не, Прайбиш би могъл да стане също приличен светски човек. Трябва само по-голяма смелост пред жените, за да има успех. Колкото за външността, можеше да се признае, че Прайбиш не бе тънък и строен, но Лихтенфелд го увери в каприза на фините жени да предпочитат понякога мъже с грубовата външности здрави мускули.

- Добре!...- съгласи се Прайбиш. - Ще дойда... Но аз съм много стеснителен и не умея да забавлявам.

- Бъдете напълно спокоен - увери го Лихтенфелд. - Те са много приятни жени и вие ще се отпуснете веднага.

Следобед, почивайки в стаята си, Прайбиш съзна, че предстоящата вечер го изпълваше с доволство и вълнение. Доволството идеше от това, че Кршиванек щеше да бъде изобличен, а вълнението - от служебното участие в гуляй с жени, който иначе не би посмял да си позволи никога.

Към полунощ Зара излезе от трапезарията в студения, слабо осветен коридор, огледа се и отиде безшумно към закачалката, върху която висеше шубата на Кршиванек. От трапезарията се чуваше свирене на пиано и фалшивият глас на барона, който пееше някакъв шлагер.

Като потършува малко из шубата на Кршиванек, Зара намери в джобовете и фотографическия апарат, който търсеше, след това откачи мантото си и със същите безшумни стъпки тръгна по стълбите към втория етаж на вилата. Пред стаята на Фон Гайер тя се спря и почука на вратата.

- Herr Hauptmann...

- Да!... - отговори дрезгавият глас на прусака.

Стаята беше осветена само от червеникавото сияние на печката. Германецът бе оставил вратичката ѝ отворена и се грееше на жаравата ѝ. Когато Зара влезе при него, той се изправи бързо и със суха учтивост я покани да седне.

- Не, благодаря... - отказа тя. - Време е да се измъквам... Дайте ми само една цигара.

Фон Гайер ѝ поднесе табакерата си.

- Колко снимки направихте? - попита той, докато палеше цигарата ѝ.

- Повече от десет!... Достатъчно пикантни, за да възмутят една почтена съпруга или един шурей.

- Прайбиш успя ли да направи снимки на Кршиванек?

- Говоря именно за тях.

Фон Гайер не се засмя. Той не умееше или не желаше да се шегува. Може би искаше да чуе подробностите само от Прайбиш. Осветено от жаравата, едрото му лице изглеждаше почти зловещо. Зара съзна изведнъж, че той я презираше. Тя смукна бързо два пъти от цигарата си и я хвърли в жарта.

- Трябва да вървя.

- Автомобилът ви чака.

- Но те ще чуят шума от мотора и ще разберат.

- Сега това е без значение.

Той ѝ помогна да облече коженото си палто, взе апарата и я придружи до шосето, където чакаше колата.

- Лека нощ!... - произнесе Зара.

Германецът не отговори.

Върху небето блещукаха ледени звезди. Фон Гайер тръгна към вилата с мрачно довольство. Снегът под обувките му скърцаше тихо. Той влезе в коридора и, вече без да прикрива шума от куците си стъпки, тръгна направо към вратата на трапезарията. Отвори я грубо и шумно. Върху масата имаше чаши с вино. Лихтенфелд седеше пред пианото и свиреше с небрежно умение някакво танго. Една червенокоса жена се изправи изплашено. Кршиванек бързо остави бутилката, с която се канеше да напълни чашите, и се поклони смутено. Само Прайбиш остана невъзмутим. Мъничките му тъмносини очици се извърнаха лукаво към Лихтенфелд, който продължаваше да свири, без да подозира нищо.

- Престанете, дявол да го вземе!...- внезапно извика Фон Гайер - Лихтенфелд, престанете!

Пианото млъкна като внезапно затворено радио. В стаята настъпи пълна тишина. Лихтенфелд се беше извърнал назад и гледаше с широко разтворени очи. Фон Гайер измъкна ловко ролката на филма и постави апарата на масата.

- Приберете го!... - каза той спокойно на австриеца. - Ако продължавате да ни безпокоите, ще изпратим в Берлин снимките, които Прайбиш направи преди малко... Ясно, нали?

Кршиванек се опита да възрази нещо, но Фон Гайер затвори вратата с трясък и куцайки, тръгна нагоре по стълбата.

- Тя ни е издала!... - произнесе червенокосата жена.

- Кой? - внезапно попита Кршиванек.

- Зара.

От гърдите на жената се изтръгна вулгарен и дрезгав смях. Тя беше съвсем пияна и не знаеше защо се смееше. После изведнъж тя се сепна и погледна уплашено барона. Но Лихтенфелд я беше вече пипнал за ръката и с гневен глас крещеше над лицето ѝ:

- Казвай, глупачка!... Какво е издала?

- Успокойте се, Лихтенфелд - рече Прайбиш. - Това беше един шантаж, за който госпожица Зара ни предупреди на време... Шефът и аз направихме каквото трябваше.

Лихтенфелд изведнъж разбра всичко. Той пусна червенокосата и тръгна към Кршиванек, който, гледайки Прайбиш изумено и уплашено, отстъпи инстинктивно назад. Няколко секунди след това юмрукът на Лихтенфелд, описвайки широка дъга, се стовари върху лицето на австриеца. Кршиванек се просна на пода, а жената изпищя. Без да губи време, Лихтенфелд я улови за мишницата, вдигна с другата си ръка дребния и зашеметен Кршиванек и ги повлече навън.

- Чакайте!... - извика Прайбиш, като се затича след него.

- Вие сте полудял!...

Но Лихтенфелд не чуваше. Прайбиш видя само как баронът отвори вратата на главния вход. Телата на гостите излетяха на вън. Лихтенфелд се върна до закачалките, взе палтата им и ги хвърли след тях в снега.

- Donnerweter!... Какво правите? - уплашено мърмореше Прайбиш.

- Давам им заслуженото!... - изсумтя Лихтенфелд. Прайбиш погледна към прозореца. Жената плачеше и обличаше палтото си, а Кршиванек, триейки бузата си, се надигаше бавно от снега.

Х глава

В полите на планината, между ниски заоблени хълмове, които пролет и лете зеленееха от тютюн, се гушеше село Средорек. В средата на селото имаше неравен площад, заобиколен от схлупени къщици. Една от тия къщици бе двуетажна и над входа ѝ висеше опушена табелка с надпис „Кръчма, гостилница и хотел Средорек.“ Под този надпис имаше друг - „Цигари и колониал“ - който бе много по-едър и свеж.

В кръчмата, до джамлъка към улицата, седеше посърнал Стоичко Данкин - дребен и свит селянин с бледо сипаничаво лице, рядка руса брадица, която бръснеше само на Великден, и големи червени уши. Под оръфания му кожух се подаваха остатъци от риза и някаква отдавна загубила цвета си фланела, а потурите му бяха тъй изкърпени, щото събуждаха известно съчувствие дори у бирника. Стоичко Данкин имаше светли, сини като мъниста очици, които обикновено се въртяха присмехулно, но сега гледаха тъжно и мрачно.

Мръкваше се, снегът ставаше все по- синкав и очертанията на селските къщурки се разводняваха бавно в здрача. Прозорчетата им пламваха едно след друго с мъждеещи червеникави светлинки. По улицата минаваха коне, натоварени с дърва, а стопаните им вървяха зад тях и разговаряха весело, доволни от тихото време. На другия ден те щяха да закарат дървата за продан в града. Стоичко Данкин също караше дърва в града, продаваше ги и с получените пари веднага купуваше брашно. Но занапред той не можеше да прави вече това, защото конят му беше умрял.

Всичко се случи бързо и неочаквано - само за една седмица. Стоичко Данкин се загледа в синия здрач и отново си спомни подробностите около нещастieto, което го изпълваше с безнадеждност и мъка. Отначало конят само кашляше, после престана да яде, след това от ноздрите му почнаха да текат лиги. Стоичко Данкин го заведе ~при цигани които разкървавиха ноздрите му с нокти и втриха в тях червен пипер, после при врачка и най- сетне при ветеринарния лекар в съседното село. Но тъкмо пред лечебницата конят падна, затрепери, протегна безпомощно шията си и умря. Стоичко клекна безпомощно до главата му и почна да се вайка и тюхка, след това одра животното, продаде кожата му на циганите и от мъка се напи. Тръгна към Средорек едва привечер, като носеше самара на умрелия кон върху гърба си и псуваше непрекъснато. Вкъщи той изруга жена си и наби едно от децата. Докато викаше и псуваше така, той изтрезня малко, после си легна, зави се с чергата презглава и заплака отчаяно. Всичко това се беше случило вчера. Стоичко Данкин въздъхна дълбоко, извади пунгия с контрабанден тютюн и почна да свива цигара в късче от вестник.

В кръчмата имаше само двама непознати, които бяха пристигнали от града преди малко и се грееха и разговаряха тихо до печката. Те носеха каскети и топли, но оръфани градски дрехи. Единият беше червенокос, с избити предни зъби, а другият - още съвсем младо момче с мургаво лице и големи тъмни очи. Приличаха много на дребни чиновници. След малко в кръчмата влезе Фитилчето - касиерът на кооперацията, - едър момък с кръгло червендалесто лице. Той погледна изпитателно към кръчмаря, който се престори, че не забеляза влизането му, и седна при непознатите. Разговорът на тримата стана още по- тих. След малко Фитилчето се обърна внезапно и поръча високо:

- Джони, дай сливова!

Джони, кръчмарят, остави вилиците, които бършеше с една кърпа, и наля три шишенца сливова. Той имаше плешива глава с продълговато безучастно лице, но тесните му хитри очи изразяваха винаги готовност да поведе разговор. Той се беше отказал от потурите и носеше почти гражданско облекло, за да внушава по- голямо доверие у тютюнджиите към чистотата на двете единствени стаи в хотела си. Викаха му Джони, защото през войната при Дойран беше пленил един англичанин. Като доказателство за това служеше една глинена бутилка за ром, поставена върху специална поличка над тезгяха. В подвига с еднакъв риск беше участвал и Стоичко Данкин, но славата си остана у Джони.

Фитилчето изпи ракията наведнъж, червенокосият - до половина, а младият с тъмните очи едва докосна устните си шишенцето. Загрижените и печални очици на Стоичко Данкин проследиха завистливо как парливата течност се изля.в. гърлата им. Обзе го пак желание да пие и да забрави умрелия. кон, но не искаше да увеличава дълга си към Джони. Той.беше дошъл при него само за брашно, подгонен от клетвите на жена си и хленченето на децата. Като на стар побратим от войната Джони му даваше на кредит брашно и газ, а

Стоичко Данкин му се издължаваше след продажбата на тютюна. Само че, за да осигури кредита и през следващата година, Стоичко, продаваше тютюна си винаги на „Никотиана“ чийто агент- купувач бе Джони. И в продължение на петнадесет години дори на неграмотния Стоичко Данкин беше станало ясно, че веднъж го обираше „Никотиана“, а след това Джони.

Но той не виждаше никакъв изход от положението и считаше „Никотиана“ и Джони за свои благодетели.

Стоичко сви цигара, изтри влажния си нос в ръкава на кожуха си и кротко отиде при печката за огън Фитилчето и двамата непознати прекратиха веднага тихия си разговор. Стоичко се наведе, запали цигарата от един въглен и отново седна на мястото си. Червенокосият изглежда съчувствено дребната му парцалива фигура.

- Разправяш, че нямало почва за работа - полугласно каза червенокосият. - Този кулак ли е?

- Опитай се да го убедиш ти - с тих смях отвърна Фитилчето.

- Искаш ли? - троснато попита момчето с тъмните очи.

Върху лицето на Фитилчето се появи израз на тревога.

- Тихо, не вършете глупости!... - намръщено прошепна той. - Кръчмарят подслушва и ще съобщи на кмета.

- Какво от това?... Ти искаш да работиш без никакъв риск.

Тогава защо ни покани в кръчмата?.....

- Защото идването ви у дома. щеше да. събуди по- голямо подозрение... Следят ме.

Настъпи мълчание, в. което червенокосият изпи остатъка от ракията си. Фитилчето викна към Джони за втора поръчка, но непознатите отказаха.

- Време е да тръгваме - рече момчето.

- Как, сега ли?... - смаяно попита Фитилчето.

- Студено ли ти е?

- Къде ще вървим по тъмно?... В околностите са се появили вълци.

- Е, та що?

Касиерът на кооперацията срещна тъмните пламтящи очи на момчето и наведе глава смутено.

- Ние можем да отидем сами - хладно забеляза червенокосият.

- Разбира се - веднага потвърди Фитилчето. - Така е по- добре и за вас... Инак ще събудим подозрение.

- Не!... И ти ще дойдеш - упорито и гневно произнесе момчето.

- Но утре е Бъдни вечер - почна да мънка Фитилчето. - Заклахме прасето... Имам работа в къщи.

- Слушай!... Искаме да ни свържеш с другарите в Шишманово. Ще го направиш ли?

Гласът на момчето прозвуча властно и Фитилчето се съгласи.

- Добре - рече той. - Отивам да се облека.

- Времето ни е скъпо - предупреди червенокосият. Касиерът на кооперацията взе бастуна си, загърна се в шалчето си и излезе навън.

- Почва да ме безпокои - тихо произнесе Стефан.

- Работата в селата е винаги трудна - замислено отвърна Макс.

- Вие какви сте? - любезно попита Джони след излизането на Фитилчето. - Не съм ви виждал досега.

- Инспектор от Земеделската банка - отвърна Макс.

- Какво ви води насам?

- Пътуваме служебно.

- Да не е нещо по тютюневата кооперация, а?... - клюкарски намекна Джони.

- Да!... Не я бива вашата кооперация... Няма опитни и честни ръководители.

- Всички са айдуци!... - с неочаквана язвителност се намеси Стоичко Данкин.

- Какво?... И ти ли изгоря? - попита Макс.

- Не, не съм!... Да не ми е чавка изпила ума? Аз никога не давам тютюна си на кооперацията... Казвам за другите.

Стоичко Данкин знаеше, че изявления от този род се харесваха на Джони и дори заслужаваха едно шишенце ракия. Той погледна кръчмаря, но последният, погълнат от непознатите, не забеляза отровната стрела, отправена към кооперацията.

- Ти на кого продаваш? - попита Стефан.

- На „Никотиана.”

- Познава се по кръпките на потурите ти.

Джони се намръщи, а Стоичко Данкин почервения от срам и неволно сви бедра, за да скрие белега на нищетата си.

- Гледай си работата, момче - злобно произнесе Стоичко. - И фирмите не са цвете, но поне не завличат всичко.

- А кооперацията?

- Кооперацията завлече две реколти и плати по десет на сто на баламите... Това е кярът от нея.

Стоичко Данкин пак погледна към кръчмаря. Но дори при тия думи Джони, скъперник по природа, не се сети да го почерпи с ракия. Стоичко замълча и помисли злобно: „Пинтия си, сине майчин!... Като лихварина от града, който продаде нивата на баща ми.”

- Вината е ваша - каза Стефан. - Защо талпите в управителния съвет агенти на фирмите?

- Удави сме - саркастично отвърна Стоичко Данкин. - Откъде да знаем кой е агент и кой не?

- Аз ще ви кажа - рече Стефан. - Колко ниви има председателят на кооперацията ви?

- Една при гробищата!... - нарочно почна да изброява Стоичко Данкин, като хвърли отмъстителен поглед към Джони.

- Друга при Белия вир... Две при воденицата... Всичко четири.

- Видиш ли?... И от тях е събрал към пет хиляди килограма тютюн.

- Не се знае колко, но максулът му е голям - потвърди Стоичко Данкин.

- Е, добре!... А знаете ли колко е внесъл в кооперацията?

- Колко? - мрачно попита Джони.

- Само осемстотин килограма!... Само шкартото, което фирмите купуват по осем или десет лева... Останалият тютюн е в складовете на „Никотиана.”

- Това са приказки - каза Джони.

- Не, не са приказки. Чиста истина.

- Откъде знаете?

- Знаем от банката.

Джони не успя да възрази. В кръчмата влезе Фитилчето. Той бе облякъл бричове и къса кожена шуба. Макс погледна часовника си. Стори му се, че касиерът на кооперацията се беше забавил повече, от колкото трябваше, за да се преоблече вкъщи.

- Тръгваме ли? - попита Фитилчето, като плати ракиите.

Макс и Стефан се изправиха.

- Има ли вълци към Малиново? - високо произнесе евреинът, искайки да заблуди Джони за посоката, в която отиваха.

- Натам няма, но по Твърдишката кория са се появили - отговори кръчмарят.

Той погледна непознатите изпитателно, мъчейки се да запомни лицата им. Те му се струваха все по-неприятни и подозрителни. Палтата им бяха много оръфани, за да бъдат инспектори.

През последните години Джони беше спечелил много пари, но загуби спокойствието си.

- Познаваш ли ги? - попита той, когато непознатите излязоха.
- Не - отговори Стоичко Данкин.
- Иди виж дали кметът е у дома си.
- Няма го. Отиде в града..

Джони се замисли. Непознатите приличаха много на типовете, с които Фитилчето дружеше едно време, преди да се ожени за чорбаджийската щерка от съседното село. А всеки знаеше, че Фитилчето беше комунист, макар сега да разправяше тайно пред първенците, че е приятел на властта. Защо тримата влязоха в кръчмата? Очевидно, за да я огледат предварително. Току виж нощеска пламнал огън от всички страни.. Или хвърлят бомба през прозореца!... Или му теглят куршума от засада!... Тревожните мисли бързо нахлуваха в главата на Джони. Той изпадаше често в пристъпи на болезнения страх, който го измъчваше по цели дни. Това беше страх на доносчик, който издаваше комунистите, страх на лъжец, който подбиваше цените на тютюна, страх на грабител, който даваше пари под лихва, страх на изнудвач, който принуждаваше селяните да продават тютюна си на „Никотиана.” От много неща имаше да се страхува Джони и мисълта за двамата непознати, които излязоха с Фитилчето, го разстрои внезапно. Още довчера трябваше да отиде при кмета и да му съобщи за съмнителното поведение на касиера на кооперацията. Но Джони знаеше, че кметът щеше да се изсмее на подозрението му. Кучи син беше тоя кмет!... Не си гледаше работата, а само закачаше булките. За да се успокои малко, Джони напълни едно шишенце с ракия и го изпи наведнъж.

- Наздраве, Джоне!... - жално произнесе Стоичко Данкин.

Джони се стресна. Парцаливата фигурка на съселянина му, която чезнеше в синия здрач до джамлъка, се свърза с представата му за двамата непознати. Джони съзна веднага, че това беше безсмислица, но все пак не можеше да преодолее изведнъж мигновеното и нелепо чувство на страх от Стоичко Данкин.

- Ти какво, бе?... Още ли си тука? Докога ще киснеш?
- Чакам за брашно - рече Стоичко.

Няма брашно.

Стоичко Данкин го награди с една сочна псувня, която между жителите на Средорек служеше като увод за близък и приятелски разговор. На Джони дойде на ум, че нямаше да бъде зле, ако запазеше добри отношения поне със Стоичко Данкин.

- Ти какво се беше раздрънкарал за кооперацията? - внезапно попита той. - Искаше да ти затворя устата с ракия, нали?

- Их, Джоне!... - ухили се гузно Стоичко Данкин.

- Каква си ми лисица!... - произнесе Джони, като поклати заканително глава. - Колко брашно искаш?

- Дай там десетина оки да не реват децата.
- Имаш да ми даваш вече над пет хиляди.
- Ще ти ги върна, като продам тютюна. Завлякъл ли съм те досега?...
- Искам помощта.

Стоичко Данкин знаеше, че това беше само заплаха, ухили се и махна с ръка.

- Не давам полица.

- Тогава няма брашно.

- Е, аз пък ще продам тютюна на братя Фернандес - каза. Стоичко Данкин.

Но и Джони знаеше, че това също беше само заплаха. Стоичко Данкин никога нямаше да продаде тютюна си на братя Фернандес, нито на коя да е друга фирма, защото после нямаше кой да му дава брашно на вересия през зимата. Той беше единственият човек, на когото Джони, в името на бойното другарство от фронта, не се решаваше да

отнеме имота чрез полица. Впрочем Стоичко Данкин притежаваше само една колиба и нива от три декара. От друга страна, Джони компенсираше великодушието си с произволно изчисляване на лихвата.

Той отключи вратичката между кръчмата и бакалницата. Двамата приятели влязоха в тясното помещение. Стоичко Данкин усети опияняващия дъх от недостъпни бакалски стоки. Тук имаше кашкавал, маслини и солена палмуд, който изпълни устата му със слюнка. Но това бяха все неща, които можеха да си позволяват само чорбаджиите на селото и Баташки, когато последният идваше да купува тютюн. Стоичко Данкин измъкна от пояса си една вехта, вмирисана на чубрица торба. Джони я напълни с брашно, претегли я на кантара и грижливо прибави в тефтера си стойността на брашното към пасива на дължника. Върху сипаничавото лице на Стоичко Данкин се появи една щастлива усмивка.

- Шмекер!... - снизходително произнесе Джони, като отрязва великодушно и едно парче кашкавал. - На, за децата!...

Давайки брашното, Джони почувства внезапно облекчение от страховете си. Ведрата усмивка на Стоичко Данкин му спомни годините от фронта. Тогава смъртта вилнееше около тях, англичаните засипваха позицията с ураган от снаряди, а после атакуваха в гъсти редици, но след сражението Джони заспиваше спокойно и не се боеше от нищо. Тогава той нямаше ни пари, ни голям имот, ни кръчма и бакалница, но на душата му беше леко и подобно на хилядите други войници, чакаше с копнеж деня, в който щеше да се върне отново в селото си, да види жена си и децата си. Ех, че хубави бяха тия години!... Джони не съзна, че това, което му липсваше сега, беше спокойствието.

Когато се върнаха в кръчмата, той напълни съвсем неочаквано две шишенца и тикна едното пред приятеля си.

- На, къркай, дяволе!... - рече той.

- Наздраве!... Да са живи децата ти - отвърна Стоичко Данкин и грапавото му лице се набръчка като увехнала ряпа от усмивката му.

Двамата приятели се чукнаха и с бавни глътки изпиха ракията. Джони отново напълни шишенцата. Спомените от миналото нахлуваха в съзнанието му, ставаха все по-ярки и сладостни. Той си спомни ония дни, когато след демобилизацията се връщаха със Стоичко Данкин към родното село. Двамата говореха възбудено и жизнерадостно, а слънцето грееше по изгорялото поле и всяка измината крачка ги приближаваше към жените и децата им. Страшната война и лишенията не бяха разстроили нервите им. Наистина Джони бе заболял от ревматизъм, а Стоичко - от малария, но родният въздух щеше да ги възстанови, както слънцето и сокът на земята изправят повалените фиданки. Войната беше отминала за тях като лятна буря.

Докато Джони плуваше в спомените за отлетелия си душевен мир, силната ракия се разливаше по жилите на Стоичко Данкин, като изпълваше цялото му същество с отмора и блаженство. Сега Стоичко беше забравил напълно и умрелия кон, и клетвите на жена си, и хленченето на децата си в тъмната и студена колиба. Той беше забравил също и кърпените си потури, и ниските цени на тютюна, и безмилостното шкарто, и веригите на дълга за газта и брашното, с които го беше оковал най-добрият му приятел Джони. Сега той беше щастлив, защото имаше десетина оки брашно за децата си и пиеше ракия. И всред това щастие той съзна изведнъж, че ако имаше и един кон, с който да прекарва дърва в града, не би желал нищо повече. Дали Джони след продажбата на тютюна нямаше да се съгласи да не прибере както винаги цялата сума за себе си, а да отсрочи плащането на половината от борча за после? В такъв случай Стоичко можеше да си купи кон!... Това беше внезапна и парлива мисъл, която завладя съзнанието му изведнъж.

- Джоне!... - каза той небрежно, вземайки, уж без да съзнава, една цигара от кутията на приятеля си. - А тютюнът как е?... Какво се говори за покупките?

Думата „покупки“ накара Джони да излезе изведнъж от сладостния свят на спомените си. Бледото му лице се изпъна и удължи, а очите му пламнаха алчно. Мракът отново беше нахлул в душата му.

- Добре, че ме сети!... Слушай!... Покупките почват на Божич!

- Как на Божич?... - изумено попита Стоичко Данкин.

- Ей така, на Божич... - повтори Джони. - Що от това?... Чорбаджиите са решили да почнат на десети, но нашият ще ги изиграе и ще пипне пак най- хубавия тютюн. Добре намислено, а?... Слушай сега, дяволе!... На тебе тая година с Баташки ще дадеме добра цена, ама на всички ще разправяш, че си продал тютюна си с ,тридесет лева по- долу та да почнем с евтино кайме... Разбра ли?... Ще има и за кон.

Стоичко Данкин покорно кимна с глава. Той получаваше заповед да лъже редовно, всяка година. Но сега се смути. Дори възможността да купи кон не го зарадва толкова, колкото очакваше. В съзнанието му се пробуди усещане, че Джони искаше нещо нередно. Това беше смътен, морален рефлекс, който у Стоичко Данкин взе формата на религиозен страх.

- Джоне!... - рече той. - Да лъжа хората наврѣх Божич... Аман, грешно е, братко...

- Голтак!... - презрително изруга крѣчмарят. - Улав си се родил и улав ще си останеш... Слушай, да не изтѣрвеш езика си?... После няма да видиш ни грам брашно.

Макс, Стефан и Фитилчето излязоха от крѣчмата, загърнаха се в палтата си и трѣгнаха надолу по течението на реката към края на селото. Върху ясното небе светеше луна. Не духаше вятър, но мразът беше силен и затрудняваше дишането. Схлупените кѣщурки се гушеха в снега, скован от студ. Над селото висеше меланхолична, ледена тишина. Само тук-там упорито лаеха кучета или скѣрцаха тъжно веригите на кладенец. На запад все още светеше червеникаво сияние, върху което се очертаваше камбанарията на черквата и голите замръзнали силуети на тополите около нея. Тримата вървяха един зад друг и газеха дълбокия синкав сняг. Когато стигнаха до площада пред общината, Макс внезапно зави надясно и поведе другарите си към недовършеното училище. Тухлените му, неизмазани и лишени от покрив стени стѣрчаха печално в снега и сякаш оплакваха мършавия бюджет на общината.

- Кѣде оставихте. двуколката? - попита Фитилчето.

- У Динко - отвърна Макс.

- Хм!...

- Какво?

- Динко ме съмнява малко - процеди Фитилчето.

- Защо те съмнява? - ядосано избухна Стефан.

Подобно на Макс, и той беше забелязал дългото бавене на Фитилчето след излизането му от крѣчмата. Без да помисли нещо определено, това го беше раздразнило, а глупавият намек за Динко превърна раздразнението му. в гняв.

Фитилчето не отговори..

- Защо те съмнява? - повторно полита Стефан.

- Тѣй!... Все в общината кисне.

- Кисне, но събира сведения и върши работа... А ти дори за акцията против шкартото нищо не си направил.

- По- тихо!... - предупреди Макс. - Приказките после.

Тримата влязоха в малък селски двор, ограден с плет. В дѣното му светеше прозорче на ниска кѣщурка. Срещу нея имаше обор,. а до него - стряха. От затвореното с решетка прозорче на обора лѣхаше топла и влажна миризма на тор. Под стряхата се намираха малка копа сено, дѣрва за горене и една разпрегната двуколка.

Стефан нагази в снега, отиде при прозорчето и без да сваля ръкавицата си, чукна три пъти върху него. Вратата се отвори и на прага ѝ се показа едрата фигура на Динко. Той носеше тъмнокафява фланелка, кожухче без ръкави и панталони от селски шаяк. Лицето му беше обраснало с гъста руса брада, небръсната от няколко дни. Той отвърна хладно на поздравата на Фитилчето, после влезе мълчаливо в обора и изведе от там един хубав, загладен кон.

- Бре... - почна да се чуди Фитилчето. - От къде намерихте тоя кон?

Никой не отговори на въпроса му. Настъпи тягостно мълчание. Фитилчето се престори, че не го забелязва, и нахално почна да си подсвирква някаква песен, като оглеждаше коня под лунната светлина и се мъчеше да запомни отличителните му белези. Динко изтегли двуколката в средата на двора. Стефан и Фитилчето ,останаха под стряхата и запалиха цигара, а Макс отиде да помага при впрягането на коня.

- С вас ли ще дойде? - тихо попита Динко.

- Да - отговори Макс. - Не искаше, но ние настояхме.

- Не му.позволявайте да се. отделя... Искате ли да ви придружа?

- Няма нужда да се излагаме и тримата. Ти гледай да свършиш работа тук. Аз ще направя събрание в Шишманово, а Стефан ще инструктира отговорните другари в Митровци. Ако сполучим да подготвим и протестната акция срещу шкартото, успехът на стачката е сигурен.

- Какво ще правим с Фитилчето?

- Няма да му възлагаме повече нищо и ще го заплашим да мълчи.

- Само това ли? - разочаровано полита Динко.

- А ти какво искаш? остро произнесе Макс.

- Да му строша някоя вечер врата.

- Мисли му, ако посмееш!...

Динко гневно нахлузи юздата върху главата на коня. Стори му се, че другарите от града пипаха хлабаво. „Интелигентски глупости” - помисли той, като забрави, че самия той бе вече интелигент.

- Динко - прошепна Макс.

- Какво?

- Ние трябва да водим борбата неумолимо, но един истински комунист посяга върху човешки живот само когато няма друг изход.

- Той ще ни издаде - тихо изръмжа Динко. - Може би го е направил вече.

- Не сме уверени в това.

- А каква полза, ако се уверим, след като стане провал?

- Тогава нашите другари ще го съдят.

Динко не отговори. Той отиде от другата страна на коня и стегна чевръсто ремъците на стърчишката, които Макс беше закопчал хлабаво.

Макс, Стефан и Фитилчето се качиха в двуколката.

След лъкатушенето по кривите селски улици те излязоха на шосето за Шишманово. Конят понесе двуколката в равен тръс. Около тях се простираше безмълвно и пусто снежно поле. Само коловозите по снега и двата реда тополи показваха посоката на шосето. В далечината, под лунната светлина, в прозрачния и леден въздух се очертаваше билото на хълмовете, които трябваше да прехвърлят, за да стигнат в Шишманово.

- Няма жива душа- недоволно произнесе Фитилчето.

- Страх ли те е? - попита Стефан.

- Само от вълци.

- Не се бой. Носим пистолети.

Фитилчето изпита смътна тревога. Стори му се, че Стефан говореше малко натъртено Той извърна лицето си първо към Макс, а после към Стефан. Евреинът държеше поводите на

коня и гледаше право пред себе си. Лицето му бе спокойно, но изглеждаше някак зловещо. То бе обрасло с гъсти червеникави косми и се люлееше равномерно от друсането на двуколката.

В ъгъла на устните му стърчеше угаснала цигара. Младежкото и свежо лице на Стефан, напротив, беше красиво, но в израза му имаше подигравателна враждебност.

- Какво има? - попита той, като срещна погледа на Фитилчето.

- Нищо!... - произнесе касиерът на кооперацията, сякаш искаше да се окуражи сам. - Ще стигнем скоро... Ей къде е!

- Ще стигнем и ще продължим - каза Стефан.

- Как!... - възкликна Фитилчето.

- Рекох, че ще оставим Макс при другарите в Шишманово, а ние ще продължим до Митровци.

- Но защо съм ти аз?

- Ей така. За компания.

- Ти си луд!... дърво и камък се пукат от студ, а ние ще минаваме дефилето.

- В такова време комунистите пътуват най- безопасно - рече Макс.

Той се изсмя тихо.

- Но аз не познавам никого в Митровци!... - В гласа на Фитилчето прозвуча паника. - Каква нужда има от мене там?

- Ще потърсим Цветана. Сега Университетът е във ваканция и тя сигурно се е прибрала на село... Просто ще ме свържеш с нея.

Касиерът се замисли.

- Слушайте!... - каза той след малко. - Аз не мога да отида в Митровци... Едно време се занасях по Цветана. Неудобно, нали?

- Това е без значение.

- И после, болен съм!... - глупаво допълни Фитилчето.

- Истина ви казвам!... Оня ден клах прасето... Настинах.

- Стига си манкирал!... - остро произнесе Стефан.

Касиерът изведнъж съзна глупостта си, но прие вид на обиден човек.

- Какво значи това? - оскърбено попита той.

- Значи преди всичко да не ни считаш за глупци. Разбра ли?

Фитилчето почна да трепери.

- Къде отиде, след като излезе от кръчмата? - внезапно попита Макс.

Дъхът на Фигилчето пресъхна. В съзнанието му изплува ужасната мисъл, че другарите му носеха оръжие.

- Къде!... Вкъщи!... - обясни той с променен от уплаха глас.

Макс и Стефан не отговориха. Дъхът на касиера пресекна отново. Все пак той намери сила и произнесе задавено:

- Вие... се съмнявате в. мене?

Настъпи мълчание.

- Защо трепериш? - мрачно попита Макс.

Мисълта на Фитилчето се напрегна до крайност.. Цялото му тяло трепереше, а зъбите му изтракаха. И тогава изведнъж той намери спасителната мисъл.

- Боя се от вас... - призна той. - Вие сте недоволни от мене и може...

- Може какво...

- Да ме пречукате.

Пак настъпи мълчание. Зъбите на касиера изтракаха отново.

- Глупак!... - рече най- после Макс. - Ако не вършиш подлости, няма да те закачаме.

Фитилчето отдъхна. Опасността беше преминала. Значи само подозираха, но не знаеха нищо. Обзе го самоувереност.

- От що сте недоволни? - горчиво попита той.
- От поведението ти - натъртено и строго произнесе Макс. - От бездействието, от страхливостта, от манкирането ти... Ти не си никакъв комунист.
- Следят ме... - почна да се оправдава Фитилчето.
- Мълчи!... - прекъсна го Стефан. - Следят те!... Кого не следят сега?
- Миналата година без малко щяха да ме арестуват...
- А Макс е осъждан и лежал в затвора.
- Ще се поправа... - виновно измънка касиерът. - Дайте ми време... Не ме плашете...

Моля ви се!

- Размисли добре!... - сухо произнесе евреинът. - Имаш възможност да се оттеглиш настрана, без да вършиш глупости... Засега ти казваме толкова.

Бяха стигнали до мястото, от което шосето започваше да се катери по хълма, образувайки серпентини. Макс спря коня. Стефан скочи от двуколката, загърна грижливо животното с дебелия чул, отчупи от ноздрите му ледени висулки и запали цигара. Луната се беше издигнала високо. Сега тя светеше по- ярко и наоколо сред потискащата ледена тишина се простираше безкрайният саван на снега, върху който голите клони на дърветата и храстите хвърляха зловещи сенки. След като животното почина няколко минути, Стефан прибра чула и се качи в двуколката. Потеглиха бавно по стръмнината. Замръзналите главини на колелата скърцаха тихо.

Изведнъж конят изцвили неспокойно, като насочи..ушите си напред. Едва доловимо някъде далеч, може би през хълмовете, долетя проточен и тъжен звук Той наподобяваше ридание на възрастен мъж, а след тава изтъня постепенно като плач на дете.

- Вълци!... - задавено произнесе Фитилчето. - Връщайте веднага назад!...

Макс се засмя. Стефан откачи спокойно от пояса си един маузеров пистолет и го пхна във външния джоб на палтото си.

Зъбите на касиера почнаха да тракат отново.

- Въздушното течение е срещу нас - каза евреинът, за да го успокои. - .Няма да ни усетят.

- Връщай!... Връщай!... - истерично закрещя Фитилчето. - Връщай, докато сме още в полето... Аз съм израснал на село. Знаете ли как нападат вълците в такова време?

- Знаем сухо отговори Стефан.

Касиерът забеляза с ужас, че дори безстрашните лица на спътниците му се бяха изопнали мрачно. Макс изплю угасналата цигара, стисна устните си и шибна нервно коня. Животното забърза с ускорен ход нагоре. Ушите му продължаваха да бъдат насочени тревожно напред.

Зловещото виене долетя отново все тъй наситено с мъката на глада, с печал и жестокост. Конят изцвили повторно и забави крачките си, сякаш се колебаеше дали да върви напред. Макс улови поводите само с едната ръка, а с другата извади пистолета си и няколко пачки с патрони. Фитилчето се разскача отчаяно. Той улови единия от поводите и почна да го дърпа силно. Конят направи внезапен завой към канавката на шосето.

- Внимавай, глупак!... - сърдито извика Макс. - Ще обърнеш двуколката.

Стефан хвана бързо поводите, за да даде възможност на евреина да приготви пистолета си.

- Вие сте луди!... - почна да крещи касиерът. - Вълците са от. другата страна на хълма и ще ни усетят тъкмо на билото... През такива нощи те се събират на глутници и се хвърлят наведнъж... Ще убиете два, най- много три... Ами другите?... Конят ще хукне подплашен надолу по стръмнината и ще ни разбие в някоя скала... дори огризаните ни кости няма да намерят после... Отиде ми животецът, майчице!... Връщайте назад!... Назад!...

Гласът на ,Фитилчето кънтеше отчаяно в безмълвната ледена шир.

- Млъкни, диване! - извика Стефан, като го удари сурово с лакътя на ръката си. Ако тебе те е страх ние трябва да свършим работа.

Ударът накара касиера да дойде малко на себе си. Но лицето му беше разкривено, а изцъклените му очи гледаха с тъп ужас. Конят изкачваше бавно стръмнината. Виенето не се чу повече. От лявата страна на шосето се издигаха високи, отвесно изсечени скали, а от дясната - белият простор на равнината

Фитилчето млъкна и почна да мисли безнадеждно за дългия път, който трябваше да изминат през лабиринта от хълмовете, докато стигнат до Шишманово. После мисълта му се върна въщи. Той имаше млада пълничка жена, която бе взел от съседното село и която му донесе зестра дванадесет декара овощни градини. Притежаваше и прасе, което бяха заклали преди няколко дни. Фитилчето сам осоло филето и помогна на жена си да направи суджуци. Имаше и хубаво червено вино в избата си, а тази вечер се готвеха да ядат пържоли... Представата за всичко това изпълни касиера с отвращение към партията и другарите му. Веднъж да се отърве от тях!....Но след малко мисълта му се върна от ново към вълците. Сега те му се струваха по- опасни от всичко останало и в главата му се въртяха представи от страшни разкази, които бе слушал в детинството си.

Конят теглеше с мъка двуколката нагоре. За да облекчи товара му, Стефан слезе и тръгна пеш. Така вървяха около половин час, докато най- сетне приближиха билото на хълма. Но оставаха още няколко хълма и няколко впадини, които трябваше да превалят, за да стигнат до Шишманово.

Изведнъж виенето на вълците се чу отново, все още далечно, но много по- ясно отпреди. После към него се прибави още едно и още едно... А когато изтъня и се превърна в болезнен плач, към него се присъедини и воят на други вълци. Всичко това долетя с поразителна отчетливост в безмълвната ледена- нощ.

Фитилчето замря от ужас.

- Качи се в двуколката - каза евреинът на Стефан.

- Още са далече - отговори младежът.

Мрачният хор на гладните зверове почна отново и продължи около две минути. Стефан се качи в двуколката. Конят запряхтя и тръгна по- бързо, като от време на време цвилеше късо и нервно.

- Три... четири... - почна да ги брои касиерът с прегракнал глас. - Повече са!...

- Нищо подобно - отвърна Макс. Най- много два. Не ехото повтаря воя им и затова изглеждат повече... Дръж поводите!

Касиерът улови поводите. Ръцете му трепереха.

- Задържай колкото можеш коня, за да не се подплаши, а ние ще стреляме.

Бяха стигнали до билото на хълма. Надолу се простираше дълбока падина, зад която следваха други, по- високи хълмове- пусти ледени и покрити със сняг. Повървяха още малко.

- Ей!... - внезапно извика един детски глас. Не се виждаше никакъв човек. Макс и Стефан веднага забравиха вълците и стиснаха пистолетите си.

- Ей!...- отвърна Стефан. - Къде си?

- Тук на дървото! - отвърна гласът.

Тримата забелязаха изведнъж едно малко дърво на двадесетина крачки от канавката на шосето. Сред клоните му тъмнееше човешка фигура.

- Какво правиш там? - извика Стефан.

- Има вълци!... Не ги ли чувате?

- Ти ще замръзнеш там, бе!... - рече Макс. - Ела при нас!

- Аз замръзнах вече - немошно отговори момчето. - И не мога да слеза сам... Помогнете!...

Стефан се приготви да скочи от двуколката, но Макс го задържа.

- Кой си ти, бе?... - сурово попита евреинът.

- Момчето на Стоичко Данкин от Средорек... Ей, Стефане!... Не ме ли познаваш?... Ротфронт!...

- Браво бе, малчуган!... - отвърна Стефан. - Познахте... Ти се казваше Стойне, нали?

- Същият!... - отговори момчето. - дето хвърлих позиви на първи май в учителската стая...

- Не дрънкай много какво Си вършил.

Стойне се раздвижи между клоните, но после изведнъж падна като труп от дървото и остана да лежи неподвижно върху снега. Макс и Стефан съзнаха веднага, че ръцете на момчето трябва да бяха вкочанели от студ.

Зловещото и далечно виене на вълците прозвуча отново, после заглъхна неочаквано. Свръхчувствителното им обоняние беше усетило плякката. Глутницата се приближаваше и вероятно преминаваше някаква гънка на местността. Нямаше време за губене. Стефан и Макс скочиха от двуколката и се затичаха бързо към падналото момче. Стойне се мъчеше да се изправи, но вдървените му крака не можеха да го удържат. Той бе дребно, русо шестнадесетгодишно момче - най- бедното и диво селянче в гимназията, което Стефан беше опитомил и привлякъл в Комсомола с голям труд.

- Какво има бе, Стойне?

- Стефане, бягай!... Предадени сме!... - успя да издума момчето.

От силния студ лицето му беше посиняло. Носеше оръфано кожухче и скъсани цървули. За да защити по- добре ходилата си от студа, той бе омотал около тях парцали, стегнати с канап. Стефан и Макс почнаха да разтриват ръцете му.

- Говори тихо!... - рече Стефан. - Кажки какво се е случило!... Уплашил си се като заек... Горее главата, момчето ми!... Ротфронт!

- Ротфронт!... - немощно отвърна комсомолецът. Той направи усилие да свие вкочанясалата си ръка в юмрук, но не можа и само я повдигна във въздуха.

- Ха така!... - насърчи го Стефан. - Един комунист не трябва да се бои от нищо... Разправяй сега!

- От града пристигна камионетка с полицаи - задъхано почна момчето. - Арестуваха Цветана и сега ви чакат в засада около къщата й... Фитилчето е предупредил кмета по телефона, че отивате в Шишманово., а кметът веднага е съобщил в града.

- Откъде научи това?

- Иван, разсилният в общината, му каза... Чул всичко през вратата. Той е наш човек.

- Браво! А ти?...

- Аз бях отишъл в Шишманово да поискам малко брашно от другарите... Когато научих за полицията, тръгнах веднага назад и малко по малко стигнах дотук... После чух вълците и се качих на дървото да ви чакам... добре, че е студено... Инак полицаите щяха да тръгнат с камионетката да ви пресрещнат на шосето.

Макс и Стефан се погледнаха мълчаливо.

- Остави го на мене- сухо произнесе Стефан.

Евреинът поклати глава отрицателно.

- В никакъв случай!... - каза той. - Нямаме право без партиен съд.

Двамата поведоха премръзналия Стойне към двуколката. Сега воят на вълците бе станал съвсем близък, а конят цвилеше и подскачаше непрекъснато. Фитилчето правеше големи усилия да го задържи. Само мисълта, че не носеше оръжие и вълците можеха да настигнат двуколката, го спираше да не изостави другарите си и препусне надолу сам.

- Вие сте си загубили ума!... - почна да крещи той, когато видя Стойне. - С него ще претоварим двуколката!... Оставете го по дяволите!

- Подлец!... - тихо изхриптя Стефан.

Не му се карай - прошепна Макс.

В това време вълците се показаха при канавката на шосето.

Те бяха цяла глутница. Удължените им сенки се хлъзнаха бързо по синкавия, огрян от луната сняг. Те се хвърлиха към двуколката. Фитилчето нададе диви писъци, а конят хукна напред.

Но след няколко метра двуколката се закачи в нещо и спря. От зверовете се чуваше само зловещо ръмжене. Нещо в двуколката изпращя. Макс и Стефан се затичаха към нея, но видяха само ужасната сцена с Фитилчето, който беше паднал до колелото и се бореше със свирепите зверове, докато конят цвилеше, подскачаше и риташе назад. Макс и Стефан почнаха да стрелят почти едновременно. Един от вълците подскочи и скимтейки задавено, се просна на снега, а останалите побягнаха на няколко метра, изплашени от гърмежите и святкането на изстрелите. Два от тях се върнаха обратно, но Макс ги повали веднага с куршумите си. Евреинът беше овладял нервите си и стреляше добре, докато ръката на Стефан трепереше. Стойне се мъчеше да каже нещо, но издаваше само заекващи и неразбираеми звуци. Остатъкът от оцелялата глутница се отдалечи в ладината, но само на стотина метра, като издаваше злобно и тъжно ръмжене. На Стефан се стори, че зверовете приличаха на хора, които се готвят за ново нападение. Макс се спусна към Фитилчето. Касиерът лежеше съвсем неподвижно, с лице заровено в снега. Евреинът повдигна главата му. Зад ухото на Фитилчето зееше дълбока рана от куршум.

- Ние сме ударили него- дрезгаво произнесе Макс.

Стефан не отговори. Той продължаваше да трепери, макар да съзнаваше, че опасността беше преминала, след това отиде при коня и почна да го успокоява, като го тупаше и галеше по шията. Макс отмести трупа на Фитилчето, който бе легнал до колелото.

След малко тримата се качиха в двуколката и конят ги понесе по нанадолнището

Трупът на Фитилчето остана да лежи неподвижно. Луната грееше кротко, а в ледената тишина заехтя пак, жестоко и тъжно, воят на гладните зверове. После той престана изведнъж.

Стефан дойде на себе си едва когато двуколката стигна полето и тръгна по равното шосе към града.

- Мина ли ти?... - попита Макс. - Ти беше много нервен.

- Да - отговори Стефан, - но струва ми се, че спокойствието, в което се намирам сега, е отвратително.

Конят караше с бавен, уморен тръс. Преди малко Стефан искаше да убие собственоръчно Фитилчето, след това се изплаши от вълците, а сега изпитваше угризения от спокойствието си. Макс се замисли тъжно върху суровостта и противоречията на човешката личност.

- Не, не е отвратително... - рече той след малко, - ако го запазиш и в момента на собствената си смърт.

XI глава

Пролетно време в градеца нямаше по-приятно място за пиене на ракия от ловния дом. Постройката се намиреше на върха на хълма, обрасъл с борова гора, и до нея се отиваше или по шосето, което опасваше хълма, или по извивките на алеите, които минаваха през боровата гора. Зданието бе строено от сръбски пленници през Първата световна война, за да служи като лятна резиденция на един генерал, а след това стана собственост на ловната организация, която почна да го дава под наем и го превърна в ресторант.

Един неделен предобед към края на април двама провинциални донжуани се изкачиха бавно по алеите до върха на хълма. Те бяха опиянени от влажните изпарения на земята, от буйната растителност и незнайните пориви, които събуждаше пролетта. През нощта бе валило, между боровете пълзеше прозрачен облак от топла пролетна мъгла, из въздуха се носеше благоухание на смола и пресни треви. След като се полюбуваха известно време на гледката към града, те седнаха в градината на ресторанта, поръчаха си

кехлибареножълта сливова ракия и почнаха да разговарят за пътищата, по които криволичеше любовта.

- Хвърчех от радост на връщане в къщи!... - каза инспекторът. - В тъмнината едвам успях да изтрия червилото ѝ от устните си.

- Значи, само се нацелувахте? - попита складовият директор на „Родопи“.

- Не посмях да опитам повече.

Директорът се изсмя тихо, но полицейският инспектор не забеляза това и протегна блажено изтръпналото си от ракията тяло.

- Разбираш ли!... - продължи инспекторът, като запали трескаво нова цигара. - Всичко стана съвсем несприетно!... Но ако тя почна приключението с мене така бурно... така естествено... аз се питам дали не ме обича... дали не е готова да се омъжи за мене... Тогава прощавай, службо!... Хвърлям униформата и постъпвам стажант в кантората на баща ѝ!... След две години взимам държавния изпит и цялата клиентела в околията е моя!... А, как мислиш?

- Ти би бил добър адвокат - лениво произнесе директорът.

- Умея да дрънкам!

- Лошото е, че баща ѝ е голям вариклечко!... - Директорът не искаше да обезсърчи веднага приятеля си и замислено почна да хрупка краставичка. - Търси богат зет!... А дядото и бащата на сегашния ѝ любовник са лихвари от турско време... Червясали са от пари.

- А бе пари, но има и друго!... Нашият приятел е изхабен човек... Ракията вече го е съсипала.

- Да, но парите си остават!... А когато са много, никой не е луд да се отказва от тях... Слушай, момче!... Днес всичко се върти около парите!... Питай мене, аз разбирам повече тия работи!... Гледаш, богат човек, къща-палат, никога няма да продаде жена си, ще речеш... Но складовете му са задръстени от стари партиди. И ето, миналата есен жената на един от тях отпътува на разходка с Торосян до Париж... След две седмици арменецът купи всичките му партиди и ги хлъзна на френската режия... Това е то!...

- Някой да не им е светил? - недоверчиво забеляза инспекторът.

- Видели са ги в един хотел.

- Може да е случайно!... - Инспекторът се помъчи да спаси честта на висшето общество. - Може да са просто приятели.

- Може, може!... Ех, инспекторе!... Но разправяй за твоя случай...

- Та, мисля си - продължи инспекторът, - ако тя е решила да се омъжи за нашия приятел, би ли почнала историята с мене?

- Ух... и как!... - Директорът щеше да се изсмее, но вместо това схрупка ново резенче от краставичката. - Впрочем прав си!... Приключението ѝ с тебе е много по-сериозно.

- Нали?

Сините, но малко размътени от ракията очи на инспектора светнаха щастливо.

- Явно е, тя те обича!... - Директорът почувствува внезапно желание да се забавлява с приятеля си. - Хубаво парче пипна ти, инспекторе!... Голяма зестра, единствена дъщеря, възпитаница на американски колеж! Но бащата, това е всичко!...

- Ще го накараме да се съгласи. А ако се опъва, можем да му се обадим венчани от някой манастир.

Инспекторът се загледа мечтателно в боровете, които заобикаляха градината. Из въздуха се носеше миризма на влажна папрат и диви теменуги. Въображението му си представи богато нареден апартамент в София, адвокатска кантора срещу Съдебната палата и клиенти, които бъдещият му тъст щеше да изпраща от провинцията. Ех, това е живот!...

- Ще стане!... - решително произнесе той, като изпи остатъка от ракията си.

- Кое? - попита директорът.

- Ще се омъжи за мене - каза инспекторът.

- Внимавай само да не надушат нашият приятел или баща му!... Ще те духнат веднага.

- Ще ме духнат ли?... - Инспекторът надменно примигна с очи. - Как?

- Просто ще те преместят в друг град. Това е шега за тях. Имат връзки.

- Ще ме преместят, но после?... Очите на инспектора погледнаха с притъпен от ракията израз.

- Какво после?... - иронично попита директорът.

- Аз нямам ли връзки?

- Ще ги уплашиш, че си племенник на някакъв спиртосан запасен генерал, това ли?... Какво представляваш ти?... Фукара, дребно полицейско чиновниче с малка заплата, което всеки местен туз може да премести или уволни!... Е-ех, инспекторе!... - Гласът на директора стана внезапно съчувствен. - Аз получавам голяма заплата, живея нашироко, правя каквото си искам... И пак ме е яд!... Разбираш ли?... Пак ме е яд!...

- Защо те е яд? - попита инспекторът.

- Не зная защо, но ме е яд! Горے трупат пари, живеят в дворци, отварят си сметки в швейцарски банки... А ние тук сме мижитурки, слуги... Рединготчето глътна само тази година дванадесет милиона печалба... Ето, затова ме е яд.

- Хвърчиш нависоко - упрекна го инспекторът.

- А защо поне да не хвърча!... Ти не правиш ли същото, не искаш ли да станеш зет на богат адвокат?

- Да, но моето желание е по-скромно.

- Успокой се!... Въпреки това няма да успееш!... Все по-мъчно става издигането на хора като нас... Тузове се окопават добре. Ако дават пари, искат срещу това пак пари или поне способност да печелиш пари.

- А ние да не сме вързани?

- Ние сме скапани от ракия нищожества.

- Ти пак се напи и почна да дрънкаш глупости - критично забеляза инспекторът. - Получаваш голяма заплата и годишно възнаграждение, разполагаш с кола... Ако бях на твое място, щях да бъда доволен.

- Не, нямаше да бъдеш доволен!... Ако беше складов директор, щеше да искаш да си районен експерт, ако станеш районен експерт, ще искаш да си главен експерт, а ако станеш главен експерт, ще ти се прииска да лапаш самостоятелно.

- Може би ще станеш някога главен експерт или самостоятелен търговец.

- Да, когато ти се ожениш за своята... Извинявай, щях да кажа лоша дума. Взех да ставам циничен, дявол да го вземе!... До гуша ми е дошло от всички жени в града.

- И почна да налиташ върху работничките... - усмихна се инспекторът.

- Не налитам, но почват да ми харесват повече... Уверявам те.

- Слушай!... - сериозно каза инспекторът, обзет от остроумна идея. - Ти си близък с адвокатата, нали?

- Да. Едно време често играехме покер.

- Ако ти се падне случай, спомени му нещо за мене... Кажй, че съм честен човек, имам висше образование, туй-онуй... Знаеш какво, нали?... Аз пък ще ти помогна в друго.

- Ти ли?... В какво ще ми помогнеш? - насмешливо попита директорът.

- Ще накарам Лила да падне като круша в ръцете ти.

Инспекторът се усмихна мазно, угоднически. Директорът почувствува неясно отдавна познатото отвращение към събеседника си. Но сега думите на инспектора размърдаха угасващите, покрити с пепел въглени в душата му.

- Как ще я накараш? - попита директорът.

- Ще я сплашим малко.

- Е, и после?

- Ти ще влезеш в ролята на защитник... Разбираш ме, нали?... Остави върху мене тая работа.

Директорът изпи на един дъх остатъка от ракията си.

- Каналия си ти, момче!... - рече той, като облиза устните си. - Аз не обичам жени, придобити по тоя начин!... Но да опитаме, а?... Може да излезе нещо.

Прозорците на околийското управление бяха широко отворени и през тях от градините на околните къщи влизаше на вълни гъста миризма на люляк. До градеца, по долината на реката, която течеше на юг, стигаше топлият дъх на Бяло море и всичко в околностите му цъфтеше по-рано. Въздухът бе топъл и влажен, слънцето грееше кротко, върху ясната синевина на небето ярко се очертаваха високите и все още заснежени върхове на планината. По улицата ситно подскачаха врабци, разгонвани от скърцането на волски коли, чиито главини бяха намазани с пресен боров катран, който миришеше приятно. От празното, заградено с високи стени място срещу околийското управление долитаха сухи трясъци на пистолет. Стражарите се упражняваха в стрелба. На площада затопурка барабан. С проточен, познат на всички глас градският глашатай съобщи някакво маловажно нареждане.

Инспекторът седеше в кабинета си и прелистваше бавно досието на Лила. През последните месеци то бе нараснало значително, но още не съдържаше сериозни улики. Агентите на полицията в складовете - главно истифчибашии и майстори - донасяха за дребната ѝ пропагандаторска дейност около изборите в синдикалните дружества. Разузнаването за дейността ѝ в работническия квартал вървеше мудно и не стигаше до никакви резултати. Агентите я дебнеха по цели нощи, но тя нито излизаше от къщи, нито приемаше никого. Очевидно в квартала съществуваше контраразузнавателна служба, която познаваше агентите и предупреждаваше веднага Лила за присъствието им. По-сериозен бе един от докладите на Дългия. Агентът съобщаваше в него, че бе наблюдавал два пъти около гарата срещата на Лила с някакъв непознат мъж. Непознатият се оказа агроном от Министерството на земеделието. Той имаше левичарско минало, но сегашната му дейност не будеше никакво подозрение.

Инспекторът затвори папката и отегчен от работата, погледна през отворения прозорец. Априлският ден, благоуханието на люляка и мисълта за дъщерята на адвоката го правеха разсеян. За да се отърве поне за малко от скучните досиета, реши да провери какво става с едно нареждане, което бе дал сутринта. Натисна два пъти копчето на звънеца и запали цигара. Влезе млад, стегнат старшия.

- Какво?... Дойде ли дъщерята на Шишко? - попита инспекторът.

- Няма я, господин инспекторе!... Нито в склада, нито в къщи.

- А къде е щукнала?

- Заминала тази сутрин за София.

- В София ли?... А защо е заминала?... Какво казва майка ѝ?

- Тук не ѝ позволявали да се яви на матура като частна ученичка... Отишла да моли в министерството.

- Да ги дрънка на баба си тия!... Отишла е сигурно на партийна конференция... Трябва да съобщим в София.

Инспекторът посегна да вземе слушалката на телефона, но веднага си спомни, че последният бе развален, и кипна бурно:

- Слушай, Войников!... - Телефонът ми още не е поправен!... Това е безобразие... Ще почна вече да наказвам.

- Три пъти изпращам от отзарана, господин инспекторе... - почна да се оправдава старшият. - Техникът от пощата излязъл по работа.

Нова вълна от миризма на люляк успокои гнева на инспектора.

- Ех, че време!... - рече той. - Само за разходка с кола!... Какво ще кажеш, Войников, а?

- Да мръднем някъде, господин инспекторе!... От участъка в Средорек снощи телефонираха, че пак са намерени позиви. Изглежда, в селото има ремсисти.

- Да се наречем, а?... - Инспекторът се загледа мечтателно в синьото небе, но после внезапно поднови деловия разговор: - Слушай, вземи списъка на активистите и прати хора да проверят в складовете кои са се явили днес на работа и кои не... За тия, които не са се явили, да се провери веднага дали не отсъствуват от града.

- Разбирам, господин инспекторе.

Инспекторът допуши цигарата си и се зарови в досието по убийството на Фитилчето. Това досие го караше всеки ден да си блъска главата в безплодни размишления. Стоичко Данкин даваше за лицата, които бяха отвели Фитилчето, веднъж едни, друг път други показания. Явно беше желанието му да не се забърква като свидетел в кашата. Страхливият Джони също не беше запомнил тия лица и насочваше глупаво уликите към най-невинни хора. Подбудата за убийството още не беше установена с положителност. Дългия, който в трезво състояние проявяваше известни аналитични способности, бе насочил следствието по линията на личното отмъщение към ергените на селото, от което произхождаше жената на Фитилчето. Тази линия вече беше изчерпана без никакви резултати. Трябваше да се тръгне по друга, но каква?

Инспекторът запали нова цигара, пускайки бавно малки правилни кръгчета дим. Миризмата на люляка вече не го разсейваше. След малко той позвъня пак, но тоя път само веднъж. Влезе младото стражарче, което дежуреше пред вратата на кабинета му.

- Повикай груповия началник на цивилните!... - заповяда инспекторът.

След малко зад вратата се показва Дългия. Сега той бе спретнат и чист. Инспекторът го покани да седне и му поднесе табакерата си. Агентът взе важно и намръщено една цигара. Докато я слагаше в устата си, едрите му жълтеникави пръсти трепереха. Инспекторът изпитваше отвращение към тях, защото наподобяваха пръсти на мъртвец.

- Много пиеш, момче!... - рече инспекторът. - Целият трепериш.

- А вие не пиете ли? - мрачно попита агентът.

- Пия, но не се напивам. Там е разликата.

Агентът се усмихна. „Ще дойде ден, когато и ти ще почнеш да се напиваш!... - злобно помисли той. - И тогава няма да пестиш нито за костюм, нито за долни дрехи, нито за хубава вратовръзка, а цялата си заплата ще даваш само за ракия... А когато нямаш пари да си купиш ракия и не си пиан, ще трепериш като мене.“ Но инспекторът не подозираше горчивите мисли на агента.

- Следиш ли червенокосия евреин и малкото Рединготче? - попита той, като гледаше с досада грозните ръце на Дългия.

- Не - отговори агентът.

- Защо не?

- Защото са анархисти.

- Може би ни заблуждават умело... Миналата неделя бях на разходка с една частна кола и ги видях в Малиново... Защо сноват из околията?

- И по селата има анархистически групи - рече агентът.

Инспекторът замълча, пушейки бавно цигарата си. Погледът на Дългия скиташе отегчено из стаята. Най-сетне очите му се спряха учудено върху красивите ръце на инспектора.

- Имам една идея!... - произнесе инспекторът след малко. - Да направим очна ставка между Джони и тях.

- Няма смисъл - равнодушно отговори агентът.

- Защо да няма смисъл?

- Защото Джони е побъркан от страх и се припознава във всеки, който му посочим. Той се припозна дори в преоблечения Войников, ако си спомняте... А да обвиниш Моревчето не е лесна работа... Брат му е голям човек. Можем да изхвъркнем от службата.

Инспекторът замълча пак, но се съгласи мислено с агента.

- Какво става между работниците? - попита той.

- Нищо. Активистите агитират за стачка.

- Нека агитират. Важното е да пипнем ръководството... Хората ти следят ли редовно Лила?

- Не.

- Как така не?! - разсърди се инспекторът. - Нали заповядах изрично!...

- Кого да следим по-напред?... Не стигат момчетата.

Инспекторът избухна гневно:

- А трябва да стигат, разбираш ли?... Трябва да стигат, не може иначе... По-малко ще киснете из кръчмите!... Устоите на държавата се рушат, а вие пет пари не давате за това!... Каналии с каналии!... Измет!... Ще си подам оставката!... Не мога да работя повече с вас!...

Инспекторът стана и почна да се разхожда нервно из стаята. Лицето му се зачерви. След малко той се успокои и заповяда глухо:

- Съобщи поверително в София: агрономът от Министерството на земеделието да бъде следен при всяка командировка в провинцията!

Лила пристигна в София за областната конференция и се настани на квартира в предградието Надежда у един другар, с когото размени паролата някак принудено и студено.

Квартирата представляваше малка, едноетажна и паянтова къщица, заобиколена с широк двор, в който имаше чешма и няколко цъфнали овощни дръвчета. Самата къщица се състоеше от две стаи, от които едната служеше за живеене, а другата - за дърводелска работилница. Очевидно собственикът ѝ не беше работник, а занаятчия.

Лила изпита неприятно физическо чувство. Това не бе страх, а само досадно усещане, че може би трябваше да ношува сама под един покрив с непознатия партиен другар. Тя още не бе свикнала напълно с нелегалните срещи, в които партийната работа стоеше над условностите. Непознатият другар бе дребен, с бледо лице и сиви очи. Пепеляворусата му коса бе малко оредяла върху темето, а от цялата му личност лъхаше затвореност, която изпълни Лила с досада.

- Ваша ли е къщата? - попита тя, когато влязоха вътре.

- На зетя и сестра ми - отговори непознатият другар. - Те заминаха в провинцията и ми я отстъпиха временно.

Лила огледа стаичката. В нея имаше признаци за известно благосъстояние: широко дървено легло за двама души, гардероб с огледало и нощно шкафче - всичко изработено вероятно от дърводелеца, собственик на къщата. Леглото бе покрито с чиста, плетена на ръка покривка, а върху стената висеше портрет - жена в сватбено було и млад изпъчен мъж с подстригани мустачки.

- Вие ще спите тука, а аз в работилницата - рече непознатият другар.

- Все едно - с привидно безразличие отвърна Лила.

Тя искаше да подчертае, че не страда от предразсъдъци, но бе признателна за желанието му да не я стеснява и забеляза със задоволство ключа върху вътрешната страна на вратата.

- Аз ще изляза да купя провизии за утре - каза тя.

- Всичко е приготвено - осведоми непознатият другар. - Излезте само да се разходите из града, но се върнете по светло, за да не сбъркате улиците. В Модерния театър дават хубав съветски филм. Обядвахте ли?

- Не.

- Тогава ще обядвате с мене.

Лиля се съгласи, макар и с известно стеснение, тъй като другарят бе направил вече разходи за храната през утрешния ден. Финансовото му състояние не изглеждаше розово. Той носеше съвсем овехтял костюм и евтина риза, на която не бе счел за нужно да сложи вратовръзка. Може би имаше към тридесет години. При размяната на паролата той се представи с името Анастас, но вероятно това име бе измислено само за нейното посрещане.

Докато ядяха, досадата, която изпитваше от него, постепенно изчезна. Той бе лишен от блестящите качества на Павел, но в него се забелязваше веднага някаква пълна, граничеща с дребнавост отдаденост на партийната работа, която се хареса на Лилиа. Единственото интересно нещо в личността му бяха очите - големи, сиви, одухотворени очи, които гледаха непроницаемо и хладно и в които сякаш бе събрана цялата енергия на дребното му и слабо тяло. На Лилиа се стори, че те виждаха нещо, което се издигаше над повърхността на живота, над собствената му личност и отношението към другите. Това бяха честни, ала страшно студени и откъснати от живота очи.

- Как отиват работите по вашия край? - попита той, като прекъсна мълчанието.

Лилиа му описа накъсо окаяното състояние на работниците, ниските надници и неприятностите, които полицията устройваше на складовите дружества. Той зададе дребни въпроси, от които пролича голямата му осведоменост върху положението на тютюноработниците, върху похватите на господарите, администрацията и полицията. Но не каза нищо, от което можеше да се заключи как преценява сегашния курс на партията. Лилиа също не каза нищо по този въпрос, но усети неприятна чувство, че непознатият другар се опитваше да я изстиска като лимон. Когато свършиха обед, тя предложи да измие чиниите, но Анастас отказа решително.

- По-добре излезте, за да не ми пречите! - безцеремонно рече той. - Имам писмена работа, която трябва да почна веднага.

Лилиа се отправи към трамвайната спирка, като се мъчеше да потисне възбудата от предстоящия следобед. Бе дошла за партийната конференция, а някакъв вътрешен трепет, нещо лично и дълбоко я вълнуваше повече, отколкото самата конференция. Докато разговаряше с непознатия другар, обзе я внезапно и бурно желание да види Павел. Може би той вече бе осъзнал грешката си!... Може би се разкайваше, искаше да се поправи!... И ако беше така, кой друг, ако не Лилиа трябваше да отиде при него и да му помогне в това? Мислейки за връщането на Павел в партията, тя не съзна, че през оная зимна вечер, когато отказа да му стане жена, го бе обикнала още по-силно.

В трамвая пътуваха бедни, но чистичко облечени хора, които отиваха да прекарат следобеда в София. Ватманът тананикаше, пътниците разговаряха весело за дребни неща. Бе топъл неделен следобед, в който занаятчиите и работниците се радваха на почивката си. Под яркото слънце и синьото априлско небе всичко изглеждаше някак празнично и тържествено. В душата на Лилиа нахлу тиха радост от хората, от живота и пролетта. Тя се почувствува доволна от прическата, от костюма и обувките си. Облеклото ѝ бе грубо и просто, купено от най-евтините магазинчета в провинциалния град, но ѝ отиваше добре. За първи път в живота си Лилиа почувствува кокетната гордост на младо момиче, което привлича погледите на всички.

На площад „Света Неделя“ тя взе трамвай номер 9. Павел живееше на булевард „Евлоги Георгиев“, някъде към Военното училище. Лилиа знаеше адреса му от писмата, които си разменяха, преди да бъде изключен от партията. Тя слезе на последната спирка и търсейки номера, посочен в адреса, тръгна към Орловия мост. Докато вървеше по булеварда, почувствува леко раздразнение от квартала. Лъхна я миризма на гума, на бензин и парфюми. Върху гранитния паваж се хлъзгаха скъпи коли, по тротоарите отминаваха елегантни мъже и жени. Стори ѝ се, че бе попаднала в някакъв чужд и враждебен свят, сред който обувките ѝ изглеждаха груби и смешни, а острият плат на костюма ѝ сякаш обръщаше

вниманието на всички. Значи, в този буржоазен квартал бе избрал Павел квартирата си!... Но можеше ли да се работи оттука за партията? В душата на Лила се загнезди неприятно учудване. Най-после тя намери кооперацията, в която живееше Павел - висока и грозна постройка със сиви стени. Следвайки указанията на портиера, тя се изкачи на последния етаж.

Върху олющената врата на един от апартаментите стоеше месингова плочка с името на собственика - някакъв адвокат, - а под нея - визитната карта на Павел. На картичката бе добавено с ръкописни букви: „Курсове и частни уроци по латински.” Павел беше завършил романска филология.

Лила позвъни нерешително. От вътрешността на апартамента се чуха бързи женски стъпки. След малко вратата се отвори и зад нея се показва девойка с тъмни очила. Лицето ѝ накара Лила да изпита смесено чувство на изненада, тревога и раздразнение.

- Тук ли е господин Морев? - глухо попита тя.

- Почакайте да проверя!... - звънливо отговори девойката.

Тя изчезна във вътрешността на апартамента, но се върна след малко и каза любезно:

- Заповядайте в хола!... Господин Морев се бръсне. Ще дойде веднага.

Лила влезе в малкия, скромно нареден хол. Сега тя съжаляваше, че дойде. Раздразнението, което изпитваше преди малко, се превърна в остра, горчива мъка. И тази мъка идваше от гладкото като порцелан лице на девойката, от хубавата ѝ модна рокля, от червения маникюр върху пръстите ѝ, които не бяха докосвали никога пране, немити чинии или тютюневи листа.

Лила седна с досада върху едно от креслата в хола.

- Да не сте роднина на господин Морев? - попита девойката.

- Не, не съм - отговори Лила.

- За латински ли идвате?

- Не. По друга работа.

Девойката млъкна смутено. Лила видя, че тя бе почти дете - нямаше повече от седемнадесет години, - но тъмните очила, с които прикриваше късогледството си, я правеха да изглежда по-възрастна. Въпреки това раздразнението ѝ се засили. „Тази гъска е влюбена в Павел” - гневно помисли Лила, като забеляза любопитството, с което момичето я разглеждаше. Значи, това бе Павел Морев, партийният другар, комунистът, когото обичаше!... Сега го виждаше под най-лошата светлина: фразьор, конте, любовник, който бе избрал квартира в семейство с младо момиче. Отношението му към партията, разколническата му дейност ѝ се сториха още по-черни отпреди. В гърдите ѝ пламна хладната омраза към враждебния свят, която сега тя пренесе върху Павел и това момиче.

- Вие сте сигурно от града на господин Морев?... - продължи девойката, водена от някакво бездънно любопитство.

- Да - намръщено отговори Лила.

- С какво се занимавате?

- Работничка съм.

- А, тъй кажете!... - одобрително произнесе девойката.

Върху лицето ѝ се появи усмивка, която разкри два реда ситни бели зъбчета.

- А вие с какво се занимавате? - попита Лила.

- Бях ученичка в гимназията, но ме изключиха. Сега следвам курсовете на свещеник Михайлов.

- Защо ви изключиха?

- Една сутрин отказах да прочета молитвата!... Това беше глупаво, разбира се... Баща ми казва, че човек не трябва да си опропастява образованието заради някаква молитва.

Ли́ла си спомни повода на своето изключване: бе нарекла директора на гимназията фашист. И това геройство бе толкова безсмислено, колкото отказът на девойката да прочете молитвата.

- С какво се занимава баща ви? - попита тя.

- Той е адвокат. Защищава дела на комунисти.

Ли́ла погледна с недоверие маникюра, роклята и хубавите обувки на момичето. Стори ѝ се, че ако това същество не провокираше и не лъжеше, бе в най-добрия случай смешно подражание на прогресивна ученичка.

- Вие навярно участвувате в работническото движение? - рече девойката.

- Не - сухо отговори Ли́ла. - Аз не се интересувам от политика.

- Как така?... Нали сте работничка?

- Работничка съм, но имам достатъчно други грижи.

- Може би искате да се омъжите?

- Не разбирам защо трябва да ми казвате всичко, което ви дойде на ум за мене - гневно произнесе Ли́ла.

Лицето на девойката изрази доброжелателство и наивно, детинско нахалство.

- Аз правя това, защото ви обичам - неочаквано заяви тя. - Вие сте другарката Ли́ла, нали?... Познах ви веднага!... Другарят Морев ни е говорил много пъти за вас.

Ли́ла нема време да се опомни. Във вестибюля влезе Павел. Той бе облечен с износен халат, а в ръцете си държеше кърпа за лице и принадлежности за бръснене.

- Другарю Морев!... - без да се смуцава, рече девойката. - Защо не сте ни казали досега, че Ли́ла е толкова хубава?

- Защото хубавите неща се показват сами - отговори Павел. - Но ти пак не удържа езичето си и някой ден, честна дума, ще те напляскам за това. Здравей!... - обърна се той към Ли́ла. - Влез в стаята ми!...

Кипнала от гняв, Ли́ла тръгна към отворената врата, която ѝ посочи Павел. Стаята му беше широка, изобилно огрята от слънцето. В нея имаше много книги и вехти изтърбушени мебели.

- Какво значи всичко това?... - яростно изсъска Ли́ла, когато той затвори вратата.

- Успокой се... Ще ти обясня. Той почна да бърше усмихнато бръснарските си принадлежности.

- Какво е това семейство?... - Ли́ла се задъхваше от гняв. - Какъв е този адвокат.

- Много добър партиен другар... Един от тия, които вие наричате „тесняци“ и считате за прокажени, понеже не се съгласяват с глупостите ви... Той е вдовец, а момичето е негова дъщеря.

- Кой ти даде право да говориш пред непознати хора за отношенията ни?... Кой ти позволи да ме излагаш като своя любовница?

Очите на Ли́ла продължаваха да изпущат светкавици от гняв.

- С нищо не съм те изложил. - Павел почна да тръска четката за бръснене. - През зимата, когато мислех да се оженим, ги помолих да ми отстъпят още една стая. Те се съгласиха... Апартаментът е голям и щяхме да се наредим добре.

Нещо остро, горчиво и горестно прониза сърцето на Ли́ла. Ала тя потисна забравения копнеж да създаде семейство и рече задъхано:

- Ти си въобразяваш, че аз ще зарежа партийната работа, за да ти кърпя чорапите и гледя ризите, нали?... За да се превърна в сладникава, буржоазна съпругичка, нали?... Да гледам как всеки ден тази бърлива и глупава кукла, която е влюбена в тебе, те поглъща и търси с очите си!... Семейният триъгълник, това е твоят идеал в живота, нали?

Той се изсмя:

- Не предполагам, че можеш да ме ревнуваш от едно дете.

- О, бъди спокоен!... Не те ревнувам!... Нито ме интересува дали тази напарфюмирана гъска е вече твоя любовница, или не... Но просто виждам, че съвсем правилно са те изключили от партията. Сега разбирам и лекомислието, с което се опита да разрушиш единството й.

- Не, нищо не разбираш!... - мрачно произнесе Павел, като запали цигара.

- Значи, тук се обсъждат идеите на Задграничното бюро за широка платформа?... - попита тя. - За съюзници от дребната буржоазия, за благоразумно офейкване от опасните акции и тъй нататък!

- Обсъждат се долу!... - кипна той. - Това се иска и от работниците, но вие сте слепи и не го виждате... А офейкването от акциите е подлост, която измисляш сега.

- Комунистите трябва да бъдат добре облечени, бръснати и засмени... - горчиво продължи Лила. - Какво беше още?... Ах, да!... Трябва да бъдат заобиколени и с красиви буржоазни момиченца. Това пак ли се иска отдолу?

- Не ти ли е съвестно да изопачаваш? - презрително попита той.

- Не, не ми е съвестно!... - озъби се тя. - Защото нещо ме боли... Боли ме ужасно, много повече, отколкото предполагаш... И болката иде от това, че ако днес си фракционер, утре ще станеш търгаш като брат си, а в друг ден - враг на работническата класа.

- Да ти кажа ли откъде идва твоята болка? - попита той внезапно.

- Откъде?

- От заблудата ти да мислиш, че комунисти могат да бъдат само работниците... Но комунисти или зародиш на комунисти има навсякъде: в театъра, в университета, в администрацията, в армията... И от усилията на всички под ръководството на партията се ражда общият успех, победата на работническата класа.

- Да не искаш да кажеш, че комунисти има в полицията или между тютюневите магнати?

Павел не отговори. Стори му се, че бе излишно да отговаря. Каквото и да кажеше, тя нямаше да го разбере сега. Но дори в този момент, когато бе скована от тесногърдието на сектантството си и от злостното желание да преувеличава, у нея имаше нещо прекрасно, в което блестеше достоинството, гордостта и вярата на работническата класа в собствените си сили. Стори му се, че тя бе неузрял, но вълнуващ образ на жената от бъдещето, за което се бореше. Той съзна, че я обича заедно с всички сегашни несъвършенства на характера й, заедно с еснафския й морал, с целомъдрената й студенина, с ограничеността на мисленето й. Ала колко дълбока бе пропастта, която го разделяше от нея!... Колко непримирим бе фанатизмът, с който го осъждаше!... Колко бавно се развиваше човешката личност и колко много път трябваше да извърви тя, докато разбере необятната сложност на нещата, хората и събитията!...

Павел внезапно почувствува тъга. И тази тъга идеше от контраста между нежнорусия, акварелен оттенък на красотата й и студения, враждебен пламък в тия сивосинкави очи, от желанието да я прегърне и грубия начин, по който тя щеше да го отблъсне, от това че той я обичаше, а тя изпитваше пълно недоверие към него. Стори му се, че никога вече нямаше да станат близки и че когато тя разбере истината, животът им ще бъде протекъл, а любовта - мъртва. Значи, не трябваше повече да мисли, да разсъждава върху това. Край!... Толкова много задачи стояха в живота му!... Той удари нервно с длан върху масата и запали нова цигара.

Лила го наблюдаваше иронично.

- Защо дойде при мене? - попита той. Гласът му бе остър и зъл.

- Защото не очаквах да заваря това момиче.

- Не ме интересува какво си очаквала... аз съм длъжен да запазя от подозренията ти дъщерята на един партиен другар. Ако отидеш при него и го разпиташ, ще видиш какви са отношенията ми с това дете.

- Не чувствавам нужда от проверки.
- Значи, клеветиш без доказателства.
- Не клеветя, а се бунтувам срещу лекомислието ти.
- Кое ти дава право да се занимаваш още с него
- Партията и миналите ни отношения... Ти си длъжен да ми кажеш какво ще правиш по-нататък.

- Не съм длъжен, но ще го направя от съжаление към глупостта ти... И така, бъди спокойна!... Нямам никакво намерение да издавам партийни тайни или развалям репутацията ти... Само това те интересува, нали?

- Не. Интересува ме лично още едно нещо: ще съжалявам, ако потънеш в търговското бласто на брат си.

- И от това няма опасност... - горчиво се изсмя той. - След няколко дни заминавам за чужбина.

- В чужбина ли?
- Да. В чужбина.
- Какво ще правиш там?

Лиля го погледна отново с враждебно присвити очи, с хладния, синкав пламък, който гореше в зениците ѝ.

- Ще намеря другари, между които мога да диша свободно - рече той. - Ще остана там, докато старите изпитани работнически деятели влязат отново в ръководството на партията, докато младежите, които командуват сега, се вразумят и престанат да крият указанията на Коминтерна, докато изтрезнеете и поправите глупостите си.

- Кое наричаш глупости? - с насмешка попита тя.

- Всичко, което блънват и вършат сега!... - зачервен от гняв, произнесе той. - Кухите ви формули, фантастичните ви лозунги, „стратегическите“ ви удари срещу Земеделския съюз, който в момента може да ни бъде съюзник... А. връх на всичко е безобразието ви отношение към Коминтерна и Задграничното бюро.

- Ние прилагаме указанията на Коминтерна според местните условия... - не съвсем уверено рече тя. - Това именно е болшевишкият подход... Всичко останало води към опортюнизъм.

- О, разбира се!... - изсмя се той. - Важното е какво мислите вие, а Коминтерна, който обединява световния пролетариат, е банда от опортюнисти.

- Ако ти се чувствуваш прав, защо не останеш да се бориш срещу погрешния курс на партията тук? - попита тя.

- Защото сте безогледни към всеки, който се опита да ви посочи грешките... Защото ме изключихте от партията, провъзгласихте ме за вредител... Защото дори ти се усъмни, че мога да стана враг и търгащ като брат си!...

- Казах го в горчивината си!... - тихо измънка тя.

- Каза го в заслепението си - продължи той. - Ти не би дошла при мене, ако допускаше, че мога да скъсам вътрешно с партията. Каза го, защото си скована от схеми, защото ти е втъпено да мислиш, че комунисти могат да излязат само ония, които се занимават с физически труд... А в света има и онеправдан умствен пролетариат... Дори простите, неукни работници виждат това. Те приемат с открито сърце всеки интеллигент, който идва да им помогне разумно и честно... Не виждаш ли, не съзнаваш ли в дъното на душата си това?... И ако не го съзнаваш, щеше ли да дойдеш при мене сега?

Лиля го гледаше втренчено. Очите ѝ бяха овлажнели. Нещо дълбоко и силно разколебаваше вътрешната ѝ присъда над Павел.

- Доволна ли си от разговора? - студено попита той.

Лиля продължаваше да го гледа със затаен дъх. Почувствува угризения от начина, по който се държеше с него, от упреците и обвиненията, които му бе отправила досега. Стори ѝ

се, че към сърцето ѝ се приближаваше острие, което щеше да го нарани за цял живот. И сякаш за да избегне това нараняване, тя се приближи до Павел и сложи бавно ръката си върху рамото му. В очите ѝ блесяха сълзи, сега те молеха нежно и кротко за любов.

Но Павел я отблъсна полека.

- Върви си!... - тихо рече той. - Нас ни съедини партията, а сега ни разделя пак тя... Всеки от двамата ни работи за нея по своему и вярва твърдо в убежденията си. Това е красивото в отношенията ни... А грозното е, че служим на една и съща идея, но може би никога няма да се разберем.

- Защо никога? - попита тя отчаяно.

- Защото доверието ти в мене е проядено от ограниченото мислене, което обезобразява комуниста дори в личния му живот... Всяка минута, всеки час трябва да ти доказвам, че не съм безчестен човек или враг... А това уморява, убива чувствата и у двамата ни. Не съзнаваш ли?... И не е ли по-добре да сложим край на всичко, преди да те помисля за непоправима глупачка, за тесногръдо оръдие на Лукан?

Настъпи мълчание. От булеварда долиташе сподавен и смекчел шум. Навън кипеше животът и пролетта, чуваше се жизнерадостна глъчка от играещи деца, басово свирене на автомобилен клаксон. Лила трепна, съзна, че разговорът беше изчерпан, и стана да си върви. Павел я изпрати до външния вход. Той затвори вратата след нея мълчаливо и бързо.

Тя слезе на булеварда и тръгна към Орловия мост. Усещаше пустота, сякаш някой беше изтръгнал душата ѝ. Масивът на Витоша тънеше в прозрачни и синкави изпарения, дръвчетата и тревата на булеварда зеленееха ярко, реката клокочеше весело в тясното си корито. Въздухът бе наситен с топла влага, отнякъде благоухаеха теменуги. Ала всичко това правеше Лила още по-самотна и безучастна. Внезапното решение на Павел да скъсат я бе ударило като чук. От нея се бе откъртила любовта - единствената лична радост, която си позволяваше в своя тежък, обречен на борба живот.

Нещо в отношенията ѝ с Павел се беше разбило завинаги. И мисълта за това смразяваше радостта ѝ от слънчевия ден, от поривите на топлия вятър, от утрешната конференция в планината.

Сред пустотата, която я притискаше, изникнаха угризенията. Колко несправедлива беше към Павел през последните месеци, колко сурово го осъждаше, колко грубо го отблъсна през онай зимна вечер, когато бе дошел да потърси подкрепа от любовта ѝ!... Зад лекомисления фразьор, зад разколника се показва отново комунистът, мъжественият и силен човек, когото обичаше.

След угризенията идеше мъката. Никога вече той нямаше да я потърси пак, да има предишното отношение към нея. В паметта ѝ изплуваха горестни спомени от срещите им в боровата гора, от часовете, в които го чакаше с копнеж, от дълбоката хармония, която съществуваше тогава между двамата. Любовта, която изпитваше към него, окриляше живота ѝ, насищаше с устрем всекидневната ѝ работа между работниците. А сега тази любов си отиваше, оставяйки в душата ѝ мрак и студенина. Павел потъваше в непознати страни. Може би щеше да задълбочи грешките си, да загине духовно или физически по широкия свят, да не се върне никога в България. И от него в сърцето ѝ щеше да остане само споменът за горещината му, за часовете, през които бе замирала в прегръдките му. В очите на Лила бликнаха сълзи. Обзе я порив да скрие лице в дланите си и да заплаче. Но тя не заплака. Самообладанието и някакво ново, горчиво, но примиряващо чувство изсушиха веднага сълзите ѝ.

След мъката, че се разделяше завинаги с Павел, идеше ревността. Ала от тази ревност се раждаше веднага бунтът на гордостта. Към Павел постоянно се присламчваха момичета. Може би той никога нямаше да ги отстранява решително от себе си, както изискваше моралът на Лила. Може би той щеше да бъде заобиколен винаги от умилкващи се жени с котешки движения, с красиви лица, с разглезен дух. Стори ѝ се, че Павел гледаше

на нея от висотата на своя интелегентски произход, че я подценяваше, задето беше работничка, че никога нямаше да му бъде достатъчна. Стори ѝ се, че въпреки всичко ги разделяше нещо основно, което докарваше разликата в убежденията им, в личния им живот, във вкусовете и преценките им. Стори ѝ се, че всичко помежду им трябваше да завърши именно тъй, както стана. И когато съзна това, Лила почувствува тъжно спокойствие.

Тя стигна до Орловия мост и навлезе без цел в Борисовата градина. Лъхна я прохладата на сенчестите алеи, дъх на цветя и свежа зеленина. Върху пейките седяха пенсионери и старци, които съзерцаваха с печално спокойствие пролетния ден. По детските площадки, около купчини от пясък, огрети от слънцето, играеха с кофички и лопатки рояци деца. От къшховете, в които продаваха вафли, идеше миризма на ванилия и еднообразният шум на машини за сладолед. В ресторанта на главната алея гърмеше джаз, но понеже бе още рано, на открития дансинг нямаше посетители.

Вървейки бавно, Лила стигна неусетно до езерото с червените рибки, обиколи го и се върна назад. Все по-пълно ставаше тъжното ѝ спокойствие и все по-примирително течеха мислите ѝ за Павел. Сега тя нито го осъждаше, нито го оправдаваше, а мислеше за него като за хубав и тъжен спомен, в който се преливаха едновременно сенки и светлини. Колко неща в него я отблъскваха и привличаха!... Колко лесно бе да обобщаваш събитията от птичи полет и да подхвърляш идеи, без да държиш сметка за положението в низините!... Колко удобно беше да се издържаш от умствен труд и да теоретизираш върху съдбата на работниците, без да живееш между тях, без да виждаш всеки ден униженията и мъките им!... Колко несправедливо бе да добиеш по някакъв начин образование и да упрекваш в тесногърдие едно бедно момиче, което те обича и което бе пожертвувало образованието си именно защото се бореше за работниците!... Но въпреки, въпреки всичко това Лила съзнаваше, че у Павел продължаваше да остава някаква привлекателност, която щеше да я вълнува винаги. Тя се замисли отново за качествата му, после за недостатъците му и кръговратът на чувствата ѝ почна да се повтаря. Най-сетне престана да мисли за него и усети умора.

В алеите на градината прииждаше навалица - множество от хора, които можеха да се забавляват само в неделя следобед.

Партийната конференция се състоя на Витоша в едно отдалечено и покрито с млади борчета място върху южните склонове на планината, през което рядко минаваха туристи. Главната точка на конференцията бе подготовката на стачка.

Денят беше ясен и слънчев. На малката полянка, обрасла със свежа трева и чемерици, седяха двадесетина души - делегати на градските комитети в областта. Някои пушеха, други си водеха бележки, а трети, сякаш уморени от конференцията, гледаха широкия син простор на юг, в който се губеха очертанията на Рила и Пирин. Между присъстващите имаше работници, селски младежи, чиновници, дори някакъв лекар и един архитект с очила. Другарят, у когото Лила бе на квартира в София, държеше безкраен доклад. Гласът му бе еднообразен и сух, но от време на време в него се запалваше внезапен патос, с който порицаваше поведението на известни другари. След патоса следваше късо, тягостно мълчание, а после острата забележка, че партията нямаше да търпи това.

Лила гледаше втренчено малката, невзрачна фигура на докладчика. Мисълта му беше логична, но се процеждаше през думите оскъдно и бавно като тънка струя на извор, от който не можеш да се напиеш. Тя бе някак скована. И това, което я сковаваше, бе нейната отчужденост от хората, от събитията и живота. Това бе същата основна идея, която прозираше в партийните директиви за стачката, която обедняваше възможностите за действие и обричаше работниците на трагично самотна борба. Докладчикът се мъчеше да докаже, че практически партията беше преодоляла тази идея, но доводите му бяха бледи, неубедителни. Лила усещаше безплодността на тези доказателства в себе си, в израза на лицата у всички присъстващи. Варвара, която също беше дошла на конференцията,

гледаше отегчено в далечината. Устните на един енергичен работник металургист бяха застинали в гневна гримаса. Някакъв селски учител клатеше недоволно глава с очевидното намерение да изсипе в изказването си потоци от възражения. Лекарят скубеше нервно тревата около себе си, а архитектът с очилата апострофираше докладчика с къси подигравателни забележки. И всичко това караше сърцето на Лила да се свива болезнено.

Най-после докладчикът свърши и почна да къса листчето, върху което беше скицирал доклада си. Делегатите наблюдаваха мълчаливо движенията му. Никой не го поздрави или запrikaзва. Даде се почивка.

Лила се наведе над Варвара и попита тихо:

- Не е ли това другарят Лукан? А Варвара отвърна горчиво:

- Кой друг?

След малко тя попита:

- Ти ще правиш ли изказване?

- Да - твърдо произнесе Лила.

Варвара направи лека гримаса и не каза нищо. Лила съзна, че еврейката не бе вече привърженица на Лукан.

След половинчасовия отдых конференцията продължи отново. Зададох се въпроси, на които Лукан отговаряше несигурно, като се заплиташе и отклоняваше от същността им. Почнаха изказванията. Позицията на Лукан за подготовката на голяма тютюнева стачка се огъваше под напора на десетки съкрушителни възражения. И сега зад тези възражения не стоеше Павел, а активисти между работниците. Всички искаха поправки на изпратените вече директиви за стачката.

Лила говори повече от половин час. Тя застана твърдо зад линията, следвана от Лукан. Когато свърши, някои от другарите се усмихваха и я гледаха иронично.

XII глава

Цяла нощ бе валило и по небето летяха дъждовни облаци, но в топлия въздух, в буйната зеленина, в дъха на мокра пръст и цветя благоухаеше пролетта. Ирина излезе от къщи и се отправи към Медицинския факултет. Южният вятър беше напоен с мирис на цъфнали гори и поля. Тя почувствува усещане за физическо здраве и душевен мир, но не изпита дивата и опияняваща радост, с която пролетта я изпълваше преди години. През тази топла облачна сутрин тя не си спомни дори за дните, когато се срещаше при параклиса с Борис, нито за пълните с нея часове под цъфналите дръвчета на бащиния си дом, в който мечтаеше за далечни страни. Най-сетне тя беше стъпила здраво на земята. Съзнаваше напълно, че действителният свят беше много по-широк и богат от мечтите. Сега Ирина искаше само едно: след като завърши факултета, да остане на научна работа в него. Привличаха я клиниките, чистата и бяла престилка, лъскавината на микроскопа, дългите редици от медицински списания в библиотеката. Привличаха я спокойният и трезвен живот, умственото общуване с колегите, тихата радост на труда...

Но дали беше достатъчно всичко това? Тя усети изведнъж, че все пак нещо ѝ липсваше през този дъждовен пролетен ден, нещо, от което бе имала нужда винаги, но което прогонваше съзнателно, за да не я върне към миналото ѝ. Ирина го усети внезапно и бурно. Това не бе вече Борис, а само вълнението, което изпитваше от него, само сълзите и радостта, с които някога я изпълваше той.

По улиците се движеха възбудено малки разпръснати групи студенти. Те сновяха по всички посоки, спираха се, разменяха тайнствено по няколко думи и бързо отминаваха. Около Синода и пред Държавната печатница се бяха притаили отделения от конна полиция - вечния враг на студентите. Полицаяте въртяха нетърпеливо бичовете си и сякаш се отегчаваха от бездействието, а конете им биеха нервно с копитата си паважа. Пред

Ректората чакаха две камионетки с пеши стражари. Те носеха дървени палки и чакаха заповед да нахлуят в аудиториите, ако станеше нужда. Ирина се сети: днес беше Първи май.

Тя влезе в двора на Медицинския факултет, където се суетяха безцелно неутрални студенти. Най-страхливите - и същевременно най-любопитните - бяха влезли в аудиториите и под закрилата на другарите си, които пазеха входовете с палки, заемаха удобни и безопасни наблюдателни места по прозорците. Из улицата сновяха комунисти. Те не искаха да влязат в двора на факултета, тъй като последният щеше да се превърне в безизходен капан, ако дойдеше полиция. По-смелите от тях се опитваха да агитират на улицата сред неутралните. Но щом се разгорещяха, върху тях налитаха бойните групи на противниците им. Така избухваха постоянно схватки за голямо удоволствие на неутралните, които им се наслаждаваха безопасно от прозорците. Имаше вече доста счупени глави, но деканът, който се осведомяваше за всичко по телефона от къщи, все още не се решаваше да прекрати официално занятията.

Ирина разбра, че тая сутрин нямаше да има лекции, но понеже бе стигнала до факултета, реши да провери лично. Неколцина комунисти се покатериха на оградата с намерение да я проагитират, но бяха обсипани веднага с градушка от тухли и счупени керемиди. Десетина диви хлапета от първи курс бяха застанали до една недовършена постройка в дъното на двора и действаха като артилерия. Хвърлените късове от тухли и керемиди изпочупиха няколко прозореца на отсрещните къщи и предизвикаха гневни протести от страна на стопаните им. Всичко това изпълни неутралните с небивал възторг. Те заскимтяха от удоволствие и се опитаха да насърчат с ръкопляскане както едната, така и другата страна.

- Ирина, твоето място е при нас!... - внезапно извика някой от улицата.

Ирина позна гласа на Чингис. Той се беше покачил върху оградата. Възмутени от дързостта му, хлапетата от първи курс изпратиха към него нов зали от тухли и керемиди. Но той се сниши ловко зад дървената ограда, така че снарядите пролетяха над главата му, без да го засегнат.

Като видя бъркотията, Ирина се върна на улицата. Но тогава внезапно - може би имаше условен сигнал - всички студенти от улицата се затичаха по посока към Ректората. Ирина остана сама. Когато стигна до ъгъла, при който улицата излизаше на площада, тя забеляза, че към Ректората тичаха и студентите от Физико-математическия факултет, които до този момент се разхождаха на разпръснати групи около Ботаническата градина. Конното полицейско отделение, което стоеше пред Държавната печатница, се спусна да им пресече пътя, но не успя. Едни от студентите го изпревариха и преди да се разгъне в широка верига, минаха покрай фланговете му, като прескочиха телените огради на градинките и нагазиха в буйната зелена трева. Други хукнаха между Държавната печатница и паметника на Левски направо към Ректората. Полицаяте закъсняха и не можаха да спрат тълпата. Но неколцина от тях, разярани от неуспеха си, заобиколиха един малък студент със смешно дълго палто и почнаха да го бият немилостиво по главата с бичовете си. Студентът безпомощно вдигна ръце, за да се предпази от ударите, но след това залитна и падна върху паважа. Един от стражарите препусна към Ирина. Когато стигна до нея, той стегна юздите на коня и животното се изправи на задните си крака. Ирина отстъпи само две крачки встрани.

- Ти каква си? - свирепо изрева полицаят.

- Гражданка!... - сърдито отговори Ирина, като го гледаше гневно в очите.

- Тогава натам!

Полицаят посочи с бича си към улица „Раковски“. Ирина зави послушно и тръгна по тротоара към двореца, но след това видя, че по улица „Московска“, все по посока към Ректората, тичаха и студенти от Музикалната академия с черни кадифени шапки. Част от ескадрона, който стоеше до Синода, хукна срещу тях. Но щом го забелязаха, студентите завиха веднага по улица „Бенковски“ към булевард „Цар Освободител“. Ирина направи

гримаса и се върна назад. Конните стражари бяха отминали към Ректората, а дребничкият пребит студент още лежеше върху паважа. Ирина се затича да му помогне. В това време на тротоара пред Медицинския факултет излязоха юначагите с палки, учудени от внезапното изчезване на противниците си.

- Ирина, върни се!... - извика един от тях. - Конете ще те стъпчат.

Те се озъртаха плахо и нерешително. В моменти на гняв полицията започваше да бие безразборно всички.

Ирина не обърна внимание на виковете им. Тя стигна до падналото момче и му помогна да стане. Едното око на студента беше подутото и червено, а от носа му течеше кръв. Ирина избърса лицето му с кърпичката си.

- Мръсници!... Кръвопийци!... - тихичко стенеше студентът.

- Защо се месиш в такива безредици? - попита тя.

- Как защо?...

Студентът я погледна учудено със здравото си око и не добави нищо. На паважа се търкаляше чантата му, от която бяха изхвъркнали тетрадки и един скъсан учебник по аналитична химия. Ирина прибра всичко и му подаде чантата.

- Благодаря ти! - каза студентът.

- Иди да те превържат. На ъгъла „Сан Стефано“ и „Регентска“ има аптека. Раната ти не е опасна.

Прегърбен, с чанта под мишницата и кърпичка на носа си студентът тръгна по „Регентска“ към аптеката.

- Браво, Ирина!... - започнаха да се хият студентите от Медицинския факултет, които носеха палки, но не смееха да се отдалечат от тротоара.

- Вие сте гамени - скара им се тя гневно. - Видяхте ли какво докарват вашите глупости?

Ирина тръгна към Ректората, за да пресече булевард „Цар Освободител“ и се прибере най-сетне у дома си. Шумът и глъчката около него се бяха отместили към Народното събрание и двореца. Конната полиция беше разпръснала студентите, но последните се събираха на малки групи в съседните улици, за да подновят манифестацията. Тя стигна до площада пред Народното събрание, но когато го пресичаше, видя отново по булеварда гъста безредна тълпа студенти, която идеше от двореца и пееше „Интернационалът“. Главите на мнозина бяха окървавени и превързани. На Ирина се стори, че имаше нещо безразсъдно и драматично в смелостта им. Тълпата нарастваше бързо от групи, които прииждаха от съседните улици. Тя приближаваше Външното министерство и пеенето ѝ ставаше все по-мощно и развълнувано. И тогава изневиделица, от другия край на булеварда, срещу нея се понесе в галоп ескадрон от конни стражари. Пеенето прегракна, но не спря. Ирина погледна с ужас към безумните студенти, които продължаваха да вървят напред. Край нея, по паважа на булеварда, префучаха галопиращите коне. Тя се вмъкна бързо в сладкарницата до ъгъла.

Пеенето замря изведнъж и се превърна в разбъркан шум от писъци, виковете и тропот на конски копита.

Ирина чете през целия следобед в къщи, а надвечер отиде в библиотеката да прегледа главата за херниите в един многотомен немски учебник по хирургия. Когато излезе оттам, бе станало време за вечеря. По улиците се стелеше здрачът на дъждовната вечер. Мокрият паваж отразяваше светлините на лампите, забулени в изпаренията, а от юг полъхваше топъл и влажен вятрец.

Ирина се отправи към ресторанта, но когато пресичаше „Московска“, попадна във фаровете на една кола, която идеше от площад „Александър“. Колата спря изведнъж с бърз удар върху спирачките. Заслепена от фаровете, Ирина побърза да стигне до отсрещния тротоар и се обърна с досада към колата. От последната слезе един мъж, който забърза към

нея. Тя помисли, че това е шофьорът, който искаше да я изругае, защото го принуди да спре така внезапно. Непознатият беше облечен с пардесю, но гологлав. Близката лампа осветяваше половината от лицето му. И тогава Ирина го позна.

- Борис!... - прошепна тя с горчиво, неопишуемо вълнение, което я задави изведнъж.

- Ела да вечеряме някъде - каза той просто. За пръв, за единствен път Ирина долови, че и в неговия глас имаше вълнение. Обзе я безпомощност.

- Къде?... - премаляло попита тя.

- Все едно - отговори той. - Може и в къщи. Ирина го погледна слисано.

- Ти не си на себе си?... А Мария?

- Мария вече не съществува.

Борис се усмихна студено и тъжно. Ирина не разбра нищо. Познатият глас, тъмните очи парализираха мисълта ѝ, подчиняваха волята ѝ, обхващаха цялото ѝ същество с магията на октомврийския следобед преди четири години, когато го видя за първи път. Някаква сила я тласкаше отново към мъчителното и сладостно чувство на миналото. Тя направи опит да се овладее, но не можа.

- Качи се в колата - рече той.

- Трябваше поне да ме предупредиш!... - прошепна тя. - Жестоко е да действуваш така... Трябваше да имам време да помисля.

- Аз те видях случайно.

- Няма значение... Ужасно е да постъпваш така.

- Добре. Да се махна ли?

- Моля те! - произнесе тя отчаяно.

Той се изсмя тихо и мрачно, сякаш на себе си.

- Няма да те оставя - рече той. - Качи се в колата.

- Ще го направя, не бързай!... Остави ме да дойда на себе си... Боиш се да не те видят ли?

- Не. Това е без значение.

Ирина седна до него на предното място. Той подкара колата бързо.

- Къде отиваме? - попита тя.

- В „Юнион“.

- Бих предпочела ресторанта, в който се храня всяка вечер... На „Кракра“ и „Цар Освободител“.

- Добре.

Пред Външното министерство той направи остър завой да избегне сблъскването с един камион и не обърна никакво внимание на постовия стражар, който му изсвири да спре.

- Внимавай да не направиш катастрофа - предупреди тя. - Утре вестниците ще пишат, че съм била в колата ти.

- Има ли кой да се разсърди? - Той я погледна мрачно.

- Да, баща ми!... - каза тя. А после добави: - Ти си загубил последното нещо отпреди: увереността, че те обичам.

Ирина изпитваше смесено чувство на тъга, страх и щастие. В ресторанта нервите ѝ се уталожиха малко. Все същият си оставаше той!... Говореше топло, почти нежно, но тъмните му и мрачни очи следяха напрегнато израза на лицето ѝ. Може би се опитваха да отгатнат решението ѝ, може би го отгатваха вече, но със същата ужасна, затворена пресметливост, както преди. Той отново стоеше пред нея: студен, непроницаем и сигурен в себе си, както в оня есенен следобед, когато се срещнаха за първи път. Нищо не се беше променило у двамата оттогава. Те само почваха отново. Дори начинът, по който почваха, бе същият. Навярно тази вечер Борис щеше да я изпрати до къщи, без да се докосне до нея, за да достигне целта си по-сигурно на другия ден. Колко чудна бе тази способност у него да използва хората, без да ги разбира!...

Тя се загледа в строгия юношески израз на лицето му. В него нямаше отпуснатост, излишък от тлъстини, следи от безпътен живот и злоупотреба с удоволствия. Парите още не бяха покварили живота му. И тогава Ирина пак съзна това, което беше почувствувала през оня есенен следобед: че той не беше още ни подъл, ни алчен, ни развратен в обикновения смисъл на думата, а само човек, ожесточен от бедността и тикнат от нея по златния път на „Никотиана“. Сега Борис обръщаше погледа си назад. Нещо му липсваше. Може би това бяха часовете при параклиса. Навярно искаше да постигне в душата си някакво равновесие, което за него беше изобщо недостижимо. Той притежаваше изкуството да постига всичко, но след успехите му постигнатото се оказваше недостатъчно. Устремът към действие и чудовищната машина на „Никотиана“ го откъсваха от истинския живот. За филистерите богатството беше достатъчно, но той все още не можеше да се нарече филистер въпреки ограничената и суха пресметливост в духа си. Всъщност той беше измъчен и нещастен човек. Каква ненаситност, каква тревога, каква напрегнатост имаше в тия тъмни ледени очи!... Той беше осъден да загине. Златната треска на тютюна го водеше към гибел. И само Ирина, която го обичаше и познаваше, виждаше тази гибел.

- Защо ме гледаш така? - насмешливо попита той.

- Защото играеш десетки хора и мислиш, че можеш да надхитриш и себе си... - отговори тя. - Ти не съзнаваш какво става тази вечер с нас!... Ти не виждаш, че се връщаш към мене, защото не можеш да вървиш по пътя си сам... Не любовта, а чувството на самотност и страх те тика отново към мене... И може би си уверен, че аз нямам сила да се противя.

- Не, не съм уверен - каза той.

- Пак ставаш комедиант!...

- А ти почваш да оскърбяваш себе си... Нямам никакво намерение да те правя любовница.

- Лъжеш!... В този момент съзнаваш като мене, че можем да бъдем само любовници.

Той не отговори и я погледна с мрачна нежност.

- Как отиват работите ти? - попита тя, когато свършиха вечерята.

- Много добре - равнодушно отговори той.

- Почваш с германците?

- Да, в голям мащаб.

- И ще печелиш много?

- Да, повече отпреди.

- А какво ще правиш с толкова пари?

- Ще превърна „Никотиана“ в концерн. Възнамерявам да открия филиали в чужбина... Но ти имаш съвсем погрешна представа за парите. Парите са нищо... При парите остават само глупците. Много по-важни са властта и могъществото, които създават... Впрочем ти ще оцениш това по-нататък.

Ирина се намръщи.

- Какво отношение имам с парите ти? - сухо попита тя.

- Не бързай!... Не ме карай да говоря неща, които не съм обмислил добре.

- Моля те да не ги обмисляш изобщо... Аз не мога да разделя под каквато и да било форма търговския ти успех.

- Зная много добре това.

- Тогава не ме преплитай с плановете си. Къде мислиш да ме водиш сега?

- В къщи.

- О, тъй, значи!... Но може би ще ти хрумне да ме представиш и на Мария?

- Мисля да направя тъкмо това.

Тя го погледна тъжно. Явно, той се шегуваше!... И животът му с Мария трябва да бе станал непоносим, за да прави това. Може би тя не можеше да понася егоизма, хладината,

тиранията му. Тя не беше успяла да го задържи, защото бе го купила с „Никотиана“, и сега, като всеки купен човек, той ѝ принадлежеше само физически.

Когато излязоха от ресторанта, времето се беше разяснило и върху черния небосвод трепкаха ярки пролетни звезди. В колата през ума ѝ минаха разбъркани, горчиво-сладостни мисли. Целият спокоен, равен и малко тъжен свят, сред който живееше от три години насам, се беше сринал в един миг. През оня обагрен от есента следобед на гроздобера тя беше обикнала Борис също в един миг. И навярно още много промени в живота ѝ щяха да настъпят пак в един миг. Слабите, неуловими, всекидневни пориви към него се бяха натрупали през тия години като вода в язовир и сега потичаха с бясна и разрушителна чувственост, която помиташе всичко. Ирина съзна, че пустотата на целомъдрените часове, прекарвани в библиотеката, тъжното спокойствие в къщи и високомерната гордост бяха подготвили тая вечер на пълно отрицание на морала, с който живееше досега. Осени я чувството за бликащ от сила живот, изпълнен с неизвестност, но наситен с вълнение. Мечтата да се прояви в науката ѝ се стори глупава, а средата, в която живееше - досадна. Истинският, действителният живот идеше само от Борис.

Той натисна спирачките и колата спря. Ирина забеляза внезапно, че се намираха пред дома му.

- Имаш ли ум?...- прошепна тя, като го улови за ръката.

- Не се бой!... Трябва да разбереш всичко веднага.

- Какво мислиш да правиш?

- Просто ще влезем вътре.

- Не!... - извика тя, - Трябва да намериш друго място.

- Аз те моля да имаш доверие в мене. Трябва да видим Мария.

- Това е лудост!... Значи, искаш да ме представиш на жена си и да предизвикаш скандал?... Всичко си има граници.

- Не се бой от скандал - рече той. - Просто искам да се увериш, че е невъзможно да живея повече с Мария.

- Значи, карате се постоянно... Защо непременно трябва да видя това?

- Защото после искам да ти кажа нещо и да зная решението ти... - Гласът му трепна смутено. - Ако не я видиш, ще ме упрекваш винаги.

- Нищо не разбирам - произнесе тя безпомощно. - Какво значи това?...

- Влез и ще видиш!...

- О, става смешно!...

- Моля те!

Свежият нощен въздух бе прояснил мисълта ѝ. През главата ѝ минаваха разни мисли. После я осени внезапно подозрение, което я накара да почувствува тръпки на студ и прогони злорадството, което изпитваше към съперницата си. Тя си спомни слуховете, че Мария страда от неизлечима и тежка болест.

- Какво ѝ е на Мария? - бързо попита тя.

- Мария е много зле - отговори той.

- Тогава ще вляза, разбира се... Значи, си я оставил болна сама? - В гласа ѝ прозвуча упрект, от който Борис се страхуваше. - От какво е болна?

Той не отговори и натисна бронзовото копче на звънеца. Вратата се отвори. На прага се показа руса прислужница в тъмна рокля и малка бяла престилка. Тя се дръпна веднага назад и направи път. Ирина и Борис влязоха в преддверието.

Сънливите очи на прислужницата - тя бе много уморена и жадуваше за сън - не изразиха учудване, а само погледнаха одобрително здравата фигура и матовото лице на Ирина, чиято жизненост изпъкна поразително с болното и окаяно същество, за което се грижеше горе. „Да добра е“ - възбудено помисли прислужницата. Като всички слуги тя преценяваше нещата в къщи и отдавна очакваше да види жената, с която господарят ѝ щеше

да замести болната. Защото - тя беше умна и прозорлива - това заместване ѝ се струваше вече необходимо. В лицето на Ирина липсваха белезите, които издаваха отрицателните качества на богатите вдетинени жени. Стори ѝ се, че това младо и спокойно лице никога не би се сгърчило от неврастения, от безпричинен или дребнав гняв към слугите. Тя пое шлифера на непознатата със скрита симпатия.

Борис даде на прислужницата няколко къси нареждания.

- Кажи на шофьора да не прибира колата... Госпожицата е лекарка.

Прислужницата кимна равнодушно с глава.

- Как е госпожата? - глухо попита Ирина.

- Допреди малко свиреше на пиано, а сега прелиства ноти.

- Значи, не е толкова зле?

- Днес е особено зле - малко учудено натърти прислужницата.

- Доведи я след малко - каза Борис, сякаш нареждането му се отнасяше за някакво дете. - Тя сигурно е обърнала стаята си наопак, а това е неприятно за гледане.

Прислужницата пак кимна с глава и тръгна безшумно по стълбите. Борис се обърна към Ирина:

- Ела да пием нещо.

След това тръгна напред, като палеше лампите една подир друга. Пред очите на Ирина светнаха последователно обширният хол, голямата и дълга трапезария за гости, един салон, зимната градина... Скритото осветление, лъскавите геометрични повърхности от акажу, коприна и кадифе с хармонично съчетани цветове придаваха на цялата обстановка нещо приказно.

Значи, този невиджан, ослепителен разкош му беше донесла Мария!... Изведнъж Ирина се почувствува потисната и смазана, сякаш се беше изправила внезапно пред пропастта, която разделяше два свята. От едната страна стояха неизмеримата материална мощ на парите и хората, които ги трупаха, а от другата - сивият труд, послушното търпение на хиляди нищожни, самодоволни, записани в глупостта си човечета, които намираха съдбата си за естествена и служеха безропотно. Сега тя почувствува изведнъж, че баща ѝ, полицаите, всички чиновници, всички разпенени студенти от корпорациите със смешни хунски имена, цялата потънала в самодоволство и бръщолевене средна класа бяха такива нищожни и глупави човечета, които работеха покорно за хората, живеещи в подобни къщи. Ирина беше също едно от тия глупави и послушни човечета и макар да не работеше още за олигархиите, щеше да прави това в бъдеще и да понася безмълвно властта им. Тя си спомни как една вечер през детинството ѝ баща ѝ се прибра в къщи с превързана глава, ударен с камък от стачници; как Баташки миналата есен шкартираше четиридесет на сто от тютюна на производителите; как Мария ѝ беше отнела Борис... Защо тази къща я изпълваше с такава потиснатост? Може би смущението, глухото недоволство, които изпитваше, идеха от завистта? Не, не беше завист. Никому не завиждаше тя и никаква ясна мисъл, никаква определена омраза не изпитваше сега. Но Ирина съзираше смътно как в този смазващ и погълнал милиони разкош, по тия килими, вази и мебели от акажу, по кадифетата и атлазите струеше потта на бедни селяни и туберкулозни работници.

Тя вървеше подир Борис, старайки се да задуши, да не издаде тъжното си озлобено чувство срещу някаква несправедливост, с което я изпълваше тази къща. „Сигурно завиждам” - пак помисли тя с упрек към себе си, но после отново съзна, че това не беше завист, а само неопределен бунт срещу много неща, на които не беше обръщала внимание досега. Най-сетне те стигнаха до дъното на хола при един изящен бюфет. До него имаше масичка за пушене, заобиколена с кресла.

Борис извади от бюфета бутилка коняк и две чаши.

- Аз не мога да пия повече - каза Ирина.

Тя бе се овладяла напълно и гласът ѝ прозвуча естествено.

- Искам да глътна няколко чашки - произнесе той. - Тази вечер съм много напрегнат.
- Ти не трябва да свикваш с това - каза тя.
- Да, не трябва!... - съгласи се той разсеяно, като изпи две чашки една след друга. -

Впрочем аз пия рядко.

Ирина съзна с облекчение, че той беше уморен или погълнат от мисълта за Мария, та не се интересувахе от впечатлението, което ѝ правеше обстановката. Борис запали цигара, след това я остави върху пепелницата и си наля още една чашка коняк.

- Ще бъде страшно за тебе, ако се научиш да пиеш - повторно забеляза тя.

- Какво?... Да пия ли?... - Гласът му прозвуча изкуствено и неуверено. - Бъди спокойна!... Аз никога няма да злоупотребявам с това. Работата ме поглъща напълно.

Но Ирина разбра, че той вече злоупотребяваше, защото в ресторанта също беше изпил няколко чашки. Може би към това го тикаше безумното напрежение в живота му. После той дойде при нея, наведе се бързо и я целуна. Няколко секунди устните им останаха слети, след това тя го отблъсна леко, защото мястото, на което седяха, беше открито и всеки миг някой можеше да ги види. Но когато се отделиха, и двамата съзнаха, че часовете при параклиса никога нямаше да се върнат и че през тия три години много нещо беше изчезнало от любовта, от младостта и от душите им.

- Сега трябва да имаш пълно доверие в мене - произнесе той, сякаш искаше да заличи това, което бяха съзнали.

- Няма значение - отговори тя бързо. - Няма никакво значение какво ще стане след тази вечер.

От втория етаж се чу скърцане на врата. Ирина и Борис погледнаха бързо към стълбата.

По стъпалата ѝ слизаше Мария.

В първия миг Ирина изпита злорадство, после смущение, след това уплаха и най-сетне чувство на физически страх и желание да побегне. Но тя се окопити, не мръдна и с върховно напрежение продължи да гледа страшния призрак, който идеше отгоре. Значи, това беше жената, която ѝ бе отнела Борис, която я бе накарала да изпита толкова ревност, толкова мъки и горчивина!... Значи, това беше господарката на тази къща и това богатство, единствената наследница на „Никотиана“, чудното и елегантно същество с опалов блясък, което бе поразило Ирина преди пет месеца в бара!... Сега Мария носеше замърсен пеньоар от дебела розова коприна, под който стърчеха грозно ъглите на измършавялото ѝ като скелет тяло. Лицето ѝ наподобяваше пожълтял и смачкан пергамент - тъй дълбоки бяха бръчките върху него, - а оредялата ѝ, почти окапала коса му придаваше някаква ужасна прилика с лице на мъртвец, излязъл от гроба. Секунда подир това Ирина различи кухия блясък в очите ѝ - трагични очи без мисъл и съзнание, безумни очи, у които липсата на израз засилваше поразително глупостта на идиотската и самодоволна усмивка върху лицето и вдървеността на тялото, изпънато в поза на надменно величие. Ужасното видение слизаше по стъпалата с отсечени движения, а след него вървеше прислужницата с тревожно разперени ръце, сякаш следеше дете или някаква механизирани кукла, която всеки миг можеше да падне.

- Защо я пускаш да слиза долу необлечена? - строго попита Борис.

- Защото щеше да получи припадък - с досада отвърна прислужницата. - Тя мисли, че госпожицата е дошла да изслуша концерта ѝ.

Ирина бавно извърна ужасеното си лице към Борис.

- Виждаш ли? - произнесе той хладно.

Тя изведнъж разбра всичко. Сега пред нея стоеше не омразна съперница, а само един автомат без мисъл и съзнание. Безупречната отмерена Мария, зад която сияеше златото на „Никотиана“, се беше превърнала в окаяна човешка развалина. Меланхоличното спокойствие на лицето ѝ бе сторило място на тъпа, маниакална усмивка. Умните, студени и

печални очи, които по-рано Ирина мразеше, защото в тях имаше нещо, което можеше да привлече Борис извън парите, сега гледаха с умствената слепота на същество, което не виждаше, не чуваше, не разбираше смисъла на нищо.

Все тъй изправена, с вирната нагоре глава, лудата се спря внезапно и с жалка поза на величие погледна Ирина. Борис седна уморено на едно кресло в хола.

- Мария, познаваш ли госпожицата? - глухо попита той.

- Познавам всички арменци в Пера - важно отговори болната. После кимна с глава и добави надменно: - Седнете!... Ще ви изсвиря концерта.

- Какъв концерт? - попита Борис.

- Концентриран концерт - произнесе болната. - За арменци.

Борис извърна глава към Ирина. Върху лицето му се появи усмивка, чиято хладна, насмешлива безчувственост й се стори непоносима.

- Ти слушала ли си такъв концерт? - попита той.

- Не - сериозно отговори Ирина. Тя се обърна към лудата:

- Спомняте ли си къде сме се виждали?

Мария като че разбра въпроса и за миг високомерната и замръзнала гримаса на лицето й стори място на глупешко учудване. Някъде в периферията, в здрача на съзнанието й, пропит със завист и възхищение, плуваше споменът за това красиво матово лице с кафени очи. Но този спомен се блъскаше и скачаше безпомощно с разбити останки от други спомени, с безредни асоциации и отломки от предишното й съзнание. Болната продължаваше да мига безпомощно, съзнавайки смътно неспособността си да разсъждава, и това я изпълваше със също такъв смътен срам, с гняв и болка, които се стараяше да прикрие. После изведнъж споменът за Ирина се блъсна и закачи неочаквано с един все още запазен блок от представи в паметта й. Съзнанието за безпомощност изчезна и тя каза самоуверено, като напълно здрав човек:

- Да, спомням си!... Вие сте сестрата на Алис Бакляян, моята съученичка от колежа в Цариград... Вие живеете в Пера.

Дори Борис и прислужницата останаха изненадани от логичната цялост на това изречение. Но пътеката на мисълта свърши изведнъж пред пукнатина. Веднага след него болната добави тъпо:

- Вие имате много пера.

А после по незнаен път в съзнанието й се появи отново безсмислената идея за величие и лицето й пак замръзна в предишната си високомерна гримаса. Тя заяви, че е велика, несравнима артистка... Давала концерти на пиано в Лондон, Ню Йорк и Париж. Пътувала непрестанно, обикаляйки целия свят. Публиката й хвърляла букети и с нестихващо ръкопляскане я викала на бис. Всичко това беше изказано с гордо и смешно въртене на главата, с неясно фъфлене, с жалки и несвързани думи, които подбираще не по смисъл, а по външна, звукова прилика. Тя се похвали, че притежавала сто от най-хубавите рояли в света, а когато Борис я попита къде са, отговори, че ги заключила в гардероба, за да не ги пипа прислужницата. След това тя се поклони величествено и с вирната глава, с изправена и вдървена стойка на тялото си тръгна към рояла, за да даде своя концентриран концерт. Замърсеният и скъп пенъор се развя като бална рокля и тогава Ирина усети, че от него се разнесе неприятен дъх. Ах, това ли беше Мария, зад която стоеше „Никотиана” и която бедните девойки от родния й град считаха за недостижимо и приказно същество!...

Ирина, Борис и прислужницата бавно тръгнаха към салона и седнаха на креслата близо до рояла.

- Ако заговори, не трябва да й противоречиш - тихо предупреди Борис.

- Отдавна ли е така? - попита Ирина.

- От няколко месеца.

- Лекувате ли я?

- С какво?... - Върху лицето на Борис се появи привичната студена усмивка и в нея сякаш имаше доволство от това, че болестта на Мария беше неизлечима. - Салварсанът не дава никакви резултати... Сега докторите опитват нови лекарства, които мобилизират белите кръвни телца... Има ли надежда?

- Не, никаква - отговори Ирина.

Между това болната отвори капака на рояла, постоя няколко секунди неподвижно, после се обърна назад и направи към публиката си малък, отсечен поклон. Борис и прислужницата изръкопляскаха веднага. Ирина гледаше потресена несвързаните движения на болната, окапалата ѝ коса, жалката ѝ костелива фигура.

- Ръкопляскайте!... - каза прислужницата. - Инак ще се развика.

Ирина плесна няколко пъти с ръце.

Жълтеникавите мъртешки ръце на болната се протегнаха и почнаха да удрят безразборно върху клавишите. Музиката, която излезе от рояла, приличаше на говора ѝ: трагичен шум, безреден поток от дисонанси, бликащ изпод тия ръце, които само преди една година свиреха още с техническо съвършенство. Но после изведнъж пръстите ѝ налучкаха запазена верига от рефлексии. Какофонията стори място внезапно на откъс от Дебюси, който неочаквано премина в Бетовен и завърши с невероятен хаос от миньорни акорди. Веригата от запазени рефлексии свърши пак пред пропаст от разстроени центробежни функции на главния мозък. Грозният шум на рояла продължи така около четвърт минута, после движенията на пръстите ѝ се овладяха отново от цялостен блок на съзнанието и почнаха да свирят „Ноктурно“ от Шопен. Нито Борис, нито Ирина, нито прислужницата бяха сведущи в музиката, за да го разпознаят. Разстроените рефлексии на болната го превръщаха в пародия на истинско свирене. Но тоя откъснат, скитащ и все пак цялостен блок от слухови представи и съзнателни импулси за произвеждане на тонове плуваше бавно в здрача на Марииното съзнание като ледена планина, огрята от слънцето. Каква бе тази чиста, ослепителна светлина, която се излъчваше от него? Тя не говореше нищо на отегчените слушатели, но изпълваше болната с някакво смътно, парливо, неизразимо приятно усещане. Нито Ирина, нито прислужницата знаеха нещо за оня топъл дъждовен следобед, в който лъчите на залязващото слънце пронизваха облаците и в който Мария беше изсвирила на Борис това ноктурно. Но сега звуците му чрез смътния спомен за преживяното вълнение свързаха тайнствено разкъсаните нишки между представите в съзнанието на болната. Все по-силна ставаше светлината, която се излъчваше от него, и все по-ясни образите, които огряваше. Разсъдъкът бавно разпръскваше полумрака на лудостта. И най-после дойде моментът, в който Мария съзна отново предишната си личност, част от миналото и всичко, което се бе случило между нея и Борис. Сега тя знаеше, че приключението им беше почнало, когато Зара замина с баща ѝ за Гърция, че беше жена на Борис и бе свирила ноктурното след щастливата минута на отдаването си. Мария усещаше недостатъците на свиренето си и съзнаваше някак учудено, че нито пръстите, нито краката, с които натискаше педалите, ѝ се подчиняваха правилно, за да предаде ония оттенъци в свиренето, които желаше. Това я порази дълбоко. Вероятно болестта ѝ се беше влошила. Сякаш чужди, неподчиняващи се на волята ѝ ръце удряха върху клавишите.

Сега тя разсъждаваше нормално и съзнаваше, че свири в първия етаж. После изведнъж забеляза, че беше облечена в пенюар и че ръцете ѝ не бяха особено чисти, а ноктите ѝ поразиха с грозната си изпочупена форма. Кога ли ги беше обезобразила така? След това я обляхна неприятен, спарен дъх, който идеше от собственото ѝ тяло. Как беше възможно да допусне всичко това? И защо свиреше в първия етаж? Учудването на Мария ставаше все по-голямо. Тя чу зад себе си кашлицата на Борис и драскане на кибрит, а после някакъв женски глас, който шепнеше полугласно. Значи, в салона имаше чужди хора. Мария се засрами от лошото свирене и от това, че беше слязла облечена така небрежно при тях. Тогава тя престана да свири и се обърна назад.

Ирина и Борис забелязаха веднага, че гримасата на лудостта беше изчезнала от лицето ѝ, а очите ѝ, макар и забъркани от смущение, гледаха с разумен поглед, който преценяваше обстановката. Това бяха болни, разноголеди, но с израз на мислещо същество очи. В нееднакво разширените им зеници светеше съзнание за всичко, което ставаше около тях. Двамата усетиха неясно смущение от това, че булото на лудостта, което ги отделяше от съзнанието на болната, се беше смъкнало изведнъж.

Отначало Мария се изчерви от срам. Присъствието на чужда жена я накара да помисли за лошия вид на външността си. После тя бавно разпозна Ирина и почувствува горчива болка от овала на здравето ѝ лице, от линията на хубавите ѝ рамене и гърди. Какво търсеше това момиче тук? Красотата и свежестта му се забиха в честолюбието ѝ. Тя си спомни, че го бе виждала преди няколко месеца в един бар и подозираше смътно, че е бивша любовница на Борис. Обзеха я ревност и гняв. Е, Борис го прекаляваше!... Нима трябваше да я води тук? Тя забрави да се попита как момичето се беше озовало тъй внезапно пред нея, но гневът ѝ порасна изведнъж. Стори ѝ се, че кафените му, омразно красиви очи я гледаха с нахална втренченост, почти дръзко и предизвикателно, сякаш искаха да кажат, че бяха забелязали нечистите ѝ ръце с изпочупени нокти и останалите недостатъци на външността ѝ. Стори ѝ се, че цялата личност на момичето взе да става враждебна и заплашителна, като че то ей сега щеше да се хвърли върху нея и да ѝ направи нещо. Мария съзна смътно, че страхът, който изпитваше, беше глупав и смешен, ала растеше всяка секунда. Мисълта ѝ направи отчаяно усилие да го отхвърли, но не успя. Все по-ужасен ставаше този непреодолим страх. Най-после тя отстъпи, престана да се съпротивява срещу него и потъна всред някакъв мрак, в който лудостта ѝ избухна отново, а отломките на разбитото ѝ съзнание, на мигновено оживелия истински спомен се разпиляваха безследно. В следващия миг. лудешката идея отново стана господар на съществото ѝ. Сега ѝ се струваше, че момичето, което седеше пред нея, беше най-злият ѝ враг, който я гонеше и искаше да я убие, да изяде ръцете, мозъка, дробовете ѝ. Все по-големи и страшни ставаха кафените му очи. Сега то чакаше само сгоден момент, за да се хвърли върху нея. Внезапно лицето на Мария се изкриви от ужас, цялото ѝ тяло затрепера. Тя скочи изведнъж и надавайки див, пронизителен вик, хукна по стълбите за втория етаж.

Прислужницата изтича след нея.

- Тя ме позна!... - произнесе Ирина, ужасена на свой ред.

- Да, тя те позна - потвърди Борис. - И после съзнанието ѝ се замъгли отново... Това беше само мигновено просветление. Но тя не помни нищо... Все едно че не те е видяла.

Ирина сложи ръка на челото си и се облегна на креслото. Пронизващият вик на болната още кънтеше в ушите ѝ.

- Страшно е!... - каза тя напълно разстроена.

- Искях да видиш и ти.

- Защо?

Тя внезапно повдигна глава. Познаваше отдавна този хладен, спокоен, цинично звънящ тон. Гласът на Борис го придобиваше винаги когато искаше да оправдае някакво решение.

Той съзна, че предисловията бяха излишни, и каза направо:

- Защото искам да се разведа с нея.

- Ти нямаш право да извършиш това сега!... - извика Ирина, почти настръхнала от думите му.

- Как да нямам право?... - Гласът на Борис прозвуча със същия леден цинизъм. - Законът ми позволява. Говорих с адвокатите.

- Не бъркай закона с човешкия дълг!... - Ирина се задави от възмущение. - Ти не трябва да я оставяш сега... Не можеш да я захвърлиш като парцал, след като умря баща ѝ, след като си присвои „Никотиана“ чрез нея!... О, Борис!...

Тя го погледна разочарована, негодуваща и все пак с онова съчувствие, което изпитваше към всичките му постъпки, без да знае защо.

- Аз искам да се ожена за тебе - каза той с равен глас, сякаш се касаеше за съвсем обикновена постъпка.

Ирина усети, че сърцето ѝ се сви от вълнение, от блаженство и гордост, но отговори твърдо:

- Няма да приема.

И веднага съзна, че решението ѝ не можеше да бъде друго.

- Ти винаги отсичаш въпросите сприхаво - произнесе той с примирена горчивина, понеже очакваше този отговор. - Най-хубавите години от живота ни ще минат, като изкупвам всичко с една луда... Е, и после?...

- Какво после?

- Когато животът отмине?

- Не се бой, животът няма да ни отмине... Това, което извърши, не бе грешка. Без „Никотиана“ ти нямаше да бъдеш щастлив.

- Но сега „Никотиана“ е моя и второто, което ми липсва, си ти... Трябва да помислим за себе си.

- А Мария? - попита тя.

- Животът за Мария умря. Нима има смисъл дългът към едно същество без съзнание?

- Да, има!... - Тя обхвана с поглед обстановката на малкия дворец. - Ти никога не би могъл да завладееш „Никотиана“ без нея... Тя ти създаде дом. Предполагам, че всичко това е подбрано и наредено от нея... И най-после, видя сам преди малко, че съзнанието ѝ може да се връща.

- Но тя изпада в това състояние много рядко.

- Помисли си за мъката ѝ през тия мигове.

- Тя ги забравя веднага.

- Но аз не мога... Аз ще помня винаги израза на очите ѝ, който видях преди малко.

- Тогава какво ни остава да правим? Върху лицето му се появи вълнение, оная мрачна и пламенна нежност, която бе забелязала в ресторанта.

- Нищо - отговори тя. - Ще бъда само твоя любовница.

- Но ти не си от тия жени, които могат да приемат лесно това... Ще ме намразиш.

- О, не се бой!... Аз мразя само „Никотиана“.

Той се замисли, после каза бързо:

- Това е недостатъчно... Това може да разруши живота ни. Аз те обичам, искам да станеш моя жена, да имам деца и семейство...

- Деца на семейство ли? - повтори учудено тя. Стори ѝ се странно, че у него можеше да съществува такъв порив.

- Да!... - произнесе той. И после добави сурово: - Значи, трябва да чакаме смъртта на Мария?

- О, не говори за смърт!... По-добре би било да помислиш къде да се срещаме.

- Ще купя за тебе къща или хубав апартамент.

- Никаква къща!... - избухна тя гневно. - Достатъчно е да наемеш малък апартамент, в който да правим само срещите си... Нямам никакво намерение да ставам поддържана жена.

Той млъкна, за да не я оскърби повече. Ирина погледна часовника си. Отдавна бе минало полунощ. Когато тръгнаха да излязат, тя чу пак безредния и трагичен шум от пиано, върху чиито клавиши удряха две безумни, поразени от тежката болест ръце. Болната беше започнала отново да свири своя концерт.